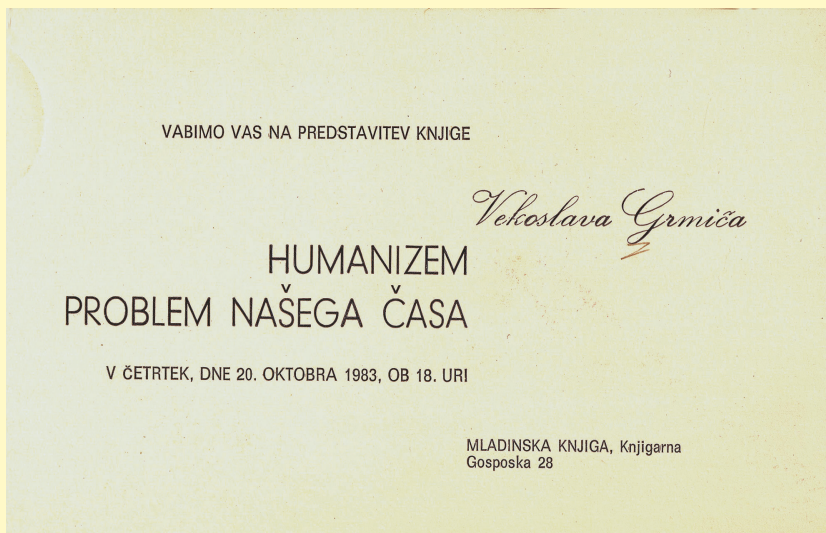
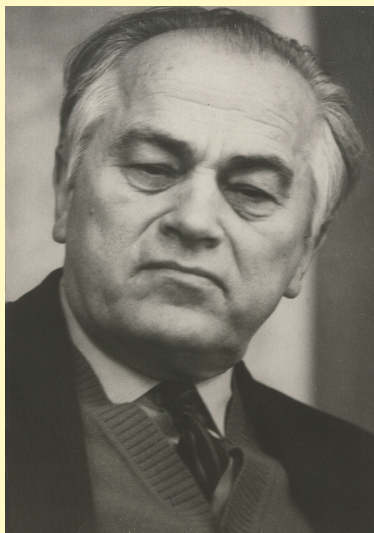

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Review for History and Ethnography

2–3

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPIJSJE

LETNIK 94
NOVA VRSTA 59

STR.
1–280

2023

Na naslovnici gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Enote za domoznanstvo
in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič):

1. Grmič Vekoslav, ZDT RZ, 4va, 23842

2. Vabilo, ZDT DT, I-1, 25442

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*:
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text, ProQuest

www.czn.si
www.ukm.um.si

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Letnik 94 – Nova vrsta 59
2.–3. zvezek 2023

Review for History and Ethnography

Year 94 – New Series 59
Volume 2–3, 2023

Maribor
2023

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966 (tisk/print)

ISSN 2712-3138 (splet/online)

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki

Red. prof. dr. Darko Darovec

Doc. dr. Jerneja Ferlež

Miroslava Grašič, prof.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek

Doc. dr. Tone Ravnikar

Red. prof. dr. Franc Rozman

Dr. Vlasta Stavbar

Red. prof. dr. Igor Žiberna

Dr. Marjan Žnidarič

Mag. dr. Theodor Domej, Avstrija

Prof. dr. Hrvoje Petrić, Hrvaška

Dr. Peter Wiesflecker, Avstrija

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospojna 10, SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Pomočnica urednice – *Editor's Assistant*

Urška Zupan, zupanur@gmail.com

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS. *Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research and Innovation Agency.*

Izdajo te številke je podprla Občina Sveti Jurij ob Ščavnici. *The issue of this number was supported by the Municipality of Sveti Jurij ob Ščavnici.*

Kazalo – Contents

JUBILEJI – ANNIVERSARIES

- Srečko Reher, *Nekatere postaje, ki so zaznamovale življenjsko pot, dejavnosti in ustvarjalne izzive Vekoslava Grmiča (Ob 100-letnici njegovega rojstva)* 5

RAZPRAVE – STUDIES

- Franc Čuš, *Kulturno-duhovno okolje, iz katerega je izšel dr. Vekoslav Grmič (The cultural and spiritual environment from which Dr Vekoslav Grmič emerged)* 21
- Marko Jesenšek, *Slovenski jezik od Slomška do Grmiča (Slovenian language from Slomšek to Grmič)* 39
- Avguštin Lah, *Teološki in bivanjski poudarki v nekaterih razpravah Vekoslava Grmiča (Theological and existential emphases in some of the disquisitions of Vekoslav Grmič)* 59
- Peter Kovačič Peršin, *Pomen Grmičeve socialne misli in delovanja (The importance of the social thinking and actions of Grmič)* 77
- Marjan Žnidarič, *Zgodovinski spisi škofa dr. Vekoslava Grmiča s posebnim poudarkom na narodnoosvobodilni borbi 1941–1945 (Historical writings of Bishop Dr. Vekoslav Grmič with special emphasis on the national liberation struggle 1941–1945)* 99
- Srečko Reher, *Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu (The Znamenje journal as part of the creative oeuvre of Grmič)* 110

Vincenc Rajšp, <i>Vekoslav Grmič v vrsti slovenskih duhovnikov, ki so se ukvarjali s slovenskimi protestanti 16. stoletja</i> (Vekoslav Grmič in the line of Slovenian priests who have researched Slovenian Protestants of the 16th century)	140
Fanika Krajnc-Vrečko, <i>Grmičev dialoški duh v pokoncilskem ekumenizmu</i> (The dialogical spirit of Grmič in post-conciliar ecumenism)	167
Tone Peršak, <i>Tragičnost položaja in delovanja pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča</i> (The tragedy of the situation and actions of Dr. Vekoslav Grmič, the auxiliary bishop).....	178
Janko Bohak, <i>Teoretične osnove poskusa izoblikovanja psihološkega profila škofa dr. Vekoslava Grmiča</i> (The theoretical basis of the attempt to create a psychological profile of Bishop Dr. Vekoslav Grmič)	193
Igor Černe, <i>Dr. Vekoslav Grmič skozi oči svetovnonazorske ateistke</i> (Vekoslav Grmič through the eyes of a world-view atheist)	220
Rudi Rizman, <i>Kaj si dolgujejo predniki, mi in zanamci?</i> (What do our ancestors, we, and our descendants owe each other?).....	228

ZAPISI – NOTES

<i>Grmičevo leto</i>	245
Matija Remše, <i>Nekaj kratkih prebliskov spomina na škofa Grmiča</i>	255

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

Srečko Reher, <i>In memoriam – prireditve in zapisi o humanistu škofu dr. Vekoslavu Grmiču po njegovi smrti</i>	261
Marjan Toš, <i>Vekoslav Grmič – škof pričevalec</i>	273

JUBILEJI – ANNIVERSARIES

Nekatere postaje, ki so zaznamovale življenjsko pot, dejavnosti in ustvarjalne izzive Vekoslava Grmiča

(Ob 100-letnici njegovega rojstva)

Srečko Reher*

4. JUNIJA LETA 1923

se je rodil v idilični vasi Dragotinci ob vznožju radgonskih gorc v občini Sveti Jurij ob Ščavnici majhnemu posestniku na Grmičevi domačiji že sedmi otrok: za najstarejšim Francem, Mimiko, Frančiško, Terezijo, Matildo (umrla je po pol leta) in Ano še Vekoslav – Slavko¹, kot so ga klicali, in za

---

* Srečko Reher, univ. dipl. teol. in univ. dipl. slov., srecko.reher@guest.arnes.si

¹ Obširneje pa o njegovem življenju in delu: H. Grandovec, Zgodbe iz življenja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, v: Znamenje 33(2003) 3–4, str. 166–182; P. Kovačič Peršin, Grmičeva umestitev v zgodovino, v: Zbornik – V spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 3–4 (2005), str. 65–85; P. Kovačič Peršin, Primer škofa Vekoslava Grmiča, v: Duh inkvizicije in Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo, 2000, Ljubljana 2012, str. 183–217; M. Žnidarič, Upornik z razlogom. Ob častitljivem jubileju škofa Grmiča, v: Misli iz šole življenja, str. 227–230; Tjaša Mrgole-Jukič, Krščanstvo je biti dober človek, v: Misli iz šole življenja, str. 213; A. Lah, Tisti, ki so mnoge pripeljali do pravičnosti, pa bodo kakor ...« Dan 12,3, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 68–73; A. Lah, Vekoslav Grmič: teolog, profesor in škof, BV 1 (2006), str. 7–22; A. Lah, Teologija v dialogu s človekom, ki mu služi, Edinost in dialog 73(2018)1, str. 163–175; Nekateri razsežnosti ekološke misli pri Vekoslavu Grmiču, v: Znamenje 37(2007)7–8, str. 18–29. S. Reher: Ob 90-letnici teologa in humanista škofa Vekoslava Grmiča, Ateistični zbornik, 2013–2014, str. 82–109; Iskalec resnice in večne Resnice, v: Znamenje 33(2003) 3–4, Zbornik ob 80. letnici str. 201–202, Ob dvojnem jubileju škofa prof. dr. Vekoslava Grmiča, Grmičev zbornik, Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča in 30-letnici njegovega škofovskega posvečenja, Znamenje 28(1998)3–4, str. 1–4; Iskalec Resnice. Ob 80. letnici in 35. letnici škofovskega posvečenja prof. dr. Vekoslava Grmiča, v: ČZN 2–3 (2003), str. 5–11; Dva jubileja škofa dr. Vekoslava Grmiča: osemdesetletnica in 35-letnica

njim še **Tonček**. Da bi lahko oče preživel devetčlansko družino in izšolal tri sinove, je poleg kmetovanja tudi mizaril: najstarejši **Franc** – salezijanec in dr. teologije – in **Vekoslav** sta se odločila za duhovniški poklic, najmlajši **Tonček** pa za agronoma. Vekoslavu iz **Grmičeve družine** je pripadla čast, da se je s svojim delom vpisal v seznam **Prleških Atencev kot kritični mislec in evropsko priznani teolog, iskalec resnice in večne Resnice, humanist, pričevalec evangelijskega krščanstva, škof upornik in veliki Slovenec**.

Osnovno šolo je obiskoval pri Svetem Juriju, gimnazijo pa v Mariboru, kjer je na začetku vojne leta 1941 končal šest razredov². Ob okupaciji je moral

škofovskega posvečenja, v: Mohorjev koledar, MD, Celje 2003, str. 108–114; Iskalec resnice iz ljubezni, v: Poslednji spisi. Misli o sodobnosti, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, str. 5–14; Nekaj postaj na življenjski poti Vekoslava Grmiča, v: Tvegano iskanje resnice. Misli Vekoslava Grmiča, Društvo Znamenje, Petrovče, 2013, str. 267–279; Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominski zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), Časopis za zgodovino in narodopisje 2–3 (2020), str. 127–185; Glasnik in pričevalec evangelijskega krščanstva, v: Vekoslav Grmič, škof pričevalec, Kulturni center Maribor, Maribor 2022, str. 125–197, M. Matjašič, Cerkev je zmeraj živela v hudih skušnjavah, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 184–213; S. Partljč, Vekoslav Grmič: Verjamem, da duh veje, koder hoče, <http://www.2arnes.si/~gmbiigm2/grmic.html>; J. Rajhman, Vekoslav Grmič šestdesetletnik, v: Znamenje 3(1983), str. 177–179; H. Žvegljč, Vekoslav Grmič – 60letnik, v: Mohorjev koledar, MD, Celje 1984, str. 129; I. Rojnik, Oznanjujte evangelij, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 122–126; V. Vuk, Z Grmičem v prijateljstvu, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 146–153, A. Petelinšek, »Človek je predvsem to, v kar veruje, kar upa in kar ljubi«, Zbornik ob 80-letnici, škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 101; J. Lodrant, Tiho kramljanje z osemdesetletnikom, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 74–82.; 1939–1949–1989, v: Nabrani spisi, Mežica 2000, str. 50–53; J. Lodrant, Nova maša, v: Nabrani spisi, Mežica 2000, str. 20–35; F. Krajnc-Vrečko, Prof. dr. Vekoslav Grmič: naslovni škof ucchitanski, upokojeni profesor Teološke fakultete: razstava del ob avtorjevi 80-letnici, Teološka knjižnica 2003, Maribor, 16 strani; F. Krajnc -Vrečko, 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018), Edinost in dialog 73(2018)1, str. 15–20; A. Maver, Paradoks Vekoslava Grmiča, SHS. Časopis za humanistične in družboslovne študije 2–3 (2013), str. 603–619; A. Maver, Leto 1968 v Cerkvi v Sloveniji in Vekoslav Grmič, Edinost in dialog, 74(2019)1, str. 83–101; Vekoslav Grmič, Quid est veritas?, Razstavni katalog in povzetek referatov s strokovnega posveta ob stoletnici rojstva mariborskega rojstva pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča (1923–2005). (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>)

² Vse letnike je končal z odličnim uspehom: spričevala z nižje gimnazije (današnje I. gimnazije Maribor), ki jo je obiskoval I. gimnaziji Maribor od leta 1936–1940, je končal z odličnim uspehom, le tu in tam je imel kakšno štirico (v spričevalo iz 28. junija leta 1940 /peti razred/ so vpisane z rdečim črnilom naslednje ocene: verouk (odlično), slovenski jezik (odlično), srbohrvatski jezik (odlično), francoski jezik (odlično), latinski jezik (odlično), grški jezik (odlično), zgodovina (odlično), zemljepis (odlično), matematika (odlično), telovadba (prav dobro), vedenje (odlično) in končni uspeh: odličen). Izvestja Državne klasične gimnazije v leta 1935–1936, 1936–1937, 1937–1938

prekiniti šolanje, ker družina ni bila sprejeta v heimatbund, zato so take – ki so bili brez pravic in obveznosti – začeli pošiljati na prisilno delo. Grmiča so leta 1942 poslali na delo na neko graščino v vzhodni Avstriji. Ko so ga jeseni istega leta končno sprejeli v organizacijo, se je lahko vrnil domov. Vendar ne za dolgo. Kmalu so ga ponovno poslali na delo: tokrat v Strnišče, današnje Kidričevo, kjer so gradili tovarno letal. Po treh tednih dela je bil regrutiran v nemško vojsko. Imel pa je srečo, da se je zanj zavzel neki nemški oficir, potem ko je videl njegovo spričevalo, in dosegel, da mu ni bilo potrebno oditi na fronto. Tako je sedmi in osmi razred končal na Ptuj, spomladi leta 1944 pa še maturiral z odličnim uspehom. Potem so ga vpoklicali v nemško vojsko. Konec vojne je dočakal v Admontu.

Že tri dni po vrnitvi iz vojske so ga poklicali na okraj v Gornjo Radgono, kjer je postal poverjenik za socialno skrbstvo.³

JESENI LETA 1945

se je odločil, da bo zapustil službo in se vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani. Pred tem je moral opraviti še dopolnilne izpite, s katerimi so mu priznali maturo. Življenje v bogoslovju v Ljubljani je v prvih letih potekalo mirno. Mariborski bogoslovci so stanovali pri jezuitih, od tam pa so hodili na predavanja na teološko fakulteto. Njihov ravnatelj je bil kasnejši mariborski škof dr. Maksimiljan Držečnik. Razmere pa so se spremenile leta 1947, ko so se bogoslovci preselili v stavbo na Dolničarjevi 4 pri stolnici in se je zamenjal tudi ravnatelj. Ravnateljjevanje je prevzel profesor Svetega pisma Stare zaveze dr. Jakob Aleksič, ki je bil popolnoma drugačen od blagega dr. Maksimiljana Držečnika.⁴

JUNIJA LETA 1949

se je sedemnajst bogoslovcev udeležilo delovne brigade Franca Kimovca – Žige. Gradili so študentsko naselje pod Rožnikom.⁵ Istega leta so se začela v

---

³ Glej literaturo navedeno pod opombo 1.

⁴ J. Lodrant Aleksiča označi kot človeka, ki je »bil zelo tankovesten in /.../ je vedno govoril o brezpogojni vdanosti škofu in poslušnosti svoji vesti.« (J. Lodrant, *Neka tridesetletnica*, str. 45.) Novi oblasti ni bil naklonjen. Označeval jo je s »silami teme«. (Prav tam, str. 45) Potem pa doda še značajsko potezo iz njegovega odnosa do gojencev: »Naš bogoslovski ravnatelj je s svojimi načeli zaradi nas hudo trpel. Še bolj smo pod njim trpeli nekateri njegovi gojenci.« (Prav tam, str. 49)

⁵ Enomesečne delovne akcije so se udeležili: »Okorn, Levstek, Žerdin (salezijanci), Kos (ljubljska škofija), Grmič, Jemec, Kač, Nanut, But, Šopar, Drobež, Golob, Zdravec, Skale, Kuk in Lodrant.« (*Neka tridesetletnica*, v: *Nabrani spi, Mežica 2000*, str. 46. Primerjaj tudi, 1939–1949–1989, v: *Nabrani spisi*, str. 51.)

bogoslovju zasliševanja. Med zaslišanimi je bil tudi Grmič.⁶ Spominja se ga takole: »*Takoj, ko sem se vrnil s 'pogovora' na Udbi, sem ravnatelju Aleksiču povedal, da so me hoteli najeti za sodelavca, vendar sem se odločil, da tega ne bom storil.*«⁷

29. JUNIJA LETA 1950

ga je v mariborski stolnici posvetil apostolski administrator dr. Maksimiljan Držečnik.

5. JUNIJA 1950

je imel novo mašo pri Svetem Juriju ob Ščavnici. Potem pa je moral opraviti še pastoralni – šesti letnik.

LETA 1951

13. 12. je z odliko diplomiral na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.⁸

Potem je bil en mesec pri vojakih. Zaradi boleznih na pljučih in ker je že dopolnil sedemindvajset let, so ga odpustili domov. Čas do nastopa kaplanske službe – 5. novembra je bil imenovan za kaplana na Vranskem, 11. novembra pa je nastopil službo na Vranskem – je preživel v Logarski dolini.

Prošnja, da bi smel javno opravljati duhovniško službo, je bila rešena šele tri mesece kasneje. Medtem se je moral javljati na notranjem odseku v Celju.⁹ Po smrti župnika Valentina Mötla je v Kroniko župnije Vransko zapisal kratko notico: »*Vršiti pa jo je 'smel začeti' šele februarja 1952.*«¹⁰

OD LETA 1951 DO 1953

je bil kaplan na Vranskem. Leta 1953 je umrl priljubljeni župnik Valentin Mörtl in škof je za župnijskega upravitelja imenoval Vekoslava Grmiča. V Kroniko je zabeležil: »*Po smrti župnika je bil imenovan za župnijskega upravitelja dosedanji kaplan Grmič Vekoslav.*«¹¹

⁶ J. Lodrant, Neka tridesetletnica, n. d. str. 46 in J. Lodrant, 1939–1949–1989, v: n. d., str. 51.

⁷ D. K. Ocvirk, Risi k izmišljivi drugega, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 95–96.

⁸ Kopija diplome je objavljena v Razstavnem katalogu in povzetku referatov s strokovnega posveta ob stoletnici rojstva mariborskega rojstva pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča (1923–2005). (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>)

⁹ Glej literaturo naštetu pod opombo 1.

¹⁰ Kronika, str. 370.

¹¹ Kronika, str. 373.

OD LETA 1953 DO 1960

je bil župnijski upravitelj na Vranskem. 3. avgusta 1960 je bil z dekretom, ki ga je podpisal škof dr. Maksimiljan Držečnik, imenovan za župnika.¹² Ob kanonični umestitvi je v Kroniko zapisal: »Prevzvišeni g. škof je imenoval za župnika na Vranskem dosedanjega župnijskega upravitelja Vekoslava Grmiča. Umestitev je bila 3. avgusta¹³, opravil jo je prečastiti dekan Janez Atelšek iz Braslovč. Navzočih je bilo 17 duhovnikov.«

Po umestitvi za župnika se je z vso zagnanostjo lotil obnove župnijske cerkve, gospodarskega poslopja in podružničnih cerkva. V sedemnajstih letih bivanja na Vranskem je v Kroniko skrbno zabeležil vsako popravilo na stavbah, nakup liturgičnih predmetov, statične podatke o krstih, porokah in smrtih, izrednih dogodkih v župniji in dogodkih, ki so bili pomembni za kraj.

V tem času pa ni samo obnavljal župnijske stavbe, ampak tudi intenzivno študiral. Razprave o vernih znanstvenikih, ki so mu jih objavljali v verskem listu Oznanilo, je potem obdelal v magistrski nalogi in se začel pripravljati na doktorat.¹⁴

5. OKTOBRA 1961

je doktoriral na Teološki fakulteti v Ljubljani z disertacijo **Teološka vsebina strahu v eksistencializmu** (ciklostil, Ljubljana 1961, 142 strani)¹⁵. Njegov mentor je bil **prof. dr. Janez Fabijan**, somentorja pa **dr. Anton Trstenjak** in **dr. Anton Strle**. Že nekaj dni kasneje, 9. oktobra, je bil promoviran za doktorja teologije.

LETA 1962

Grmič pravi: »Leta 1962 me je fakulteta pozvala, naj se potegujem za mesto predavatelja za dogmatiko. To sem tudi storil, vendar je morala takrat verska komisija dati pristanek za to, da je lahko bil nekdo nastavljen na teološki fakulteti. Komisija je nato iskala podatke, seveda jih je iskala tudi na Vranskem. Očitno jih je dobila od nekoga, ki tej nalogi ni bil dorasel. Verska komisija je potem na podlagi podatkov, ki jih je dobila z Vranskega, odločila, da nisem zaželen na teološki fakulteti. O dogajanju sem obvestil škofa Držečnika, ki je šel k predsedniku komisije Borisu Kocijančiču. Ta je pristal, da postanem

¹² V Kroniko je Grmič zapisal, da je bil umeščen za župnika 3. avgusta. (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>).

¹³ V dekretu je zapisano, da naj bo umestitev 12. avgusta in naj jo opravi dekan in kozistorialni svetnik Janez Atelšek iz Braslovč v župnijski cerkvi na Vranskem. Prim. (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>).

¹⁴ Prim: H. Grandovec, n. d., str. 176.

¹⁵ O njegovi disertaciji je pisal F. Pivec v naslednji razpravi: Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, ČZN 4(2016), str. 85–95.

predavatelj, če škof Držečnik jamči, da ne bom počel česa protidržavnega.«¹⁶ Na predlog komisije mu je bilo 30. junija 1962 izdano dovoljenje, da sme začeti s predavanji¹⁷. Sprva je predaval dve uri tedensko, ko pa je nehal predavati njegov mentor pri doktorski disertaciji dr. Janez Fabijan, je predaval štiri ure.

15. MAJA 1962

je bil imenovan tudi za prodekana dekanije Braslovče.¹⁸

30. JUNIJA 1962

je postal honorarni predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani, potem ko je na prošnjo škofa dr. Maksimiljana Držečnika končno le »Komisija za verska vprašanja LRS preklicala svoj ugovor o postavitvi dr. Vekoslava Grmiča za honorarnega predavatelja«.¹⁹

7. MARCA 1963

je imel predavanje na proslavi ob prazniku zavetnika Teološke fakultete v Ljubljani Tomaža Akvinskega z naslovom **Teološki pogled na duhovno situacijo sedanjega človeka**²⁰.

15. JUNIJA 1964

je postal docent za dogmatično teologijo.

LETA 1965

je v Kroniko zabeležil: »*Dokaz vestnega dela in resne volje, da se Cerkev prenovi in odpre svetu, so konstitucije in odloki 2. vatikanskega cerkvenega zbora. Iskren dialog v lastni hiši (podčrtal Grmič).*«²¹

¹⁶ Prim. H. Grandovec, n. d., str. 178.

¹⁷ B. Kolar pravi: »Iz tega rodu študentov se je prvi vključil med profesorje fakultete leta 1962, ko je 'komisija za verska vprašanja LRS preklicala svoj ugovor o postavitvi dr. Vekoslava Grmiča za honorarnega predavatelja'.« (Poslovilna beseda ob smrti prof. dr. Vekoslava Grmiča, naslovnega škofa in nekdanjega profesorja teološke fakultete v Ljubljani, Znamenje 35(2005) 3–4, str. 12.)

¹⁸ Prim. (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>).

¹⁹ B. Kolar, Poslovilna beseda ob smrti prof. dr. Vekoslava Grmiča, naslovnega škofa in nekdanjega profesorja Teološke fakultete v Ljubljani, v: Zbornik – V spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 35(2005) 3–4, str. 12.

²⁰ Razprava je bila objavljena v: BV, 25 (1965), str. 39–56.

²¹ Kronika: stran ni oštevilčena.

V ŠTUDIJSKEM LETU 1965/1966

je v zimskem semestru preživel nekaj mesecev na študijskem dopustu v Rimu, kjer je zbiral študijsko gradivo.

V LETIH OD 1966 DO 1968

je za študente izdal naslednja skripta: **O Bogu** (Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, Ljubljana 1966.) **Dogmatika** (Škofijski ordinariat Maribor, 1967.), **Nauk o poslednjih rečeh = Eshatologija** (Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, Ljubljana 1967.), **Oris nauka o veri** (Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, Ljubljana 1968.).

4. NOVEMBRA 1967

je bil imenovan z odlokom v škofijski pastoralni svet.²²

6. NOVEMBRA 1967

je postal izredni profesor za sistematično teologijo.

27. FEBRUARJA 1968

je bil imenovan za **mariborskega pomožnega škofa in naslovnega škofa uccihitanskega**. 1. marca je bila v vatikanskem glasilu *L'Ossevatore Romano* in na vatikanskem radiu objavljena vest, da so imenovali za novega naslovnega škofa uccihitanskega in za mariborskega pomožnega škofa gospoda Vekoslava Grmiča. V škofa je bil posvečen na belo nedeljo 21. aprila istega leta. Za škofovsko geslo si je izbral moto: **Oznanjujte evangelij**.

Leta 1971 je škof **Maksimiljan Držečnik** ob svojem srebrnem škofovskem jubileju obudil spomine tudi na imenovanje Grmiča za pomožnega škofa: *»Leta 1959 sem bil zelo bolan. Po operaciji sem odšel takoj na birmovanje in to me je hudo prizadelo. Čisto sem onemogel, zgubil sem spanec. Že takrat sem prosil za pomožnega škofa. Potem sem si počasi opomogel. V Rimu sem med koncilom spet predlagal razne kandidate, pa ni šlo. Tedaj sem sklenil, da bom predlagal na prvem mestu sedanjega pomožnega škofa. Na dan vseh svetih sem se vračal iz okolice v Rim in sem se spotoma ustavil v baziliki sv. Pavla. Bila je obletnica moje nove maše. Pokleknil sem pri glavnem oltarju ob grobu in med drugim pomislil tudi na to zadevo, ki se je vlekla že vrsto let. Nenadoma sem opazil, da je pokleknil poleg mene dr. Grmič, ki je bil takrat v Rimu. V tem sem videl nekakšen božji prst, da je izbira dobra. In bila je res dobra.«²³*

²² (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>)

²³ H. Žveglič, Vekoslav Grmič – 60 letnik, v: Mohorjev koledar 1984, str. 129.

1. SEPTEMBRA 1968

je postal rektor bogoslovja v Mariboru. Službo je opravljal do 5. novembra 1980, ko se je odpovedal vsem upravnim funkcijam v škofiji.²⁴

12. NOVEMBRA 1968

je postal generalni vikar za osebne zadeve. Službo je opravljal do 5. novembra 1980, ko se je odpovedal vsem upravnim funkcijam v škofiji.

22. NOVEMBRA 1968

je Klub mladih organiziral javno tribuno na temo **Ali je Bog mrtev?**; na njej sta sodelovala teologa **dr. Janez Janžekovič** in **dr. Vekoslav Grmič**, od marksistov pa **dr. Marko Kerševan** in **dr. Zdenko Roter**.²⁵

LETA 1969

7. marca je bil slavnostni govornik na teološki fakultetni proslavi v čast fakultetnemu zavetniku Tomažu Akvinskemu. Predaval je o temi **Teološki pogled na duhovno situacijo sedanjega človeka**.²⁶ Predavanje je štelo za pridobitev naslova (15. 6. 1964 je postal docent za sistematično teologijo, 6. 11. 1967 izredni profesor, 28. 4. 1972 pa redni profesor). V številnih razpravah se ni več dotikal samo strogo teoloških tem, ampak je vse bolj izpostavljal teme, ki postanejo stalnica tudi v naslednjem desetletju: dialog cerkve s svetom, osnove in utemeljitev dialoga z ločenimi brati, oblike modernega ateizma, krščanski humanizem, teološki vidiki dela in druge²⁷.

12. SEPTEMBRA 1968

je postal generalni vikar in vikar za osebne zadeve. Jeseni istega leta so v Mariboru dokončali obnovo stavbe na Slomškovem trgu 20, kamor so se preselili bogoslovci zadnjih treh letnikov mariborske škofije. Grmič je postal ravnatelj (rektor) na novo ustanovljenega bogoslovja (službo je opravljal do leta 1980),

²⁴ <https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>

²⁵ M. Kerševan, Resnica in upanje, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 49.

²⁶ S. Cajnkar, n. d., str. 202.

²⁷ Sledile so: Teološki pogled na duhovno situacijo sedanjega človeka, BV, 25 (1965), str. 39–56; Geneza greha na zemlji, BV, 25 (1965), str. 51–60; Teološka utemeljitev dialoga z ločenimi brati, BV, 26 (1966), str. 95–103; Bog v stvarstvu, BV, 27 (1967), str. 21–30; Oblike modernega ateizma, BV, 27 (1967), str. 17–210; Teološki vidiki dela, BV 27 (1967), str. 89–108; Temeljne misli o krščanskem humanizmu, BV 28 (1968), str. 5–13; Evolucija in odrešenje, BV, 29 (1969), str. 285–294. Vprašanje božje smrti, BV, 29 (1969), str. 3–11. Ocene: Truhlar K. V., Pokoncilski Katoliški etos, v: BV, 27 (1967), str. 310–311; V. K. Truhlar, Teilhard und Solowjev – Dichtung und religiöse Erfahrung, v: BV (1966), str. 151–152. Objavil pa je tudi Bibliografijo dr. Janeza Fabijana, v: BV, 27 (1967), str. 294–297.

profesor in prodekan novo ustanovljenega Oddelka Teološke fakultete v Ljubljani.²⁸ Istega leta je postal tudi predsednik celjske Mohorjeve družbe in ostal na položaju do leta 1982, ko so ga prefinjeno odstranili.

OD LETA 1968 DO 1980

je izdal naslednje knjige: *Med vero in nevero*, MD, Celje 1969, 112 strani; *Duhovniški sodelavci*, Maribor 1971, 20 strani (soavtorstvo z M. Držečnikom); *Smrt Boga – smrt človeka*, Tromostovje, Ljubljana 1971, 38 strani (soavtorstvo s F. Rodetom); *Mali teološki slovar*, MD, Celje 1973, 114 strani; *Teologija v službi človeka. Teološki pogledi na družbo*, Tinje 1975, 93 strni (skupaj z J. Rajhmanom), *Vprašanje našega časa v luči teologije*, Tinje, 1978, 70 strani (skupaj z J. Rajhmanom); *Iskanje in Tveganje, I. in II. del ter III. in IV. del*, SDD, Ljubljana 1979, 250 strani.

V tem času je začel tudi predavati po številnih tujih univerzah v Avstriji, Nemčiji, na Švedskem, Nizozemskem in v Jugoslaviji. Bil je tudi pobudnik ekumenskih simpozijev: prvi je bil v Mariboru leta 1974, drugi v Lovranu, tretji v Arandjelovcu, četrti v Ljubljani leta 1980, peti v Zagrebu leta 1982²⁹.

LETA 1971

je skupaj z dr. Stankom Cajnkarnjem in Edvardom Kocbekom ustanovil revijo *Znamenje*. Vseskozi je bil njen duhovni vodja, glavni in odgovorni urednik pa od 17. do 20. letnika.³⁰ Ob tridesetletnici izhajanja je zapisal: *»Tako je začetka je bilo jasno, da se revija ne bo mogla izogniti vsaki kritični misli, če bo hotela uresničiti svoje poslanstvo, kakor si ga je načrtala. In ker je šlo predvsem za prenovo Katoliške cerkve in sploh prenovo krščanstva na Slovenskem, se je pač naša kritičnost ozirala predvsem na Katoliško cerkev, se pravi, da je skušala sicer blago in v pozitivnem smislu opravljati to svojo nalogo. Razvijali smo zato sveže teološke poglede, tudi teologije osvoboditve in tej teološki misli dali posebno obliko kot 'socialistična teologija', s čimer smo pokazali na nujno potrebo po dialogu med marksizmom in krščanstvom, potrebo po skupnem jeziku med krščanstvom in marksizmom pri zidanju socialističnega družbenega reda, med krščansko etiko in resničnim socializmom. Prav tako smo osvetljevali našo kulturno zgodovino res vsestransko in vrednotili v tem pogledu vedno znova*

²⁸ Prim. Fanika Krajnc Vrečko, 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru(1968–2018), *Edinost in dialog*, str. 15–20.

²⁹ Prim. F. Krajc-Vrečko, 40 let ekumenskih simpozijev: Maribor 1974 – Maribor 2014, Teološka knjižnica, Maribor 2014, 24 str.

³⁰ Grmič je v reviji *Znamenje* sodeloval vse od prve številke, ki so jo izdali leta 1971 in do smrti leta 2005: v njej je objavil v rubriki *Razprave in eseji* 159 besedil, v rubriki *Zapisi* 153 besedil; prispeval je 4 prevode; v rubriki *Ocene* je njegovih 127 ocen književnih del in 4-krat se je odzval na polemiko.

tudi prispevek protestantskih piscev k razvoju slovenske kulture, kakor je storil že naš veliki učitelj bl. Anton Martin Slomšek. Zavzemali smo trezna stališča do naše polpretekle zgodovine in načenjali novejša vprašanja filozofije, teologije in sploh humanistike.»³¹

28. APRILA 1972

je postal redni profesor za sistematično teologijo na Teološki fakulteti v Ljubljani.³²

OD 28. 4. 1973 DO 13. 5. 1978

je opravljal službo generalnega vikarja mariborske škofije.³³

15. MAJA 1978 DO 5. NOVEMBRA 1980

je po smrti škofa ordinarija Maksimilijana Držečnika za dve leti in pol prevzel vodstvo mariborske škofije kot **kapitularni vikar** (upravitelj škofije).³⁴

5. NOVEMBRA 1980

je bil imenovan za mariborskega škofa **dr. Franc Kramberger**, dotedanji ravnatelj malega semenišča v Mariboru. Grmič se je odpovedal službi pomožnega škofa in ravnatelja v bogoslovju. Poslej se je posvetil samo še predavanjem na fakulteti, predavanjem doma in v tujini, pastoralnemu delu in pisanju.

1. JUNIJA 1983

je bil odlikovan z jugoslovanskim državnim odlikovanjem **red republike z zlatim vencem**.

OD LETA 1980 DO 2005

je izdal naslednje knjige: **Življenje iz upanja**, Ljubljana, SDD, Ljubljana 1981, 290 strani; **Humanizem, problem našega časa**, Trst, Tržaški tisk, Trst 1983, 298 strani; **V duhu dialoga – za človeka gre**, DZS, Ljubljana 1986, 312 strani; **Družba in socialistična morala**, Ljubljana, DZS, 1987, 87 strani (skupaj z J. Šterom in M. Jogan); **Christentum und Socialismus**, Celovec/Klagenfurt, SZI, 1988, str. 187 strani; **Kristjan pred izzivi časa**, Mariborski tisk, Maribor 1992, 227 strani; **Moja misel**, Založba Unigraf, Ljubljana 1995, str. 232; **Iskanje resnice**, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, 216 strani; **Der Mundigen**

³¹ V. Grmič, Ob tridesetletnici, v: Znamenje 30(2000) 1–2, str. 5.

³² Prim. <https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>

³³ <https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>

³⁴ Kopija dokumenta je objavljena na <https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>.

Christsein, Maribor (samozaložba), Maribor 1989, 157 strani; **Ne pozabimo**, Založba Unigraf, Ljubljana 1998, 104 strani; **Izzivi in odgovori**, Založba Unigraf, Ljubljana 2000, 224 strani; **Misli iz šole življenja**, Založba Unigraf, Ljubljana 2003, 232 strani; **Poslednji spisi**, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, 151 strani (Knjiga je izšla po smrti; spise sta uredila Srečko Reher in Mitja Hribar).

V tem času so izhajale njegove razprave, krajši zapisi in intervjuji v številnih domačih in tujih revijah ter časopisih: Znamenje, Bogoslovni vestnik, Cerkev v sedanjem svetu, Teologija za laike, Božje okolje, Teorija in praksa, Anthropos, Borec, Obdobja, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Dialogi, Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), Svobodna misel, Odsevanja, Pogledi, Koledar Mohorjeve družbe, Prešernov koledar, Evangeličanski koledar, Slovenski jezik v znanosti, V edinosti, Slavistična revija, Razgledi, Večer, Delo, Dnevnik, Ljubljanski dnevnik, Družina, Kulturni radnik, Globus, Socijalna ekologija, Jukić, Svesci, Concillium, Kritisches Christentum, Christ und Sozialist, Neue Wege, Neue Stimme, Korrespondenz Christen für den Sozialismus, Zeitschrift für Christentum und Sozialismus in drugih ter v številnih monografijah in enciklopedijah.

Še naprej je predaval v tujini. Vedno bolj je postajala popularna tudi njegova teologija socializma, še posebej v nemškem prostoru, ki se je oblikovalo v odgovarjanju na zelo aktualno družbenopolitično vprašanje, »*kako v socialistični družbi živimo kot kristjani, katere resnice krščanskega, evangelijskega oznanila nas morajo posebej voditi v našem vsakdanjem življenju in pri našem vsakdanjem delu /.../ socialistična teologija nikakor ne skuša nastopati kot nesporna učiteljica, temveč hoče le v duhu dialoga govoriti o problemih, s katerimi se srečuje veren človek v socialistični družbi, in izzivajo njegovo vernost /.../ hoče se torej glede na svoje izhodišče ravnati po izzivih, ki prihajajo za vernega človeka iz marksističnih nazorov in socialistične prakse. Omenimo samo nekatere takšne izzive: humanizem, osvobajanje človeka ali emancipacija, sekularizacija in revolucionarno spreminjanje sveta v smeri brezrazredne družbe /.../ Naposled uporablja socialistična teologija zakonitosti zgodovinskega materializma tudi pri razlagi evangelija in sploh svetopisemskega izročila, pri razlagi zgodovine krščanstva.*«³⁵

LETA 1990

je prosil, da bi bil razrešen službe predstojnika katedre za dogmatično teologijo.

³⁵ Izhodišča in cilji socialistične teologije, v: V duhu dialoga. Za človeka gre, DZS, Ljubljana 1986, str. 79–105.

LETA 1991

se je formalno upokojil.

OD LETA 1995

so postajale odmevne njegove maše za rodoljube, s katerimi je vsako leto v aprilu izkazal posebno priznanje vsem borkam in borcem, internirancem in taboriščnikom, ki so v letih od 1941 do 1945 darovali življenja iz ljubezni do bližnjih, za domovino in za spremembo krivičnih družbenih razmer.³⁶

LETA 1996

je zaključil pedagoško delo v okviru Katedre za dialog s predavanjem **Kozmični Kristus in ekologija**³⁷. Senat teološke fakultete mu je izrekel priznanje: »*Slušatelji so radi prisluhnili vašim predavanjem tako zaradi jasnosti kot bogate vsebine. Posebej so cenili vaš dialoški pristop, saj ste znali ovrednotiti vsako slušateljevo vprašanje, zavedajoč se, da za njim stoji človek, ki išče in sprašuje. Prva resnica vam je tako bila človek sam, njegovo življenjsko vprašanje /.../ Teološko fakulteto ste službeno ali drugače predstavljali tudi s številnimi predavanji na znanstvenih ustanovah v domovini in tujini. Tako ste poleg promocije slovenske teološke misli opravljali tudi promocijo naše domovine, njene preteklosti ter njenih sedanjih znanstvenih in družbenih naporov.*«³⁸

LETA 1998

je postal častni občan mesta Maribor.

20. APRILA 2002

je postal častni občan rojstne občine Sv. Jurij ob Ščavnici.

13. DECEMBRA 2002

ga je predsednik države Milan Kučan odlikoval s **srebrnim častnim znakom svobode Republike Slovenije**.

---

³⁶ Govori pri mašah za rodoljube so zbrani v knjigah: Ne pozabimo, Založba Unigraf, Ljubljana 1998, 104 strani; Izzivi in odgovori, v poglavju Spominjamo se, Založba Unigraf, Ljubljana 2000, str. 177–207; Misli iz šole življenja, v poglavju Spomin živi, Založba Unigraf, Ljubljana 2003, str. 119–153; in Poslednji spisi. Misli o sodobnosti, Založba Unigraf, str. 107–121.

³⁷ Razprava je bila objavljena v: Resnica iz ljubezni, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 134–143.

³⁸ B. Kolar, n. d., str. 13.

21. MARCA 2005

je po daljši in težki bolezni umrl v mariborskem bogoslovju.³⁹

23. MARCA 2005

Je bila ob 13.30 žalna slovesnost v Kazinski dvorani Slovenskega narodnega gledališča Maribor. Župan Boris Sovič je zapisal: »Spoštovani, ob žalnem dogodku, ko smo izgubili izjemnega človeka, uglednega someščana, častnega občana mesta Maribor in naslovnega škofa, spoštovanega gospoda dr. Vekoslava Grmiča, Vas v spomin na njegovo veličino vljudno vabim na žalno slovesnost /.../.«

Popoldne ob 15. uri so se začele pogrebne slovesnosti na Mestnem pokopališču Maribor na Pobrežju. Pogreba se je udeležilo vseh šest slovenski škofov in okoli sto petdeset duhovnikov ter ogromna množica ljudi. Pri pogrebni maši je v nagovoru nadškof ordinarij **dr. Franc Kramberger** dejal: »Potem je sledil november 1980. O tem bi raje molčal, pa vendar mi srce tega ne dovoli, da ne bi danes, na dan njegovega pogreba, povedal: Bila sva povezana, najini poti nista šli tako daleč narazen, da se ne bi srečala, si podala roke, si pogledala iz oči v oči z razumevajočim pogledom, čeprav se je odpovedal službi kapitularnega vikarja, rektorja v bogoslovju in službi mariborskega pomožnega škofa. Ohranil je profesorsko službo in bival ob celotni oskrbi v svojem stanovanju v bogoslovju, dokler ni zaradi bolezni prišel v Dom za starejše duhovnike, kjer je v ponedeljek doživel svoj veliki petek. /.../

Bil je mož molitve! Kadar koli sem ga obiskal, naj je bilo v bolnišnici ali nazadnje v Domu duhovnikov, sem ga našel z rožnim vencem v roki ali na nočni omarici. In mnogi so ga pogosto videvali v frančiškanski baziliki, kjer je najraje v popoldanskem času na samem molil.

Bil je mož dialoga z vsemi: Z mladimi in odraslimi, preprostimi in izobraženci, z vernimi in drugače mislečimi ali celo neverujočimi. Vedno je iskal stične točke s sodobnimi miselnimi tokovi.

Pri vsem delu in poslanstvu mu je šlo za človeka. Mislec in pisatelj Dostojevski pravi: Iskal sem Boga, pa ga nisem našel; iskal sem dušo, pa je nisem odkril; iskal sem brata, pa ga nisem spoznal. Ko pa sem odkril človeka, pa sem našel vse: Boga, dušo in brata. To je tisti humanizem, krščanski humanizem, ki je

---

³⁹ Zadnja Grmičeva življenjska postaja je zabeležena takole: »V ponedeljek, 31. 3. 2005, ob 16.15 je umrl mariborski naslovni škof dr. Vekoslav Grmič. V torek ob 10.00 uri so ga prenesli v stolnico, kjer je ležal do srede do 10.00, nato pa je bilo slovo in so ga prepeljali v župnijsko cerkev na Pobrežje. Ob 15.00 uri je bil pogreb, ki ga je vodil mariborski ordinarij dr. Franc Kramberger ob navzočnosti 6 slovenskih škofov in 150 duhovnikov.« Prim. (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>)

*bil značilnost pokojnega Vekoslava. V človeku in po človeku je odkrival Boga, dušo, brata – sebi in drugim.*⁴⁰

VIRI IN LITERATURA

Cajnkár, Stanko: Delo fakultete po ločitvi od univerze, Bogoslovni vestnik 29(1969)3/4, str. 179–202.

Erniša, Geza: Škofu dr. Vekoslavu Grmiču ob 80-letnici življenja in 35-letnici škofovskega posvečenja!, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, v: Znamenje 33(2003) 3–4, str. 23–25.

Grandovec, Helena: Zgodbe iz življenja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, v: Znamenje 33(2003) 3–4, str. 166–182.

Grmič, Vekoslav: V duhu dialoga – za človeka gre, DZS, Ljubljana 1986, 312 strani.

– -: Ob tridesetletnici, v: Znamenje 30(2000) 1–2, str. 5–7.

– -: Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, 216 strani.

– -: Izzivi in odgovori, Založba Unigraf, Ljubljana 2000, 224 strani.

– -: Misli iz šole življenja, Založba Unigraf, Ljubljana 2003, 232 strani.

– -: Poslednji spisi, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, 151 strani (Knjiga je izšla po smrti; spise sta uredila Srečko Reher in Mitja Hribar).

Kerševan, Marko: Resnica in upanje, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 49–53.

Kolar, Bogdan: Poslovilna beseda ob smrti prof. dr. Vekoslava Grmiča, naslovnega škofa in nekdanjega profesorja teološke fakultete v Ljubljani, Znamenje 3–4 (2005), str. 12–13.

Kovačič Peršin, Peter: Primer škofa Vekoslava Grmiča, v: Duh inkvizicije. Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo, 2000, Ljubljana 2012, str. 183–217.

– -: Grmičev pogled na ateizem, v: Ateistični zbornik 1–2 (2003), str. 69–72.

– -: Za teologijo socialne pravičnosti, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 56–67.

– -: Grmičeva umestitev v zgodovino, Znamenje 35(2005) 3–4, str. 65–85.

– -: Teologija Vekoslava Grmiča, v: Tvegano iskanje resnice, Misli Vekoslava Grmiča (Izbral in uredil Srečko Reher), Društvo Znamenje, Petrovče 2013, str. 281–288.

– -: Družbena in duhovna obzorja Grmičeve teologije, v: Vekoslav Grmič, škof pričevalec (Zbornik), Kulturni center (Knjižna zbirka Frontier), Maribor 2022, str. 89–124.

Kramberger, Franc: Dr. Vekoslavu Grmiču, naslovnemu škofu, v slovo na pogrebu, 23. 3. 2005, v: Znamenje 35(2005) 3–4. Zbornik – v spomin dr. Vekoslavu Grmiču, str. 5–9.

⁴⁰ Dr. Vekoslavu Grmiču, naslovnemu škofu, v slovo na pogrebu, 23. 3. 2005.

Krajnc-Vrečko, Fanika: Prof. dr. Vekoslav Grmič: naslovni škof ucchitanski, upokojeni profesor Teološke fakultete: razstava del ob avtorjevi 80-letnici, Teološka knjižnica 2003, Maribor, 16 strani.

– –: 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018), *Edinost in dialog* 73(2018)1, str. 15–20.

Kronika župnije Vransko (pisana je od leta 1781 /strani pa so oštevilčene s svinčnikom/, 395 strani.

Lah, Avgustin: »Tisti, ki so mnoge pripeljali do pravičnosti, pa bodo kakor ...« Dan 12,3, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, *Znamenje* 33(2003) 3–4, str. 68–73.

– –: Vekoslav Grmič: teolog, profesor in škof, *BV* 1 /2006/, str. 7–22.

– –: Teologija v dialogu s človekom, ki mu služi, *Edinost in dialog* /2018/, str. 163–175.

– –: Nekatere razsežnosti ekološke misli pri Vekoslavu Grmiču, v: *Znamenje* 37(2007) 7–8, str. 18–29.

Lodrant, Jože: Tiho kramljanje z osemdesetletnikom, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, 33(2003) 3–4, str. 74–82.

– –: Neka tridesetletnica, v: *Nabrani spisi*, Mežica 2000, str. 44–49.

– –: 1939–1949–1989, v: *Nabrani spisi*, Mežica 2000, str. 50–53.

– –: Nova maša, v: *Nabrani spisi*, Mežica 2000, str. 20–35.

Matjašič, Marjan: Cerkev je zmeraj živela v hudih skušnjavah, v: *Znamenje* 33(2003) 3–4. Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, str. 184–213;

Maver, Aleš: Paradoks Vekoslava Grmiča, *SHS. Časopis za humanistične in družboslovne študije* 2–3 (2013), str. 603–619.

Maver, Aleš: Leto 1968 v Cerkvi v Sloveniji in Vekoslav Grmič, *Edinost in dialog*, 74(2019)1, str. 83–101.

Mrgole-Jukič, Tjaša: Krščanstvo je biti dober človek, v: *Misli iz šole življenja*, Založba Unigraf, Ljubljana 2003, str. 213–222.

Ocvirk, Drago, K.: Risi k izmišljiji drugega, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, *Znamenje* 33(2003) 3–4, str. 90–96.

Partljič, Slava: Vekoslav Grmič: Verjamem, da duh veje, koder hoče, <http://www2arnes.si/~gmblig2/grmic.html>

Petelinšek, Anton: »Človek je predvsem to, v kar veruje, kar upa in kar ljubi«, Zbornik ob 80-letnici, škofa Grmiča, *Znamenje* 33(2003) 3–4, str. 97–103.

Pivec, Franci: Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, *ČZN* 4(2016), str. 85–95.

Rajhman, Jože: Vekoslav Grmič šestdesetletnik, v: *Znamenje* 13(1983)3, str. 177–179.

Reher, Srečko: Ob dvojnem jubileju škofa prof. dr. Vekoslava Grmiča, *Grmičev zbornik*, Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča in 30-letnici njegovega škofovskega posvečenja, *Znamenje* 13(1998) 3–4, str. 1–4;

– –: Iskalec resnice in večne Resnice, v: *Znamenje* 2003, 33(2003) 3–4. Zbornik ob 80. letnici str. 201–202, Iskalec Resnice. Ob 80. letnici in 35. letnici škofovskega posvečenja prof. dr. Vekoslava Grmiča, v: *ČZN* 2–3 /2003/, str. 5–11;

- –: Dva jubileja škofa dr. Vekoslava Grmiča: osemdesetletnica in 35-letnica škofovskega posvečenja, v: Mohorjev koledar, MD, Celje 2003, str. 108–114;
- –: Iskalec resnice iz ljubezni, v: Poslednji spisi. Misli o sodobnosti, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, str., 5–14;
- –: Nekaj postaj na življenjski poti Vekoslava Grmiča, v: Tvegano iskanje resnice. Misli Vekoslava Grmiča, Društvo Znamenje, Petrovče, 2013, str. 267–279;
- –: Ob 90-letnici teologa in humanista škofa Vekoslava Grmiča, Ateistični zbornik, 2013–2014, str. 82–109;
- –: Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominski zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), Časopis za zgodovino in narodopisje 2–3 (2020), str. 127–185;
- –: Glasnik in pričevalec evangelijskega krščanstva, v: Vekoslav Grmič, škof pričevalec, Kulturni center Maribor, Maribor 2022, str. 125–197,
- Rojnik, Ivan**, Oznanjujte evangelij, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 122–126.
- Vuk, Vili**: Z Grmičem v prijateljstvu, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 146–153.
- Žnidarič, Marjan**: Upornik z razlogom. Ob častitljivem jubileju škofa Grmiča, v: Misli iz šole življenja, Založba Unigraf, Ljubljana 2003, str. 227–230.
- Žveglič, Hieronim**: Vekoslav Grmič – 60 letnik, v: Mohorjev koledar, MD, Celje 1984, str. 129–131.

Elektronski vir

Quid est veritas?, Razstavni katalog in povzetek referatov s strokovnega posveta ob stoletnici rojstva mariborskega pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča (1923–2005). (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>)

R A Z P R A V E – S T U D I E S

Kulturno-duhovno okolje, iz katerega je izšel dr. Vekoslav Grmič

Franc Čuš*

Potrijeno – Accepted: 16. 10. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:908(497.4-18)

Franc Čuš: Kulturno-duhovno okolje, iz katerega je izšel dr. Vekoslav Grmič. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 21–38

V prispevku Kulturno-duhovno okolje, iz katerega je izšel dr. Vekoslav Grmič, avtor predstavlja kulturne, verske, izobraževalne, gospodarske, narodnostne in politične elemente, ki so vplivali na tako bogat intelektualni potencial okolja, v katerem se je rodil, v njem odraščal in se vanj vedno znova vračal.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, Prleške Atene, Dragotinci, versko življenje.

1.02 Review article
UDC 929Grmič V.:908(497.4-18)

Franc Čuš: The cultural and spiritual environment from which Dr Vekoslav Grmič emerged. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 21–38

In article 'The cultural-spiritual environment from which Dr Vekoslav Grmič emerged', the cultural, religious, educational, economic, ethnic, and political elements that influenced the rich intellectual potential of the environment in which he was born, grew up, and kept returning to are being introduced.

Keywords: Vekoslav Grmič, Prleške Atene, Dragotinci, religious life.

---

* **Franc Čuš**, profesor zgodovine in geografije, Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, Prešernova ulica 32, 9240 Ljutomer, franc.cus@gfml.si

KULTURNO-DUHOVNO OKOLJE, IZ KATEREGA JE IZŠEL DR. VEKOSLAV GRMIČ

Le Bog ve, katere so neštete določnice – zgodovinske, kulturne, verske, socialne, geopolitične, krajinske, podnebne, morda tudi genetske, ki so omogočile, da iz Slovenskih goric, to je gričevja med Muro in Dravo, posebej pa še iz njihovega vzhodnega dela, znanega kot Prlekija, izhaja za slovenski narod in tudi širše tako veliko pomembnih posameznikov. V zadnjem obdobju se za center tega bogatega intelektualnega izvora, tj. Sveti Jurij ob Ščavnici, uveljavlja poimenovanje Prleške Atene. Vsekakor je na mestu razmišljanje Edvarda Kocbeka, ki je v prispevku *Kdo sem leta 1974 razmišljal: »Doma sem iz tistega dela Slovenskih goric, ki mu pravimo Prlekija. Moj rojstni kraj Sv. Jurij ob Ščavnici je prav središče prleškega trikotnika Radgona–Ljutomer–Ptuj; obdan je z vencem baročnih cerkva, Sv. Duh, Sv. Andraž, Sv. Anton, Negova, Kapela, Sv. Križ, Mala Nedelja. Vasi imajo lepa imena, Videm, Jamna, Biserjane, Dragotinci, Rožički Vrh, Kraljevci, Sovjak, Stara Gora. Tod je vodila s Ptuja rimska cesta proti Blatnemu jezeru; po njej sta hodila sveta brata Ciril in Metod v Rim in nazaj. Pokrajina je zaključena in mehkega obzorja, skoraj zasanjana, ljudje pa družni in šaljivi, daleč od večjih mest, zato pa blizu Nemcev, Madžarov in Hrvatov. Proti vzhodu odprti nemir je ohranil našo domišljijo in bistrost, iz jurjevškega okoliša se je zadnje stoletje izšolalo v Varaždinu in Mariboru nad sto duhovnikov in razumnikov, tu so doma Davorin Trstenjak, Koloman Kvas, Fran Ilešič, Jakob Svetonja, moja neposredna soseda sta dr. Anton Korošec in Bratko Kreft, nekoliko dalje je dom škofa dr. Vekoslava Grmiča. Širša okolica je dala Dajnka in Antona Krempla, Stanka Vraza in Frana Miklošiča, Ksavra Meška, Janka Šlebingerja in Frana Kovačiča, dr. Antona Trstenjaka, slikarja Trstenjaka in Košarja, v novejšem času pa Antona Slodnjaka in Stanka Cajnkarja.«¹*

RODNA VAS IN DRUŽINSKO OKOLJE

Dr. Vekoslav Grmič je bil rojen 4. junija 1923 v vasi Dragotinci, v občini Sveti Jurij ob Ščavnici. Vekoslav, klicali so ga Slavko, se je rodil v kmečki družini in je bil šesti od sedmih otrok. Njegov birmanski boter je bil tedanji učitelj in kasnejši ravnatelj osnovne šole pri Svetem Juriju ob Ščavnici Franjo Knafelc, ki je kot partizan padel leta 1944 na Notranjskem. Bil je poročnik Cankarjeve brigade in komisar bataljona. Po osnovni šoli je Grmič šolanje nadaljeval v mariborski klasični gimnaziji. Po zaključku gimnazije, preživetih letih vojne

¹ Kocbek, »Kdo sem?«, str. 169–289.

in kratkem obdobju službovanja na Okraju Gornja Radgona kot poverjenik za socialno skrbstvo² je zapustil rodno okolje, v katerega pa se je vračal celo življenje.

Izviral je iz verne družine. Najstarejši brat Franc je bil salezijanec in je prejel mašniško posvečenje leta 1939 v Rimu. Bil je župnijski vikar na Kodeljevem v Ljubljani, kjer je leta 1967 tudi umrl in je pokopan na ljubljanskih Žalah. Tudi sestra Terezija je leta 1937 stopila v red Marijinih sester čudodelne svetinje. Umrla je leta 1991 v Mariboru.³ O tem, kako je povojna oblast gledala na družino Grmič, priča Udbin dokument (uradno UDV za LR Slovenijo), datiran 22. 2. 1949, Predmet: podatki za bogoslovca Grmič Vekoslava. V omenjenem dokumentu v. d. šefa pooblaščenca poročnik Franc Šoba poroča: »V zvezi z vašim dopisom št. 20187/49 z dne 27. 1. 49 Vam pošilja podatke za: Grmič Vekoslava, oče Franc, roj. 3. 6. 1923 v Dragotincih, okra. Gornja Radgona, slov. nar. drž. FLRJ, pristojen v Dragotincih pri Juriju ob Ščavnici, okr. Radgona.

Imenovani izhaja iz družine velikega kmeta. Družina je klerikalno usmerjena. Za časa stare Jugoslavije so bili vsi simpatizerji Korošca (bivšega ministra, doma od Jurija ob Ščavnici okr. Gor. Radgona). Za časa okupacije se niso zanimali za politično delo, vsekakor pa so bili simpatizerji Be-ga.

Sin Vekoslav je pričel študirati za duhovnika na željo staršev in brata, kateri je tudi duhovnik in se nahaja nekje v Italiji, nadalje sestra, katera je redovnica. Kakor smo že navedli, je šel Vekoslav v Semenišče samo na pritisk staršev, brata in sestre. Ob počitnicah prihaja na svoj dom, zadržuje se samo doma, je zelo mirnega značaja. Povezan je z duhovščino v Juriju, kateri prihajajo na svoj dom. V tamkajšnjem kraju je Vekoslav bolj malo poznan, ker kot študent je vedno proč od doma, nam je zato nemogoče podati obširno karakteristiko. Drugih podatkov za družino in njega ne posedujemo.»⁴

Znano je, da je pred drugo svetovno vojno bil v Svetem Juriju ob Ščavnici župnik Franc Štuhec, ki so ga Nemci med vojno izgnali, po je povojni pa je nadaljeval duhovniško službo do smrti leta 1952. Veljal je za precej strogega župnika in zvestega privrženca dr. Antona Korošca in njegove katoliške stranke. Leta 1947 je za kaplana prišel v župnijo Rado Junež, ki je po Štuhečevi smrti postal najprej župnijski upravitelj in bil nato župnik vse do smrti leta 1992. Celotno obdobje po vojni je bil po pripovedovanju domačinov in osebnem poznanstvu precej glasen kritik tedanje komunistične oblasti. Zato je bil stalno nadzorovan s strani Udbe in nekajkrat celo obsojen na denarne in celo zaporne kazni.

² Grandovec, Zgodbe iz življenja, str. 166–172.

³ Domajnko, Duhovniki iz župnije Sveti Jurij ob Ščavnici od 18. do 21. stoletja, str. 105–113.

⁴ Rihtarič, Delovanje UDV v okraju Gornja Radgona in Radgonskem kotu 1945–1950, Priloga 8.

Slika 1: Šaljivi vaški grb vasi Dragotinci, klobasa.⁵

Dragotinci so vas na levi strani danes regulirane struge reke Ščavnice. Vas je sestavljena iz dveh delov. Osrednji del leži na robu Ščavniške doline, del naselja pa na slemenu, ki se vzpenja proti severu v Kapelske gorice in ga domačini imenujemo Dragotinski Vrh. Z izgradnjo avtocestne povezave Maribor–Lendava leta 2008 oba dela vasi ločuje avtocesta. Prav ta dva mejnika, hidromelioracija Ščavniške doline v 80. letih preteklega stoletja in izgradnja avtoceste, sta v novejšem času najbolj zaznamovala izgled pokrajine, kjer se gričevje Slovenskih goric spušča v Ščavniško dolino, ki je usmerjena proti Murskemu polju. Leta 2020 je v Dragotincih živelo 111 prebivalcev. Starostna sestava je zelo neugodna, saj je bilo tega leta mlajših od 15 let le 13 % prebivalstva, starejšega od 65 pa več kot petina.⁶

DRAGOTINCI V PRETEKLOSTI

Fran Kovačič v knjigi *Ljutomer, zgodovina sreza in trga*, poda razlago o izvoru imena Dragotinci, ki se v srednjeveških listini leta 1357 imenuje Tragatinzen. Po njem je to ime nastalo iz osebnega imena nekega zadrugarja in je pristno južnoslovansko. Obstajale naj bi tri oblike tega imena Drago, Dragotina ali Dragutin in Dragut. Med župani radgonske župe se v deželnoknežjem urbarju omenja tudi župan Droget, ki naj bi bil potvorjen Dragut. Iz vseh treh oblik naj bi nastalo vaško ime Dragotinci. Kovačič tudi navaja, da je v Slavoniji vas Dragutin in v banskem okrožju Dragotince.⁷

⁵ Čuš, *Vaški grbi*, str. 130–131.

⁶ <https://www.stat.si/statweb>, dostopno 28. 5. 2023.

⁷ Kovačič, *Ljutomer, zgodovina sreza in trga*, str. 304.

V preteklosti je bilo najdenih in dokumentiranih večje število najdb, predvsem kamnitih sekir na ravninah in terasah ob reki Ščavnici, ter domnevno antičnih (rimskih) gomil na bližnjih pobočjih. Oboje je posledica dolgotrajne zbiralske tradicije na področju Slovenskih goric, kjer so imele že od 19. stoletja posebno vlogo prevrtane kamnite sekire, ki so jih po ljudskem izročilu imenovali »gromske strele«. Arheologi jih uvrščajo v mlajšo kameno in starejšo bakreno dobo. Prav tako so v preteklosti izvajali sistematične topografske preglede za izdelavo arheoloških kart. Najpogosteje prepoznane oblike so gomile iz rimske dobe. V povezavi z gomilami so se ohranile številne zgodbe o Atili, njegovem gradu in grobu. Gomile so bile v preteklosti velikokrat poškodovane in delno izropane, ker so domačini v njih iskali zaklade. Najnovejša arheološka izkopavanja in proučevanja so potekala v sklopu izgradnje pomurskega kraka avtoceste, ki je med vasema Čakova in Grabonoš presekala Ščavniško dolino. Na tem kraku sta bili odkopani in raziskani dve arheološki najdišči: Sodolek in Kračine.⁸

Sodolek

Ob pregledu bodoče trase avtoceste so na nižjih terasah in pomolih v osrednjem delu Ščavniške doline našli najdbe prazgodovinske keramike. Najdišče ob cesti Čakova–Grabonoš, ki so ga poimenovali Sodolek, je bilo ugotovljeno leta 2000. Arheološke raziskave na najdišču so potekale leta 2004. Skupno je bilo odkopanih več kot 690 plasti in jam; v njih je bilo več kot 8000 odlomkov večinoma prazgodovinske keramike, več sto kosov ožgane ilovice, nekaj kamnitega orodja, nekaj odlomkov železnih predmetov in žindre ter nekaj odlomkov stekla. Arheologi so na najdišču odkrili ostanke iz najmanj šestih obdobj. V mlajši kameni dobi je tukaj stalo manjše naselje. Iz srednje bakrene dobe so odkrili osamljeni grob; v srednji in pozni bronasti dobi je bilo na tem mestu ponovno naselje. V zgodnjem srednjem veku se je izvajala železarska dejavnost, v novem veku pa intenzivno poljedelstvo. Najstarejše najdbe datirajo v obdobje med 4500 in 4400 pr. Kr., to je obdobje starejše bakrenodobne poselitve (čas konca poznoneolitske lengeyske poselitve). To pomeni, da je to najdišče eno izmed najstarejših v regiji. Prav tako najdba iz srednje bakrene dobe spada med pet najstarejših tovrstnih najdb v vzhodni Sloveniji in domnevno drugo grobišče, kjer so bili odkriti oblikovani elementi, značilni za zgodnjo boleraško skupino. Po opustitvi poznobronaste naselbine je območje najdišča Sodolek ostalo neposeljeno približno dva tisoč let. V rimski dobi je v bližini obstajala večja rimska vila. Arheologi so sledove ponovne naselitve

⁸ Pahič, K predсловenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja, 1968.

tukaj našli iz obdobja zgodnjega srednjega veka in ugotovili, da gre za najstarejšo slovansko poselitev v Ščavniški dolini.⁹

Kračine pri Dragotincih

Najdišče Kračine pri Dragotincih je bilo odkrito pri arheološkem terenskem pregledu leta 2000 v sklopu priprav na izgradnjo avtoceste. Je v blagi kotanji med vznožjem Rožičkega Vrha na severni in grebena Strmca na jugovzhodni strani. Zaščitna arheološka izkopavanja so potekala leta 2004. Arheologi so pobrali 460 artefaktov, med katerimi so prevladovali odlomki keramike in fragmenti gradbenega materiala. Arheologi ocenjujejo, da najstarejše sledi poselitve sodijo v obdobje konca 5. in najverjetneje na začetek 4. tisočletja pr. Kr. Zastopana so obdobja starejše in mlajše bakrene dobe. Nova poselitev je sledila šele čez 4000 let, ko je bila v bližini zgrajena rimska naselbina.¹⁰

V povezavi z gomilami so se ohranile številne zgodbe o Atili, njegovem gradu in grobu. Gomile so bile v preteklosti velikokrat poškodovane in delno izropane. Zbiratelj in zapisovalec ljudskih pripovedi Jože Čuš¹¹ je zapisal več pripovedk o Atilu in njegovem gradu. Naslovi teh pripovedk, ki jih je zapisal po pripovedovanju domačinov, so: Atilov grad v Šütjovi grabi (pripoved Franca Šutje iz Dragotincev), Kralj Atila ugrabi ogrskemu kralju ženo Alenko (pripoved Franca Šutje 1979), Atilov grad v Šütjovi grabi (pripoved Terezije Čagran l. 1920), Pripovedka, kako so Huni pokopali kralja Atilo (pripoved Franca Šutje 1979), Hunskega kralja Atilo pokopljejo v reki Muri (pripoved Franca Šutje 1979), Kje je pokopan hunski kralj Atila (pripoved Florijan Janžek 1918), Hunskega kralja Atila, ki je živel v gradu v Šütjovi grabi, so pokopali med dva debela hrasta (pripoved Franca Šutje 1979), Nek možak je videl, kako je On prešteval zlatnike (zapisano 1979), Kmet je odkril rov, ki je vodil v grad v Šütjovi grabi (pripoved Franca Šutje 1979), Lovec v Šütjovi grabi (pripoved Franc Šutja 1979), Še o Atilovem gradu v Šütjovi grabi (pripoved Franc Šutja 1979). Šütjova graba je ledinsko ime za dolino med Dragotinskim Vrhom in Rožičkim Vrhom, ki se razteza proti Kapeli.¹² Kot posebnost navajam tudi slovensko ljudsko pravljico O pastirčku in debeli uši, ki jo je zapisal Matija Valjavec in naj bi izviral iz Dragotincev. Pravljico je uredila Anja Štefan leta 2000.¹³

⁹ Kavur, Sodolek, spletna izdaja, dostopno 9. 1. 2022.

¹⁰ Tušak, Kračine pri Dragotincih, spletna izdaja, dostopno 9. 1. 2022.

¹¹ Jože Čuš, rojen leta 1907 v Zagorcih, umrl leta 1982 v Sovjaku, pokopan pri Svetem Juriju ob Ščavnici.

¹² Pozabljeno v predalih, str. 62–74.

¹³ Štefan, O pastirčku in debeli uši.

ARHITEKTURNE ZNAČILNOSTI VASI

V Dragotincih stojita dve sakralni znamenji. Na križišču cest, ki povezujejo Sveti Jurij ob Ščavnici, Rožički Vrh in Okoslavce, stoji vaško znamenje, ki je bilo postavljeno na t. i. »gamajnski« (skupni) zemlji. Ljudsko izročilo priča, da je bilo postavljeno v spomin na žrtve, ki jih je pomorila kuga. Žrtve naj bi bile pokopane med Dragotinci in Biserjanami. Prostor, na katerem naj bi bilo to pokopališče, so včasih imenovali Fajtov travnik. V preteklosti je bilo zemljišče ograjeno, po melioraciji pa preorano. Točna letnica postavitve ni znana. Ugotovljeno je, da je na jožefinskem vojaškem zemljevidu vrisan križ, kar pomeni, da je tam stal po letu 1763. Trikotno vaško znamenje krasijo tri poslikave: Sv. Ciril in Metod, Križani in Kalvarija, Marija Pomagaj. Nasproti t. i. Vidičeve domačije stoji Vidičeva kapela. Zgrajena je bila okrog leta 1873. Kapela je manjše štirioglate oblike. S prednje strani ima zastekljena vrata, ki omogočajo pogled v notranjost. V notranjosti je kip Marije Lurške. V ozadje, na stropu in ob strani je kapela, poslikana z umetniškimi motivi, ki jih je naslikal akademski slikar Janez Vidic, nekdanji lastnik kapele. Obe kapeli sta bili obnovljeni v 80. letih prejšnjega stoletja in ju je po prenovi blagoslovil škof Grmič.¹⁴

V Dragotincih sta ohranjena dva arhitekturna bisera kmečkega stavbarstva. V dolini je to zidana kmečka hiša, ki je v lasti družine Mlinarič (hišno ime pri Pivorovih), v zaselku Dragotinski Vrh pa viničarija, nekoč last družine Vidic. Kmečki dom poleg stanovanjskega dela sestavljajo še gospodarska poslopja, ki so običajno odmaknjena od pogleda s ceste. Zidana kmečka hiša ima glavni vhod, obrnjen proti cesti; zadnji vhod vključuje tudi verando. Zidane kmečke hiše niso bile dograjevane, ampak je šlo za zaključeno gradnjo. Grajene so iz opeke; stropi so iz lesenih tramov in zapolnjeni z zmesjo ilovice, narezane slame in plev ter nato še ometane. Tla so bila iz lesenega poda, v kuhinji in na hodniku iz opečnatih tlakovcev. Krite so bile z opečnato kritino. Prostori so večji, številčnejši in svetlejši. Nasprotje tovrstni gradnji so cimprane in s slamo krite hiše, v katerih so običajno prebivali viničarji. Na zunaj so že nakazovale socialni status svojih prebivalcev. Hiša je nastala z dograjevanjem prvotnih ključaj, v katerih so sprva shranjevali vino in orodje. Kasneje so ji dogradili kuhinjo z odprtim ognjiščem (črna kuhinja); osrednji prostor, imenovan hiša, je bil podnevi jedilnica, pozimi delavnica, ponoči pa spalnica. Ta osrednji prostor je bil podkleten; tam je bila shramba za vino. Prostor nekdanje ključaje je postal shramba ali pa so ga preuredili v hlev. V

¹⁴ Kapele in križi župnije Sveti Jurij ob Ščavnici, str. 9–10.

teh hišah, ki so bile v lasti lastnikov vinogradov (kmetje iz doline), so prebivali viničarji, ki so bili v zameno za najemnino dolžni obdelovati vinograd.¹⁵

DRAGOTINČANI

Poleg škofa dr. Vekoslava Grmiča je potrebno omeniti še dva, rojena v Dragotincih. Mihael (Mijo) Vamberger (1851–1930) je bil strokovni pisec in stenograf. Šolal se je pri Svetem Juriju ob Ščavnici, v Ljutomeru, Varaždinu in Zagrebu, kjer je študiral klasično filologijo in filozofijo ter obiskoval tečaj stenografije. Bil je profesor na gimnaziji v Karlovcu in član oddelka za šolstvo pri deželni vladi v Zagrebu. Bil je član in kasneje dosmrtni predsednik stenografskega društva v Zagrebu. Umrl je v Rečici pri Karlovcu. Pisal je kratko prozo, biografije, strokovne članke o stenografiji in pedagogiki.¹⁶ Ivan Nemeč – Vojko (1907–1976) je bil organizator slovenskega kmečkega mladinskega gibanja, član izvršilnega odbora OF in prejemnik partizanske spomenice. Na Kočevskem zboru odposlancev je bil izvoljen kot delegat na II. zasedanju Avnoja. Ivan Nemeč – Vojko izhaja iz predvojnega kroga dijakov in študentov, ki so se spogledovali z idejami ruskega komunizma. Jedro tega gibanja v pokrajini ob Muri so predstavljali srednješolci iz krajev Sveti Jurij ob Ščavnici, Cerkvenjak, Mala Nedelja in Križevci. Gonilna sila je bil Bratko Kreft. Znanje, ideje in izkušnje je pridobival kot mariborski gimnazijec, ko je nastopal v Narodnem domu, in kasneje kot študent na Dunaju, v Ljubljani in Parizu. Tudi kasneje, ko se je leta 1930 zaposlil v ljubljanskem Narodnem gledališču, se je pogosto vračal v domače okolje in pomagal pri odrskih postavitvah številnih dramskih del. Leta 1925 so v zgradbi »Posojilnice« pri Svetem Juriju ob Ščavnici ustanovili Društvo kmečkih fantov in deklet. Najvidnejši člani društva so bili Vladimir Kreft, Ivan Satler, Ivan Nemeč, Anton Markovič in Drago Korošak. V sklopu društva so delovali knjižnica, gledališka skupina, pevski zbor in tamburaši. Organizirali so gospodinjske, prikrojevalne in podobne tečaje ter tekme koscev in žanjic. Člani društva so s prostovoljnim delom leta 1939 v Biserjanah dokončali in odprli kulturno-prosvetni dom, imenovan Dom Matije Gubca. Zemljišče za dom je daroval Vladimir Kreft. Simbol društva je bila štiriperesna deteljica, ki dom krasi še danes. Otvoritve 30. julija se je udeležilo več kot tisoč ljudi. Med udeleženci je bil tudi kasnejši narodni heroj in med 2. svetovno vojno ubiti Jože Lacko.¹⁷ Ivan Nemeč – Vojko je po drugo svetovni vojni na volitvah v republiško skupščino kandidiral v 2. vo-

¹⁵ Ajlec, *Kmečko stavbarstvo*, str. 114–122.

¹⁶ Lisac, Vamberger, Mihael, spletni vir, dostopno 28. 5. 2023.

¹⁷ Videm ob Ščavnici – ob desetletnici osvoboditve.

lilni enoti gornjeradgonskega okraja kot kandidat Okrajnega komiteja KPS (OK KPS). Zamenjal je prvotnega kandidata, to je Edvarda Kocbeka. Njegov protikandidat je bil prav Kocbekov osnovnošolski sošolec, učitelj, kmet in trgovec Anton Korošak, doma iz Svetega Jurija ob Ščavnici. Kljub negativni propagandi in obrekovanju, da je Korošak med vojno sodeloval z Nemci, je večina glasovala zanj in ne za Nemca. OK KPS je bil z rezultatom zelo nezadovoljen in temu primerno so sledile kadrovske menjave, grožnje in čistke.¹⁸

V filmu Bojana Laboviča *Slavkova pot* se Vekoslav Grmič spominja težkih razmer v svojem rojstnem kraju in pripoveduje: *»/.../ Jaz sem se s temi socialnimi razlikami srečal že v svoji vasi. Tudi tam so nekateri kmetje imeli hlapce in služkinje. Jasno, da je tem ljudem, dokler so lahko delali, bilo življenje znosno. Ko pa niso mogli več delati, so bili prepuščeni samemu sebi. Se pravi, ker niso bili socialno zavarovani, niso imeli nobene penzije in so bili odvisni od usmiljenja ljudi v neki občini in tako je bilo tudi v naši vasi.«*¹⁹ Najverjetneje so ga celo življenje spremljale hude stiske njegovih sokrajanov iz časov odraščanja. Še posebej se je stiska ljudi povečala v 30. letih in se nato nadaljevala med drugo svetovno vojno in prva leta po njej. O stiskah in revnem življenju viničarjev pred 2. svetovno vojno je Jožef Čuš zapisal: *»Kočar je imel na njivici posejanega par arov ječmena, ki je bil še zelen. Ko sem videl, da je v sredini parcele požet, sem kočarja vprašal, kaj to pomeni, mi je pokazal na streho, kjer se je sušil požet ječmen. Opoldne je žena pobrala ječmen s strehe, ga z rokami zmlela v lončeno skledo in dala v zakurjeno peč sušiti. Ob 5. uri je suh ječmen vzela iz peči in očistila. Potem je ječmen na žrmljah zmlela. Moko je umesila v testo in napravila male pogačice. Otroci so že nestrpno čakali, da so bile pogačice malce pečene. Kar vroče so snedli, kot bi pihnil. To so bili hudi časi v letih gospodarske krize v stari Jugoslaviji.«*²⁰

VERSKO ŽIVLJENJE PRI SVETEM JURIJU OB ŠČAVNICI

Znano je, da je bila jurjevška fara sprva podružnica Radgone in radgonskega (nad)župnika. Jurjevški župniki so se imenovali vikarji, namestniki župnika. O podrejenosti radgonski župniji priča podatek, da so po jurjevških vaseh od vsake hiše dajali kapune (peteline) radgonski župniji, ki je takrat spadala pod solnograškega škofa, leta 1402 pa je prešla pod sekovskega škofa. Veliko zgodovinskih dejstev o župniji je bilo žal uničenih v požaru, saj je znano, da

¹⁸ Rihtarič, Delovanje UDV v okraju Gornja Radgona in Radgonskem kotu 1945–1950, str. 156–157.

¹⁹ Labovič, Bojan. *Slavkova pot*, film. Maribor: Studio Legen, 2000.

²⁰ Čuš, *Viničarji*, 88–111.

so stare župnijske knjige pogorele. Prve obsežnejše kronološke zapise je pričel beležiti župnik in okrajni dekan dr. Lovro Vogrin. Leta 1857 je zapisal: »*Sladko je vedeti poznim vnukom, kar se je pred jimi v preteklih časih godilo. Radi bodo enkrat nasledniki naši poznih vekov čitali zgodbe te fare in za tega voljo jim podajam tukaj kratek načrt njene zgodovine, prosejoči, da ga nadaljujejo drugi za meno*«. ²¹

O goreči vernosti tukajšnjega prebivalstva pričata dve cerkvi ter številni sakralni objekti in znamenja. Prvi znani župnik Cezarij se omenja leta 1329, medtem ko prvi znani zapis o župniji datira v leto 1336, medtem ko se predvideva, da je bila cerkev zgrajena že prej. Osrednja župnijska cerkev je bila v stoletjih dograjevana in je doživljala arhitekturno preobrazbo. Po 2. svetovni vojni je svoj pečat v notranji opremi zapustil tudi Jože Plečnik. Zaradi dograditve leta 1970 je sestavljena iz dveh delov (stara in nova cerkev). V letih 1674 in 1697 je bila dograjena podružnična cerkev Sv. Duha na Stari Gori. Notranjost cerkve krasijo baročno izdelani oltarji in druge najstarejše orgle na Slovenskem, ki še vedno služijo svojemu namenu. Prva sakralna znamenja v župniji Sveti Jurij ob Ščavnici so iz časa, ko je tod morila kuga. Ljudje so jih postavljali v zahvalo za preživetje ali v spomin na umrle. Eno od teh je postavljeno v Sovjaku z letnico 1627, drugo najdemo v Rožičkem Vrhu z letnico 1633. Poleg teh je še 10 znamenj (križev), na mestu katerih so bile v poznejšem času zgrajene kapele. Kužna znamenja so dokaj pogosta – največ jih je iz kamna in peščenjaka – in najpogosteje stojijo ob križiščih ter razpotjih ali pred vasjo. Stara kužna znamenja (»pumorski križi«, poimenovanje izhaja iz besede pomor, narečno pumor) so stebrasta in so bila večinoma obnovljena v prvi polovici 19. stoletja. Križi so bili vrisani že v vojaški vojni zemljevid za slovensko področje, ki je bil izdan med leti 1763 do 1787. Številčnejša postavitve kapel in križev se je začela že pred 1. sv. vojno; nekaj se je gradilo tudi med vojno, precejšnje število pa po vojni, velikokrat zaradi težkih razmer in danih zaobljub med vojno. V jurjevski fari je okrog 78 sakralnih objektov; zagotovo jih je bilo v preteklosti še več, vendar so jih ljudje opustili. V spomину ljudi naj bi bili še trije križi v Seliščih, po eden v Sovjaku in Kutincih in trije križi v Okoslavicah, eden na Stari Gori, eden v Rožičkem Vrhu in eden na Ženiku (vsi naštetih niso popisani). Pri tem je treba omeniti kipe ali slike na zunanjih delih hiš ali celo v njihovi notranjosti. V preteklosti sta znamenja podrobneje raziskala Jakob Kreft iz Sovjaka in Jože Čuš ml. iz Ženika, ki sta fotografirala vsa znamenja in od ljudi pridobila podatke o gradnji ali postavitvi. Izsledke sta objavila v knjižici Kapele in križi župnije Sveti Jurij ob Ščavnici. ²²

²¹ Kronika župnije Sveti Jurij ob Ščavnici I in II.

²² Kapele in križi župnije Sveti Jurij ob Ščavnici.

Kako bogata je naša župnija z duhovniki, pričajo besede škofa Antona Martina Slomška (1800–1860), ki je leta 1859 ob priložnosti birme za našo župnijo povedal: »*Tota fara meni mešnike daje!*« Domačin Stanko Domajnko, lazarist, je leta zbiral podatke o duhovnikih, redovnih bratih in sestrah, rojenih v župniji Sveti Jurij ob Ščavnici. Kot prvega navaja Jerneja Martiniča, rojenega 10. 8. 1728 v Dragotincih. V času, ko je bil župnik pri Svetem Juriju ob Ščavnici, je leta 1784 dal zgraditi šolo. Na seznamu je 62 duhovnikov, 39 diakonov ter redovnih bratov in sester. Poleg škofa Vekoslava Grmiča so s svojim delom zaznamovali čas svojega življenja: Jakob Košar (dvorni kaplan sekovskega škofa), Davorin Trstenjak (prvi predsednik Društva slovenskih pisateljev), dr. Anton Suhač (častni kanonik), dr. Anton Korošec (častni kanonik lavantinskega kapitlja in vodilni slovenski politik v času pred 2. svetovno vojno), dr. Valter Dermota (teolog, filozof in pedagog, profesor katehetike na Teološki fakulteti v Ljubljani), Jožef Anželj (gvardijan in rektor svetišča na Brezjah), Anton Fras (častni član stolnega kapitlja lavantinske škofije).²³

NA STIČIŠČU RAZLIČNIH SVETOVNO NAZORSKIH IDEJ – GRMIČEVA POT OD DOMA DO ŠOLE OZ. CERKVE

Kljub vsem zaslugam Antona Korošca, vodilnega slovenskega politika prve polovice 20. stoletja in voditelja katoliškega političnega tabora, je bil na območju Svetega Jurija vedno prisoten politični pluralizem. Svetovnonazorsko nasprotje predstavljajo npr. člani družine Krefť iz Biserjan (z dramatikom Bratkom Krefťom na čelu) ter medvojni delavski aktivist, publicist in pisatelj Ivan Vuk Starogorski. Človek dialoga je bil mariborski škof Vekoslav Grmič, pisec številnih knjig in znanstvenih razprav; podobno je deloval tudi pesnik, pisatelj in politik Edvard Kocbek. Iz Svetega Jurija in okolice prihajajo še številni drugi (včasih po krivici pozabljeni) znani Slovenci. Med temi je potrebno dodati še prvega profesorja slovenščine na graškem vseučilišču Kolomana Kvasa, odvetnika, rodoljuba, narodnega delavca Jakoba Ploja, publicista, borca za pravice štajerskih Slovencev Antona Brumna, pedagoga, soustanovitelja in prvega predsednika Slovenskega profesorskega društva Jakoba Žmavca, literarnega zgodovinarja, urednika, zagovornika slovensko-hrvaškega jezikovnega zblizanja Frana Ilešiča, slikarja, predvsem dobrega portretista Franca Košarja, pesnika, duhovnika in narodnega delavca v Gradcu Jakoba Košarja, odvetnika, fotografa in avtorja prvega filmskega zapisa na Slovenskem Karola Grossmana in zgodovinarja, arhivista, avtorja številnih del z zgodovinsko tematiko Viktorja Vrbnjaka. V šopek jurjevških intelektualcev spada tudi

²³ Domajnko, *Duhovniki iz župnije Sveti Jurij ob Ščavnici od 18. do 21. stoletja*, str. 105–113.

narodni buditelj, pesnik, pripovednik, zagovornik panslavizma – vseslovanškega povezovanja, ustanovitelj in prvi predsednik Društva slovenskih pisateljev Davorin Trstenjak.

Vekoslava Grmiča se spominjam kot ministrant. Pogosto je prihajal z avtobusom iz Maribora in maševal v župnijski cerkvi Sv. Jurija. Domačini so ga vabili ob praznovanju družinskih dogodkov (poroke, pogrebi, krsti), da je opravil mašno daritev. Srečevali smo ga, kako je ob petkih prihajal z avtobusom iz Maribora do Svetega Jurija ob Ščavnici in nato peš do domačije v Dragotince. Pot, ki meri v dolžino 2,5 kilometra, lahko poimenujemo tudi zgodovinska pot, ob kateri se zvrstijo rojstne hiše številnih domačinov, ki so s svojim delom in vplivom pomembno zaznamovali slovenski politični, kulturni, znanstveni in verski prostor.

Odpravimo se na pot iz Dragotincev, kjer sta bila poleg Vekoslava Grmiča rojena že omenjena Mihael Vamberger in Ivan Nemeč – Vojko. Na poti proti Svetemu Juriju ob Ščavnici prečkamo reko Ščavnico in pridemo v kraj Biserjanje. Tukaj so bili rojeni in preživeli mladostna leta Anton Brumen (1857–1930), pravnik in publicist, Anton Korošec (1872–1940), duhovnik, urednik in politik, Valter Dermota, pater Bruno (1918–1994), salezijanec, teolog, pedagog, katehetski strokovnjak, Jakob Kreft (1804–1873), politik, leta 1848 izvoljen v štajerski deželni zbor, Bratko Kreft (1905–1996), pripovednik, dramatik, režiser, gledališki in slovstveni zgodovinar, esejist in publicist, trikratni nagrajenec Prešernovega sklada, Ivan Kreft (1906–1985), družbenopolitični delavec in publicist. Po pobočju navzgor pridemo do farne cerkve Svetega Jurija in osrednjega trga Videm, po katerem se je do leta 1997 imenoval tudi kraj Videm ob Ščavnici. Na tem trgu so se rodili Edvard Kocbek (1904–1981), pesnik, pisatelj in politik, Edvard Vaupotič (1881–1953), eden najtesnejših sodelavcev generala Maistra ob prevratu leta 1918, Branko Kocmut (1906–2006), urbanist in arhitekt, Ivan Kocmut (1926–2009), arhitekt.

Na tej poti srečaš glavno vodno žilo, to je reko Ščavnico, katere rečno strugo so v 80. letih regulirali in ravnico ob njej hidromeliorirali. Nekoč mokrotne travnike in poplavne loge so spremenili v rodovitna polja. V Biserjanah in Dragotincih je glavni vir preživetja kmetijstvo. Kmetje so poljedelci in živinorejci. Njihova uspešnost se kaže v kmečkih domovih in sodobni kmetijski mehanizaciji. Bogastvo kulturno-zgodovinskega izročila se kaže v običajih, kulturnih spomenikih, ustanovah. Posebnost krajev pri Svetem Juriju ob Ščavnici so vedre oz. v Biserjanah štrjok. Izpričana je več kot stoletje in pol stara tradicija, ko se pred pustom zberejo vaščani določene vasi, da bi se družili. Ob tej poti je v Biserjanah v rojstni hiši Antona Korošca urejena spominska soba. Malo naprej ob cesti je bil leta 1982 postavljen monolitni spomenik, posvečen španskim borcem železničarjem. Tukaj stoji gasilski dom Prostovoljnega gasilskega društva Sveti Jurij ob Ščavnici, ustanovljenega leta

1886 in s tem najstarejšega društva v občini. Pot nadaljujemo mimo trgovine; včasih sta ob njej stali pekarna in pošta. Sprehodimo se mimo Doma Matije Gubca in stare občinske zgradbe. Včasih so tam stali objekti, ki so bili zgrajeni po drugi svetovni vojni v sklopu vzorčnega projekta elektrifikacije podeželja. Vključevali so sušilnico sadja, vaško pekarno, skupne kopalnice, prostor za zamrzovanje živil, dom tečajnikov. Osrednje vaško jedro, ki nosi ime Videm, zaokrožajo župnišče, cerkev, gostilna, kmečka hiša, v kateri je bila do konca 2. svetovne vojne trgovina; na mestu porušene zgradbe osnovne šole je bilo zgrajeno Kulturno in upravno središče Sv. Jurij ob Ščavnici, kjer najdemo prostore občine in kulturno dvorano. Po drugi svetovni vojni je bil zgrajen tudi združni dom, v katerem je do izgradnje nove kulturne dvorane domovala kinodvorana z gledališkim odrom.

KAKŠEN JE DANAŠNJI SPOMIN NA NAŠE ROJAKE?

Spomin na rojake domačini ohranjamo z odkrivanjem spominskih plošč na njihovih rojstnih hišah oz. zgradbah, ki stojijo na mestu nekdanjih rojstnih hiš. To so spominske plošče, posvečene Viktorju Vrbnjaku v Seliščih, Jakobu in Francu Košarju v Slaptincih, Ivanu Vuku Starogorskemu na Ženiku (plošča je shranjena v gasilskem domu na Stari Gori), Franu Ilešiču v Brezju, Antonu Korošču in Jakobu Kreftu v Biserjanah, Vekoslavu Grmiču v Dragotincih (odkrita leta 2016) in Davorinu Trstenjaku v Kraljevcih. V občinskem središču, na trgu Videm, stojijo doprsni kipi, posvečeni Edvardu Kocbeku, Antonu Korošču in Vekoslavu Grmiču (postavljen leta 2008). V Koroščevi rojstni hiši je urejena spominska soba. Po Antonu Korošču, Bratku Kreftu in Edvardu Kocbeku so poimenovane ulice v lokalnem središču; po slednjem se imenuje tudi dvorana v kulturnem domu. O Antonu Korošču so bili v domačem kraju organizirani trije znanstveni simpoziji, eden o Davorinu Trstenjaku in ob 100. obletnici rojstva tudi o Vekoslavu Grmiču, o katerem je bilo v preteklosti v domačem kraju izvedenih več okroglih miz in znanstvenih razprav. Referati s simpozijev so bili predstavljeni v znanstvenih monografijah oz. zbornikih. Občina Sveti Jurij ob Ščavnici je leto 2014 razglasila za Kocbekovo, 2022 za Koroščevo in 2023 za Grmičevo leto. Ob okroglih obletnicah rojstev oziroma smrti organiziramo spominske slovesnosti. Največja je bila leta 2017 ob 100. obletnici Majniške deklaracije. Slovesnosti sta se udeležila predsednik države Borut Pahor in kardinal Franc Rode. Bogata preteklost krajev in tukajšnjih ljudi je predstavljena v obliki 45-minutnega dokumentarnega filma in v monografiji. Zaradi določenih zgodovinskih primerjav z antičnimi Atenami, renesančnimi Firencami ali nemškim Weimarjem se Sveti Jurij ob Ščavnici vedno pogosteje prepoznava za prleške Atene. Občina, ki je bila ustanovljena

leta 1994, je do danes imenovala štiri častne občane. To so dr. Vekoslav Grmič (2002), Boris Pahor (2013), Franc Lančič (2016) in Lojze Veberič (2019).

Slika 2: Odkritje doprsnega kipa Vekoslava Grmiča pri Svetem Juriju ob Ščavnici leta 2009. Na fotografiji od leve proti desni so Srečko Reher (prijatelj in poznavalec življenja in dela dr. Vekoslava Grmiča), dr. Danilo Türk (tedanji predsednik Republike Slovenije) in Anton Slana (tedanji župan Občine Sveti Jurij ob Ščavnici).

Slika 3: Spominska plošča na hiši, ki stoji na mestu rojstne hiše dr. Vekoslava Grmiča. Plošča je bila odkrita leta 2016.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Kronika župnije Sveti Jurij ob Ščavnici I in II.

Digitalni in avdio-vizualni viri

<https://www.stat.si/statweb>, dostopno 28. 5. 2023.

Kavur, Boris. Sodolek. Arheologija na avtocestah Slovenije. 54 Sodolek. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ljubljana 2018. Spletna izdaja. Dostopno na: https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/uploads/files/publication/54_sodolek_0.pdf, dostopno 9. 1. 2022.

Labovič, Bojan. Slavkova pot, film. Maribor: Studio Legen, 2000.

Lisac, Ljubomir Andrej; Vamberger, Mihael (1851–1930). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi761064/>, dostopno 28. 5. 2023.

Tušak, Ivan. Kavur, Boris. Kračine pri Dragotincih. Arheologija na avtocestah Slovenije. 29 Kračine. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ljubljana 2012. Dostopno na spletu: https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/uploads/files/publication/29-kracine_pri_dragotincih.pdf, dostopno 9. 1. 2022.

Fotografski viri

Slika 1: Čuš, Franc, Vaški grbi, v: Sveti Jurij ob Ščavnici – Prleške Atene. Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, 2022.

Slika 2: osebni arhiv.

Slika 3: osebni arhiv.

Tiskani viri in literatura

Ajlec, Andreja, Kmečko stavbarstvo, v: Sveti Jurij ob Ščavnici – Prleške Atene. Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, 2022.

Čuš, Jože, Viničarji, gorice in vino. Ptuj: Pokrajinski muzej, 1979.

Domajnko, Stanko, Duhovniki iz župnije Sveti Jurij ob Ščavnici od 18. do 21. stoletja, v: Sveti Jurij ob Ščavnici – Prleške Atene. Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, 2022.

Grandovec Helena, Zgodbe iz življenja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča. Petrovčec: Založba Znamenje, 3–4, 2003.

Kapele in križi župnije Sveti Jurij ob Ščavnici. Gornja Radgona: Zgodovinsko društvo Gornja Radgona in Kulturno društvo za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici, brez letnice izdaje.

Kocbek, Edvard, »Kdo sem?«, v: Svoboda in nujnost. Pričevanja. Celje: Mohorjeva družba, 1974.

Kovačič, Fran, Ljutomer, zgodovina sreza in trga. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.

Pahič, Stanko, K predslovenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja. Maribor: Založba Obzorja, 1968.

Pozabljeno v predalih 2. Ljutomer: Zavod za kulturo in izobraževanje, OE knjižnica, 2001.

Rihtarič, Ivan, Delovanje UDV v okraju Gornja Radgona in Radgonskem kotu 1945–1950. Pretetinac: Letis, d. o. o., 2018.

Štefan, Anja, O pastirčku in debeli uši. Ljubljana: Slovenska knjiga, 2000.

Videm ob Ščavnici – ob desetletnici osvoboditve. Ljubljana: Pripravljalni odbor za proslavo 10-letnice osvoboditve Videm ob Ščavnici, 1955.

KULTURNO-DUHOVNO OKOLJE, IZ KATEREGA JE IZŠEL

DR. VEKOSLAV GRMIČ

Povzetek

Le Bog ve, katere so neštete določnice – zgodovinske, kulturne, verske, socialne, geopolitične, krajinske, podnebne, morda tudi genetske, ki so omogočile, da iz Slovenskih goric, to je gričevja med Muro in Dravo, posebej pa še iz njihovega vzhodnega dela, znanega kot Prlekija, izhaja za slovenski narod in tudi širše tako veliko število pomembnih posameznikov. V zadnjem obdobju se za enega izmed centrov tega bogatega intelektualnega izvora, Svetega Jurija ob Ščavnici, uveljavlja poimenovanje Prleške Atene. Vsekakor na mestu stoji razmišljanje Edvarda Kocbeka, ki v prispevku Kdo sem? leta 1974 razmišlja: »Doma sem iz tistega dela Slovenskih goric, ki mu pravimo Prlekija. Moj rojstni kraj Sv. Jurij ob Ščavnici je prav središče prleškega trikotnika Radgona–Ljutomer–Ptuj; obdan je z vencem baročnih cerkva, Sv. Duh, Sv. Andraž, Sv. Anton, Negova, Kapela, Sv. Križ, Mala Nedelja. Vasi imajo lepa imena, Videm, Jamna, Biserjane, Dragotinci, Rožički Vrh, Kraljevci, Sovjak, Stara Gora. Tod je vodila s Ptujja rimska cesta proti Blatnemu jezeru, po njej sta hodila sveta brata Ciril in Metod v Rim in nazaj. Pokrajina je zaključena in mehkega obzorja, skoraj zasanjana, ljudje pa družni in šaljivi, daleč od večjih mest, zato pa blizu Nemcev, Madžarov in Hrvatov. Proti vzhodu odprti nemir je ohranil našo domišljijo in bistrost, iz jurjevškega okoliša se je zadnje stoletje izšolalo v Varaždinu in Mariboru nad sto duhovnikov in razumnikov, tu so doma Davorin Trstenjak, Koloman Kvas, Fran Ilešič, Jakob Svetonja, moja neposredna sosedica sta dr. Anton Korošec in Bratko Kreft, nekoliko dalje je dom škofa dr. Vekoslava Grmiča. Širša okolica je dala Dajnka in Antona Krempla, Stanka Vraza in Frana Miklošiča, Ksavra Meška, Janka Šlebingerja in Antona Kovačiča, dr. Antona Trstenjaka, slikarja Trstenjaka in Košarja, v novejšem času pa Antona Slodnjaka in Stanka Cajnkara.«²⁴

V prispevku Kulturno-duhovno okolje, iz katerega je izšel dr. Vekoslav Grmič, predstavljam kulturne, verske, izobraževalne, gospodarske, narodnostne in politične elemente, ki so vplivali na tako bogati intelektualni potencial okolja, v katerem se je rodil, v njem odraščal in se vanj vedno znova vračal dr. Vekoslav Grmič.

²⁴ Kocbek, E., »Kdo sem?«, v: Svoboda in nujnost. Pričevanja, Celje: Mohorjeva družba, 1974, str. 169–289.

THE CULTURAL AND SPIRITUAL ENVIRONMENT FROM WHICH DR VEKOSLAV GRMIČ EMERGED

Summary

God only knows what are the countless determinants – historical, cultural, religious, social, geopolitical, landscape, climatic, perhaps even genetic – that have made it possible for Slovenske gorice, i.e., the hills between the Mura and the Drava rivers, and especially the eastern part of it, known as Prlekija, to produce such a large number of important individuals for the Slovene nation and beyond. In recent times, one of the centres of this rich intellectual origin, Sveti Jurij ob Ščavnici, has been known as Prleške Atene (Athens of Prlekija). It is certainly worth mentioning the thoughts of Edvard Kocbek, who in his article *Kdo sem?* (*Who am I?*) in 1974 reflected: 'I am originally from that part of Slovenske gorice which we call Prlekija. My birthplace, Sv. Jurij ob Ščavnici, is the very centre of the Prlekija triangle Radgona-Ljutomer-Ptuj; it is surrounded by a wreath of Baroque churches, Sv. Duh, Sv. Andraž, Sv. Anton, Negova, Kapela, Sv. Križ, Mala Nedelja. The villages have beautiful names: Videm, Jamna, Biserjane, Dragotinci, Rožički Vrh, Kraljevci, Sovjak, Stara Gora. This is where the Roman road led from Ptuj to Lake Balaton and from here the holy brothers Cyril and Methodius went on pilgrimage to Rome and back. The landscape is closed and gentle, almost dreamy, and the people are friendly and humorous, far away from the larger towns, but close to the Germans, Hungarians and Croats. The restlessness towards the east has preserved our ingenuity and wisdom, and more than a hundred priests and intellectuals have been educated in the last century in Varaždin and Maribor from the Sveti Jurij ob Ščavnici region; this is the home of Davorin Trstenjak, Koloman Kvas, Fran Ilešič, Jakob Svetonja, my immediate neighbours are Dr Anton Korošec and Bratko Kreft, and a little further away is the home of Bishop Dr Vekoslav Grmič. Dajnko and Anton Krempel, Stank Vraz and Fran Miklošič, Ksavr Mešek, Janko Šlebinger and Anton Kovačič, Dr Anton Trstenjak, the painters Trstenjak and Košar, and, more recently, Anton Slodnjak and Stank Cajnkar are all from the surrounding area.'

In the article *The cultural-spiritual environment from which Dr Vekoslav Grmič emerged*, I introduce the cultural, religious, educational, economic, ethnic, and political elements that have influenced the rich intellectual potential of the environment in which Dr Vekoslav Grmič was born, grew up and kept returning to.

DAS KULTURELLE UND GEISTIGE UMFELD, AUS DEM DR. VEKOSLAV GRMIČ STAMMT

Zusammenfassung

Nur Gott weiß, welche unzähligen Faktoren – historische, kulturelle, religiöse, soziale, geopolitische, landschaftliche, klimatische, vielleicht sogar genetische – es ermöglicht haben, dass Slovenske gorice, d.h. die Hügel zwischen den Flüssen Mur und Drau, und insbesondere der östliche Teil der Region, der als Prlekija bekannt ist, eine so große Anzahl wichtiger Persönlichkeiten für die slowenische Nation und darüber hinaus hervorgebracht hat. In jüngster Zeit ist eines der Zentren dieses reichen geistigen Ursprungs, Sveti Jurij ob Ščavnici, als Prleške Atene (Athen von Prlekija) bekannt geworden. Es ist sicherlich angebracht, die Gedanken von Edvard Kocbek hervorzuheben, der in seinem Artikel *Kdo sem?* (*Wer bin ich?*) im Jahr 1974 reflektierte: „Ich bin in dem Teil des Gebirges Slovenske gorice zu Hause, den wir Prlekija nennen. Mein Geburtsort, Sv. Jurij ob Ščavnici, ist das Zentrum des Prlekija-Dreiecks Radgona-Ljutomer-Ptuj; er ist umgeben von einem Kranz

barocker Kirchen, Sv. Duh, Sv. Andraž, Sv. Anton, Negova, Kapela, Sv. Križ, Mala Nedelja. Die Dörfer haben schöne Namen, Videm, Jamna, Biserjane, Dragotinci, Rožički Vrh, Kraljevci, Sovjak, Stara Gora. Hier führte die römische Straße von Ptuj zum Plattensee (Balaton) und von hier pilgerten die heiligen Brüder Cyril und Methodius nach Rom und wieder zurück. Die Landschaft ist geschlossen und sanft, fast verträumt, und die Menschen sind freundlich und scherzhaft, weit weg von den größeren Städten, dafür aber nahe den Deutschen, Ungarn und Kroaten. Die Unrast in Richtung Osten hat unseren Einfallsreichtum und unsere Klugheit bewahrt und mehr als hundert Priester und Intellektuelle sind im letzten Jahrhundert in Varaždin und Maribor aus dem Kreis Sveti Jurij ob Ščavnici ausgebildet worden; Dies ist die Heimat von Davorin Trstenjak, Koloman Kvas, Fran Ilešič, Jakob Svetonja, meine unmittelbaren Nachbarn sind Dr. Anton Korošec und Bratko Kreft, und etwas weiter weg ist das Haus von Bischof Dr. Vekoslav Grmič. Aus der weiteren Umgebung stammen Dajnko und Anton Krempel, Stank Vraz und Fran Miklošič, Ksavr Mešek, Janko Šlebinger und Anton Kovačič, Dr. Anton Trstenjak, die Maler Trstenjak und Košar, und in jüngerer Zeit Anton Slodnjak und Stank Cajnkar.“

In meinem Artikel Das kulturelle-spirituelle Umfeld, aus dem Dr. Vekoslav Grmič stammt, stelle ich die kulturellen, religiösen, bildungsbezogenen, wirtschaftlichen, ethnischen und politischen Elemente vor, die das reiche intellektuelle Potenzial des Umfelds beeinflusst haben, in dem Dr. Vekoslav Grmič geboren wurde, aufwuchs und in das er immer wieder zurückkehrte.

Slovenski jezik od Slomška do Grmiča

Marko Jesenšek*

Potrjeno – Accepted: 3. 11. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6:929Grmič V.

Marko Jesenšek: Slovenski jezik od Slomška do Grmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 39–58

V razpravi avtor predstavlja Grmičev odnos do slovenskega jezika, vzgoje in izobraževanja, kot ga je spoznal ob »srečevanjih« s Slomškom, nato pa ga je preslikal v »svoje« 20. stoletje, tako da ga je notranje doživel in zaznal njegovo trajno duhovno pomembnost za samobitnost Slovencev ter mu pripisal nadčasovne vrednote.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, Anton Martin Slomšek, slovenski jezik, vzgoja in izobraževanje, sporazumevanje, jezik – misel.

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6:929Grmič V.

Marko Jesenšek: Slovenian language from Slomšek to Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 39–58

In this discussion, the author presents Grmič's attitude towards the Slovenian language, upbringing, and education, as he came to know it during his "encounters" with Slomšek, and then mapped it onto "his" 20th century, so that he experienced it inwardly and perceived its lasting spiritual significance for the Slovenes' self-determination, and attributed timeless values to it.

Keywords: Vekoslav Grmič, Anton Martin Slomšek, Slovene language, upbringing and education, communication, language-thought.

---

* akad. prof. dr. Marko Jesenšek, SAZU, Novi trg 3, 1000 Ljubljana, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, marko@jesensek.si

UVOD¹

Enotni slovenski knjižni jezik se je oblikoval sredi 19. stoletja, ko sta se kranjska in prekmurska knjižna različica slovenskega jezika poenotili v takrat t. i. novoslovenščino. Slovenci smo s tem dobili položaj zgodovinskega naroda z več pravicami v Avstrijskem cesarstvu. Narod je bil v romantiki določen kot jezikovno enotna skupina ljudi, ki živi na določenem ozemlju in ima skupno zavest – enačba *jezik = narod* je povezovala bistvene kulturno-zgodovinske in gospodarske dejavnike. Narodno podobo so dopolnjevali še skupen izvor, preteklost in običaji. Jezikovna enotnost je bila pogoj za narodnostno združitvev Kranjcev, Koroščev, Štajercev, Primorcev in Prekmurcev ter državotvornost Slovencev. Romantično razumevanje naroda je spodbudilo poenotenje pokrajinskih knjižnih različic, tako da sta se osrednjeslovenska kranjščina in vzhodnoslovenska prekmurščina po krajšem obdobju medsebojnega približevanja združili v enotni slovenski knjižni jezik, Slovenci pa so z narodnostnimi pravicami pridobili tudi določen ugled v avstroogrski družbi – za kratek čas se je celo zazdelo, da tudi za slovenski narod veljajo enakost, svoboda in razum, vrednote, ki jih je v evropski zavesti uveljavila francoska revolucija in jih je dunajski dvor posredno oživil v pomladi narodov.²

SLOVENSKI ŠKOF ANTON MARTIN SLOMŠEK

Grmičevo slovenstvo so pomembno sooblikovale tri Slomškove odločitve, ki so dolgoročno začrtale razvoj slovenskega kulturno-zgodovinskega in jezikovo-političnega vprašanja in odločilno vplivale na slovensko narodno zavest ter državotvornost. Trije znameniti dogodki – teološka utemeljitev slovenskega jezika (1838), prenos sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labodski dolini v Maribor (september 1859) in ustanovitev visoke bogoslovne šole v Mariboru (oktober 1859), ki je začetek visokošolskega študija v Mariboru – so bili prelomni in so napovedali novo stvarnost v razvoju slovenskega narodnostnega vprašanja.

---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

² Več o razvoju slovenskega jezika v 19. in 20. stoletju prim. v mojih monografijah (Jesenšek 2015, 2016, 2018, 2021a, 2022a).

Prenos sedeža lavantinske škofije

Škof Slomšek je nagovoril Mariborčane 4. septembra 1859 v mariborski stolnici: »Pozdravljeno, ljubo mesto Maribor, z zelenimi goricami ovenčano. [...]. Pozdravljena, novo urejena lavantinska škofija, ki se veseliš, da so izpolnjene tvoje dolgoletne želje in je škofovski sedež postavljen v tvojo sredino.« (Ognjišče 2009)³ Grmič je to največje cerkvenoupravno dejanje razumel tudi kot narodnostno, saj je Slomšek »na poseben način povezal Slovence v enoto in jim s cerkvene strani prižgal luč narodne zavesti«. Slovenska Štajerska (Spodnja Štajerska), Maribor in druga slovenska mesta ter središča »so dobila spodbudo za drugačen razvoj, kakor bi ga imela, če bi Slomšek ne tvegala tega pomembnega koraka«. Misel, da vera odločilno povezuje slovenski jezik in narod, je tudi Kovačičeva (1928: 385): »Ako so tedaj štajerski Slovenci dobili 1859 svojo škofijo, je bil to le čin krščanske pravičnosti, saj se vsem narodom dajejo lastne škofije, v prosvetnem oziru je pa bil to mejnik nove dobe.« Tak izid je bil odvisen predvsem od Slomškove ljubezni do slovenske besede in vpliva, ki ga je imel na takratne nosilce narodne zavesti. Grmič to pripisuje Slomškovi zmernosti, ki mu je omogočila izvršiti tako pomembno delo, in naključju, da se sovražniki slovenskega ljudstva niti niso zavedali njegovih posledic. Slomšek je bil med ustanovitelji Slovenske mariborske čitalnice leta 1861, nato pa je v letu dni v njej imel še štiri predavanja, ki so izžarevala slovensko kulturno in narodno zavest:

V zadnjem nastopu, nekakšni čitalniški oporoki, razlikuje med krščansko in pogansko pojmovano narodnostjo. V poganskem pojmovanju prepoznamo sledi nacionalizma, ki druge zatira in uničuje. V krščansko razumljeni narodnosti pa Slomšek postavlja kot podlago »edinost in ljubezen«; poziva prisotne k preseganju tistih razlik, ki delujejo rušilno med njimi, da bi mogli uresničiti skupni poklic narodov, ki je: na zemlji »povečati Stvarnikovo slavo in blaginjo človeštva«. In to podkrepi s podobo: da smo vsi narodi vršički enega debla: »*Adamovega po krvi, Kristusovega po milosti.*« Slovence v Mariboru je pozval: »*Sloga jači – nesloga tlači!*« (Turnšek 2012)

Čitalniško in taborniško gibanje je nadaljevalo njegovo slovensko pot, ki sta jo na začetku in koncu prve svetovne vojne zaokrožila Majniška deklaracija in Maistrova vojaška akcija. Grmič (1995: 159) ju razlaga kot neposredni nadaljevalki Slomškove premestitve sedeža Lavantinske škofije v Maribor, kot dokaz, »kakšne sadove je rodilo Slomškovo delo med štajerskimi Slovenci«. Najboljše in najtrajnejše rezultate je prenos škofijskega sedeža pustil na področju narodnosti, domoljubja in državotvornosti. Grmič (1995: 27) je prav razmerje med narodnostjo in vero označil za zelo pomembno vprašanje, ki

³ Navajam po: Blaženi Slomšek in dve obletnici, *Ognjišče* (september 2009). <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/priloga/2320-blazeni-slomsek-in-dve-obletnici>

»zaznamuje usodo vsakega naroda, njegovo posebnost in njegova pričakovanja za prihodnost«. V slovenskem prostoru od Slomška do danes je to še posebej pomembno, ker je nenehoma potekalo usklajevanje med narodnostjo in vero, ki se je kazalo v stanju umirjenosti in duševne skladnosti pred pomladjo narodov ali v velikih svetovnonazorskih in političnih nasprotovanjih, ki jih je za krajši čas uravnotežila Majniška deklaracija, nato pa je ponovno prišlo do nasprotujočih si stanj. Grmič (1995: 27) je take zgodovinske povezave dobro razumel in jih je v Slomškovem načinu izražanja označil za »nekaj, kar je treba nenehno iskati, za kar si je potrebno prizadevati, česar ni mogoče kratko malo enkrat za vselej določiti in uresničiti«. Slomškovemu pogledu na narodnost je dodal še sestavine Janžekovičeve teologije in filozofije, ki razume narod kot »razširjeno družino«, za katero sta ob lastnem »jeziku in omiki« značilni še »zavedanje svojih posebnosti« in »volja, da se ohrani kot posebna enota človeka«. Gre za svetopisemsko spoznanje o narodu Jakobovih potomcev, ki jih je prav tako združeval skupni jezik; imeli so svojo kulturo in običaje. Posameznik mora zaradi določenih (moralnih) norm izkazovati svojo pripadnost narodu in domovini. Grmič na prvo mesto postavlja »zvestobo lastnemu narodu in ljubezen do njega« – to je »temeljna dolžnost«, v njej pa imajo svoj vzrok vse druge, ki so »dokaz zvestobe in ljubezni«. Na tej točki se ponovno naveže na Slomška:

Odpad od naroda ali narodno izdajstvo je greh, ki ga človek zagreši, če izstopi iz svoje narodnostne skupnosti ter zavrže vse dolžnosti, ki jih ima do skupnosti. Gotovo pa je tudi že greh, če se kdo sramuje svojega maternega jezika in ga zaničuje, kakor pravi A. M. Slomšek, saj se na tak način začne popoln odpad od naroda: »Kdor svoj materin slovenski jezik pozabi, malopridno svoj talent zakople; Bog bo enbart terjal, inu vsi zaničuvavci svojega pošteniga jezika bojo v vunanjto temo potisnjeni,« je jasno zapisal Slomšek. (Grmič 1995: 28–29)

Grmič je nadgradil Slomškovo in Janžekovičevo razumevanje naroda v novo smiselno celoto, za katero je značilen »poseben ustroj duha in jezika«, ki je obojestranski, zato tudi jezik »vpliva na ustroj duševnosti in jo določuje«. Zavrnil je Josipa Vidmarja in njegovo tezo o posebnem ustroju duševnosti, ki združuje skupino ljudi v narod. Šlo je za razlago, da narodnosti ne določata jezik in skupna usoda (tj. posledica naroda, posledica bistva naroda), ampak vzrok, zakaj si je skupina ljudi (organiziranost duha) ustvarila svoj način izražanja v jeziku, ki jih loči od drugih. Grmič odklanja ateistično razlago z idejo krščanstva, ki »naj bi požlahtilo to, kar predstavlja narodnost«, in kulturno zgodovino nekega naroda. V središče postavlja »temeljni navdih« krščanstva, tj. »ustrezno življenje in delo« nekega naroda (Grmič 1995: 32). Sklicuje se na vključevanje kulturnih vrednot krščanstva in poudarja, da je oznanilo krščanske resnice novozavezna prilika o veliki gostiji (prim. Mt 22,2: *Nebeško kraljestvo je podobno kralju, ki je napravil svatbo svojemu sinu. [...]*

in Mt 22,17: *Veliko je namreč poklicanih, a malo izvoljenih.*), ki jo je potrebno »jemati resno«:

Ko je to slišal nekdo izmed tistih, ki so sedeli pri mizi, mu je rekel: »Blagor tistemu, ki bo obojeval v Božjem kraljestvu!« On pa mu je rekel: »Neki človek je priredil veliko večerjo in jih je mnogo povabil nanjo. Ko je bil čas za večerjo, je poslal svojega služabnika povabljenim povedat, naj pridejo, ker je že vse pripravljeno. Vsi pa so se začeli v en glas opravičevati. Prvi mu je rekel: 'Njivo sem kupil in si jo moram iti ogledat; prosim te, imej me za opravičenega!' Drugi je dejal: 'Pet jarmov volov sem kupil in jih grem preizkusit; prosim te, imej me za opravičenega!' Spet drugi mu je rekel: 'Oženil sem se in zato ne morem priti.' Služabnik se je vrnil in to sporočil svojemu gospodarju. Tedaj se je hišni gospodar razsrdil in dejal svojemu služabniku: 'Pojdi brž na mestne ceste in ulice in pripelji sem uboge in pohabljene, slepe in hrome.' Služabnik je rekel gospodarju: 'Gospod, zgodilo se je, kar si naročil, in še je prostor.' Tedaj je gospodar rekel služabniku: 'Pojdi na pota in vzdolž ograj in prisili ljudi, naj vstopijo, da se napolni moja hiša. Kajti povem vam: Nobeden izmed onih povabljenih mož ne bo okusil moje večerje.'» (Lk 15,15–24)

Ob razumevanju tega razkritja, ki ima veliko dobrih lastnosti in se zato lahko nanaša na celoto, je privzem krščanske kulture lahko sprejemljiv za posameznike in skupine, ki se sicer ne enačijo s krščanstvom in vero. Gre za povezovanje sporočila drugega vatikanskega koncila in sprejemanje drugačnosti, tako da s ponotranjenjem ali pa s pomočjo samovzgoje in samorazumevanja sprejemamo kulturo v najširšem pomenu, kar omogoča uskladitev človeka s kulturo. Grmič je izhajal iz inkulturacije, ki je prepoznavna iz treh izjav drugega vatikanskega koncila, tj. Izjave o verski svobodi (*Dignitatis humanae*), Izjave o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev (*Nostra aetate*) in Izjave o krščanski vzgoji (*Gravissimum educationis*). Postavil jo je v središče svojega razmišljanja o razmerju med osnovno in višjo vrednoto, o vlogi posameznika in skupnosti, o načinu razmišljanja in oblikovanja in upoštevanja življenjskih meril (ne)verujočih in (ne)kristjanov. Grmič je vzpostavil novo razmerje med *biti kristjan* in *biti človek* – »Medtem ko je biti kristjan sicer višja vrednota, pa je biti človek in pripadati nekemu narodu osnovna vrednota.« (Grmič 1995: 33) –, s tem pa je na izviren način odgovoril na vprašanje o odnosu med narodnostjo (narodno svobodo) in vero. Za Grmiča je bilo samoumevno, da človek in kristjan ne sme zanikati narodnosti zaradi verstva. Narod in vera sta pri Slovencih soodvisna in se ne smeta odtujiti; narodno izdajstvo je zato uvrstil med smrtne grehe. Misel je utemeljil s pomočjo Janžekovičevega filozofskega pogleda na zgodovino Slovencev, ki obsoja narodno odpadništvo:

Kaj bi storili mi Slovenci, če bi nas zgodovina postavila pred tole izbiro: Ali ostanete v državi, kjer boste ohranili svojo narodno svobodo, pa izgubili vero, ali pa pridete pod tujo oblast, kjer boste mogli ostati katoličani, pa boste izgubili svojo narodnost [...]? Za ta primer damo na jasno vprašanje jasen krščanski odgovor: Mi katoliški kristjani bi ostali v narodni državi in pretrpeli v njej, če bi bilo treba, mučeništvo za svojo vero. Vse drugo je strahopetno, neznačajno in nekrščansko. Edino na tak način bi si ohranili svojo narodnost

in svojo vero, z narodnim odpadništvom bi izgubili oboje. Zakaj? Izdajstvo naroda je v očeh kristjana smrtni greh, kolikor ga ne izgovarja nepoučenost ali slaboumnost (Janžekovič, po Grmič 1995: 33).

Grmičev pogled na zgodovino slovenskega naroda je tako sledil Slomškovi obsodbi nemškutarstva, povezani z Janžekovičevim pojmom »mučeništva za svojo vero« v slovenski državi. Mahnič je še poznal položaj, ko se je bilo potrebno odločati med zanikanjem narodnosti zaradi verstva ali istovetenje narodnosti in verstva, vendar pa je Grmič (1995: 35) zagovarjal drugačno duševno stanje, »ki izhaja iz nazorov lavantinskega škofa A. M. Slomška ali tudi Janeza Evangelista Kreka in za njim križarstva ter krščanskih socialistov«. Zavračal je nazadnjaški konservatizem cerkve, ki nadizkustveno in brez utemeljitve nasprotuje vsakemu revolucionarnemu gibanju. Rožmanovemu sodelovanju z okupatorjem je zato postavil nasproti Kocbekovo *krivo vero*, ki jo je imenoval »duhovno junaštvo«, pisatelja Straha in poguma pa je uvrstil v skupino tistih »prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljše resnico«. Grmič nasprotja, ki ga je znotraj katoliške Cerkve predstavil s skrajnostnim razmerjem *Rožman ≠ Kocbek*, seveda ni posploševal, pa tudi ni heretik, ki Cerkvi ne bi priznaval vrednih dejanj in ravnanj za slovenstvo, slovensko narodnost in državotvornost. Obsojal je sicer Rožmanovo razpoloženje in njegov odnos do nemškega okupatorja ob okupaciji Ljubljane, izpostavil pa je zato veliko večje narodnostne zasluge Cerkve v razvojnem loku od Slomška do Kocbeka – Slomšek je postavil pozitivni »temelj, na katerem so zidale tudi odločnejše zahteve v času prebujanja narodov« (Grmič 1995: 35) in jih je med okupacijo v skladu s kulturnoverskim in narodnozavednim namenom krščanstva zagovarjal tudi Kocbek. Slomšek ni poznal »ločitve duha«, zato ni pristajal na možnost, da bi »sebe s svojim narodom ponemčili, Lahi ali pa Madžari postali«. Kocbek je med drugo svetovno vojno, ko je prihajalo do narodnostnega razkola kot v Slomškovih časih, razmišljal podobno in ni pristajal na kolaboracijo. Sledil je pozitivni Slomškovi narodnostni usmeritvi, ker je verjel, da imajo »v bukvah večne slave« častno mesto le »imena slovenskih rodoljubov«. Grmič je Kocbekovo nadaljevanje Slomškove misli prepoznal na treh področjih: (1) sodelovanje s slovensko skupnostjo, (2) prispevati k dokončni uveljavitvi Slovencev in narediti sintezo slovenstva, (3) vplivati na reformo Cerkve in narediti nov tip slovenskega kristjana. Ali je bilo sodelovanje s komunisti pri tem nujno in v duhu tedanjega časa ter razmer, ali pa se bi mu Kocbek lahko izognil? Zgodovinsko dejstvo je bilo sodelovanje, ki pri Kocbeku »zahteva vprašanje narodove in človekove rešitve in celo krščanstva« (Grmič 1995: 201). Pot je bila, tako se danes zdi, prava, čeprav so jo sopotniki izrabljali tudi za svoje namene. Škof Ivan Jožef Tomažič, četrti Slomškov naslednik, je bil v skladu z njegovim človekovim dostojanstvom nadaljevalec ponosne narodnostne drže mariborske škofije. Versko življenje v Mariboru je med drugim spodbujal s

Slomškovo Bratovščino sv. Cirila in Metoda, med okupacijo pa se je za razliko od Rožmana samoumevno in odločno postavil na stran slovenstva, zavedajoč se Slomškovih korenin, njegovega boja proti nemškutarjem in prizadevanj za pravice slovenskega jezika in naroda. Kljub temu so Nemci zaprli ali izgnali skoraj tristo Tomažičevih duhovnikov. Mariborska škofija je bila zatočišče za narodno zavedne duhovnike, ki jih je škof spodbujal in nepopustljivo branil pred nacističnimi zavojevalci. Šlo je za povezovanje Janžekovičeve filozofske misli, da je »izdajstvo naroda v očeh kristjana smrtni greh«, in samoobrambe, ki zahteva kristjanovo sodelovanje, kadar gre za biti ali ne biti slovenskega naroda. Osvobodilni boj je zato bil umeven sam po sebi, to je bila edina prava pot, sprejemljiva brez pomislekov. Človeku sta potrebna za odločitev za osvobodilni boj le »eno samo zaupanje« in »božja milost« (Grmič 1995: 209). Zgražanje, ogorčenje in odpor do take samoumevne narodnostne odločitve so bile seveda likvidacije, *strah in pogum* ter nepomirjena vest, toda to grozotnost so povzročili sopotniki na narodnostni poti, ko so jo poskušali oblikovati po svoji podobi in jo imeti v oblasti. Vprašanje Rožman ali Tomažič ostaja v luči Slomškovega metafizičnega in teološkega razumevanja slovenskega naroda, jezika ter vere retorično kljub različnim izkrivljanjem:

Smeli bi nemara tudi reči, da bi se lahko vsaj nekoliko izognili marsikateri hudi preizkušnji v svoji polpretekli zgodovini, ko bi znali bolje prisluhniti A. M. Slomšku, ki mu je bilo hudo tuje vse, kar bi utegnilo razdvajati slovenski narod, in ki je vse zidal na trdnem temelju zvestobe lastnemu narodu in ljubezni do maternega jezika. Tudi za krščanstvo – vero kot bistveno sestavino naše kulture je bil A. M. Slomšku ta temelj najzanesljivejša podlaga in zato hkrati trdna vez bratstva in sestrstva med nami. Žal pa je moral priznati: »Razkolnost Slovanov je bila in bo dedna pregreha.« Vendar zaradi tega ni bil črnogled, kadar se je oziral v prihodnost. (Grmič 1995:163–164)

Grmič je obsodil Rožmanovo narodno izdajstvo. Pri tem ga ni zanimalo, ali je preračunljivo ravnal v upanju, da bo sodelovanje z okupatorjem prineslo več koristi kot morebitni upor. Grmič je zagovornik Slomškove poti, zato je od duhovnikov pričakoval/zahteval, da se bodo v prelomnem zgodovinskem trenutku opredelili »za zvestobo svojemu narodu in za njegovo lepšo prihodnost«. V Mariboru šolani duhovniki lavantinske škofije so se praviloma »drugače obnašali kakor v Ljubljanski pokrajini in ljubljanski škofiji«, saj jim Slomškova šola, ki je temeljila na »globoki narodni zavesti«, ni dopuščala, »da bi stopali na pot narodnega izdajstva v kakršnikoli obliki«. Med drugo svetovno vojno so izpolnjevali svoje versko in narodnostno poslanstvo: »mnogi so dali svoje življenje za svobodo, drugi so se bojevali v partizanskih vrstah, tretji pa so trpeli po taboriščih smrti«:

Tudi med obema vojnama Slomškov duh tedaj ni zamrl v mariborskem bogoslovju. Ljubezni do slovenske besede in zvestoba narodu sta ostali sestavnici duhovne formacije, ki so jo lavantinski duhovniki v veliki večini prinašali iz bogoslovja. Poseben dokaz za to je

njihovo obnašanje v času okupacije, ki je rodilo tudi prekaljene in požrtvovalne partizanske borce (Lampret, Šmon, Stancar idr.). (Grmič 1985: 137)

Grmič je dobro razumel slovensko narodnostno vprašanje. Slomška, Korošca in Maistra je imenoval za »tri stebre in simbole štajerske miselnosti o razmerju med narodnostjo in vero (Grmič 1995: 36). Izpostavil je majniško deklaracijo in teologa Janeza Evangelista Kreka, ki ga primerja s Primožem Trubarjem in ga zaradi »velikega političnega dejanja na političnem področju (Majniška deklaracija, 1917) uvršča med najznamenitejše osebnosti slovenske kulturne zgodovine. Čeprav se je »nesebično žrtvoval« za slovenski narod, ga sodobniki in še manj zmagovalci po drugi svetovni vojni niso razumeli. Kardelj ga je grobo razvrednotil in ga je iz »legendarne osebnosti« ponižal v »reakcionarnega negativca«, ki je »dal kmetom ideološko osnovo«. Grmič je taki ideološki grobosti nasprotoval. Poudaril je, da si je Krek prizadeval za čim večjo enotnost pri reševanju slovenskega nacionalnega vprašanja in je zato sodeloval s Slovensko ljudsko stranko in s Korošcem. Grmič je Kardelja poučil, da to, kar sta počela Krek in Korošec, ni bila zmota, saj se je njuna pot logično nadaljevala v upor proti Hitlerju. Bila sta utemeljitelja oboroženega upora proti nemčurjem in nemštvu; bila sta za Slovence, slovenstvo in slovenski jezik. Bila sta nadaljevalca Slomškove misli (Grmič 1995: 177), zato tudi na drugi, ne slepi poti kot Rožman, ki ni razumel zgodovinskega trenutka, čeprav je Krek že pred njim prebudil slovenski narod in »dal za rešitev narodnega vprašanja gospodarsko, politično in kulturno osnovo« (Grmič 1995: 169). Krek je bil teolog, ki je združeval kulturo, politiko in etiko – »povezovalo jih je njegovo krščanstvo, povezoval jih je humanizem v najpopolnejšem pomenu« (Grmič 1995: 173). Slomškovo misel je razširjal med podpisovanjem Majniške deklaracije. Za najvišjo vrednoto demokratične družbe je razglasil duhovnost, ki je inkulturirana:

Krekov socializem, ki ga preveva duhovna razsežnost vere, evangelija in posebej morale, pa naj gre za teorijo ali prakso, more biti tudi danes zagovornikom demokracije pomembna spodbuda za zidanje čim popolnejše, humane, demokratične, pluralistične družbe. Duhovnost namreč ni nekaj, kar bi bilo le za verujoče, temveč je nekaj, kar morejo in morajo priznavati tudi neverujoči, kolikor hočejo biti resnično humani ljudje. (Grmič 1995: 147)

Podobno vlogo je imel tudi Korošec (Jesenšek 2020), ki si je prizadeval za politično samostojnost Slovenije in popolno oblast na slovenskem ozemlju. V Kraljevini Jugoslaviji smo dobili svoje šolstvo, univerzo in akademijo. Korošec je znal ustrezno ravnati in se politično prilagajati, da bi dosegel Slomškovo predstavo o slovenskem jeziku, kulturi in narodu – Korošec je duhovno hrano dobil v Slomškovem bogoslovju –, vendar pa mu je na začetku druge svetovne vojne zmanjkalo časa za uresničitev velikega na črta, ki ga je Grmič prepoznal, kakršen je v resnici bil:

Vedno bomo morali ostati Korošču hvaležni, da smo se odcepili od Avstrije, ki bi sicer bila za nas poguba, kakor je za Slovence na avstrijskem Koroškem in da se je tako odločno zavzemal za avtonomijo Slovencev v Jugoslaviji med obema vojnama. Svojim prijateljem je namreč zaupal svoj veliki načrt z besedami: »Kakor sem dosegal odcepitev Slovencev od Avstrije, tako hočem doseči osamosvojitve Slovencev v Jugoslaviji.« (Grmič 1995: 180)

Ustanovitev visoke bogoslovne šole v Mariboru

Grmič je opredelil za narodnostno najpomembnejše poslanstvo štajerskih duhovnikov obrambo domovine na severni meji. Bil je odkrit zagovornik Slomškovih pogledov na slovenski narod in jezik, zato tudi ustanovitev bogoslovja v Mariboru razlaga kot eno izmed njegovih pomembnih državotvornih odločitev. Slovenska narodno zavest se lahko naravno oblikuje z uveljavljenimi pravili in navadami Slovencev le med izobraževanjem v slovenskem jeziku, in sicer nepretrgoma od osnovne šole do visokošolskega študija. Ne preseneča, da je Slomšek ob prenosu sedeža Lavantinske škofije v Maribor takoj poskrbel tudi za vzgojo in šolanje slovenskih duhovnikov v slovenskem jeziku. Ustanovil je zavod za slušatelje bogoslovja in Visoka bogoslovna šola v Mariboru je odprla svoja vrata 10. oktobra 1859. V samo sedemnajstih letih je v osrednjeslovenskem prostoru vzpostavil popolno šolsko obliko izobraževanja od nedeljske šole (*Blaže in Nežica v nedeljskejšoli*, 1842) do univerze in je lahko pomirjeno ugotovil: »Ni potrebno, da bi živel, potrebno pa je, da svoje dolžnosti izpolnim.« (Ognjišče 2009)⁴ Predavanja iz pastoralnega bogoslovja in katehetike so bila od prvega dne ves čas v slovenščini; leta 1883 se jim je pridružila tudi razlaga Svetega pisma; učni jezik je bila še nemščina (cerkvena zgodovina in hebrejščina); vsi ostali predmeti so se predavali v latinščini. Kljub temu je šlo za jezikovno revolucijo v izobraževanju, saj takrat slovenščina ni bila prisotna v srednjih niti na drugih visokih šolah na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, v Prekmurju ali na Primorskem. Izobraževanje v slovenščini je bila osebna pravica samo Slomškovih bogoslovcev; ta ugodnost jim je v slovensko-nemškem družbenem okolju omogočala poseben položaj in odgovornost, kar je v njih »utrjevalo narodno zavest ter jih usposabljal za odgovorno delo med slovenskim ljudstvom« (Grmič 1985: 132). Grmič je možnost univerzitetnega izobraževanja v slovenskem jeziku prepoznal kot najpomembnejši pogoj za prebujanje narodne zavesti v leta 1859 še pretežno nemško govorečem Mariboru. Odprta je bila ravna cesta do Maistrove vojaške akcije, ki je na slovenski severni meji – Slomšek jo je določil z mejami svoje škofije –, preprečila raznaroditev:

⁴ Navajam po: Blaženi Slomšek in dve obletnici, *Ognjišče* (september 2009). <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/priloga/2320-blazeni-slomsek-in-dve-obletnici>

V procesu nacionalnega ozaveščanja štajerskih Slovencev so tedaj duhovniki, ki so izšli iz mariborskega – Slomškovega bogoslovja, imeli pomembno vlogo. Pripravljali so slovenski narod na Štajerskem pred 1. sv. vojno na odločitve, ki so jim pod vodstvom dr. Antona Korošca in generala Maistra prinesle odcepitev od Avstrije ter jih obvarovale potujčenja. (Grmič 1995: 190)

Grmič tako dodatno pojasnjuje dolžnosti in moralno držo slovenskega kristjana, ki na poseben način povezuje vero z narodom, tako da na področju jezikovnega in narodnostnega vprašanja nadaljuje pozitivno »Slomškovo pot« (Slomšek – Maister – Krek – Korošec – Kocbek – Tomažič – Janžekovič – Grmič) in z nje ne zahaja v slepe ulice (npr. Mahnič, Rožman). Narodnostno zavedni in v Slomškovem bogoslovju vzgojeni štajerski duhovniki so brez pomislekov podprli Majniško deklaracijo, ki so jo prepoznali za državotvorno. Slomškovi nasledniki so podprli Maistra in med mašami so razširjali njegov razglas in vojaški poziv k samoobrambi. Fran Kovačič in Matija Slavič, Slomškova bogoslovca in lavantinska duhovnika, sta že pred razpadom Avstro-Ogrske monarhije odkrito podpirala Maistra in z njim sodelovala pri določanju slovenske severne meje (Jesenšek 2020a: 539); po vojni so duhovniki iz obmejnih župnij sodelovali pri njenem vzpostavljanju (Grmič 1995: 194):

Smeli bi reči, da je na poseben način tudi majska deklaracija dokazala, kakšne sadove je rodilo Slomškovo delo med štajerskimi Slovenci, kakšne posledice je imela premestitev sedeža lavantinske škofije v Maribor. (Grmič 1995: 159)

Grmič (1995: 191) jasno pove, da so Nemci dobro vedeli, kdo spodbuja in narodno prebujenje med štajerskimi Slovenci, zato so sovražili slovenske duhovnike na Štajerskem. Vemo, kaj so počeli nemškutarji v Rogaški Slatini na Slomškovih zadnjih duhovnih vajah in kako nespoštljivi in brez morale so bili kmalu za tem na njegovem pogrebu. Višek pa je nemško sovraštvo do vseh zavednih slovenskih duhovnikov doseglo na začetku 1. svetovne vojne, ko so aretirali šestindvajset duhovnikov lavantinske škofije.

Slomškova visoka učiteljska šola dejansko začenja univerzitetni študij v Mariboru in škoda je, da Univerza v Mariboru 10. oktobra 1859 ne poudarja za svoj začetek (de facto), ampak se pomlaja z letom 1975, ko je bila (de iure) ustanovljena. Še večja škoda in nerazumnost pa je, da v Mariboru leta 2023 nimamo teološke fakultete in možnosti, da bi se slovenski duhovniki izobraževali v Slomškovem Mariboru. Ali se ne zavedamo več, »kaj vse je prispevalo mariborsko bogoslovje k splošni kulturni rasti in razvoju narodne zavesti na področju mariborske škofije, da, vse Slovenije«? (Grmič 1991: 60):

Iz tega bogoslovja so namreč prihajali duhovniki, o katerih velja priznanje dr. Fr. Kovačiča: »Po svoji, v tem zavodu vzgojeni duhovščini vrši lavantinska škofija že nad 70 let svoje versko, нравno in prosvetno poslanstvo. Zlasti v eni točki je lavantinska duhovščina ostala zvesta navodilu Slomškovega: izšla je iz ljudstva, za to ljudstvo delala, z njim čutila, zanj trpela, ga vzgajala, budila in organizirala.« (Grmič 1991: 60–61)

Grmič (1985: 131) pripisuje Slomškovega bogoslovju najvidnejše mesto in vpliv na razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja in velik pomen na področju šolstva. Poudarja Slomškovo trojno ljubezen, ki je prepoznavno določala študij na njegovem bogoslovju: ljubezen do Cerkve, ljubezen do lavantinske škofije in ljubezen do domovine. V Mariboru so se duhovniki vzgajali v Slomškovem duhu, tj. na področju vere in kulture v najširšem pomenu besede, ki jo na poseben Slomškov način določata slovenski jezik in oblikovanje slovenske narodne zavesti med štajerskimi Slovenci. Slomšek je z izobraževanjem bogoslovcev začel slovenski kulturni boj. O tem pričajo imena v Mariboru šolanih duhovnikov, ki jih (izbor) navajam po Grmiču: Fran Kovačič, Avguštín Stegenšek, Franc Gomilšek, Anton Korošec, Josip Hohnjec, Anton Jerovšek, Ivan Jožef Tomažič, Maksimiljan Vraber, Evald Vračko, Franc Saleški Spindler, Matija Slavič, Franc Šmon, Edvard Kocbek, Anton Trstenjak, Jože Lampret, Stanko Cajnkar ... Gre za humaniste s slovensko zavedno držo. V vernikih in ljudeh so prebujali slovensko narodno zavest, ki se je oblikovala v mariborskem bogoslovju, tako da je počasi, a vztrajno rasla »iz slovanske vzajemnosti v jugoslovansko idejo, »saj so mariborski bogoslovci začeli vzdrževati tesne stike z zagrebškimi, zadrskimi, đakovskimi in sarajevskimi bogoslovci« (Grmič 1985: 132):

Literarni list Lipica in znanstveno glasilo Voditelj v bogoslovnih vedah dokazujeta, da je mariborsko bogoslovje bilo res tisto, kar je želel ob ustanovitvi z njim doseči A. M. Slomšek, namreč »cvetoča drevesnica čednosti in učenosti« kakor tudi žarišče narodne zavesti in prosvete. Iz bogoslovja so prihajali znova in znova duhovniki, ki so se posvečali znanosti in literarnemu snovanju, ki so se odločno zavzemali za prebujanje slovenske narodne zavesti, za pravice materinega jezika v času najhujšega zatiranja slovanskih narodov v avstro-ogrski monarhiji in za organiziranje slovenskega ljudstva v različnih društvih. Tako so budili v ljudstvu odločen odpor zoper potujčevanje in utrjevali v njem narodno in versko zvestobo, saj je Slomšek jasno poudaril, da je le zvestoba lastnemu narodu trdni temelj zvestobe veri in da je greh vsako narodno izdajstvo, vsaka nezvestoba svojemu narodu. (Grmič 1991: 61)

Grmič zato omenja štajerske duhovnike, nekoč Slomškove bogoslovce, ki so bili dejavni v slovenskih društvih, čitalniškem in taborskem gibanju ter »se odločno zavzemali za prebujanje slovenske narodne zavesti in pravice materinega jezika« (Grmič 1985: 133). Slomškovi duhovniki so vodili in usmerjali nacionalno prebujanje štajerskih Slovencev. Spodbujali so jih v boju za enakopravnost in neodvisnost, kar se je posebej pokazalo v Majniški deklaraciji leta 1917. Grmič je sicer opazil, da se je njihovo delo med obema vojnama »izrodilo v izrazit klerikalizem«, ki ga je odkrito in ostro kritiziral; za pozitivno je označil razvojno smer, ki se je takrat zavzemala za socialne reforme, »kar je vplivalo pozitivno na obnašanje duhovnikov mariborske škofije v času narodnoosvobodilnega boja«. Kljub nekaterim zastranitvam pa je Slomškovo bogoslovje ostalo do ukinitve zvesto izročilo svojega ustanovitelja – Grmič je

prepričan, da mu je to uspelo zaradi zvestobe slovenskemu narodu in Cerkvi. Je taka iskrena usmerjenost do domovine, naroda in vere danes še prisotna med nami? Je domoljubje v današnjih časih sploh še vrednota (Jesenšek 2016: 59)? Grmič je bil v tem pogledu optimističen, vendar pa bo potrebno preobraziti družbo in zagotoviti okoliščine, v katerih bodo veliko načelno vrednost in prednost imeli »pristna humanistična etika in iskreno moralno upanje v duhu resničnega humanizma« (Grmič 1992: 11–12). Ne glede na dejansko stanje pa ostaja odprto vprašanje, kako bodo v naši zgodovini zapisani tisti, ki so skrenili s Slomškove poti in ukinili študij teologije v Mariboru.

Teološka utemeljitev jezika

Enačba *jezik = narod* je bila v prvem obdobju oblikovanja slovenskega naroda najtesneje povezana z vero, tj. s krščanstvom, saj romantično razumevanje naroda ni bilo drugačno od religioznega. Protestantni teolog Friedrich Schleiermacher je pridigal, da je vera »občutek neskončnega v končnem«, krščanstvo pa ena izmed oblik tega občutja. Slomšek je versko življenje posameznika najtesneje povezoval z jezikovnim sporazumevanjem. Vera je bila *tertium comparationis*, skupna lastnost slovenskega jezika in naroda. Vera je luč narodov; »v njej so izražene tudi prvine in značilnosti človeške družbe (Valenčič 2010: 5). Pastoralna teologija govori o narodu na svetopisemski osnovi, in sicer o oznanjanju, češčenju in služenju naroda, torej vsega božjega ljudstva: »Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence. Krščujte jih v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in učite jih spolnjevati vse, karkoli sem vam zapovedal. Vedite pa, jaz sem z vami vse dni do dovršitve sveta.« (Mt 28,20). Slomšek je v pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati*⁵ leta 1838 teološko utemeljil slovenski jezik s pomočjo svetopisemske prilike o talentih:

Človeški jezik je talent, katerega je nam Gospod nebes ino zem[l]je izročil, da bi z njim barantali ino veliko dobička storili. Kdor svoj matern[i] slovenski jezik pozabi, malopridno svoj talent zakopl[j]je; Bog bo en bart terjal ino vsi zaničuvavci svojga poštenega jezika bojo v vunajno temo potisnjeni. Oj, ljubi, lep ino pošten, slovenski materni jezik, s katerim sem prvič svojo ljubezn[j]ivo mamno ino dobrega ateja klical, v katerem so me moja mati učili Boga spoznati, v katerem sem prvobart svojega Stvarnika častil; – tebe hočem kakor najdražji spomin svojih rajnih starejšev hvaležno spoštovati ino ohraniti, za tvojo čast ino lepoto po pameti, kolikor premorem skrbeti; v slovenjem jeziki do svoje posledne ure Boga najrajše hvaliti; v slovenjem jeziki moje ljube brate in sestre Slovence najraje vučiti

⁵ Leta 1949 je bila natisnjena v Novicah – *Kmetijske in rokodelske novice*, let. 7, št. 29 (18. 7. 1849), 30 (25. 7. 1849), 31 (1. 8. 1848), 32 (8. 8. 1849), 35 (29. 8. 1849) – s pojasnilom: Pridiga v Možburzi na Koroškem binokoštni pondelj 1838 od sedanjega mil. kneza in škofa Lavantinskiga g. g. Slomškega. Kritični prepis na spletu <https://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html>.

ino želim, kakor hvaležen sin moje ljube matere, da kakor je moja prva beseda slovenja bila, naj tudi moja posledn[j]a beseda slovenja bo (Slomšek 1838: vrstice 155–171).

Skrb za materni jezik je postavil za najvišjo človekovo dolžnost, s katero usmerja medsebojne odnose ljudi. Slovenski jezik je Slovencem orodje za vrednotenje dobrega in slabega:

Ravno v tem jeziki, ki so vas vaši ljubi starejši žebrati ino lepo marnvati vučili, ste dolžni tudi vi svoje otroke učiti: al' ne, tako niste vredni dobri sini ino hčere svojih poštenih starešov biti; zakaj hudobec je, ki svojih starih ne spoštuje; – tudi oni vas kdaj po vstajenji za svoje mlajše ne bodo hotli spoznati. Govorjenje, ki st[e] ga od svojih prednikov prejeli, ste dolžni svojim otrokom kakor žlaht[no] last[n]ino (najdražje blago) zapustiti. Otroci, ki slovenje marnvati od svojih slovenjih starešev se ne naučijo, veliko premoženje zgubijo, ki se več povrniti ne da.« (Slomšek 1838: vrstice 183–193).

Slomšek je jezik, narod in vero sopostavil staršem in četrti božji zapovedi *Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji!* – izenačil je spoštovanje, privrženost in hvaležnost prednikov in jezika: »Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel v deželi, ki ti jo dá Gospod, tvoj Bog!« (2 Mz 20,12; 5 Mz 5,16). Spoštovanje te zapovedi prinaša plačilo, tj. življenje v varni, urejeni skupnosti, ki jo določajo duhovne vrednote in podobna miselnost, ter slovensko narodno občestvo hkrati: »Materni jezik je najdražja dota, ki smo jo od svojih starih za dobili; skrbno smo ga dolžni hraniti, olepšati ino svojim mlajšim zapustiti.« Pomembno je, v katerem jeziku se sporazumevamo, izobražujemo, pišemo strokovna in znanstvena besedila, leposlovje, beremo, razmišljamo, molimo. Jezik je mnogo več kot sredstvo za sporazumevanje. Jezik je Božji dar!

MARIBORSKI NASLOVNI ŠKOF VEKOSLAV GRMIČ

Grmič je vzgojo in izobraževanje v slovenskem jeziku razumel kot dopolnjujočo polnost, ki zagotavlja najboljši razvoj posameznikov v slovenski družbi. Govori o vzgoji in izobraževanju v ožjem in širšem pomenu, in sicer tako, da je inkulturacija nadpomenka vzgoje in izobraževanj, pouk in učenje pa sta njuni podpomenki. Za doseganje zastavljenih ciljev morajo biti vsi člani Grmičeve vzgojno-izobraževalne verige povezani s slovenskim jezikom. Slovenska šola mora razviti sposobnost za polnofunkcijsko sporazumevanje v slovenščini; za to pa je potrebno, da je učni jezik na slovenskih šolah slovenščina. Slovenski jezik razume po Slomšku kot Božji dar (*»Materni jezik je najdražja dota«*) in ga postavi za najvišjo vrednoto kot *»naš življenjski slog«*:

Vrednota je nekaj, tako bi lahko rekli, kar cenimo ali imamo radi, kar spoštujemo in nam je drago, kar nas osrečuje. Dalje je vrednota nekaj, kar bi hoteli, da bi bilo, za kar si

prizadevamo, kar želimo uresničiti, tako da postane ustrezno vedenje naš življenjski slog. Vrednote so splošne normativne naravnave, medtem ko so norme konkretna vodila v življenju, saj iz vrednot izhajajo. (Grmič 1992: 19)

Podpomenka vzgoje in izobraževanja je pouk. Gre za poenostavljen vzorec, ki ga je v slovenski prostor preišljeno, a učinkovito uvedel Slomšek v nedeljski šoli. Grmič je izhajal iz njegovih bistvenih značilnosti, ki jih je nadgradil s svojo humanistično zamisljo:

Kar zadeva vzgojo v ožjem pomenu ali iskanje življenjskih vrednot in navduševanja za nje, je treba enako ugotoviti, da prehaja vzgoja v izobraževanje, ker je iskanje življenjskih vrednot povezano z znanstveno informacijo, o teh vrednotah v zgodovini človeštva in o njihovi vpletenosti v celoten civilizacijski in kulturni razvoj. (Grmič 1992: 16)

Za pridobivanje kakovostnega znanja je odgovorna država, ki mora zagotoviti najboljše pogoje za pouk in učenje posameznikov ter poskrbeti, da bosta vzgoja in izobraževanje kot celota temeljili na domoljubju, zavesti o pripadnosti slovenstvu, skladnosti s slovensko kulturno in narodnostno zavestjo ter vrednotami, ki so tradicionalno slovenske in hkrati združujejo kulturo, etiko in moralo evropske civilizacije. Zdi se, da je kultura Grmičeva nadpomenka za vzgojo in izobraževanje. Gre mu za pridobivanje, usvajanje in razumevanje obćih kulturnih vrednot, za kulturo v najširšem pomenu. Zahodnoevropska kultura ima temeljne sestavine, v katere sodi tudi krščanstvo. Inkulturacija vzgoje in izobraževanja »vključuje krščanski pogled na svet in življenje; razumeti ga je potrebno, ker je to del narodne kulture Evrope« (Grmič 1992: 14).

Prisvojitve splošnih življenjskih vrednot prav tako ne ostaja brez odmeva pri vsem izobraževalnem delu, ampak prebujajo v človeku zavest za iskanje resnice, za ustvarjalno delo nasploh. Takšno vedenje in delo namreč zahteva od človeka poseben napor in odpoved vsemu, kar bi ga pri tem prizadevanju oviralo, se pravi, da je uspeh odvisen od človekovega vrednotenja znanstvenega dela in od njegovega obvladovanja samega sebe. Sicer pa je vsako iskanje resnice tudi dokaz človekovega prizadevanja za lastno identiteto, dokaz njegove človeškosti v tem pogledu. (Grmič 1992: 16).

Grmič (1992: 13) prisega na zahodnoevropsko civilizacijo, na njeno kulturo in vrednote, ki osvobajajo, spodbujajo humanizem in pospešujejo znanje, življenjsko modrost in resnost. Po drugi svetovni vojni je pri nas prišlo do prevrednotenja vrednot, žal pa so bile kulturne vrednote zamenjane z nevre-dnotami. Škoda, saj se je pokazalo, da je šlo za krivo pot, na katero smo Slovenci zašli, ker smo bili v določenem trenutku zavedeni z mislijo, da ne obstajajo temeljne človeške vrednote oz. da Slovenci potrebujemo nove vrednote, ki bodo spremenile našo tradicionalno vpetost v obće kulturni evropski krščanski civilizacijski prostor. Prišlo pa je le do še večjega poglobljanja nasprotij. Za

Slovence so zato pomembne tiste vrednote, »ki izhajajo iz celostnih pogledov na človeka in iz splošno priznanih norm evropske kulture« in so ustavno zagotovljene, to so »humanizem in patriotizem, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin ter enakopravnost narodov in narodnosti, nedvomno pa tudi ljubezen do resnice, znanstvena vnema« (Grmič 1992: 15). Pouk, učenje, vzgoja in izobraževanje ter inkulturacija ne smejo ogrozati in poniževati Slovencev ali spodbujati mladega človeka, »da bi se skušal uveljaviti tako, da bi se z napadalnostjo in uničevalnimi dejanji zavaroval pred ogroženostjo, ki mu jo je vcepila napačna vzgoja, agresivna, nasilna vzgoja« (Grmič 1992: 21). Končno sporočilo Grmičevega pogleda na vzgojno-izobraževalno delo v slovenskem jeziku je vzgoja »za mir, skrb za zdravo okolje in državljanski pogum«. (Grmič 1992: 25). Slovenski jezik je danes eden izmed uradnih jezikov Evropske zveze. Kljub temu pa se zdi, da je njegov položaj v družbi dejansko slab. Slovenska jezikovna krajina je anglizirana bolj, kot si priznamo, in predvsem zaradi našega nekritičnega odnosa do angleščine, ki poskuša postati prestižni jezik znanosti in tehnologije, (visokega) šolstva in prevladujoč jezik na vseh področjih globalnega sporazumevanja (gospodarstvo, šport, politika ...). Ali se to dogaja zaradi naše politične nemoči v skupni evropski državi, ali pa je že posledica kulturne in civilizacijske nemoči slovenske jezikovne skupnosti? Ima popreproštena angleščina v odnosu do slovenskega jezika že podobno prestižno vlogo, kot jo je imela v Slomškovem času nemščina? Kam vodijo prizadevanja nekaterih univerzitetnih krogov, da bi učni jezik na slovenski univerzi postala popreproštena angleščina? Ali se spodobi, da slovenski profesor slovenskemu študentu na slovenski univerzi predava v neslovenščini? Zakaj slovenskim profesorjem in znanstvenikom štejejo le objave v globalnem jeziku, slovenski pa je tako rekoč odrinjen na rob? Brez jezika nas ni; če bomo prodali še slovenščino, se bomo izslovenili in postali Neslovenci (Jesenšek 2016: 9): »Kdor matern[i] jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je zmedenemu pjancu podoben, ki zlato v prah potepta ino ne ve, koliko škodo si dela.« (Slomšek 1838: vrstice 140–142). Grmič je poznal Slomškovo temeljno jezikovno načelo, da je slovenski jezik uresničevanje našega obstoja, zato je njegovo misel nadaljeval in razširjal. Slovenski jezik in kultura določata naše bistvo in le s slovenskim jezikom lahko v vseh razsežnostih opredeljujemo naše mišljenje, odločitve in ravnanje. Z jezikom se uresničujemo. Grmičev odnos do slovenskega jezika izhaja iz Slomškovega in ga ohranja sodobnega. Slovenski jezik je nujna zahteva! Slovenski jezik določa bivanjsko inkulturacijo posameznika in slovenskega naroda, zato je Grmič (1999: 124) zagovarjal evropsko povezovanje le na enakopravnosti, ki nam jo lahko zagotavlja neodtujljiva pravica in dolžnost, da bomo razvijali svojo slovensko samobitnost, svoj jezik in svojo kulturo. Upajmo, da se ne bodo uresničile njegove slutnje, ki jih je imel pred vstopom Slovenije v Evropsko zvezo, kamor smo po njegovem hiteli »brez zadosti razmišljanja«

in »z zavrženo antifašistično legitimacijo«. Ali bo miselnost popolnoma liberalnega kapitalizma, ki jo podpira skrajni individualizem v službi materialnih dobrin in dobička, prevladala tudi pri jeziku, ga prepustila »prostemu trgu« in ga razprodala tako kot celotno slovensko gospodarstvo in dobrine, ki so imele »tržno ceno«? To bi se pogojno lahko zgodilo, če bomo Slovenci v globalnem svetu »izgubili svojo samozavest, svoj narodni ponos in za materialne koristi prodamo tudi svoje slovenstvo«. Neoliberalni kapitalizem je v nasprotju s temeljnimi kulturnimi vrednotami evropske civilizacije, torej tudi krščanstvom. Ekonomski neoliberalizem, ki smo mu danes povsem podrejeni, vodi v imenu globalizacije v slovenski narodni samomor (Grmič 1999: 124). Ali je preživetje slovenskega jezika, kulture, Slovencev sploh mogoče? Grmič ponuja odgovor, ki pozitivno vpliva na nadaljnji razvoj slovenstva:

Slovenci bomo torej preživeli samo, če bomo enotni, brez notranje sprtosti in če bomo zvesti svojemu jeziku, zvesti svojemu narodu in bomo na tem zidali svoje življenjske nazore in svojo vernost, kakor pravi Slomšek. Preživeli bomo tako tudi v Združeni Evropi. (Grmič 1999: 126)

ZAKLJUČEK

Slomškovo razumevanje slovenskega jezika je teološko in antropološko najbolj natančno predstavljeno v njegovi pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati*. Gre za prvo slovensko teološko utemeljitev jezika in spoznanje, da je jezik Božji dar. O tej pridigi je Matija Ogrin zapisal v opombah k elektronski znanstveno-kritični izdaji *Treh pridig o jeziku*:

Njegova [Slomškova] utemeljitev slovenske jezikovne in narodne individualnosti je najprej teološka – kot taka verjetno prva v slovenski zgodovini. Materinščina ima transcendenten temelj in funkcijo, saj omogoča posamezniku metafizična spoznanja in verovanja o razodetih Božjih resnicah. Teološka utemeljitev je proti koncu povzeta in vključena v antropološko utemeljitev v najširšem smislu: Slomšek v prvi osebi pove, da je celotno človekovo bivanje vpeto med »prvo« in »poslednjo« besedo – kar lahko razumemo kot človeško eksistenco, ki biva, govori, misli in sama sebe dojema v – slovenskem jeziku. Slovenski materni jezik je zato – povedano s sodobno govorico – eksistencial: je način bivanja Slovencev. V tem pogledu Slomšek kaže zanimivo občutljivost za notranjo vez ali celo istovetnost med (religioznim) življenjem posameznika in jezikovnim izražanjem. [sl3k.155-sl3k.171] <https://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html#sl3o>

Jezikovno vprašanje je pri Slomšku najtesneje povezano z verskim in narodnostnim, kar se najbolje kaže v njegovih treh največjih narodnostnih odločitvah: (1) prenos sedeža Lavantinske škofije iz Št. Andraža v Maribor, (2) ustanovitev Visoke bogoslovne šole v Mariboru in (3) Tri pridige o jeziku (predvsem v tretji pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati*).

Slomškovo teološko določitev slovenskega jezika je prevzel Grmič in jo posodobljeno prenesel v 20. stoletje. Grmičevo razumevanje slovenskega jezika, vzgoje in izobraževanja je plastovito in se je, tako se zdi, oblikovalo na razvojni premici *Slovenski škof Anton Martin Slomšek – slovenski general in pesnik Rudolf Maister – slovenski politik Anton Korošec – slovenski teolog in mislec Janez Evangelist Krek – slovenski pisatelj in politik Edvard Kocbek – slovenski škof Ivan Jožef Tomažič – slovenski teolog Janez Janžekovič*. V prvem delu razprave so ob Slomškovih pogledih na jezik predstavljeni še duhovni nadaljevalci njegove misli (Krek, Korošec, Kocbek, Tomažič, Janžekovič in Grmič), ki predstavljajo pozitivno smer v razvoju slovenskega jezikovnega vprašanja, v drugem delu pa je razprava osredinjena na Grmičevo nadaljevanje Slomškove misli in inkulturacijo jezikovnega vprašanja, vzgoje in izobraževanja.

LITERATURA

Vekoslav GRMIČ, 1985: Pomen Slomškovega bogoslovja v procesu nacionalnega osveščanja Štajerskih Slovencev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 56 = 21, 2, 129–138.

Vekoslav GRMIČ, 1991: A. M. Slomšek – ob 130-letnici visokega šolstva v Mariboru. *Mohorjev koledar*, 60–61.

Vekoslav GRMIČ, 1992: *Kristjan pred izzivi časa*. Maribor: Mariborski tisk.

Vekoslav GRMIČ, 1995: *Moja misel*. Ljubljana: Založba Unigraf.

Vekoslav GRMIČ, 1999: Kako ohraniti nacionalno identiteto in preživeti kot narod v združenih Evropi, *Anthropos* 31/4–6, 124–126.

Marko JESENŠEK, 2003: Slomškov jezikovni nazor in slog. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. (Obdobja 20). Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 669–682.

Marko JESENŠEK, 2008: Slovenski jezik od malonedeljske besede do ljutomerskega tabora, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 79 = n. v. 44/1–2, 146–160.

Marko JESENŠEK, 2010: Slomškova rokopisna slovnica – Inbegriff der slowenischen Sprache für Ingeborene. *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 667–681.

Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Zora, 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK, 2016: *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*. (Zora 117). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora, 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Marko JESENŠEK, 2020: Majniška deklaracija in slovenski jezik (1917–1989–2020). *Anton Korošec in sto let Majniške deklaracije*. Ur. Marko Jesenšek. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča. 179–207.

Marko JESENŠEK, 2020a: Prekmurski knjižni jezik in narečje. »*Mi vsi živeti ščemo*«. *Prekmurje 1919: okoliščine, dogajanje, posledice*. Ur. Peter Šitih, Atila Kovacs, Kornelija Ajlec. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 524–564.

Marko JESENŠEK, 2021: Kremplov vpliv na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika. *Deroči vrelec Antona Krempla*. (Zora, 141). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. 13–68.

Marko JESENŠEK, 2021a: *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*. (Zora, 145). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK, 2022: Malonedeljsko čitalništvo in slovenski jezik. *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*. (Zora, 146). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 7–39.

Marko JESENŠEK, 2022: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. 1. izd. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 1 spletni vir. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=83536>, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Z82VQTBE>,

Franc KOVAČIČ, 1928: *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat.

OGNJIŠČE, 2009 = Blaženi Slomšek in dve obletnici. <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/priloga/2320-blazeni-slomsek-in-dve-obletnici> Dostopno 7. 10. 2023.

Anton Martin SLOMŠEK, 1838: *Tri pridige o jeziku. III Dolžnost svoj jezik spoštovati*. <https://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html#sl3o.48> Dostopno 7. 10. 2023.

Marjan TURNŠEK, 2012: Govor nadškofa Turnška na občinski proslavi ob obletnici predstavitve škofijskega sedeža. *Katoliška cerkev v Sloveniji – Uradna spletna stran Slovenske škofovske konference*. <https://katoliska-cerkev.si/govor-nadskofa-turnska-na-obcinski-proslavi-ob-obletnici-predstavitve-skofijskega-sedeza> Dostopno 7. 10. 2023.

Rafko VALENČIČ, 2010: *Osnove pastoralne teologije* (Zbirka Teologija za laike, Družina 2). Ljubljana: Družina.

SLOVENSKI JEZIK OD SLOMŠKA DO GRMIČA

Povzetek

Grmiča pri razmišljanju o slovenskem jeziku, vzgoji in izobraževanju niso obremenjevala čustva in pretirana vznesenost, značilna za pojmovanje jezika in naroda sredi 19. stoletja, ko se je v pomladi narodov izenačilo slovensko jezikovno vprašanje z nacionalnim v enačbi: jezikovna enotnost = državotvornost. *Slomškovo prebujanje slovenske narodne zavesti* v Mariboru, (jezikovne) odmeve revolucionarnega leta 1848, ki jih je dodatno nadgradil program Zedinjene Slovenije, je vendar ustrezno prenesel v sredino 20. stoletja in jih povezal z dogodki med NOB ter Slomškovimi mislimi v *narodovih preizkušnjah 20. stol.*

Izvirno Grmičevo razumevanje jezika izhaja iz *Slomškove misli za naš čas*, ki jo je vključil v svoje razumevanje slovenstva in suverenosti *slovenskega naroda v vsakem izmed nas*; pri tem je ves čas opozarjal na nasprotja med *vero in nevero* in se skliceval na temeljno

poslanstvo jezika, tj. na pravilno sporazumevanje, ki mora potekati *v duhu dialoga*, saj za človeka gre. *Moja misel* je torej *iskanje resnice* – Grmič je tako vzpostavil enačbo za 21. stoletje: jezik = misel. *Ne pozabimo*, če nam vzamejo slovenski jezik, nam vzamejo »misel«, nas izslovenijo in naredijo za Neslovence.

SLOVENIAN LANGUAGE FROM SLOMŠEK TO GRMIČ

Summary

When considering the Slovenian language, education, and upbringing, Grmič did not have the same emotional attachment and exaggerated enthusiasm that were typical of the 19th century. At that time, during the Spring of Nations, the Slovenian linguistic issue was equated with the national one in the equation: linguistic unity = state-formation. Slomšek's awakening of Slovenian national consciousness in Maribor, the echoes of the revolutionary year of 1848, which were developed by the programme of the United Slovenia, were appropriately transposed to the middle of the 20th century and connected with the events during the National Liberation Front and Slomšek's thoughts in the nation's trials of the 20th century.

Grmič's understanding of language is rooted in Slomšek's ideas on Slovene nationhood and the sovereignty of the Slovene nation. He believed that language is a fundamental tool for proper communication and dialogue, and that it is essential for carrying out the mission of truth-seeking. Grmič emphasized that the use of language should be a means of promoting understanding and cooperation among people, while also acknowledging the contradictions between faith and unbelief. For him, language and thought are inseparable, and the loss of one would mean the loss of the other. My thought, therefore, is the search for truth – Grmič thus established an equation for the 21st century: language = thought. Therefore, the preservation of Slovene language is crucial in maintaining our identity as Slovenians. Let us not forget that if they take away our Slovene language, they take away our "thought", we risk being dehumanized and losing our sense of belonging.

DIE SLOWENISCHE SPRACHE VON SLOMŠEK BIS GRMIČ

Zusammenfassung

Die Gedanken von Grmič über die slowenische Sprache, Erziehung und Bildung waren nicht von den Emotionen und der übermäßigen Euphorie belastet, die für die Auffassung von Sprache und Nation in der Mitte des 19. Jahrhunderts typisch waren, als im Völkerfrühling die slowenische Sprachfrage mit der nationalen Frage in der Gleichung gleichgesetzt wurde: sprachliche Einheit = Staatsbildung. Das Erwachen des slowenischen Nationalbewusstseins durch Slomšek in Maribor, die (sprachlichen) Anklänge an das Revolutionsjahr 1848, die durch das Programm des Vereinigten Sloweniens weiterentwickelt wurden, wurden jedoch passenderweise in die Mitte des 20. Jahrhunderts verlegt und mit den Ereignissen während der Nationalen Befreiungsfront und dem Denken von Slomšek in den Bewährungsproben der Nation des 20. Jahrhunderts verbunden.

Das ursprüngliche Sprachverständnis von Grmič entstammt dem Denken von Slomšek für unsere Zeit, das er in sein Verständnis der slowenischen Nationalität und der Souveränität der slowenischen Nation in jedem von uns einfließen ließ. Dabei machte er immer wieder auf die Widersprüche zwischen Glaube und Unglaube aufmerksam und verwies auf die grundlegende Aufgabe der Sprache, d.h. die richtige Kommunikation, die im Geiste des

Dialogs erfolgen muss, weil es um den Menschen geht. Meine Gedanken sind also von der Suche nach der Wahrheit geprägt – Grmič stellte damit eine Gleichung für das 21. Jahrhundert auf: Sprache = Denken. Wir sollten nicht vergessen, dass, wenn man uns die slowenische Sprache wegnimmt, man uns das „Denken“ wegnimmt, uns entmenschlicht und uns zu Nicht-Slowenen macht.

Teološki in bivanjski poudarki v nekaterih razpravah Vekoslava Grmiča

Avguštin Lah*

Potrijeno – Accepted: 6. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:27-1

Avguštin Lah: Teološki in bivanjski poudarki v nekaterih razpravah Vekoslava Grmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 59–76

Razprava se osredotoča na obravnavo o temeljnih antropoloških in teoloških vidikih v človekovih osebnih in občestvenih bivanjskih razsežnostih, kot sledijo iz Grmičevih raziskav. Na vero kot osebni odnos do skrivnostnega, transcendentnega in imanentnega, troedinega Boga ljubezni in odpuščanja, ki po Jezusu Kristusu v Svetem Duhu v zgodovini božjega ljudstva, ki je Cerkev, odrešuje vse ljudi in vse stvarstvo, da bi se uredničilo eshatološko stanje, ko bo »vse v Bogu« in »Bog v vsem«.

Ključne besede: človek, vera, iskanje Boga, Bog ljubezni, osvoboditev, odrešenje, božje ljudstvo, Cerkev

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Grmič V.:27-1

Avguštin Lah: Theological and existential emphases in some of the disquisitions of Vekoslav Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 59–76

This disquisition focuses on the discussion on the fundamental anthropological and theological aspects in the human personal and communal dimensions of existence as they emerge from the research of Grmič. On faith as a personal relationship to the mysterious, transcendent, and immanent, triune God of love and forgiveness who, through Jesus Christ in the Holy Spirit in the history of the people of God, which is

---

* Upokojeni izr. prof. dr. Avguštin Lah, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta v Ljubljani z Enoto v Mariboru.

the Church, redeems all human beings and all creation in order to bring about the eschatological state of “all in God” and “God in all”.

Keywords: man, faith, search for God, God of love, liberation, salvation, people of God, Church

Grmič sega v svojem bogatem ustvarjalnem opusu izrazito na filozofska, teološka, cerkveno-družbena, ekumenska in druga področja raziskovanja in razpravljanja. Iz njegove bogate dediščine bom omenil le nekatere specifično teološke teme, ki imajo ne le teoretični pomen, ampak tudi globoko bivanjsko vrednost ter sporočilnost in se naposled lahko dotikajo vsakega človeka, sploh pa vernika v Cerkvu. Predmet naslednjega prispevka bodo vprašanje vere, Boga, odrešenja in Cerkve, tako kot jih dojema Grmič. V času, ki ga nekateri označujejo za »po krščanski«, ko se spreminja tudi paradigma Cerkve v luči sinodalnega dogajanja, so – tako se zdi – te teme lahko še posebej aktualne. Predstavljenih bo nekaj poudarkov, ki jih zasledimo v Grmičevih spisih.

VERA, TEMELJNA RAZSEŽNOST BIVANJA

Osrednja, če ne temeljna tema, ki se vedno znova pojavlja v Grmičevih spisih in razpravah, je prav gotovo vera. To kaže na domnevo, da se je v svojem osebnem življenju srečeval z njenim spremljajočim pojavom in izzivom, to je nevero. Prav tako se je v socialističnem družbenem sistemu soočal in bil izzivan z deklariranim ateizmom na osnovi marksistično-leninistične ideologije, ki si je nadevala naziv »napredni« in »znanstveni« svetovni nazor in vključevala doktrinalno in praktično propagando v smislu odkritega boja proti vernikom in religioznim institucijam. To je bil ustroj tako imenovanega borbenega ateizma, ki je imel za cilj zatrtje in izkoreninjenje osebne vere in religije kot družbenega pojava. Sem sodi kot izziv tudi globalna klima kot posledica sekularizacije, ki se je vse boj prevešala v sekularizem. Skratka, teoretični in praktični ateizmi različnih oblik so bili – tako se zdi – osnovni motiv njegovih razprav o veri. Nekoliko tudi morda dejstvo, da je kot profesor na fakulteti predaval med drugimi predmeti tudi traktat *De fide – O veri*, v katerem je skušal utemeljiti tako verovanje kot tudi vsebino vere.

Grmič veliko razpravlja o antropoloških temeljih vere oziroma verovanja in o njenih osebnih, individualnih izvorih ter praktičnem osebnem in družbenem ter cerkvenem izražanju. V tem pogledu govori o veri kot življenjskem stilu oziroma življenjskem slogu.¹

¹ Osebna vera in institucionalna vera, v: *Izzivi in odgovori*, 58.

Med bolj splošno znane osnove ali temelje verovanja in vere ter s tem ver-
stev naglaša po R. Ottu »doživljanje nevidnega, skrivnostnega«, ki privlači in
ima znake »večkrat strah zbujajočega« (fascinosum et tremendum). Po veri v
»skrivnostno« stvari postajajo prijaznejše. Nadalje sodi sem človekovo doživ-
ljanje lastne presežnosti tega, »kar trenutno je, po preseganju sebe v ustvar-
jalnosti, naravnosti v prihodnost, teženje po tistem, kar še ni«, v čemer je
začutil moč upanja »kot posebne razsežnosti svojega bivanja«. Iz tega duhov-
nega razpoloženja so v zgodovini nastali »miti in razodetja, filozofije« in tudi
»znanstvene razlage stvari in pojavov v svetu«. ²

Če sta neka racionalistična apologetika in del ateistične kritike videla izvor
vere in religije v strahu in ogroženosti od narave, zaznava Grmič ta strah v
pretiravani »uporabi znanosti na tehničnem področju« in v »strahu pred pri-
hodnostjo zaradi ekološke ogroženosti, pomankanja moralne moči in oblasti
nad seboj« ter svojimi stvaritvami. Duhovna stiska je »osiromašenost zaradi
tehnične civilizacije, ki pa je gotovo posledica enostranskega, redukcionistič-
nega kartezijansko-njutnovskega razumevanja sveta«. Kot odgovor na to se v
tem položaju rojevajo znanstvena in duhovna gibanja s holističnimi pogledi
na svet in stvarnost kot celoto, kar je lahko izvor nove religioznosti/verova-
nja. ³ Sekularizacija in z njo individualistični avtonomizem in pluralizem pa
se še kar povečujejo.

Vera kot transcendentalna kategorija

Vera in z njo verovanje sodita med temeljne razsežnosti človeka kot bitja, ki
je v tem, »da je nemirno bitje, ki je stalno na poti in brezmejno presega sebe v
smeri tistega, kar še ni, kar želi doseči in postati«. ⁴ To teženje se lahko opre-
deli kot »hrepenenje po osvoboditvi, po 'odrešenju'«. Ta temeljna smernica v
človekovi vernosti pomeni dvoje: prvič, da je vera iskanje človekove identitete
v nečem, kar ga presega in bi ga moglo zadovoljiti in osrečiti, in drugič, da po
tej veri človek duhovno raste in se gradi. Tako je človek »animal religiosum«. ⁵

Človekova vera kot preseganje, transcendiranje pa ni naravnost v prazno,
temveč v to, kar je zanj sveto, nedotakljivo in Absolutno. Človekova presežna
naravnost, kar vera je, je transcendiranje v transcendentno Transcendenco,
kar pa more biti le absolutni, transcendentni in hkrati osebni Bog. Seveda se
človekovo teženje, hrepenenje, preseganje in verovanje lahko naravna v zgolj

² Poslanstvo vere, v: Izzivi in odgovori, 35.

³ Prav tam, 35–36.

⁴ Prav tam, 36.

⁵ Prav tam, 36.

immanentne cilje. To so za koga lahko povsem zemeljske ali kozmične stvari, ki postanejo nadomestek za Transcendentno. Lahko pa se s tem misli na »immanentno transcenco«, kakor Kant imenuje človekovo vest. Po tej vesti je sveto in absolutno presežno navzoče v človeku in postane »usmerjevalec njegovega življenja« prav tako, kakor je absolutno navzoče zunaj njega. S poudarkom na immanentni transcenci postavlja Grmič osnovo za dojemanje Boga, ki sicer ostaja absolutno presežen/transcendenten glede na vse svetne pojave, a je hkrati vsem stvarjem navzoč, immanenten. Tako oblikovana misel se napaja pri Karlu Rahnerju.⁶

Ta teoretični okvir mu predstavlja podlago, da umesti vero v ožjem, pravem smislu: Vera je v iskanju in doživljanju človekove identitete v »osebnem« stiku z Bogom, ki je Skrivnost. Zdi se, da se izogiba pojmu osebni odnos, kar vera v krščanskem pogledu dejansko je. Bolj kot razsežnostim tega osebnega odnosa usmerja pozornost v cilj, v Boga, ki je tisti, v katerem »živimo, se gibljemo in smo« (Apd 17,28). Ta Bog »se je v Jezusu nerazdružno povezal s svetom; v Jezusu je postal človek in vse naravnal v stanje, ko bo »Bog vse v vsem«. (1 Kor 15,28) Bog, ki ostaja absolutno transcendenten, je tako hkrati immanenten in transcendenten.⁷

Kaj je vera?

Vera je trdno prepričanje o tem, kar kdo upa, to je o resničnostih, ki se ne vidi-jo (Hbr 11,1); je gotovost v negotovosti, kar je analogno zaupanju, ki je upanje proti upanju (Rim 4,18). Vera je »še posebej upanje ter zaupanje«. ⁸ Ta izrazito osebna razsežnost se dopolnjuje z dimenzijo vere, ki je vedenje, spoznanje.

Toda Grmič nasproti vidiku vedenja, spoznavanja – »vera kot spoznanje«, čeprav tega ne zanika – poudarja pomen življenja po veri in iz vere. Vera ni imetje, ni v prvi vrsti znanje, ni nekaj kar imaš, ampak veren si ali nisi. Gre za celovit pomen vere.⁹

Vero kot spoznanje in opredeljevanje, to je njen racionalno teoretični vidik v določeni meri, zrelativizira s tem, ko naglašča pluralnost izrazov nasproti »pravovernosti v besedah«, nasproti enopomenskosti. Zdi se, da tako sledi paradigmi simboličnosti, večpomenskosti v verskem in religioznem izrazju, ki vključuje množstvo pomenov. Zato se je za resnico vere, to je za pomen sporočila potrebno potruditi in se do njega dokopati. Odkrivanje pomena je

⁶ K. Rahner, *Hörer des Wortes*, 1997.

⁷ *Poslanstvo vere*, 37.

⁸ *Prav tam*, 38.

⁹ *Prav tam*, 38.

dogajanje, ker je tudi vera dogajanje in pomeni iskanje – v smislu biti na poti – tudi preko dvoma »ali celo nevere«. ¹⁰ Tako potem prihaja do zaključka, da ni nujno v pravem smislu veren tisti, ki prav govori, definira resnice, ampak tisti, ki živi iz vere.

Pri tem pa lahko prihaja do razkoraka, nasprotja med prav učiti, govoriti, izraziti se in prav ravnati, delovati, živeti, kar se izrodi v fanatizem. Fanatizem je pojav netrdnosti/negotovosti v veri in življenjskega neskladja z verovanjem. In dejansko neveren je po svetopisemskem izročilu praktični ateist. ¹¹

Grmič je v tem pogledu kritičen do tako imenovanih »pravovernih«, ki pa ne živijo iz vere. Po drugi strani pa blagruje tiste, ki ne verujejo (prav), ampak po svoje, a živijo prav. Pozablja pa omenjati take, ki verujejo (prav) in tudi tako živijo. Kakor tudi one, ki ne verujejo in tudi ne živijo prav. In tudi dinamike v veri in v življenju – se zdi –, da ne upošteva ali se je vsaj ne loteva.

Nerešeno vprašanje seveda ostaja, kaj »verujejo« tisti, ki trdijo, da ne verujejo nič? In kako dolgo lahko ostajajo v »pravem, pravičnem, poštenem« itd. delovanju in resničnem osmišljanju svojega bivanja/življenja, ko se ne izide? Ali je zato dovolj splošna v imanenco ujeta »vera«?

Izhodišče za upoštevanje različnih ver oziroma verstev/religij je za Grmiča v temeljni resnici, da je Bog skrivnost, ki se ji je mogoče bližati, jo iskati po različnih poteh. Po različnih kulturah in v različnosti posameznikovih sposobnosti in specifičnosti. V tem smislu so različne religije in verovanja legitimne poti do Boga. ¹²

Vsebina vere

Specifičnost v tem pogledu predstavlja krščanstvo z vero v osebne Boga, kar je izraženo s pojmom troedinost Boga. Vsaka vera, ki ji pripada naziv vera, je vera v osebne Boga. Vse drugo je zgolj religioznost oziroma religija. Vera v troedinost Boga, Boga v treh osebah, je sicer antropomorfizem, človeško izražanje za to, da je Bog osebna skrivnost, to je Ljubezen, ki hkrati vključuje občestvenost (a na Božji ravni). Pojem osebe naglašča osebnostno določitev Boga, ki ga je treba razumeti v presežnem pomenu, saj je Bog oseba, torej odnos, in tri osebe so trije odnosi v enem Bogu. Bog je nekdo, a v presežnem pomenu, ne v racionalističnem pomenu subjekta. Verovati krščansko pomeni verovati v Boga ljubezni in usmiljenja, Bog je ljubezen in usmiljenje. Prav to je osrednja in izhodiščna vsebina krščanskega verovanja. To je Kristus jasno

¹⁰ Prav tam, 38.

¹¹ Prav tam, 38.

¹² Prav tam, 39.

pokazal v priliki o izgubljenem sinu. »Ta prilika je v resnici najizrazitejša in najpopolnejša podoba Boga v evangeliju, veselem sporočilu Jezusa Kristusa vsem ljudem«. ¹³

Bog ljubezni je Stvarnik, ki kliče v bivanje, daje bivanje vsemu, kar je, ter ohranja vse v bivanju, zato je vse absolutno odvisno od njega. Je tisti, »ki vedno le rešuje človeka, ki mu je vedno na voljo kot pomočnik, kot Oče.« Ljubeča skrb za človeka kot odrešenjska dejavnost Boga se je izkazala v tem, da se je »v Kristusu Bog naravnost učlovečil, vzel nase človeško usodo in celo smrt na križu«. S tem nam zagotavlja svojo bližino v vseh trenutkih našega življenja, tudi takrat, ko se srečujemo z najhujšim trpljenjem in se srečujemo s smrtjo. V Kristusu se je razodela božja dobrotljivost in ljudomilost, razodelo se je božje usmiljenje, kakor to potrjuje vse njegovo življenje in delo. Bog je povsod in vedno z nami, nikdar nismo prepuščeni sami sebi«. ¹⁴ Usmiljeni Bog ne sodi in ne obsoja, temveč rešuje. Vanj lahko vedno zaupamo, upamo tudi proti upanju, ko se zdi, da ni več nobenega razloga, da bi še smeli upati, kot pravi Pavel (Rim 4,18).

Iz tega bistva krščanske vere (ortodoksije), vere v Boga ljubezni in usmiljenja, se nato izvaja njen praktični vidik, življenje (ortopraksija), ki se afirmira v ljubezenski službi do ljudi in med ljudmi, ki danes vključuje tudi odnos in skrb za naravo, stvarstvo: »ekološka etika«. ¹⁵ Odpreti se božji ljubezni in resnično iz nje zaživet, torej »brezpogojno spoštovati življenje, posebno človeško življenje«. ¹⁶ Tako se dogaja odrešenjski proces v zgodovini sveta, hoja za Kristusom in se gradi božje kraljestvo. Grmič, opirajoč se na evangeljsko sporočilo in interpretacijo teologov-mistikov (npr. Mojstra Echartha), izrecno naglašja, da sta vera in ljubezen v Boga udejanjena v dejavni ljubezni do konkretnega človeka. »V tem je življenje kot hoja za Kristusom; v tem je tudi vstopanje v Božje kraljestvo in končno pot v življenje po smrti, življenje v Bogu«. ¹⁷

Tako močan poudarek na konkretni službi človeku in svetu ter skoraj redukcija vere na funkcionalno raven kot ustvarjalno življenje izvira pri Grmiču prav gotovo iz soočanja z marksistično kritiko, ki temelji na redukcionistični teoriji o religiji »kot opiju za ljudstvo« in kot begu od sveta. Da je kdaj pri kristjanih to tudi bilo tako, ni dvoma. A kljub temu velja zanj: »Ni res, da bi nas pristno krščanstvo odvrčalo od zemeljskih nalog in bi bilo 'opij ljudstva'«. ¹⁸ Po njegovem prepričanju se to v današnjem času dokazuje z dogajanjem v

¹³ Prav tam, 39.

¹⁴ Prav tam, 39.

¹⁵ Odrešitev človeka od zla, sovraštva, nasilja in uničenja, v: Moja misel, 24.

¹⁶ Pav tam, 25.

¹⁷ Poslanstvo vere, 40.

¹⁸ Prav tam, 40.

Južni Ameriki v okviru teologije osvoboditve in drugod po svetu.¹⁹ Vera tako postaja življenje in življenje vera.

ODREŠENJE

Pomembna teološka tema, ki se je Grmič loteva – tako iz katoliškega kot ekumenskega zornega kota – je pojem in vsebina odrešenja. Izhajajoč iz bistva krščanske vere, ki je troosebni Bog ljubezni in usmiljenja in je v Jezusu iz Nazareta postal človek, delal dobra dela, trpel, umrl in vstal od mrtvih ter s tem odprl pot v odrešenje, se zastavlja vprašanje, kaj in v čem je odrešenje.

Po njegovem mnenju je tema o odrešenju prisotna na različne načine v vseh religijah po svetu, saj je povezana z bivanjsko situacijo človeka in človeštva vseh časov. Človek vedno doživlja greh in zlo, ki se uveljavljata v njem in v svetu. Nadalje, »človek namreč splošno doživlja svet in še posebej svoj položaj v svetu, svoje življenje kot nekaj nepopolnega, krhkega, na različne načine ogroženega in sploh minljivega, s čimer se ne more kratko malo sprijazniti, temveč išče rešitve iz tega stanja«.²⁰

Vsako iskanje rešitve brez vere, misli na Boga ljubezni in vere v posmrtno življenje pa mora vedno znova »voditi v priznanje popolne nemoči in prevaro takšnih upov. Samo vera v Boga ljubezni lahko daje odgovor na to zadnje in najbolj vznemirljivo vprašanje človeškega življenja«.²¹

V krščanstvu sta podana rešitev in odgovor na to temeljno bivanjsko vprašanje v odrešitvenem delovanju Boga Rešitelja v Jezusu Kristusu.

Teologija je od novozaveznih svetopisemskih interpretacij o odrešilnem delovanju Boga do danes izpostavljala različne vidike, med njimi Kristusovo smrt »za nas« (Rim 5,8), »odkupitev iz prekletstva« (Gal 3,13), »sprava za grehe ljudstva« (Hbr 2,17), »sprava z Bogom« (Rim 5,10), »opravičenje, ki daje življenje« (Rim 5,18). Vzhodna teologija je povezovala odrešenje z božjim

---

¹⁹ Teologija osvoboditve, ki se je razvila po koncilu – ne brez vpliva tako imenovane politične teologije in teologije upanja iz Evrope (Johanes Bajtista Metz, J. Moltmann in dr.) – in se uvršča med v kategorijo kontekstualnih teologij, je dala spodbudo za Grmičevo tako imenovano »socialistično teologijo« (V. Grmič, V duhu dialoga, za človeka gre, 77), ki se je tukaj ne nameravamo lotevati. Njegov cilj ni bil, kakor so nasprotniki Grmiča interpretirali, brezpogojna obramba obstoječega socialistične družbenega sistema, temveč vključevanje nekaterih vrednot iz teorije socializma v prakso krščanskega življenja iz vere in obratno. Pri tem, se zdi, je pritrjeval socialistični teoriji in z njo kritiziral krščansko prakso, ne da bi kritično obdelal socialistično prakso tako iz njene teorije kot z vidika krščanske »teorije« in dobre prakse.

²⁰ Odrešitev človeka od zla, sovraštva, nasilja in uničenja, v: Moja misel, 17.

²¹ Prav tam, 17.

učlovečenjem v Jezusu Kristusu in deležnostjo pri božjem življenju oziroma pobožanstvenju človeka kot končnem cilju odrešenja.

Na Zahodu se je bolj naglašal pomen Kristusove smrti in njegovo zadoščenje (satisfakcija) Bogu za grehe človeštva. Njegova daritev na križu in z njo dosežena sprava z Bogom je dosegla višek v Anzelmovi teoriji zadostitve, kar je povsem juridična paradigma. »Seveda je teologija potem dopolnjevala in delno tudi popravljala omenjeni izhodiščni teoriji, posebej še kar zadeva pomen celotnega življenja Jezusa Kristusa in povezavo vstajenja s smrtjo na križu, čeprav so se znova in znova skušali uveljaviti tudi enostranski poudarki učlovečenja ali smrti na križu«. ²² Toda odrešenje po Jezusu Kristusu in v njem je treba gledati kot njegovo celoto: kot učlovečenje, življenje, delovanje, trpljenje in smrt ter vstajenje in poveličanje.

Pogosto, če ne pretežno, se je Jezusovo smrt prikazovalo kot od Boga hoteno ali načrtovano dejanje. Na svet naj bi prišel, da bi trpel za naše grehe in grehe vsega sveta. Vendar Jezusovo trpljenje in smrt nista posledica božje volje, ne delo Boga, kot se to pogosto izraža, ampak početja ljudi. Bog ni nasilni Bog, ki bi z nasiljem in smrtjo odreševal ljudi. Božja moč ne pozna uporabe sile. ²³ Umor, kar je Jezusova smrt na križu bila, ne odrešuje in tudi trpljenje nekega človeka ne poboljša drugih ljudi. Umor ne prinaša odrešenja. Zato Jezus ni umrl za grehe, temveč samo zaradi človeških grehov«. ²⁴ Na to interpretacijo Jezusovega trpljenja in nasilne smrti, kot o njej govorita E. Schillebeeckx in U. Ranke-Heinemann, se opira Grmič ter tako rešuje predstavo Boga ljubezni in usmiljenja iz izkrivljene nasilniške in sadistične predstave, hkrati pa trga Jezusa iz mazohističnih struktur patološke psihe. Tudi teorije Jezusove smrti kot zadostilne žrtve za odrešenje so, kot pravi Josef Ratzinger, predstave iz zgodovine nekrščanskih religij. Biblična teologija križa pa je izraz »nespametne božje ljubezni, ki se razdaja do najglobljega ponižanja, da bi tako rešila človeka«. ²⁵ Kristus nas ni odrešil s smrtjo na križu, kakor da bi Bog zahteval njegovo smrt kot zadostilno daritev za grehe človeštva. »Bog ni Moloh, ki bi zahteval tako žrtev«. ²⁶ Na križu se razodeva brezmejna Božja ljubezen, s katero se Bog skloni k človeku. Zato je tudi življenje zmagalo nad smrtjo, da bi vsi imeli življenje in ga »imeli v obilju« (Jn 10,10).

Odrešilen tako ni le en dogodek iz Jezusovega življenja, temveč vse Jezusovo življenje, ves »dogodek Jezus Kristus«: učlovečenje Boga, njegovo oznanilo o božjem kraljestvu in delovanje, njegova smrt in vstajenje, ki je hkrati tudi

²² Prav tam, 19.

²³ E. Schillebeeckx, *Menschen*, 162.

²⁴ U. Ranke Heinemann, *Ne in amen*, 332.

²⁵ J. Ratzinger, *Uvod v krščanstvo*, 208–209.

²⁶ *Odrešitev človeka od zla, sovraštva, nasilja in uničenja*, 25.

njegovo povečanje. On sam »je izraz božje milosti in je izvir odpuščanja grehov za človeka in njegovega posvečenja«. ²⁷ Glede Jezusove smrti lahko rečemo: ne da smo bili po njej odrešeni, ampak »kljub njegovi smrti«, ki jo je zahtevala in zakrivila le človeška hudobija. Njegova smrt je »zmaga« te hudobije in zmaga greha. Šele Kristusovo vstajenje je božja zmaga nad zlom, hudobijo in grehom in trpljenjem in smrtjo, ki jo greh povzroča. »Bog noče trpljenja in zla, temveč hoče trpljenje in zlo premagati«. ²⁸

Bivanjski pomen odrešenja

Odrešenje ima svojo bivanjsko vrednost, kar pomeni biti deležen Kristusovega življenja, posebne zaveze, odnosa z Bogom, posebne božje ljubezni – milosti, za premagovanje greha, zla in trpljenja z odpravo ali vsaj osmislitvijo zla in trpljenja ter potovati naproti popolnemu odrešenju »pokristusovljenju« vsega, popolnem uresničenju človeka in sveta do stanja, ko bo Bog »vse v vsem« (1 Kor 15,28). ²⁹

V to dogajanje božjega življenja vstopa človek, če se odpre božji ljubezni po veri »ali vsaj po vesti prisluhne božjemu glasu«. To pomeni, da iz ljubezni in popolnega zaupanja v Boga ustvarjalno živi kot dober človek, v ljubezenski službi radikalno naravnano predvsem k trpečim in ubogim ter brez strahu pred napori in žrtvami. Vse oblike strahu in malodušja pred napori in trpljenjem naj bi premagoval z zavestjo, da je Bog vedno z nami v stiskah in trpljenju, nadalje z »upanjem proti upanju«, ki izhaja iz popolnega zaupanja v Boga, vse do soočanja s skrajno zapuščenostjo v smrtni stiski. V tej zadnji skrajni bivanjski situaciji je zaupanje v Boga – po Jezusovem zgledu/drži na križu – in božjo zmago v vstajenju zagotovilo zmage ter »poročstvo našega večnega življenja in popolnega odrešenja, odrešenja človeštva in sveta, a hkrati nas obvezuje za premagovanje vseh oblik zla«. ³⁰

Odrešenje ima torej dve dimenziji, prvo: odrešitev človeka od zla, sovraštva, nasilja in uničevalnih nagnjenj, kar je enako kot odrešitev od greha, hudobije, samoljubja in njenih posledic; in drugo: odrešitev za ljubezen, za ljubezensko službo Bogu, človeku in svetu, ki je božje delo. »Samo če bomo živeli iz radikalne ljubezni, bomo sodelavci Boga in Kristusa pri odrešenjski

²⁷ Prav tam, 20.

²⁸ E. Schillebeeckx, *Christus und die Christen*, 711.

²⁹ Odrešitev človeka od zla, sovraštva, nasilja in uničenja, 22.

³⁰ Prav tam, 23.

dejavnosti in bomo stopili na pot, ki bo tudi nas vodila k popolni zmagi nad grehom, zlom, sovraštvom in uničenjem». ³¹

Ravno tako ima odrešenje dva akterja. Prvi in glavni, ki odrešuje, je Bog. Zato je vsako odrešenje milost, delo božjega odrešenjskega delovanja, ki je hkrati božja stvariteljska dejavnost. Drugi dejavnik pa je človek kot božji sodelavec s svojo svobodno dejavnostjo, ki obsega premagovanje osebnega greha in zla, ki iz njega izvira, ter premagovanje strukturnega greha in njegovih posledic v družbenem tkivu ter tudi v naravi. Posebno ta vidik Grmič močno naglašava sklicujoč se na teologijo osvoboditve.

Kristusov »dogodek« je enkratni, a se uresničuje v zgodovini človeštva. ³² Glede tega se zaveda, »da sveta ni mogoče spremeni v raj ali nebesa«, kar si je iluzorno predstavljala marksistična eshatologija z obljubo komunističnega raja, »a vendar bi svet nedvomno postal drugačen, ko bi kristjani resno jemali svojo vero in si prizadevali za to, da bi bili resnično Kristusovi sodelavci pri odrešitvi sveta«. ³³ Svet bi tudi postal drugačen, če bi med vsemi religijami zavladalo iskreno sodelovanje na temelju »splošnočloveškega etosa«, kot ga je predlagal H. Küng v delu »Projekt Weltethos«. ³⁴ Če bi duh osvobajanja človeka vsega, kar ga zaslužuje, ponižuje in kakorkoli tepta njegovo dostojanstvo in pravice, uravnaval religiozno držo in prakso vernih ljudi sploh, bi bilo drugače. »Žal smo daleč od takšnega sveta,« ³⁵ ugotavlja. Danes bi ugotovil, da smo vedno bolj daleč, ko je celo svoboda, ki se izrojeva v svobodnjaštvo (liberalizem), postala zaslužnevalno orodje. Tudi stranpoti v zgodovini institucionalnega krščanstva kažejo na ta manko. A kljub temu nam Kristusovo odrešenje in vstajenje vlivata upanje in pogum. »Vsekakor je treba priznati, da drugega izhoda iz krize vsakovrstnega nasilja in njegovih posledic ni«. ³⁶ Vedno pa se je med izbranci, preprostimi verniki in kdaj tudi »celo povsem zunaj krščanskih institucij« odpiralo uresničevanju odrešenje.

Odrešenje v Jezusu Kristusu velja za vse, vendar vsi vanj ne vstopajo enako intenzivno. Ocena o meri te intenzitete je navsezadnje znana in dostopna samo Bogu.

---

³¹ Prav tam, 23.

³² Prav tam, 25.

³³ Prav tam, 24.

³⁴ H. Küng, Projekt Weltethos, 1991.

³⁵ Odrešitev človeka od zla, sovraštva, nasilja in uničenja, 25.

³⁶ Prav tam, 25.

O Bogu

Teologija, ki ne govori o Bogu, ni teologija. Zato Grmič veliko govori o njem. Vendar govorjenje o Bogu, o svetu in o človeku sodi vedno skupaj. Ni mogoče avtentično govoriti o nobeni teh veličin ločeno, izolirano od drugih, ne da bi se s tem zapadlo v pogubni redukcijonizem, kar se v sekularizmu današnjega časa vztrajno dogaja. To spoznanje in ta ugotovitev sodobne teologije, ki v pretežni meri sega do Karla Rahnerja, sta Grmiča vodila, da je veliko govoril o Bogu. Seveda tudi zato, ker je bilo to področje njegove profesorske službe in ker se je v dialogu s kulturo in nekaterimi teoretiki vladajoče ideologije, pa tudi v dialogu z mladimi ter sledenju teoloških tokovom 20. stoletja ter s soočanju v pastoriali, srečeval z »večnimi« vprašanji o njem. Tudi osebna izkušnja z Bogom je gotovo po svoje vplivala nanj. To zadnje trditev pojasni njegov stavek, ko govori o spreminjajoči se podobi Boga: »Vsak človek konec koncev veruje v 'svojega' Boga«. ³⁷

Temeljno izhodišče, iz katerega izvirajo mnogi problemi, ki se nanašajo na vprašanja o Bogu v sodobnem svetu, je dejstvo, da Bog ne sodi na področja, ki jih raziskuje in obvladuje znanost in ne v metodologije znanstvenega ukvarjanja s svetom – na eni strani – ter v golo racionalistično logiko filozofije na drugi strani. Bog se ne postavlja kot »problem« znotraj pojavov materialnega sveta, komaj znotraj humanističnega sveta, v katerem se pod zadnjim razumejo sociološki in psihološki pojavi. Ker Bog ne sodi v sklop teh vprašanj in problemov in se govorjenje o njem pojavlja na ravni religije, ki jo spet obdeluje z metodami empiričnih in humanističnih znanosti, vprašanje Boga povsem izvesi. Bog ne sodi na področje znanstvenih ved, sploh pa ne empiričnih znanosti. Zato postane očitno, da je kategorija Boga nekaj, kar je dosegljivo, in se lahko govorjenje o njem dogaja na neki drugi ravni, na ravni izkušnje, poznanja, odnosa, življenja, bivanja in smisla.

Pota do Boga in pot Boga do človeka

Bolj kot standardne poti, to je tako imenovane racionalne dokaze za odkritje, spoznanje in priznavanje, da Bog je, Grmič naglaša pomen izkustva. Gre za vlogo tako imenovane »razodetne situacije«, po kateri in v kateri človek »pride na neki način v neposreden stik z Bogom«. ³⁸ V takšnih situacijah se »človeku razodenejo presežni pomeni, presežna globina ali presežna resničnost stvari in dogodkov, ki se z njimi sreča. Takšno je tudi versko izkustvo, ki ga

³⁷ Upravičenost predstave Boga, ki spreminja svojo podobo, v: Resnica iz ljubezni, 79.

³⁸ Kaj je Bog, v: Resnica iz ljubezni, 53.

pozna sveto pismo in so ga imeli mnogi avtorji. Tako verska govornica ustvari razodetno situacijo, v kateri se »lahko človek sreča z Bogom«. ³⁹ Tudi mistična doživetja spadajo v ta okvir doživljanja božjega. To so poti od človeka do Boga.

»Najzanesljivejša« pot do Boga je »Božja pot do človeka«. To je človekovo čakanje božje pobude in hrepenenje po nekom, »potem ko vedno znova doživlja svojo nemoč in nezadostnost«. ⁴⁰ To se dogaja v osebnem srečanju, v ljubezni, kolikor se človek odpre in odgovori v razsežnosti življenja tudi znotraj občestva. Toda kljub podobnosti vseh okoliščin pa vsak človek ustvarja »svojo podobo o Bogu in ta podoba je resnično nekaj osebnega«. ⁴¹ Po vsem tem se postavlja vprašanje, kaj je Bog?

Kaj je ali kdo je Bog?

Temeljno izhodišče za odgovor, kaj je Bog, je v postavki, da obstaja v vseh religijah in bibličnem izročilu prepričanje: Bog je skrivnost, ki se odkriva po znamenjih, kar pomeni, da ga je mogoče odkriti, priti z njim v stik po teh znamenjih in tudi, da se odkriva po njih. Znamenja so pot k Bogu in pot Boga k človeku. A v bistvu je Bog absolutno presežen, je nedoumljiv in ga noben simbol in noben pojem, s katerim bi poskušali o njem kaj povedati ali ga opredeliti, ne more zaobseči. ⁴² Bog je neizrekljiv in nobeno govorjenje o njem ne more izraziti njegovega bistva. Edino paradoksn način ubesedenja more nekoliko označiti njegovo skrivnostnost. Je namreč tisti, ki vse presega in je vzvišen nad vse stvari, je brezmejna, neskončna popolnost. ⁴³ Hkrati pa je Bog svetu in človeku na poseben način blizu. Tako da je bivanje sveta in človeka od njega absolutno odvisno, in je bivanje nenehni božji dar, čeprav je hkrati tudi odgovor na isti božji dar. ⁴⁴ Bog se tako izkaže kot »zadnje obzorje« bivanja, kot »globina vse resničnosti«, kot nekaj kar nas brezpogojno zadeva«. »Bog je zadnja resničnost, je zadnja globina vse resničnosti, je dno našega bitja«. Bog je temelj zaupanja, zato »je upravičeno človekovo zaupanje zadnji smisel vsega, zato človek vedno upa, veruje in ljubi tudi takrat, ko ni odgovora«. ⁴⁵

Najodličnejša (pozitivna) situacija, v kateri je mogoče Boga srečati, so v življenju medsebojni osebni odnosi brezpogojne ljubezni. Tu se doživlja kot

³⁹ Prav tam, 53.

⁴⁰ Prav tam, 53.

⁴¹ Prav tam, 54.

⁴² Prim. Končnost in neskončnost pojma Bog, v: Resnica iz ljubezni, 63.

⁴³ Prav tam, 64.

⁴⁴ Prav tam, 65.

⁴⁵ Kaj je Bog, 57

bližina ljubezni in tudi kot klic k njej. Zato »Bog ni samo v 'vertikali', temveč tudi v 'horizontalni' našega življenja.«⁴⁶

Tudi v situacijah osamljenosti, zapuščenosti, brezizhodnosti, nesmiselnosti se Bog razodeva, a le kot Skrivnostni molk. »Skrivnostni molk, to je večkrat Bog.«⁴⁷ S skrivnostim Bogom se človek sreča tudi takrat, ko je videz, da Bog molči. Takšno je spoznanje evangelija, Jezusova izkušnja na križu. »Saj je evangelij tudi oznanilo o križu, o pohujšanju in norosti križa, čeprav je tudi hkrati sporočilo o zmagi nad križem, o vstajenju, o večnem življenju.«⁴⁸

Vse to vodi v izkušnjo in spoznanje, da je človek pred Bogom vedno kot pred veliko neznanko, čeprav je še tako prepričan, da se brez nje računi v njegovem življenju kratko malo ne izidejo. Bog ga vedno znova preseneča (pozitivno) in razočara; vedno je le »na potu« k njemu; nikdar se ne more ustaviti in v njem dokončno počiti. Bog je vedno pred njim, a je kljub temu tisti njegov »Ti« (Levinas ga imenuje Drugi), ki daje smisel vsemu njegovemu življenju in delu, mu daje pogum, mu vliva upanje in ga spodbuja k brezpogojni ljubezni. Bog je življenje našega življenja.⁴⁹

Načini govorjenja o Bogu

Bog je transcendenten in imanenten hkrati. Transcendenca in hkratna imanenca Boga vključuje njegovo neizmernost, brezmejnost, neskončnost, kot sledi iz bibličnega razodetja. Vendar te polnosti ne more nobena stvar nikoli spoznati v vsej polnosti in je tudi ne obseči nič omejenega. Tej brezmejnosti se človek skuša približati z različnimi pojmi, ki so vsi dobljeni iz ustvarjene stvarnosti, zato pa nezadostni.⁵⁰ V teološki terminologiji se je uveljavil izraz »analogno govorjenje«, ki vključuje le podobnost z božjo resničnostjo in krati še večjo nepodobnost, ker božja resničnost daleč presega vse, kar je izraženo s pojmi.

Analogno govorjenje o Bogu hoče izpovedati vedno nekaj pozitivnega, četudi v omejeni meri. Če se vse pozitivno govorjenje o Bogu poimenuje katarfatična teologija, potem je že od nekdanj bilo navzoče tudi zatrjevanje, kaj Bog ni, ali apofatična teologija, da bi se tako posredno nakazalo, kaj Bog je. Ta dva načina imata svoje ozadje v izkustvenem doživljanju Boga. V mistiki si roko podajata izkustvo božje bližine in »mistična noč«, božja presežnost in

⁴⁶ Prav tam, 58.

⁴⁷ Prav tam, 58.

⁴⁸ Prav tam, 59.

⁴⁹ Končnost in neskončnost pojma Bog, 60.

⁵⁰ Prav tam, 66.

božja odsotnost, božji govor in božji molk, božja prisotnost, bližina in božja odsotnost. Da si ti dve skrajnosti podajata roke in se prelivata ena v drugo, tako da je v človekovem dojetanju božje polnosti vedno prisotno doživljanje praznine in da je v božji praznini, odmaknjenosti, molku vedno navzoča tudi polnost, je treba vedno upoštevati. In prav to naglašava Grmič v svojih razpravah. Tako se izkaže dvoje: prvič, na doživljajski, verovanjski ravni so vsi, ki imajo težave z vero v Boga, na nek način »verni« in da so tisti, ki so v svoji veri trdni, gotovi, tudi ogroženi z nevero. In drugič, da so vse moderne teologije, kot so »teologija križa«, »teologija mrtvega Boga ali božje smrti«, in v neki meri sodobne oblike ateizma tudi oblike apofatične (negativne) teologije. Vsak je »med vero in nevero«, med Bogom in ničem: vsaj na teoretični razumsko spoznavni ravni. Na ravni življenja pa stvari lahko izgledajo drugače. Prava brezbožnost (ateizem) je namreč življenje, kakor da Boga ni.

Bog tako ostaja Skrivnost, ki je vedno pred nami in z nami in mi z njim, če priznamo, da smo le to, kar smo, in brez njega nič.

CERKEV, KAKOR NAJ BI BILA

Grmič je v svojih delih pogosto razpravljaval o Cerkvi. Njegova izkušnja z njo je bila pestra, kar je vplivalo na njegova stališča do nje. To so njegove izkušnje, ki jih je imel od doma, iz časa izobraževanja, iz stika z drugimi Cerkvami, iz kritike nasprotnikov, iz kritičnih pogledov znotraj Cerkve itd. Najbolj pa je njegovo razumevanje in interpretacijo Cerkve določalo to, kar je razbral iz dokumentov 2. vatikanskega koncila. Vse to je oblikovalo njegovo osrednjo vlogo pri poudarjanju pozitivnih elementov (kakšna naj bi bila) in kritike (če/ker takšna ni).

Z drugim vatikanskim koncilom se je pogled na Cerkev močno spremenil. Čeprav Dogmatična konstitucija o Cerkvi odseva določen kompromis med staro in novo podobo Cerkve, kar do neke mere ohranja staro in vnaša novo, je pri Grmiču, kolikor se njegove razprave nanašajo na Cerkev, viden obrat v novo smer. Cerkev je zanj v prvi vrsti potujoče božje ljudstvo (C9)⁵¹, ki pod vodstvom Svetega Duha potuje večni domovini naproti, tako da v svetu pričuje in udejanja kvalitete božjega kraljestva s tem, da ustvarja »družinsko ozračje, občestveno ljubezensko okolje, kjer bi se v občestvu z drugimi, ki so v enakem položaju, uresničevalo razmerje jaza do Boga«.⁵² Iz tega razumevanja sledijo mnoga spoznanja, kot so »priznanje temeljne enakosti vseh vernikov, njihovega deleža pri splošnem duhovništvu, pri Kristusovi preroški in kra-

⁵¹ Dvajset let po koncilu, v: V duhu dialoga. Za človeka gre, 55.

⁵² Absolutno in relativno v krščanskem izročilu, v: Resnica iz ljubezni, 114.

ljevske službi, odgovornosti vseh vernikov za Cerkev in sploh pomembnost laiškega apostolata. Sem spada nadaljnje razumevanje hierarhičnih služb v Cerkvi kot načinov služenja božjemu ljudstvu. In prav tako /.../ razumevanje in izvrševanje 'oblasti' v Cerkvi po načelih partnerstva, kolegialnosti in subsidiarnosti, v duhu ljubezni. Vse to pomeni začetek konca absolutizma, fevdalizma in avtoritarizma z ene strani, z druge pa začetek konca infantilizma in slepe pokorščine.«⁵³ Vse večja vloga laikov v Cerkvi tako po odgovornosti z zrelostjo kot tudi z vključevanjem sposobnosti in talentov v prid celotnega občestva Cerkve bo pregnalo klerikalizem ter pogubni individualizem.⁵⁴

Prejšnje oblike struktur in duha, ki je iz njih izhajal, so bile prevzete ali posnete po nekdanjih civilnih družbenih sistemih; današnji čas terja uvajanje »duha demokracije in soodločanja in to v današnjih družbenih razmerah.«⁵⁵ V Cerkvi sicer ne more biti enako, kot je demokratičnost v družbi, ker resnica v Cerkvi ni stvar odločitve večine, je pa mogoče duha demokratičnosti vpejljati v življenje Cerkve. Tudi decentralizacija Cerkve in več avtonomije delnih oziroma pokrajinskih Cerkev je vizija koncilske ekleziologije.⁵⁶

Vse te vizije so v prid temeljnemu razlogu obstoja in poslanstvu Cerkvi, ki je oznaniti božje kraljestvo in voditi po Kristusu k zveličanju. Zato je Cerkev tudi vesoljni zakrament odrešenja za vse ljudi. (C 48)

Cerkev je božja in človeška. V sebi nosi absolutno in relativno. Absolutno je božje, ki ga ni dovoljeno omejevati in uničevati in ovirati. Medtem ko je relativno vse, kar je človeško in zato nujno podvrženo spremembam in nadgradnjam, izpopolnjevanju in prilagajanju (»aggiornamento«) v mnogih vidikih in razsežnostih. Zato pa, ker je absolutno vedno navzoče v relativnem, »je Cerkev dolžna resnico (absolutno) in ves svoj ustroj izraziti v novi situaciji na novo, saj le tako lahko ostane zvesta izročilu, oznanja isti nauk, opravlja isto poslanstvo v službi odrešenja.«⁵⁷

Cerkev se zato mora v celoti na zunaj in znotraj vedno prenavljati, reformirati in spreobračati, ker je sveta in grešna, ker je vedno na poti in nikoli na cilju, dokler je romarica skozi čase.

Grmič je zelo želel prenovu in preoblikovanje Cerkve. Proces preнове se je sicer marsikje v svetu in tudi pri nas na nekaterih segmentih začel, a zanj ne dovolj odločno. In ker so se marsikje javljala znamenja nazadovanja ali vračanja v stare tirnice, je postal vedno bolj neučakan in kritičen. V svoji kritiki je bil oster do te mere, da je želel v delu Cerkve nasprotovanje in zavračanje.

⁵³ Dvajset let po koncilu, 55.

⁵⁴ Prav tam, 55.

⁵⁵ Prav tam, 55.

⁵⁶ Prav tam, 56.

⁵⁷ Absolutno in relativno v krščanskem izročilu, 121.

(Seveda so bili še drugi vzroki za nasprotovanja in neodobranja.) Nemalo vpliva na ostro kritično držo nanj je imelo neimenovanje za škofa. Zato je zavračal nekatere cerkvene službe (pomožno škofovstvo); posledica je bila, da potem tudi drugih ni dobil ali ni smel več opravljati (birmovanje). Grmič je sicer ostal do konca zvest Cerkvi – to je svoji idealni, kakšna naj bi bila –, dejansko pa ljudem, manj pa instituciji in najvišjim nosilcem funkcij. Manj se je tudi držal vsega tradicionalnega nauka oz. vseh resnic nauka, posebno tistega, ki ga ni spoznal kot pristno izročilo vere in je bilo plod ljudskega izročila ali časovno pogojene interpretacije bibličnih podob ali teoloških besedil in izjav. Hkrati pa je bilo to v nasprotju z naukom temeljnega svetopisemskega oznanila, kot ga je razumel sam in mnogi drugi razlagalci.

ZAKLJUČEK

Grmičeva teološka misel v vsej pestrosti vsebin, ki jih je v svojih spisih obravnaval, ohranja zvestobo evangelijskemu in krščanskemu izročilu. Tisto, kar je novo, je bila interpretacija teh vsebin v obnebjū današnjega dojetanja in razumevanja sveta, človeka in Boga ter sploh vsega, kar zaznamuje človekovo življenje. Pri tem se je poleg osebnega verskega in miselnega izkustva v največji meri naslanjal na pokoncilске teološke tokove in njihove avtorje. V sebi je združeval tako katoliško kot protestantsko teološko sodobnost. Izhodišče in osnovna gonilna sila vsega teološkega ustvarjanja, se zdi, mu je bila bolj poslanstvo kot naloga oznanjati evangelij v iskanju Resnice, naj bo prilično ali neprilično, s ciljem, da bi vsak človek v sebi odgovorno uresničil dobrega človeka in ustvarjalno na poti vere in upanja, kot mu je dano, skupaj z drugimi – čeprav različnimi – ter dosegal življenje v smiselnem obilju. Vera kot osebno izkustvo Boga in stil življenja, Bog Skrivnost ljubezni in usmiljenja, ki rešuje človeka po življenju, smrti in vstajenju Jezusa Kristusa, ko človeka z njegovim osebnim sodelovanjem preustvarja v novega človeka, ki se v Cerkvi kot občestvu božjega ljudstva na poti »pokristusovljenja« vsega išoč bliža končni dopolnitvi, ko bo Bog »vse v vsem«, je povzetek njegove teologije. To, kar je v Grmičevi teološki misli novo, je naglas na nekaterih verskih resnicah ali njihovih vidikih ter njihova »posodobljena« interpretacija. Zato ostaja aktualen tudi danes.

LITERATURA

Grmič, Vekoslav. 1975. Iskanje in tveganje 1., 2., 3., 4. Ljubljana: ZKD.

Grmič, Vekoslav. 1979. Resnica iz ljubezni: kritična razmišljanja. Ljubljana: ZKD.

- Grmič, Vekoslav. 1981. Življenja iz upanja: razprave in razmišljanja. Ljubljana: ZKD.
- Grmič, Vekoslav. 1983. Humanizem problem našega časa. Trst: Tržaški tisk.
- Grmič, Vekoslav. 1986. V duhu dialoga: za človeka gre. Ljubljana: DZS.
- Grmič, Vekoslav. 1992. Kristjani pred izzivi časa. Maribor: ZP.
- Grmič, Vekoslav. 1995. Moja misel: zbirka člankov in razprav. Ljubljana: Unigraf.
- Grmič, Vekoslav. 2000. Izzivi in odgovori. Ljubljana: Unigraf.
- Küng, Hans. 1991. Projekt Weltethos. München: Piper.
- Rahner, Karel. 1997. Hörer des Wortes. V: *Sämtliche Werke* 4. Freiburg-Basel-Wien: Herder.
- Ranke Heinemann, Uta. 2000. Ne in amen: napotilo za verski dvom. Ljubljana: CZ.
- Ratzinger, Josef. 1975. Uvod v krščanstvo. Celje: MD.
- Schillebeecks, Eduard. 1977. Christus und die Christen. Freiburg-Basel-Wien: Herder.
- Schillebeecks, Eduard. 1990. Mensch. Freiburg-Basel-Wien: Herder.

TEOLOŠKI IN BIVANJSKI POUĐARKI V NEKATERIH RAZPRAVAH VEKOSLAVA GRMIČA

Povzetek

Iz bogatega opusa (ki bi ga težko imenovali sistematična teologija) Vekoslava Grmiča, čigar razprave posegajo, tako s teoretičnega kot praktičnega vidika, na mnoga področja osebnega, cerkvenega in družbenega življenja, so/bodo izbrana tista dela in teme, ki izpostavljajo »nove« oziroma sodobne teološke vidike, poglede in razmisleke o bistvenih in pomembnih bivanjskih vsebinah, kot so človek, vera, Bog, Jezus Kristus, Cerkev, osvoboditev, odrešenje in druge. V načinu obravnave in dojemanja posamezne teme in njene vsebine/sporočila se odkriva njegov teološki horizont razumevanja in posredovanja za vsestransko dobro človeka in skupnosti/občestva.

THEOLOGICAL AND EXISTENTIAL EMPHASES IN SOME OF THE DISQUISITIONS OF VEKOSLAV GRMIČ

Summary

From the rich oeuvre (which could hardly be called systematic theology) of Vekoslav Grmič, whose disquisitions, both from a theoretical and a practical point of view, touch on many areas of personal, ecclesial, and social life, the works and topics selected are or will be those that highlight "new" or contemporary theological perspectives, views and reflections on essential and important existential topics such as man, faith, God, Jesus Christ, the Church, liberation, salvation and others. In the way a particular theme and its content/message is treated and perceived, its theological horizon of understanding and intervention for the all-round good of the individual and the community/religious community is revealed.

THEOLOGISCHE UND EXISTENZIELLE AKZENTE IN EINIGEN ABHANDLUNGEN VON VEKOSLAV GRMIČ

Zusammenfassung

Aus dem umfassenden Oeuvre (das man kaum als systematische Theologie bezeichnen kann) von Vekoslav Grmič, dessen Werke sowohl aus theoretischer als auch aus praktischer Sicht viele Bereiche des persönlichen, kirchlichen und gesellschaftlichen Lebens berühren, sind oder werden diejenigen Werke und Themen ausgewählt, die „neue“ oder zeitgenössische theologische Perspektiven, Ansichten und Überlegungen zu wesentlichen und wichtigen existenziellen Themen wie Mensch, Glaube, Gott, Jesus Christus, Kirche, Befreiung, Erlösung und andere aufzeigen. In der Art und Weise, wie ein bestimmtes Thema und dessen Inhalt/Botschaft behandelt und wahrgenommen wird, offenbart sich sein theologischer Verstehens- und Interventionshorizont zum allseitigen Wohl des Menschen und der Gemeinschaft/Allgemeinheit.

Pomen Grmičeve socialne misli in delovanja

Peter Kovačič Peršin*

Potrijeno – Accepted: 14. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:27

Peter Kovačič Peršin: Pomen Grmičeve socialne misli in delovanja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 77–98

Grmič se je odzival na družbena in še posebej na socialna vprašanja v skladu z naukom 2. vatikanskega koncila in socialne doktrine Cerkve. Zato so očitki o njegovi politizaciji neupravičeni in razgaljajo le moralno vprašljivost in zavračanje cerkvenega nauka njegovih kritikov.

Izhajal je iz teologije zemeljskih stvarnosti, ki naroča, da je dolžnost kristjanov ostvarjati družbene razmere po načelu evangeljske pravičnosti. Kristjanova drža ni umik iz sveta, pač pa delo za dobro človeka tudi za ceno žrtve. Kristjan mora sprejeti avtonomnost sveta kot danost, ki zahteva njegovo prilagoditev. Dialog in sodelovanje sta nujni vrline še posebej pri sodelovanju z ljudmi drugačnih nazorov. Kristjan mora stati v prvih vrstah pri reševanju aktualnih družbenih, še posebej socialnih problemov, ki jih prinašajo neoliberalni kapitalizem, ekološka kriza in globalizacija. Zato je Grmič vodil dialog tako s socialistično družbo kot pozneje s kapitalizmom in ideologijo globalizma. Do konca življenja je ostal branik krščanskih vrednot in človekovega dostojanstva. V tem je njegovo vseživljenjsko sporočilo in vzpodbuda za današnje slovenske kristjane.

Ključne besede: socialni nauk 2. vatikanskega koncila, deklerikalizacija Cerkve, socialna pravičnost, solidarnost kot etika za 21. stoletje, dialog, socializem, neoliberalni kapitalizem, svetovni mir.

---

* Peter Kovačič Peršin, teolog, slavist in pisatelj ter urednik revije 2000.

1.02 Review article
UDC 929Grmič V.:27

Peter Kovačič Peršin: The importance of the social thinking and actions of Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 77–98

Grmič responded to societal and especially social issues in accordance with the teaching of the Second Vatican Council and the Church's social doctrine. Therefore, the accusations of his politicisation are unjustified and only expose the moral questionability and rejection of the Church doctrine of his critics.

He referred to the theology of earthly realities, which instructs that it is the duty of Christians to shape social conditions according to the principle of gospel justice. As a Christian, one must not withdraw from the world but rather work for the betterment of humanity, even if it comes at a cost. It is important to accept the autonomy of the world and adapt accordingly. Dialog and cooperation are key virtues, especially when dealing with people who hold different views. A Christian should be at the forefront of addressing current societal issues, particularly those brought about by neoliberal capitalism, the ecological crisis, and globalization. Grmič believed in dialogue with both socialist society and capitalism, and later with the ideology of globalism. Throughout his life, he remained a defender of Christian values and human dignity. This is his lifelong message and encouragement to Slovenian Christians today.

Keywords: social doctrine of the Second Vatican Council, declericalisation of the Church, social justice, solidarity as an ethic for the 21st century, dialogue, socialism, neoliberal capitalism, world peace.

»Težnja po dialogu, ki ga navdihuje ljubezen do resnice, ne izključuje, kar se nas tiče, prav nikogar: ne tistih, ki gojijo velike človeške vrednote, njihovega Začetnika pa ne priznavajo, ne tistih, ki nasprotujejo Cerkvi in jo na različne načine preganjajo.« (CS 92, 5)

»V istem duhu enako priporočamo sodelovanje z vsemi, ki verujejo v Boga, da se pospeši socialna pravičnost, mir in svoboda; da, celo s tistimi, ki sicer ne priznavajo Stvarnika sveta, vendar cenijo človeške vrednote ter pošteno iščejo pravico.« (IM 65)

Ta navodila 2. vatikanskega koncila in Škofovske sinode 1971 so bila temeljno poslanstvo škofovske službe škofa Vekoslava Grmiča. Papež Pavel VI. ga je imenoval za škofa prav z namenom, da pospeši dialog med Cerkvijo in socialističnimi oblastmi v Sloveniji in Jugoslaviji. Oba koncilna papeža Janez XXIII in Pavel VI. sta postavila v ospredje svojega pontifikata ne le prenovno Cerkve pač pa tudi dialog s svetom, še posebej z zahodnim svetom, ki ga je proces sekularizacije odtujeval od krščanstva, in pa s socialističnimi režimi, da bi se omehčal njihov odnos do kristjanov in da bi se ublažile medblokovske sovražnosti. To je treba poudariti, ker Grmičevega javnega, predvsem družbeno angažiranega delovanja ni mogoče pravilno in pravično presojati brez upoštevanja tega dejstva.

Vekoslav Grmič je bil pravi človek za to nalogo. Izhajal je iz skromne kmečke družine in se je šolal ob hudem pomanjkanju. Ta leta je imenoval prvo šolo življenja, v kateri je dozorel njegov socialni čut. Zavest, da je nujno urediti družbo po načelu socialne pravičnosti, na sožitju in strpnosti, ker sta temelj miru, je izoblikoval v gimnazijskih letih in med vojno, ko je bil kot dijak po maturi mobiliziran v nemško vojsko. Po vrnitvi iz vojske so ga zaposlili kot aktivista za agrarno reformo. Nasilna izgradnja socialistične družbene ureditve ga je hitro streznila. Že jeseni istega leta se je vpisal na študij teologije v Ljubljani, ker je uvidel, da kot duhovnik lahko za ljudi največ naredi, saj je vojna pustila ne le gmotno razdejanje, pač pa tudi moralno razsulo v ljudeh. Kot študent teologije je ob profesorjih Stanku Cajnkarju, Antonu Trstenjaku, Janezu Janžekoviču, rojakih iz Prlekije, ki so imeli izostren socialni čut, trdno narodno zavest in sodobne teološke poglede, zorel v kritičnega teologa in socialno čutečega duhovnika. Prvo duhovniško službo je opravljal na Vranskem. A zaradi prepovedi Udbe prve mesece ni smel opravljati kaplanske službe. Spoznal je, da mora duhovnik kljub nasprotovanju voditi dialog z oblastjo, ker le to vodi k sodelovanju v družbi in k sožitju. Ob pastoralnem delu je nadaljeval s študijem in leta 1961 doktoriral na teološki fakulteti z aktualno antropološko temo *Teološke vsebine strahu v eksistencializmu*. Eksistencialistična filozofija je v tistem času oblikovala zavest evropskega človeka in je segla tudi k nam. V naslednjih dveh desetletjih je predstavljala intelektualno kritiko ideološkega totalitarizma in komunistične ideologije. Kot dušni pastir se je zavzeto posvečal katezezi mladine, zavedajoč se, da bo prihodnost krojil mladi rod. Zaradi sodobnih teoloških pogledov je postal znan v Cerkvi in družbi. Posvečal se je predvsem novim tokovom teologije in razvil lastno teologijo zemeljskih realnosti. Ta nova smer je iskala odgovore na idejna, družbena in socialna vprašanja sodobnega sveta in tako pripravljala pot 2. vatikanskemu koncilu, ki še danes predstavlja ključni dogodek sodobnega odpiranja Cerkve svetu in prihodnosti.

Ob študiju sodobne teologije je izoblikoval temeljna vprašanja, ki mučijo današnjega kristjana in Cerkev. Postala so gibalno njegove teološke misli: Ali imamo kristjani sploh še pravi odnos do zemeljskih stvarnosti? Kaj nam pomeni socialna pravičnost, pravični družbeni red, od česar je odvisna prihodnost človeštva? Ali lahko da svetobežna vera, ki vidi poplačilo v nebesih, ustrezne odgovore na krute razmere v svetu, na krivice, ki dnevno tarejo malega človeka? Mar ni prav dolžnost kristjanov, da oblikujejo svet po načelu evangeljske pravičnosti? Ne beg iz sveta, pač pa delo v svetu in za svet. Tako veleva eno temeljnih načel krščanske vere, ki pravi: Vera brez del je mrtva. Ta vprašanja so določila izrazito antropološko naravnost njegove teologije. Zavedal se je, da se temeljni problem našega sveta ne suče okrog vprašanja o Bogu, pač pa okrog vprašanja o človeku, njegovega bivanjskega smisla, njegovega mesta in

poslanstva v svetu. Na človeka je gledal vedno v kontekstu njegove vpetosti v konkretno življenjsko položajnost. Zato mu je bil vsak, tudi sekularizirani svet avtentično torišče za človekovo odrešenjsko avanturo. Tuje mu je bilo odklonilno ali celo sovražno razpoloženje do sodobnega sveta in s tem do sodobne slovenske sekularizirane družbene stvarnosti, tako socialistične kot pozneje liberalistične, česar ni zmogel večinski konservativni del slovenskega katolištva. Tudi zato je izstopal in bil deležen nerazumevanja. Avtonomnost sveta mu je konkretno pomenila ne le dejstva, da je svetna družba avtonomna v razmerju do Cerkve, pač pa predvsem, da je človek kot konkretna oseba avtonomno bitje v vsem svojem delovanju in presojanju. Zato je tako poudarjal, da je človekova vest najvišji kriterij etičnega ravnanja, in ne različni moralni kodeksi. V tem smislu je poglobitna naloga sodobnega kristjana, da iskreno sodeluje z ljudmi vseh prepričanj, da s kulturo dialoga gradi družbo sožitja in s socialno zavestjo in delovanjem družbo socialne pravičnosti.

Tu velja izpostaviti še eno lastnost Grmičeve teološke misli, to je njegova ostra kritičnost do ustaljene cerkvene prakse in okostenele doktrine, še posebej do avtoritarnosti v Cerkvi in do pojavov klerikalizma v slovenskem katolištvu. Njegovo razlaganje krščanskih resnic se je z leti vse bolj osvobajalo doktrinarnih okvirov in dobivalo povsem pastoralne poudarke. Ker je globoko dojel znanstvena in duhovna obzorja sodobnega človeka, je odklanjal vsako avtoritarnost v Cerkvi, tudi ko je šlo za vprašanje konciliarnosti ali za problem ženskega duhovništva. Kritično ostrino do znotrajcerkvene strukturiranosti, ki mu je nakopala veliko neprijaznosti in očitkov, da je do cerkvenih struktur krivičen, a blag do t. i. nasprotnikov Cerkve, so mu narekovale same razmere v slovenskem katolicizmu. Ta ostaja še danes pretežno ujet v paradigme preteklosti, to je: v nenehno obnavljanje ideološkega boja in ohranjanje tradicionalnega slovenskega katoliškega integriteta. Ta drža izvira iz neposluha za družbeno stvarnost in iz prepričanja o večvrednosti vernika, še bolj duhovnika in s tem iz netolerantnosti.

Značilno za njegovo teološko misel je dejstvo, da se je vedno odzival na konkretne družbene probleme. V njegovi teološki misli se tako ne kaže le vpliv sočasne katoliške družbeno angažirane teologije, kar razkriva Grmiča kot sodobnega, svetovnim teološkim tokovom odprtega misleca, pač pa se odraža tudi njegov življenjski angažma, njegovo sočasno odzivanje na aktualne družbene razmere na Slovenskem. Tako je Grmičeva teološka misel tudi odraz slovenskega družbenega dogajanja zadnjih desetletij 20. stoletja in tranzicije. Kot taka kaže, kako in koliko je teološko odzivanje na družbeno dogajanje aktualno in koristno. Njegova teološka misel ostaja do kraja prizemljena ne le po svoji življenjskosti, pač pa tudi po svoji vpetosti v zgodovino. Po tem je postal tudi mednarodno prepoznan teolog in človek dialoga, kar je bilo odločujoče dejstvo, da ga je papež Pavel VI. imenoval za škofa.

Grmič je postal škof v času, ko je katoliška Cerkev začela pod papežem Pavlom VI. intenziven dialog s socialističnimi in komunističnimi strankami po zahodni Evropi, posebej še v Italiji, in hkrati tudi dialog z vladami socialističnih držav. Za dialog s temi državami, med katerimi je imela prednost prav Jugoslavija zaradi svoje samoupravne različice socializma in neuvrščenosti, je bil zadolžen dunajski kardinal Franz König. Pavel VI. je s tem dialogom želel vzpodbuditi zgodovinski proces pomiritve med dvema vodilnima ideološko in vojaško nasprotujočima si blokoma. Posebno skrb je seveda posvečal dialogu med katoliško vodilno stranko Krščansko demokracijo Italije in Komunistično partijo Italije, ki je imela mednarodni ugled in s tem vpliv v socialističnem svetu, Italija kot država pa vse večjo veljavo v svetu. Upal je, da se bo s tem začel dialog in sodelovanje tudi med liberalnim kapitalizmom zahodne družbe in socialističnim eksperimentom Vzhoda. Sodelovanje naj bi končalo oboroževalno tekmo, kar bi zagotovilo svetovni mir in socialno stabilnost sveta, saj bi vodilne države lahko preusmerile finančna sredstva v izboljšanje socialnega položaja revnih držav in množic delavstva na Zahodu in Vzhodu. Za uresničitev tega projekta sta bili torej ključni državi Italija, kjer je komunistična partija postajala vse močnejši dejavnik, in Jugoslavija, ki je z uvajanjem samoupravnega socializma postala nosilka reform socialističnega sveta.

V Jugoslaviji je že leta 1968 z imenovanjem Vekoslava Grmiča za pomožnega škofa v Mariboru demonstriral svojo pripravljenost za dialog s socialistično družbo, in sicer v bazi, ne le na diplomatski ravni, kjer je že potekal. Grmič je bil izbran za to nalogo zaradi svoje koncilske usmerjenosti in pripravljenosti za dialog ter tudi zato, ker je prihajal iz mariborske škofije, ki edina v Jugoslaviji ni bila obremenjena s sodelovanjem z nacifašističnim okupatorjem. Bil je pravi človek, da v Sloveniji in posledično Jugoslaviji vzpodbudi dialog med katoliško Cerkvijo in komunističnimi oblastmi. Grmič je že kot teolog in profesor na Teološki fakulteti razvijal ploden dialog s sekularizirajočo se družbo, ki je doživljala dramo ateizacije. Poslanstvo škofa pa je v konkretnih razmerah razumel kot angažma »kristjanov za socializem«, kar ga je približalo k temu pokoncilskemu gibanju. Razumel je torej izzive časa in dojel, da je neposreden dialog Cerkve s svetom ena ključnih nalog teologije. Pri dialogu z oblastmi namreč ni šlo le za vprašanje verske svobode in omogočanja pastoralnega delovanja Cerkve; šlo je za novo družbeno paradigmo sožitja različnih nazorov v okviru samoupravne družbene ureditve. Seveda so bili premiki počasni pač glede na različna družbena okolja v tedanji državi. Odpori do novega umeščanja Cerkve in vernih v družbo so bili na obeh straneh, pri politiki in pri cerkvenih ljudeh. To dejstvo je močno določalo Grmičev položaj v Cerkvi in družbi. Njegovo pastoralno delovanje, tudi maše za padle partizane, in družbena angažiranost sta postajala vse bolj spolitizirano dejstvo še posebej po smrti papeža Pavla VI.

Pavel VI. je dialog med katoličani in komunisti v Italiji podprl do te mere, da je odobral osnove vlade narodne enotnosti, ki bi jo oblikovali stranki krščanskih demokratov in komunistov. S tem naj bi se začela vsaj v zahodni Evropi razvijati politika sožitja. Podprl je predsednika KD Alda Mora, da skupaj z generalnim sekretarjem KP Enricom Berlinguerjem sestavi skupno vlado. S tem zgodovinskim sporazumom je upal, bi se lahko začela zgodovinska pomiritev in sodelovanje med blokoma razdeljene Evrope in sveta. Temu pa sta nasprotovali tako ameriška kot sovjetska vlada, zato je bil Moro na poti v parlament, kjer bi sklenili sporazum o skupni vladi, ugrabljen in maja 1978 umorjen. Dejanje je izvršila organizacija »Rdeče brigade«, za njo pa je stala CIA in verjetno tudi KGB. Z umorom Alda Mora je bil načrt politike dialoga pokopan. Združene države Amerike so neovirano nadaljevale z utrjevanjem projekta prve velesile sveta. Umor Alda Mora je povzročil tudi smrt Pavla VI., ki je preminil avgusta 1978. Z izvolitvijo poljskega kardinala Karola Jozefa Wojtyła za papeža Janeza Pavla II. oktobra 1978 pa se je politika Vatikana do socialističnih držav in socializma obrnila v drugo smer. Istega leta je umrl tudi škof Držičnik in odprlo se je vprašanje njegovega naslednika.

Janez Pavel II. ni bil naklonjen imenovanju Grmiča za ordinarija, vendar ga je pred odločitvijo poklical na pogovor. Tu je Grmič vztrajal, da je dialog z nasprotnikom edina pot k trajnemu sožitju. Posebno odločno je vztrajal pri svojih stališčih glede usode Jugoslavije, ker se je zavedal, da bi nasilen razpad države povzročil medetnično vojno in posledično tudi krvav razpad socialističnega bloka. Zavedal se je, da bo s tem izgubil možnost, da postane ordinarij mariborske škofije in s tem vpliv na razmere v slovenski katoliški cerkvi.¹ Dal je torej prednost moralni drži in je dostojanstveno sprejel svojo odstavitev. Kljub temu je njegov položaj v slovenski Cerkvi postal nevzdržen. Izključili so ga iz škofovske konference in ga odstavili kot predsednika Mohorjeve družbe², ki se je prav pod njegovim vodstvom razvila v pomembno vseslovensko založbo. Pa tudi partijska oblast ga je odrinila.³ Predvsem so po njegovi odstavitvi njegovo delovanje izkrivljali in ga krivično označili za »rdečega škofa«. To dejstvo pač razkriva slovenski kler, da ni in še vedno ne razume zgodovinskih premikov in tako ohranja mentaliteto integrističnega

¹ Papež Janez Pavel II. se je spričo vojne v Jugoslaviji Grmiču ob njegovem jubileju v voščilnem pismu opravičil, ker takrat ni razumel njegovih opozoril.

² Izrinjanje Grmiča je bilo brutalno in zakulisno. Še posebej ga je prizadelo, da so mu onemogočili še naprej razvijati Mohorjevo družbo. Po Stresovem navodilu je na seji odbora družbe zahteval njegovo odstranitev novopečeni odbornik Peterle, ki je bil imenovan na to funkcijo prav z namenom, da namesto klerikov izvrši nečeden posel.

³ V tistem času sem ob nekem pogovoru s predsednikom SZDL Ribičičem protestiral, naj ga politika ne izrablja za svoje manevre, ker sicer Grmič ne bo postal mariborski ordinarij. Ribičič mi je odgovoril, da imajo »oni« druge cilje in jih Grmič ne zanima.

katolicizma. Zato je čas, da končno osvetlimo Grmičev lik pravično in ga umestimo v domače in svetovne civilizacijske politične razmere in premike. Nedvomno je, da je današnja evropska vojna tudi posledica neuspelega zgodovinskega sporazuma med ideologijama in politikama obeh blokov. Njen izid pa je nepredvidljiv. Predvidljivo je le dejstvo, da se nobena vojna ne more končati ob mentaliteti, da je vojna pogoj družbene stabilnosti sveta. Pokonciljska politika katoliške Cerkve je pač neuspešno načrtovala svetovni mir.

V času tranzicije je Grmič odločno zagovarjal stališče, da Cerkev ne more uspešno oznanjati evangelija, če se odpove temeljni drži lastnega socialnega nauka, ki zahteva, da je skrb za socialno pravičnost neodtujljiva evangeliju. To je bilo potrebno še posebej v procesu restavracije neoliberalnega kapitalizma, ki je potekal hkrati s družbeno tranzicijo. Ta zvestoba koncilskim smernicam ga je dodatno potisnila na rob cerkvenega življenja v času, ko je odločujoč del slovenske duhovščine izgubil moralno orientacijo in predvsem s svojim delovanjem podprl uveljavljanje neoliberalnega kapitalizma in s tem socialno razslojevanje prebivalstva. Tudi v tem pogledu je Grmič pokazal svojo odgovornost za malega človeka, svojo pokončnost in zvestobo evangeljskim načelom družbene pravičnosti. Z njegovim umikom v zasebnost se je žal na Slovenskem začela erozija koncilskih reform in postopna vzpostavitev predvojnega katoliškega integriteta, ki se je spet utrdil v času slovenske tranzicije. Če ocenjujemo njegovo delovanje in misel iz teh izhodišč, moramo priznati, da se pomen in teža izrednih osebnosti pokaže šele sčasoma, ko njihove ideje nagovarjajo iščoče ljudi tudi še po desetletjih, ko so umolknili. Zato so Grmičeve zamisli in dejanja, predvsem njegova drža, aktualni še danes in njegov episkopat dobiva vse večji pomen.

ČLOVEK DIALOGA

Cerkev je po koncilu poudarjala, da je dialog potreba in značilnost našega časa. To je bilo izhodišče Grmičeve pripravljenosti na dialog z družbo tako v času socializma kot tudi kapitalistične tranzicije. Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu poudarja, da teološko načelo za dialog izhaja iz osnov krščanske vere: »Ker je Bog Oče počelo in cilj nas vseh, smo vsi poklicani k temu, da bi si bili bratje.« (CS 92,5) Zato naroča: »Pri vseh je treba torej spodbujati voljo za sodelovanje pri skupnih prizadevanjih. ... Po pravici moramo misliti, da je bodoča usoda človeštva položena v roke tistih, ki bodo znali prihodnjim rodovom posredovati nagibe za življenje in upanje.« (CS 31, 3)

Grmič je iz svojih izkušenj prišel do načel, kaj je osnova uspešnega dialoga: Najprej pripravljenost brez predsodkov poslušati drugega in ga poskušati razumeti iz njegovih izhodišč. Nato pa iskati skupne poglede in načrtovati

skupno delovanje za jasno določene in skupne cilje. Odprt dialog je seveda mogoče voditi le v demokratični družbi, ki je utemeljena na pluralizmu in zahtevi, da je treba iskati in udejanjati to, kar nas združuje. Zato je prizadevanje za demokratične standarde v različnih družbenih sistemih nujna pot, saj ustvarja pogoje za uspešen dialog. Dialog zahteva sporazumevanje, ki se ne zadovolji s površnimi kompromisi. To zahteva zrele in dobromisleče sogovornike. Avtoritarni voditelji in režimi niso sposobni za dialog. Taka je bila žal tudi prevladujoča drža predkoncilске večine v Cerкви. Zato je koncil tako odločno naglašal pomen dialoga, da bi oblikovali družbo prihodnosti svobodnega človeka. Grmič je kot veliko oviro za dialog videl ne le v ideološki slepoti, pač pa tudi v strahu pred spremembami lastnega mišljenja in ustaljenega reda. Cilj dialoga je vedno in povsod sprememba na bolje, sicer je pogovarjanje le krinka za ohranitev obstoječega stanja. Brez dialoga demokratična družba, ki je nujno pluralna, ni možna. Človek, ki ni sposoben tveganja in spreminjanja, ni zrel za dialog in tudi ne bo gradil demokracije. Taka so bila Grmičeva stališča glede dialoga.

Kot kristjan in teolog pa je poudarjal, da je osnova za dialog ljubezen, ki zahteva spoštovanje sočloveka do te mere, da smo ga pripravljene sprejemati tudi v njegovi drugačnosti. To od nas zahteva kritičen pogled na lastna prepričanja in skromnost, torej zavest, da smo tudi mi omejeni v spoznavanju. Ko je razmišljal o teh vprašanjih, se je opiral na navodilo Konstitucije o Cerкви v sedanjem svetu: »Spoštovanje in ljubezen se morata raztezati tudi na tiste, ki v družbenih, političnih ali tudi v verskih zadevah drugače mislijo in ravnaajo kot mi. Čim globlje namreč jih bomo človekoljubno in dobrohotno razumeli v njihovem mišljenju, tem laže bomo začeli z njimi razgovor.« (CS 28,1) Samo na tem stališču je mogoče voditi iskren in k uspehu usmerjen dialog. Da bi bili tega sposobni, moramo razviti nov etos sožitja, ki bo gradil novo družbeno življenje, zasnovano na miru in sodelovanju med ljudmi in narodi. Pri tem vprašanju pa se je Grmič naslonil tudi na stališče koncila glede prihodnosti krščanske vere v spremenjenih družbenih razmerah in ob nazorskem pluralizmu: »... te spremembe pa s svoje strani spet vplivajo na samega človeka, na njegove individualne in kolektivne sodbe in želje, na način njegovega mišljenja in delovanja tako v odnosu do stvari kakor tudi v odnosu do ljudi. Tako moremo govoriti kar o resnični družbeni in kulturni preobrazbi, kar ima svoj namen tudi v religioznem življenju.« (CS 4, 2) Koncil s tem opozarja, da je za prihodnost sveta družbena in kulturna preobrazba nujna. Ta pa je v notranji soodvisnosti od načina religioznega življenja. Nova družbena paradigma, ki bo zasnovana na novemu etosu soodgovornosti in sožitja, zahteva tudi novo religiozno prakso.

Grmičeva tako imenovana socialistična teologija in pozneje kritika neoliberalne kapitalistične globalizacije izhaja iz teh spoznanj. Zato mora kristjan,

je poudarjal, videti v družbenih spremembah priložnost, da najde v luči krščanskega nauka pravi odgovor na izzive časa.

GRMIČEV ODNOS DO SOCIALIZMA

Prva značilnost Grmičevega odnosa do socialistične ureditve se odraža v samoumevnem spoštovanju avtonomije svetne družbe. Zato mu je bila tuja vsaka oblika klerikalizma, ki je latentno tlel v slovenski Cerkvi in se razkril v času tranzicije. Ta njegova drža je bila povsem v skladu na naukom 2. vatikanskega koncila, ki je postavil jasno razmejitev med pristojnostmi države in Cerkve. »Državna skupnost in Cerkev sta na lastnem področju druga od druge neodvisni in avtonomni. Vendar služita obe, čeprav različni po svojem poslanstvu, osebnostni in družbeni poklicanosti istemu človeku. To službo bosta opravljali tem učinkoviteje v prid vsem, čim bolj zdravo bo njuno sodelovanje; pri tem bosta upoštevali krajevne in časovne okoliščine.« (CS 76,3) Ta razmejitev dejansko odpravlja vsako obliko katoliškega integrizma. Izhajajoč iz tega dejstva, je bil Grmičev odnos do socialistične družbe odprt, spoštljiv, a tudi suveren.

Njegovo stališče kot teologa je bilo tu jasno: »Socialistična teologija nika- kor ne skuša nastopati kot nesporna učiteljica, temveč hoče le v duhu dialoga govoriti o problemih, s katerimi se srečuje veren človek v socialistični družbi in ki izzivajo njegovo vernost, še posebej če bi se hotel obnašati, kot da se nič ni spremenilo, kot da ne bi prišlo do sprememb, o katerih govori 2. vatikanski cerkveni zbor: »Človeštvo stoji danes v novem obdobju svoje zgodovine. Temu obdobju dajejo pečat globoke in nagle spremembe, ki polagoma zajemajo ves svet /.../ te spremembe pa s svoje strani spet vplivajo na samega človeka, na njegove individualne in kolektivne sodbe in želje, na način njegovega mišljenja in delovanja tako v odnosu do stvari kakor tudi v odnosu do ljudi.« (CS 4, 2) Socialistična teologija se zato dobro zaveda, da se mora od socializma tudi učiti, ker Božji duh ne pozna meja svojega delovanja, ampak deluje večkrat tudi tam, kjer bi najmanj pričakovali. Zato vidi »bistvo socialistične teologije v odgovoru na vprašanje, kako naj v socialistični družbi živimo kot kristjani in katere re- snice krščanskega, evangelijskega oznanila nas morajo posebej voditi v našem vsakdanjem življenju in pri našem vsakdanjem delu. Gre tedaj za soočenje krščanstva s socializmom, in sicer s tistim socializmom, ki sloni na marksiz- mu in na osnovnih Marxovih spoznanjih...« (Grmič, Reher, v tisku, 109) Cilj teologije je torej v premostitvi prepada med krščanstvom in marksizmom. Pri tem mora teologe voditi Kristusov odnos do revnih in zatiranih. Papež Janez Pavel II. je zapisal: »Socialno oznanilo evangelija ne sme biti za Cerkev kakor neka teorija, temveč predvsem podlaga in motivacija za dejavnost.« (OS 5, 7)

Temeljna načela cerkvenega socialnega nauka so bila vodilo Grmičevega dialoga s socializmom. Predvsem velja poudariti novo razumevanje dela, ki ga naglašaja koncil in koncilski papeži. Ta načela izhajajo iz socialistične ekonomske teorije in so tisti vidik, ki je narekoval sodelovanje kristjanov s komunisti pri graditvi socialno pravičnejše družbe. Koncilski papeži so poudarili predvsem pomen in vrednoto dela v odnosu do kapitala: »Človeško delo je po vrednosti nad kapitalom.« S tem načelom ni priznana pravica delavca le do poštenega plačila, pač pa tudi njegovo dostojanstvo človeka, da lahko z lastnim delom skrbi zase in za svojo družino. Z delom si delavec zagotavlja tudi svoboden položaj v družbi. Zato človek ne sme biti le orodje za dobiček...« Koncil je torej poudaril, da je »... človeško delo bistveni ključ celotnega socialnega vprašanja, če hočemo gledati nanj zares s stališča človekovega blagra.« (ČD 3, 2)

Grmič pa je v svojem odnosu do socializma izhajal tudi iz teorije in prakse slovenskega krščanskega socializma, zato je iskal pri slovenskem marksističnem socializmu stične točke družbenega angažiranja za socialno urejeno družbo in za ohranjanje družbenega miru, za katero si moramo prizadevati tudi kristjani iz svoje vere. Tudi tu se je lahko oprl na stališče Cerkev: »Danes kristjane privlačijo socialistični nauki in različne oblike socializma. ... Med različnimi vrstami in izrazi socializma – npr. plemenito iskanje pravičnejšega družbenega reda... – je treba znati razločevati, da se v različnih okoliščinah najde pravilna odločitev. ... Ta bistrovidnost bo kristjanom omogočila spoznanje, kako daleč se smejo s sodelovanjem vključiti v ta načrt, da bodo ostale ohranjene vrednote, ki zagotavljajo vsestranski in popolni razvoj človeka, posebno svoboda, zavest dolžnosti in možnost za duhovno življenje.« (OO, 31) Koncil je tu postavil jasno stališče: »Čeprav Cerkev ateizem povsem odklanja, vendar odkritosrčno izjavlja, da morajo vsi ljudje, verni in neverni, sodelovati pri graditvi tega sveta, v katerem skupno živijo. To pa se gotovo ne more uresničevati brez odkritosrčnega in razumnega pogovora.« (CS 21, 6) Prav v luči teh navodil je pri sodelovanju s komunisti vedno zagovarjal enakopraven dialog, ki izhaja iz medsebojnega spoštovanja in priznavanja avtonomnosti. Tu je Grmič poudarjal, da je socializem etični projekt za nov družbeno gospodarski red, ki gradi na načelu solidarnosti med ljudmi in narodi ter na spoštovanju človeka kot osebe. Torej ni izvirno ideološki projekt komunističnega gibanja. To je bilo stališče slovenskih krščanskih socialistov od Janeza Evangelista Kreka do Edvarda Kocbeka. Kot tak projekt danes, ko stojimo sredi burnega in nepredvidljivega preoblikovanja sveta, spet kaže v svojo perspektivo zato, ker brez socialne urejenosti posamezne države svetovna družba nima mirne prihodnosti. Mir je sad pravičnosti, je bilo geslo papežev. Pravičnosti pač ni mogoče v svetu pluralnosti doseči brez sporazumevanja, medsebojnega zaupanja in pripravljenosti, da vsak sogovornik

prizna svojo mejo, zavrže sebičnost in želi skupno dobro. To pa so vrednote univerzalnega etosa.

Grmičev socializmu naklonjen odnos izhaja iz njegove življenjske izkušnje, da je pri nas socialistična država po 2. svetovni vojni kljub ideološki zadržanosti gradila vzdržen socialni red na načelu družbene solidarnosti. O tem je pisal v knjigi *Družba in socialistična morala* (1987). Tu je socializem utemeljeval kot etični projekt, ki se mora otresti ideološkega steznika partijske oblasti. Možnost za to je videl v samoupravni demokraciji, ki se je sicer prepočasi razvijala v jugoslovanski družbi. V samoupravni socialistični družbeni ureditvi je videl prav etični projekt družbene solidarnosti, ki ponuja nove možnosti za razreševanje globalnih družbenih problemov. V samoupravnem socializmu je videl tretjo pot med neoliberalnim kapitalizmom in avtoritarnim komunizmom tako imenovanega realnega socializma.

Tudi v tem pogledu je sledil koncilski viziji novega svetovnega reda: »Cerkev priznava vse, karkoli je v današnjem družbenem dinamizmu dobrega, zlasti razvoj v smeri edinosti, proces zdrave socializacije ter združevanja na državljanski in gospodarski ravni.« (CS 42, 3) Ker če Cerkev sledi evangeljski socialni misli, ne more biti »po svojem poslanstvu in svoji naravi vezana na nobeno posebno obliko človeške kulture ali politični, gospodarski in socialni red ...« (CS 42, 4)

GRMIČEV ODNOS DO KAPITALIZMA

Tudi do kapitalizma Grmič ni imel odklonilnega stališča, čeprav je kritiziral njegove ekscese, še posebej neoliberalne oblike globalnega kapitalizma, a vedno z namenom, da bi kapitalisti gradili socialno stabilen red. Tu je apeliral na njihovo vest in krščanska načela, če so verniki. Zato je stal na stališču, da je moralna drža edino zagotovilo, da bodo ideje socialno pravičnega družbenega reda (enakopravnost, skrb za človeka, socialna zakonodaja itd.) zaživele in stvarnosti. Takemu kapitalizmu je priznaval vso veljavo.

Svoj odnos do kapitalizma je razvidno pojasnil: »Kapitalizem je... pod vplivom dveh principov, in to sta pridobitniško načelo in popoln racionalizem na gospodarskem področju. Zato kapitalizem teži za dobičkom in za nenehno rastjo kapitala in je v tem pogledu bolj ali manj brezobziren. Ozir na človeka in njegove resnične interese, ki bi ga osrečevali, skoraj izgine. Pa tudi med kapitalisti samimi, ki se naslanjajo na pridobitništvo in dobiček na podlagi svobodne konkurence in sploh tržnega gospodarstva, vlada načelo pravice močnejšega ... tako da prihaja do vedno manjšega števila resnično bogatih in gospodarsko močnih na eni strani, na drugi pa do vedno večjega števila tistih, ki bolj ali manj životarijo ali vedno bolj obubožajo. Predvsem

pa so delavci tisti, ki jih brezdušni kapitalizem izkorišča. ... Zato je tudi njihova zaposlitev vedno v nevarnosti in je vedno več ljudi brez dela, samo da bi bila delovna sila čim cenejša. ... Zato se kapitalizem malo ozira na naravo, na zdravo in čisto okolje, zopet gre le za čim cenejšo proizvodnjo in čim večji dobiček. Tako končno popolnoma prevladajo ekonomski interesi, popolnoma prevlada ekonomizem v gospodarstvu ... to pa človeka vedno bolj zasušnjuje in ga dela nezadovoljenega.« Značilen primer Grmičevega logičnega in razvidnega razlaganja najdemo tudi v analizi sedanjega ekonomskega in socialnega položaja naše družbe: »Najvišja vrednota je danes ekonomija... Smo pač zagovorniki kapitalistične družbene ureditve in tržnega gospodarstva, s tem pa tudi zagovorniki ekonomizma in praktičnega materializma. ... tržni fundamentalizem, ki zahteva hkrati tržni globalizem, in kapitalistični princip dobička ... sta naravnost božanstvi našega časa, ki v resnici narekujeta in usmerjata vse človekovo mišljenje in ravnanje. Tudi človekov individualizem in egoizem sta tesno povezana s to naravnost religiozno usmeritvijo našega časa. Z njima pa je v najtesnejši zvezi druga dvojica usmeritev, namreč subjektivizem in avtonomizem. Na neki način se torej le vse vrti okrog človeka, čeprav ga še tako redukcioniistično pojmujejo. Tak človek je popolnoma v službi ekonomizma, zaradi česar v resnici ni subjekt, temveč objekt, ni več on najvišja vrednota, temveč je le v službi najvišje vrednote ekonomije in z njo povezanih konkurenčnih in le dobička željnih zakonitosti. ...

Na pohodu je gospodarska globalizacija s svojo globalno konkurenco ... Gre namreč za povezanost svetovnega tržišča tako, da bi imeli čim bolj opraviti z enim svetovnim trgom in s tem trgom povezanimi zakonitostmi povpraševanja, konkurence pa tudi dobička. ... Posebej nevarno je ... vprašanje čim cenejše proizvodnje, čim manjšega števila delovne sile, čim manjšega ozira na zahteve zdravega, čistega okolja, čim manjšega ozira končno sploh na človeka. Takšen globalizem skriva v sebi najnevarnejše pasti razslojevanja človeške družbe. Ob bogatenju enih, v resnici manjšega števila vedno bolj bogatih, utegne tako priti do vedno večje revščine neprimerno večjega števila v globalizem zajetih ali celo iz njega izključenih področij našega sveta, da tako utegne priti do novega kolonializma. ...

Globalizem lahko postane globalna katastrofa, globalna brezdušna situacija za človeka v svetovnem merilu. Da se to ne bi zgodilo, bo potrebno globalizacijo na gospodarskem področju povezati z globalizacijo na etičnem področju, jo povezati z globalnim, svetovnim etosom. ... Globalizacija sama po sebi ne rešuje ničesar, če je ne vodijo načela ustreznega etosa in če je človek nepomembna postavka, čeprav tega noče priznati nihče ... Globalizacija gospodarstva zahteva tudi globalizacijo morale in politike. ... Danes se že uveljavljajo razmišljanja, ki vodijo v to smer. Zato se miselnost tako imenovanega

»novega liberalizma« že umika in z globalizacijo gospodarstva je na vidiku tudi globalizacija morale.« (Grmič 2005, 39)

S tako nazornim in kratkim opisom je znal Grmič tudi preprostemu človeku predstaviti osnovne stranpoti neoliberalnega kapitalizma in globalizacije. Pri analizah gospodarske in politične krize, ki jih povzroča globalizacija, je Grmič upošteval socialni nauk Cerkev, ki vidi največjo zablodo kapitalizma v zgrešenem odnosu do lastnine. Večanje lastnine, kapitala je pač temeljni cilj kapitalizma. Cerkev tu zagovarja načelo pravičnosti, ko poudarja, da ima imetnik lastnine socialne dolžnosti. (RN 7) Papež Janez Pavel II. to načelo pojasnjuje v okrožnici *Sollicitudo rei socialis*: »Dobrine tega sveta so najprej namenjene vsem. Lastninska pravica je sicer nekaj pozitivnega, vendar nika-kor ne sme vzeti veljave omenjenemu načelu, da so dobrine namenjene vsem; to je njeno potrdilo...« (SSV 42) Grmič v tem pogledu apelira na moralno in religiozno držo kapitalistov, ki jo že opaža: »Človek danes vedno bolj čuti potrebo po drugačnih pogledih na svet in življenje, kot jih narekuje ekonomizem. Holistični pogledi stopajo v ospredje v nasprotju z redukcionističnim ekonomskim in ekonomističnim pogledom ... Naenkrat so pomembna vprašanja etike, pa tudi religioznosti v širšem pomenu, meditacije in duhovnosti nasploh. Torej imamo opraviti s kapitalistično duhovnostjo... Kapitalistična duhovnost pomeni odvrnitev od redukcionističnega ekonomizma, od egoističnega individualizma k resnemu upoštevanju človeka z vsemi njegovimi eksistenčnimi razsežnostmi, pomeni upoštevanje temeljnih norm splošno priznanega človeškega etosa ... Gre za priznanje zahtev solidarnosti v najširšem pomenu: solidarnosti posameznika z drugimi ljudmi, človeka z drugimi stvarmi, posebno živimi bitji, z okoljem sploh. J. Arias pravi: »Beseda solidarnost se sili z vso močjo v novo stoletje. Je neke vrste nova etika ... 20 % svetovnega prebivalstva ima namreč 60-krat več v svoji lasti kakor 20 % najrevnejših. 400 multimilijonarjev ima v lasti več bogastva kakor polovica svetovnega prebivalstva.« (Grmič 2005, 47) Da bi ostvarili družbo socialne pravičnosti, je nujna moralna preobrazba človeka in celotne družbe. Prav to dejstvo je postalo vodilo Grmičevega odnosa do človeka in osnova za njegov dialog s socialistično družbo in po tranziciji tudi z družbo kapitalistične restavracije.

Grmič postavlja človeka in njegovo moralno odgovornost v središče življenja. Človek je zanj najvišja vrednota stvarstva. V današnjem svetu je osnovno vprašanje obstoj človeka. To pomeni geslo: Za človeka gre, ne za Boga. Tu se dogodi bistven teološki premik iz ontoteološke paradigme v antropološko. To ima velike posledice za teologijo in prakso krščanskih cerkva. Za dobro človeka naj se kristjan zavzema v vsakem okolju. To je zahteva dejavne vere, ki je bil ideal predvojnega krščanskega socializma na Slovenskem, pri katerem se je Grmič navdihoval. Zato mu je bil vsak, tudi sekularizirani svet avtentično

torišče za človekovo odrešensko avanturo. Tuje mu je bilo odklonilno ali celo sovražno razpoloženje do sodobnega sveta in sodobne slovenske družbene stvarnosti, bodisi včeraj socialistične bodisi danes, liberalistične in kapitalistične. S tem je priznaval avtonomnost sveta. Avtonomnost sveta pa zanj ne pomeni le dejstva, da je svetna družba avtonomna v razmerju do Cerkve, pač pa predvsem, da je človek kot konkretna oseba avtonomno bitje v vsem svojem delovanju in presojanju. Zato tako poudarja, da je človekova vest najvišji kriterij etičnega ravnanja in ne različni moralni kodeksi. V tem smislu je poglobljena naloga sodobnega kristjana, da polno sodeluje z ljudmi vseh prepričanj, da s kulturo dialoga gradi družbo sožitja in s socialno zavestjo družbo socialne pravičnosti.

SOLIDARNOST – ETIKA ZA 21. STOLETJE

»Individualistična etika utesnjuje življenje v ozkih mejah poedinca. Skrb za druge pa življenje širi.« S temi besedami je teolog Vladimir Truhlar v svoji knjigi *Pokoncilski katoliški etos* utemeljil načelo solidarnosti glede na človekov moralni in duhovni razvoj (Truhlar 1967, 18). Etos je občestvena drža moralnih ljudi. Tudi zato Cerkev zagovarja načela solidarnosti v družbi, ki se razslojuje. Pri tem obsoja tako prakso realnega socializma kot tudi neoliberalnega kapitalizma, ker oba, vsak v svoji skrajnosti, zapostavljata vrednoto človeka kot osebe in izpostavljata vrednoto zasebnega ali državnega kapitala pred človekom. Človek je za oba totalitarna ekonomska sistema le sredstvo in ne cilj (CS 67). »Človek je namreč začetnik, središče in cilj vsega gospodarsko-socialnega življenja,« (C 63, 1) je poudaril koncil.

Koncil je najprej teološko utemeljil načelo solidarnosti: »Bog je zemljo z vsem, kar vsebuje, določil za uporabo vsem ljudem in narodom ... Zato mora pri uporabljanju teh dobrin človek na zunanje reči, ki jih ima zakonito v lasti, gledati ne tako, kakor da bi bile samo njegove, temveč mora gledati nanje tudi kot na skupne, v tem pomenu namreč, da morejo koristiti ne le njemu, ampak tudi drugim.« (CS 69, 1) To pa podkrepi še s sociološko razlago: »Ker postaja medsebojna odvisnost iz dneva v dan tesnejša in se polagoma razprostira na ves svet, zato danes skupna blaginja – to se pravi vsota vseh tistih pogojev družbenega življenja, ki tako skupnostim kakor posameznim članom omogočajo, da v večji meri in lažje dosega svojo popolnost – dobiva bolj in bolj vesoljno razsežnost in vključuje zaradi tega pravice in dolžnosti, ki zadevajo ves človeški rod. Vsaka skupnost se mora ozirati na potrebe in upravičene težnje drugih skupnosti ter celo na skupno blaginjo človeške družine.« (CS 26, 1) S tem stališčem Cerkev nazorno poudarja, da solidarnost ne pomeni le karitativne odprtosti vernikov in Cerkve kot ustanove, pač pa mora biti

solidarnost vgrajena v družbeni sistem držav in sveta, za kar imajo Cerkev in kristjani osebno odgovornost kot družbeno delujoči člani posamezne države in svetovnih organizacij. V tem duhu moramo presoјati tudi Grmičevu družbeno delovanje in njegovo posebno občutljivost za socialna vprašanja.

Solidarnost je Grmič namreč imenoval etiko 21. stoletja. Današnjega sveta ne bremeni le vse večji prepad med razvitimi in nerazvitimi področji sveta. V svetovni jug revščine prištevamo vse več držav tudi na vzhodu. Toda še hujšo sliko nevzdržnih socialnih razmer dobimo, če upoštevamo naraščajočo socialno razslojevanje tudi v zahodnih družbah. Ne le ameriški sociologi, tudi evropski in drugih celin opozarjajo, da se družbe nevarno bližajo kritični točki, kjer bo sloj revnih postal večinski in socialnega ravnovesja ne bo mogoče več vzpostaviti. Take razmere nujno izzovejo družbene nemire in prevrate. Zato koncil naroča: »Razviti narodi imajo dolžnost podpirati ljudstva v razvoju.« (GS 86) Prizadevati si za vzpostavitev socialno stabilnega gospodarstva po vsem svetu pa pomeni tudi truditi se za mir. »Na svetu ni mogoče doseči miru, če niso zavarovane osebne dobrine in če si ljudje ne morejo neovirano medsebojno priobčevati bogastev svojega srca in razuma ... Mir je torej tudi sad ljubezni, ki gre vse dalje od tega, kar zmore uresničiti pravičnost.« (CS 78, 2) Če upoštevamo ta in podobna stališča cerkvenega nauka, dobi Grmičevu svarilo pred nasilnim razpadom Jugoslavije svoj pravi izvor in so ga dogodki potrdili. V tem smislu je razumeti tudi opravičilo papeža Janeza Pavla II. Grmiču osebno.

Temeljno načelo solidarnosti je torej skrb za človeka v njegovih gmotnih potrebah pa tudi v duhovnih. Zato mora Cerkev čuvati človekovo dostojanstvo od njegove osebne in družbene svobode do pogojev za normalno življenje, kamor spada tudi pravica do dela in pravično plačilo zanj. Pavel VI. je to načelo v encikliki *Octogesimo adveniens* (1971) jasno razložil: »Človeška oseba je in mora biti počelo, nosilec in cilj vseh ustanov. Vsak človek ima pravico do dela, do možnosti razvijati svoje sposobnosti in svojo osebnost z izvrševanjem svojega poklica, ima pravico do pravičnega zaslužka, ki njemu in njegovi družini omogoča dostojno gmotno, socialno, kulturno in duhovno življenje, in končno ima pravico do pomoči v potrebi zaradi bolezni ali starosti.« (OA 14) Zato je personalizem kot krščansko nazorsko gibanje človekovo osebno dostojanstvo tudi v njegovi družbeni svobodi delovanja nujno vezal na socialni angažma. In Grmič je bil po svoji formaciji že od srednješolskih let personalist.

Solidarnost je tista vrlina, s katero premagujemo sebičnost, ki je sicer naravna potreba človeka. Koncil jo imenuje individualistična etika in poziva: »Treba se je dvigniti nad individualistično etiko.« (CS 30) To pa je mogoče le, če spremenimo posestniški odnos do lastnine. Lastnina ni nič svetega, kar je bila parola cerkvene kapitalistične agende, pač pa je dobrina, ki ima socialne

obveznosti: »Zasebna lastnina ima po svoji naravi socialni značaj, ki je utemeljen v načelu o skupnostni določenosti dobrin.« (CS 71, 1) Lastnina oziroma kapital ima socialne dolžnosti po naravi stvari. Zato koncil naroča: »Vsi naj si vzamejo k srcu, da bodo družbene obveznosti prištevali med glavne dolžnosti današnjega človeka (CS 30, 2).

Grmič to načelo utemeljuje s pastoralno teološko razlago: »V Svetem pismu Nove zaveze je poseben poudarek na solidarnosti ali bratstvu in sestrstvu. Božje kraljestvo je tam, kjer vladajo ljubezen, razumevanje in medsebojna pomoč (Grmič, Reher 2013, 271). »To je želel Kristus še posebej pokazati s priliko o usmiljenem Samaritanu, ki je izhodišče tako imenovane socialistične etike, kar pomeni, da ne smemo misliti samo nase, da bomo samo mi imeli, temveč tudi na to, da bodo tudi drugi imeli vse tisto, kar je potrebno za življenje. Se pravi: da smo se pripravljene zanj žrtvovati, zanj delati – da smo do sočloveka solidarni.« (Grmič, Reher 2013, 206) Zato je poudarjal, da kristjana k solidarnosti z vsemi ljudmi ter vsem stvarstvom zavezuje spoznanje o Bogu, ki je ljubezen.

Zato je Grmič poudarjal, da morajo medsebojni človeški odnosi sloneti na solidarnosti in brezpogojni ljubezni do človeka, narave ter okolja (Grmič, Reher 2013, 68). Zablodam in zločinom genocida, etnocida in najhujših oblik nasilja nad človekom, s katerimi je imelo človeštvo opraviti v 20. stoletju, se je pridružilo še nasilje nad naravo, ki ne ogroža le življenja na Zemlji, temveč celo njen obstoj. Brezobzirno in samopašno gospodovanje je popolnoma izpodrinilo vsako misel na spoštovanje, kaj šele služenje v ljubezni in solidarnost. Kriza, ki jo povzroča takšna miselnost, postaja vedno bolj vsesplošna (prav tam, 64). Globalizacija še povečuje ekološke probleme, namesto da bi jih zmanjševala, hkrati pa razkriva nevarne prepade, ki jih odpira kapitalistično gospodarstvo, ki nima resničnega čuta solidarnosti in ne upošteva tistih etičnih načel, v središču katerih je zanimanje za človeka in njegovo okolje (prav tam, 117). Zato Grmič poziva k uveljavljanju univerzalnih etičnih vrednot, ki so od rojstva civilizacije določala človekovo življenje. Tu se opira na ideje svetovnega etosa, ki ga je utemeljil in kot gibanje ustanovil koncilski teolog Hans Küng. Univerzalne etične vrednote, še posebej zlato etično pravilo, ki zahteva, da naj se človek do sočloveka obnaša, kakor si želi, da bi se ta do njega, predstavljajo za vse ljudi tisto etično načelo, ki ga zahtevajo vsa verstva sveta. Hans Küng je utemeljeval potrebo udejanjanja svetovnega etosa tudi z vidika celovite osebnosti: »Identiteta in solidarnost sta nujni za oblikovanje boljšega sveta.« (Küng 1999, 54) Samo tako bomo lahko v današnjem svetu uveljavljali kulturo nenasilja. Grmič je imenoval univerzalni etos etika humanizma, ki v spoštovanju in ljubezni povezuje vse ljudi kljub še tako vidnim civilizacijskim in verskim razlikam. In pri tem poudarjal, da je za kristjane evangelijska solidarnost in medsebojna naklonjenost najgloblja medsebojna vez, temelj krščanskega občestva, saj je utemeljena v Bogu, ki je ljubezen.

DEKLERIKALIZACIJA CERKVE IN NJENA PRENOVA

Ljubezen mora biti edino resnično vezivo Cerkve kot občestva kristjanov. To načelo je vodilo Grmičevo kritiko stanja v slovenski Cerkvi. Pri svojem pastornem delu in družbenem angažiranju je spoznal, da mora Cerkev spremeniti svoj odnos do vernikov, do ljudi drugih prepričanj, do politike in družbe. Njeno zgodovinsko nalogo prenove v notranji ureditvi, pastorali in liturgiji je koncil imenoval *aggiornamento*. Glede na slovenske razmere in našo ideološko razklanost je Grmič menil, da je prva naloga prenove slovenske Cerkve izvesti deklerikalizacijo, torej težnjo po obnovi katoliškega integrizma. V tem je videl ključni problem za neprilagojenost slovenske Cerkve naši družbeni stvarnosti, občutju ter mišljenju sodobnega človeka in civilizacijskim spremembam. Grmič poudarja, da pnoviti Cerkev pomeni očistiti jo plasti zgodovinske obremenjenosti in odkriti pod njimi pristno evangelijsko vsebino in njegovo podobo. To pa zahteva pogum in resnicoljubnost, ki narekuje najprej kritičnost do lastnega ravnanja. Brez tega očiščenja je prazno kakršnokoli govorjenje o prenovi. Grmič imenuje dosedanji ustroj Cerkve konstantinska, kar poudarja povezanost Cerkve z državo in poistenje z njenimi interesi oziroma vsiljevanje lastnih interesov državi. To je značilnost integrizma. Ta obrat v položaju Cerkve v svetu, ki ga je civilizacijski razvoj Cerkvi vsilil, mora Cerkev dojeti kot vrnitev k evangelijski drži služiti človeku. Zato morajo verniki in vodstvo Cerkve najprej spremeniti zakoreninjeno mišljenje o svoji izvoljenosti in svoje mesto v svetu razumeti kot službo človeku.

Grmič se je veliko posvečal razčiščevanju klerikalizma, ki je pri nas še vedno zakoreninjen. Razlikoval je med notranjim in zunanjim klerikalizmom. Notranji zadeva strukturo in notranje odnose v Cerkvi. Zunanji pa je prizadevanje klerikov, da bi nadzorovali in vplivali na celotno družbeno življenje od politike do kulture in šolstva. Cerkev naj bi obvladovala državo ali si zagotovila vsaj, da postane država v državi. Slovenska Cerkev se mora v celoti osvoboditi zunanjega in notranjega klerikalizma, je poudarjal, ko je našteval različne vidike deklerikalizacije. To bodo Cerkev in verniki dosegli, če bomo upoštevali štiri glavne vidike klerikalnega obnašanja. Poudarja, da bomo deklerikalizacijo krščanstva dosegli, če bomo resno vzeli evangelij, kjer so jasno podane temeljne smernice delovanja kristjanov v svetu. Nadalje deklerikalizirati pomeni vzeti resno nauk in smernice 2. vatikanskega cerkvenega zbora in jih uresničevati. Deklerikalizirati krščanstvo zahteva tudi, da prisluhnemo znamenjem časa in resno jemljemo pojave vseh oblik pluralizma: pluralizem oblik verskega življenja in pluralizem nazorov in politik. Soodgovornost za dobre odnose v skupnosti vernikov morajo imajo vsi člani, zato mora biti vodenje razvidno vsem. Duhovniška služba je le ena od mnogih, ki so prav tako pomembne. To uveljavlja načelo zbornosti in avtonomijo

v razmerju do drugih skupin in do Cerkev kot institucije. Deklerikalizacija zahteva naposled teološke premike in nove poudarke, kakor so jih začrtali 2. vatikanski cerkveni zbor in sodobne smeri teologije: teologija križa, teologija upanja, teologija zemeljskih stvarnosti, teologija avtonomije sveta, teologija osvoboditve, teologija dela, teologija dialoga ...

Vatikan bi si morali končno priznati, da je ponovna evangelizacija na osnovi romanizacije oziroma evropskega krščanstva bila in bo škodljiva za katoliško Cerkev, ki je vesoljna. Če hoče teologija odgovarjati na znamenja našega časa, mora govoriti o Bogu tako, kakor ga doživlja človek danes. Živeti evangelij pomeni reševati vse probleme, ki jih izziva človek s svojim odnosom do sočloveka in narave. Z odnosom prilaščanja, zaslužnjevanja in izkoriščanja človeka ter narave namreč rušimo vsakršno ravnovesje v naravi, brezobzirno ropamo njeno bogastvo za svoje sebične namene in zastrupljamo okolje ter s tem ogrožamo obstoj življenja na planetu. Kristjani se moramo zavedati, da Bog deluje po nas, da smo njegovi sodelavci, zato se moramo zavedati svoje odgovornosti za nastale razmere. Toda enake dolžnosti imajo tudi ljudje drugih ver in prepričanj, zato moramo odprto sodelovati z njimi. Religiozni in nazorski pluralizem je naša stvarnost. In tu se Grmič sklicuje na stališče Dalajlame: Ni pomembno, ali je človek veren ali ne. Mnogo pomembnejše je, da je dobrega srca. Prav ta dobrosrčnost je izraz dejavne vere. S tem opozorilom na zagovornika etosa odgovornosti, ki je pripadnik druge vere, je pokazal svojo dialoško odprtost. Tudi ta odprtost je bila moteča za tradicionaliste v Cerkvah in mu je narekovala kritičnost do ustaljene cerkvene prakse in okostenele doktrine, še posebej do avtoritarnosti v Cerkvah.

Njegovo razlaganje krščanskih resnic se je z leti vse bolj osvobajalo doktrinarnih okvirov in dobivalo povsem pastoralne poudarke. Ker je globoko dojel znanstvena in duhovna obzorja sodobnega človeka, je odklanjal vsako avtoritarnost v Cerkvah, tudi ko je šlo za vprašanje konciliarnosti ali za problem ženskega duhovništva. Kritična ostrina do razmer v Cerkvah mu je nakopala veliko neprijaznosti in očitkov, da je do cerkvenih struktur krivičen, a blag do t. i. nasprotnikov Cerkev. Tak odnos je izmaličil njegov lik. A če dojamemo tedanje razmere v slovenski Cerkvah in katolištvu, ki sta bila globoko pogreznjena v paradigme preteklosti, ne le v nenehno obnavljanje ideološkega boja, pač pa tudi neposluh za družbeno stvarnost in s tem netolerantnost do drugačnih, kar je vodilo k oživiljanju integrizma, je njegovo ravnanje ne le razumljivo, ampak edini možni odziv, ki je zahteval spremembe.

Naj sklenem z mislijo Hansa Künga, ki je leta 2005 zapisal: »Katoliška Cerkev štirideset let po 2. vatikanskem koncilu tiči v enormnem zaostajanju pri reševanju problemov in v cerkveni mori. Njen vpliv v svetu naglo kopni. Pogledi na to, kako naj bo Cerkev prisotna v sodobnem svetu in v čem je poslanstvo krščanskega bivanja, so znotraj Katoliške cerkve v vse večjem

razhajanju. Veliki spor o prihodnji podobi Katoliške cerkve in krščanstva se nadaljuje.« (Küng 2005) Grmič je stal v areni te krize krščanstva z upanjem v moč evangeljskega oznanila. Zato je danes enako aktualen, kakor svoj čas. Na nas pa je, da po svojih močeh nadaljujemo njegov trud za prenovo Cerkve. V tem je upanje za prihodnost krščanstva na Slovenskem.

LITERATURA

- Grmič Vekoslav, V duhu dialoga – za človeka gre, DZS, Ljubljana 1986.
- Grmič Vekoslav, Humanizem problem našega časa, Založništvo tržaškega tiska, Trst 1983.
- Grmič Vekoslav, Družba in socialistična morala, Znamenje, 1987.
- Grmič Vekoslav, Poslednji spisi, Založba Unigraf, Ljubljana 2005.
- Grmič Vekoslav, Tvegano iskanje resnice. Misli Vekoslava Grmiča (Izbral Srečko Reher), Znamenje, Petrovče 2013.
- Grmič Vekoslav, Verujoči v izzivih znamenj časa, (uredil Srečko Reher), v tisku.
- Truhlar Vladimir, Pokoncilski katoliški etos, Celje 1967.
- Küng Hans, Projekt Weltethos, Piper, München 1999.
- Küng Hans, Pozabljeni koncil, Concilium 4, 2005.

POMEN GRMIČEVE SOCIALNE MISLI IN DELOVANJA

Povzetek

Grmič se je odzival na družbena in še posebej na socialna vprašanja v skladu z naukom 2. vatikanskega koncila in socialne doktrine Cerkve. Zato so očitki o njegovi politizaciji neupravičeni in razgaljajo le moralno vprašljivost in zavračanje cerkvenega nauka njegovih kritikov.

Osnovne socialne smernice 2. vatikanskega koncila poudarjajo naslednja načela:

- Človek je temeljna vrednota družbe in gospodarskega sistema.
- Dostojanstvo človeka izhaja tudi iz njegovega dela. Zato je človeško dostojanstvo delavca prvenstvena skrb socialne politike (*PKE 55, Svet 67*).
- »Človek ne sme biti le orodje za dobiček ...« (*Svet, 27*)
- »Človeško delo je po vrednosti nad kapitalom.« (*PKE 55, Svet 67*)
- »Enako dostojanstvo oseb zahteva, da pride do bolj človeških in pravičnih življenjskih razmer. Prevelike gospodarske in družbene neenakosti med člani ali narodi ene same človeške družine zbujejo pohujšanje in nasprotujejo socialni pravičnosti, dostojanstvu človeške osebe in tudi družbenemu in mednarodnemu miru.« (*Svet 29*)

Zasebna lastnina mora biti v podrejena skupnim družbenim koristim. »Zasebna lastnina ima po svoji naravi tudi socialni značaj, ki je utemeljen v načelu o skupnostni določenosti dobrin.« (*Svet 71*) »Lastnina je lastniku le toliko lastna, da je hkrati skupna last.« (*PKE, 56*) »Pri uporabljanju zemeljskih dobrin človek na zunanje reči, ki jih ima zakonito v lasti, ne

sme gledati tako, kakor da bi bile samo njegove, temveč mora gledati nanje tudi kot na skupne: v tem pomenu namreč, da morejo koristiti ne le njemu, ampak tudi drugim.« (Svet, 69) Solidarnost je temeljna vrednota socialnih odnosov družbe in mednarodnih odnosov. »Trebalo se je dvigniti nad individualistično etiko.« (Svet, 30) »Vsaka skupnost se mora ozirati na potrebe in upravičene težnje drugih skupnosti ter celo na skupno blaginjo človeške družine.« (Svet, 26)

Grmič je svoje družbene poglede na ta vprašanja pojasnjeval v mnogih razpravah in naslednjih knjigah: Teologija v službi človeka (1975), Iskanje in tveganje (1975), Vprašanja našega časa v luči teologije (1978), Resnica iz ljubezni (1979), Humanizem, problem našega časa (1983), V duhu dialoga – za človeka gre (1986), Družba in socialistična morala (1987).

Izhajal je iz teologije zemeljskih stvarnosti, ki naroča, da je dolžnost kristjanov ostvarjati družbene razmere po načelu evangeljske pravičnosti. Kristjanova drža ni umik iz sveta, pač pa delo za dobro človeka tudi za ceno žrtve. Kristjan mora sprejeti avtonomnost sveta kot danost, ki zahteva njegovo prilagoditev. Dialog in sodelovanje sta nujni vrline še posebej pri sodelovanju z ljudmi drugačnih nazorov. Kristjan mora stati v prvih vrstah pri reševanju aktualnih družbenih, še posebej socialnih problemov, ki jih prinašajo neoliberalni kapitalizem, ekološka kriza in globalizacija. Zato je Grmič vodil dialog tako s socialistično družbo kot pozneje s kapitalizmom in ideologijo globalizma. Do konca življenja je ostal branik krščanskih vrednot in človekovega dostojanstva. V tem je njegovo vseživljenjsko sporočilo in vzpodbuda za današnje slovenske kristjane.

THE IMPORTANCE OF THE SOCIAL THINKING AND ACTIONS OF GRMIČ

Summary

Grmič responded to societal and especially social issues in accordance with the teaching of the Second Vatican Council and the Church's social doctrine. Therefore, the accusations of his politicisation are unjustified and only expose the moral questionability and rejection of the Church doctrine of his critics.

The basic social teachings of the Second Vatican Council emphasise the following principles:

- The human being is the fundamental value of society and the economic system.
- The dignity of the human person also derives from his or her work. Therefore, the human dignity of the worker is a primary concern of social policy (*PKE 55, Svet 67*).
- "The human being must not be a mere tool for profit ... ." (*Svet 27*).
- "Human labour is superior in value to capital." (*PKE 55, Svet 67*).
- "The equal dignity of persons requires that more humane and just conditions of life be brought about. Excessive economic and social inequalities between the members or nations of a single human family are an outrage and are contrary to social justice, the dignity of the human person, and also to social and international peace." (*Svet 29*).

Private property must be subordinated to the common good of society. "Private property also has an intrinsically social character, which is grounded in the principle of the communitarian determination of goods." (*Svet 71*). "Property is only so much the property of the owner that it is at the same time common property." (*PKE, 56*). "In the use of earthly goods, man must not regard the external things which he rightfully possesses as if they were his alone, but must regard them also as common: in the sense that they can benefit not only himself but others as well." (*Svet, 69*).

Solidarity is a fundamental value of social relations in society and international relations. "It is necessary to rise above individualistic ethics." (*Svet*, 30). "Every community must be mindful of the needs and legitimate aspirations of other communities and even of the common welfare of the human family." (*Svet*, 26).

Grmič explained his social views on these issues in many disquisitions and in the following books: *Teologija v službi človeka* (Theology in the Service of Man) (1975), *Iskanje in tveganje* (Search and Risk) (1975), *Vprašanja našega časa v luči teologije* (The Questions of Our Time in the Light of Theology) (1978), *Resnica iz ljubezni* (Truth from Love) (1979), *Humanizem, problem našega časa* (Humanism, the Problem of Our Time) (1983), *V duhu dialoga – za človeka gre* (In the Spirit of Dialogue – It's About the Man) (1986), *Družba in socialistična morala* (Society and Socialist Morality) (1987).

He referred to the theology of earthly realities, which instructs that it is the duty of Christians to shape social conditions according to the principle of gospel justice. As a Christian, one must not withdraw from the world but rather work for the betterment of humanity, even if it comes at a cost. It is important to accept the autonomy of the world and adapt accordingly. Dialog and cooperation are key virtues, especially when dealing with people who hold different views. A Christian should be at the forefront of addressing current societal issues, particularly those brought about by neoliberal capitalism, the ecological crisis, and globalization. Grmič believed in dialogue with both socialist society and capitalism, and later with the ideology of globalism. Throughout his life, he remained a defender of Christian values and human dignity. This is his lifelong message and encouragement to Slovenian Christians today.

DIE BEDEUTUNG DES SOZIALEN DENKENS UND WIRKENS VON GRMIČ

Zusammenfassung

Grmič hat auf gesellschaftliche und insbesondere soziale Fragen im Einklang mit der Morallehre des Zweiten Vatikanischen Konzils und der sozialen Doktrin der Kirche geantwortet. Daher sind die Vorwürfe seiner Politisierung ungerechtfertigt und entlarven nur die moralische Fragwürdigkeit und Ablehnung der kirchlichen Lehre seiner Kritiker.

Die grundlegenden sozialen Morallehren des Zweiten Vatikanischen Konzils unterstreichen die folgenden Prinzipien:

- Der Mensch ist ein Grundwert der Gesellschaft und des Wirtschaftssystems.
- Die Würde des Menschen leitet sich auch von seiner Arbeit ab. Daher ist die Menschenwürde des Arbeiters ein Hauptanliegen der Sozialpolitik (*PKE 55, Svet 67*).
- „Der Mensch darf kein bloßes Werkzeug für den Profit sein ...“ (*Svet 27*).
- „Die menschliche Arbeit ist dem Kapital an Wert überlegen.“ (*PKE 55, Svet 67*).
- „Die gleiche Würde der Menschen erfordert, dass menschlichere und gerechtere Lebensbedingungen herrschen. Übermäßige wirtschaftliche und soziale Ungleichheiten zwischen Mitgliedern oder Völkern einer einzigen Menschheitsfamilie sind ein Gräuel und stehen im Widerspruch zur sozialen Gerechtigkeit, zur Würde des Menschen und auch zum sozialen und internationalen Frieden.“ (*Svet 29*).

Das Privateigentum muss dem Gemeinwohl der Gesellschaft untergeordnet werden. „Das Privateigentum hat auch einen inhärent sozialen Charakter, der im Prinzip der gemeinschaftlichen Bestimmung der Güter begründet ist.“ (*Svet 71*). „Das Eigentum ist nur insoweit Eigentum des Eigentümers, als es zugleich Gemeineigentum ist.“ (*PKE, 56*). „Beim

Gebrauch der irdischen Güter darf der Mensch die äußeren Dinge, die er rechtmäßig besitzt, nicht so betrachten, als ob sie ihm allein gehörten, sondern er muss sie auch als gemeinschaftlich betrachten: in dem Sinne, dass sie nicht nur ihm, sondern auch anderen zugutekommen können.“ (*Svet*, 69).

Solidarität ist ein grundlegender Wert der sozialen Beziehungen in der Gesellschaft und der internationalen Beziehungen. „Man muss sich über die individualistische Ethik erheben.“ (*Svet*, 30) „Jede Gemeinschaft muss auf die Bedürfnisse und legitimen Bestrebungen anderer Gemeinschaften und sogar auf das gemeinsame Wohl der Menschheitsfamilie achten.“ (*Svet*, 26).

Grmič erläuterte seine gesellschaftlichen Ansichten zu diesen Themen in vielen seiner Diskurse und in den folgenden Büchern: *Teologija v službi človeka* (Theologie im Dienste des Menschen) (1975), *Iskanje in tveganje* (Suche und Risiko) (1975), *Vprašanja našega časa v luči teologije* (Die Fragen unserer Zeit im Lichte der Theologie) (1978), *Resnica iz ljubezni* (Wahrheit aus Liebe) (1979), *Humanizem, problem našega časa* (Humanismus, das Problem unserer Zeit) (1983), *V duhu dialoga – za človeka gre* (Im Geist des Dialogs – Es geht um den Menschen) (1986), *Družba in socialistična morala* (Gesellschaft und sozialistische Moral) (1987).

Er ging von einer Theologie der irdischen Realitäten aus, die lehrt, dass es die Pflicht der Christen ist, die gesellschaftlichen Verhältnisse entsprechend dem Prinzip der Gerechtigkeit des Evangeliums zu gestalten. Die Haltung des Christen besteht nicht darin, sich von der Welt zurückzuziehen, sondern sich für das Wohl der Menschen einzusetzen, auch um den Preis von Opfern. Ein Christ muss die Autonomie der Welt als eine Gegebenheit akzeptieren, die seine Anpassung erfordert. Dialog und Zusammenarbeit sind unverzichtbare Tugenden, vor allem im Umgang mit Menschen mit anderen Ansichten. Ein Christ muss bei der Bewältigung der aktuellen gesellschaftlichen und vor allem sozialen Probleme, die der neoliberale Kapitalismus, die Umweltkrise und die Globalisierung mit sich bringen, an vorderster Front stehen. Deshalb stand Grmič sowohl mit der sozialistischen Gesellschaft als auch später mit dem Kapitalismus und der Ideologie des Globalismus im Dialog. Bis zu seinem Lebensende blieb er ein Verfechter der christlichen Werte und der Menschenwürde. Dies ist seine lebenslange Botschaft und Ermutigung für die slowenischen Christen von heute.

Zgodovinski spisi škofa dr. Vekoslava Grmiča s posebnim poudarkom na narodnoosvobodilni borbi 1941–1945

Marjan Žnidarič*

Potrjeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.04 Strokovni članek
UDK 929Grmič V.:94(497.4)"1941/1945"

Marjan Žnidarič: Zgodovinski spisi škofa dr. Vekoslava Grmiča s posebnim poudarkom na narodnoosvobodilni borbi 1941–1945. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 99–109

V večini zgodovinskih razprav in člankov je škof Grmič posebej izpostavljaval moralno moč slovenskega naroda v boju proti potujčevalcem in okupatorjem, ki sega vse od Trubarja, Slomška ter narodnih voditeljev do Maistra. Iz tega izhajata tudi zgodovinski pomen OF (Osvobodilne fronte) in osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno. Takratni slovenski odpor proti okupatorjem je označil za pomembno moralno dejanje in eno najpomembnejših in najusodnejših obdobij v dosednji slovenski zgodovini. Odpor leta 1941 je bil zanj dejanje silobrana, do katerega je imel slovenski narod vso pravico in celo moralno dolžnost.

Ključne besede: Trubar, general Rudolf Maister, škof Slomšek, OF, Osvobodilna fronta, nemški okupator, 1941, moralno dejanje, škof Vekoslav Grmič, slovenski narod.

1.04 Professional article
UDC 929Grmič V.:94(497.4)"1941/1945"

Marjan Žnidarič: Historical writings of Bishop Dr. Vekoslav Grmič with special emphasis on the national liberation struggle 1941–1945. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 99–109

In most of his historical disquisitions and articles, Bishop Grmič has particularly emphasised the moral strength of the Slovenian nation in the struggle against the aliena-

---

* dr. Marjan Žnidarič, muzejski svetnik v pokoju

tors and occupiers, which goes back to Trubar, Slomšek, and the national leaders up to Maister. From this, the historical significance of the OF (Liberation Front) and the liberation struggle during the Second World War is also derived. He described the Slovenian resistance against the invaders at that time as an important moral act and one of the most important and courageous periods in Slovenian history. For him, the resistance in 1941 was an act of self-defence to which the Slovenian nation had every right and even a moral duty.

Keywords: Trubar, General Rudolf Maister, Bishop Slomšek, OF, Liberation Front, German occupier, 1941, moral act, Bishop Vekoslav Grmič, Slovenian nation.

Za uvod nekaj spominskih utrinkov o mojem dolgoletnem sodelovanju s škofom Grmičem. Osebnost sem ga spoznal v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko smo študenti različnih fakultet ljubljanske univerze z velikim zanimanjem obiskovali predavanja za študente laike, ki so jih imeli nekateri takratni vodilni slovenski teologi. Že takrat me je navdušil s svojo lucidnostjo in prepričljivostjo podajanja, z govorniškimi erosom, zlasti pa s poštenim in odkritim odnosom do drugače mislečih. Tesnejša sodelavca sva postala v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, v času mojega direktorovanja mariborski Založbi Obzorja, pri kateri je izhajala zelo odmevna revija »Znamenje«, katere pobudnik in urednik je bil škof Grmič. Spoprijateljila pa sva se ob promocijah njegovih knjig (skoraj v vseh je razčlenjeval tudi svoj odnos do narodove preteklosti), ko smo on kot avtor, jaz kot promotor in Mitja Hribar kot privatni založnik (založba Unigraf) v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in na začetku našega stoletja prekrižarili Slovenijo po dolgem in počez ter se ustavljali pri zamejskih Slovencih v Italiji in Avstriji.

Povsod, kjerkoli se je pojavil škof Grmič s svojo kleno in odločno besedo, ki je vlivala ljudem zaupanje in vero v pravičnejši jutri, smo bili prijateljsko sprejeti.

Večkrat je nastopil kot avtor ali predavatelj tudi na naših muzejskih javnih tribunah v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor. Pogosto je prihajal tudi k meni v muzej, kjer sva na dolgo in široko premlevala splošno problematiko v naši družbi ter predvsem njen odnos do preteklosti. Skoraj četrto stoletja najinega sodelovanja in druženja je bilo zame velika in bogata šola življenja.

Čeprav škof Grmič po osnovni stroki ni bil zgodovinar – poznamo ga predvsem kot enega vodilnih slovenskih teologov, filozofov in etikov –, je s svojimi zgodovinskimi spisi postavil marsikatero piko na i tudi v takih historičnih dilemah, v katerih so imeli zgodovinarji diametralno nasprotujoča si stališča. Grmič se je z velikim smislom in občutkom za historično analizo in sintezo zgodovinskih dogajanj dotaknil skoraj vseh ključnih problemov oziroma obdobja slovenske zgodovine. Globalno gledano so ga zanimali predvsem

slovensko svobodoljubje oziroma narodna zavest v zgodovini ter slovenski osvobodilni boj v drugi svetovni vojni. Pisal pa je še o marsičem, npr. o Brižinskih spomenikih, reformaciji in protireformaciji, francoski revoluciji, taborskem gibanju, Majniški deklaraciji, odločitvi Slovencev za združitev z južnoslovanskimi narodi, o dogajanjih po osamosvojitvi Slovenije itd. Pri pisanju pričujočega prispevka sem se naslanjal predvsem na njegova dela, ki so izšla po letu 1991 (v mislih imam naslednja dela: Kristjan pred izzivi časa – 1992, Moja misel – 1995, Iskanje resnice – 1997, Ne pozabimo – 1998, Izzivi in odgovori – 2000, Misli iz šole življenja – 2003 in Poslednji spisi – 2005, ki so izšli dva meseca po njegovi smrti!), ko so številni pisci in pisuni vseh baž pričeli pravo gonjo za revizijo novejše slovenske zgodovine z enim samim ciljem – rehabilitirati tiste, ki so bili v letih najtežje narodove preizkušnje na napačni strani. Temu se je Grmič najostreje uprl.

Škof Grmič je bil velik častilec škofa Antona Martina Slomška, ki ga je enako kot s teološkega obravnaval tudi iz historičnega zornega kota, zlasti v kontekstu njegovega odnosa do slovenskega naroda in materinega jezika. Po zgodovinski plati sta bila najpomembnejša njegov prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor ter ustanovitev mariborskega bogoslovja. S tema dejanjema je Slomšek uspešno zajezil nadaljnje pomikanje slovenske narodnostne meje na Štajerskem proti jugu. Grmič je posebej izpostavljal, da je Slomšek gradil svoje škofovsko in tudi dušnopastirsko ter umetniško poslanstvo predvsem na zvestobi lastnemu narodu in na ljubezni do slovenskega jezika. To pa sta tudi osnovna temelja za utrjevanje narodne identitete.

Drugo področje Grmičevega historičnega zanimanja sta bili reformacija in protireformacija ter slovenski protestantizem nasploh. V tem okviru ga je najbolj zanimala duhovna podoba Primoža Trubarja. Grmič pravi, da sta Trubarja pri njegovem delu vodila dva principa, dušno-pastirski in misijonarski; pri obeh se razodeva njegov humanizem, še posebej ljubezen do Slovencev in Hrvatov. Grmič je Trubarja označil za karizmatičnega reformatorja z apostolsko vnemo »za Kristusov nauk in pristno krščanstvo« in hkrati za »izredno gorečega v skrbi za svoj narod, za njegov obstoj in njegovo kulturo«.

Pomemben sklop Grmičevih zgodovinskih razmislekov je bil posvečen prevratni dobi ob koncu prve svetovne vojne. Gre za Majniško deklaracijo, za boj za severno mejo in v tem okviru še posebej za generala Maistra ter za koroški plebiscit leta 1920. Grmič je v številnih razpravah nedvoumno povedal, da so bili prevratni dogodki v letih 1917–1920 poleg slovenskega osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno ključni za nastanek samostojne slovenske države po razpadu Jugoslavije leta 1991. Če je Majniška deklaracija pomenila dokončno odločitev za odcepitev od Avstrije, je narodnoobrambno dejanje generala Maistra in njegovih prostovoljcev pomenilo ohranitev Maribora in precejšnjega dela Podravja znotraj matice Slovenije. Glede na to, da

je bil boj za slovensko severno mejo ob koncu prve svetovne vojne eno najbolj prelomnih zgodovinskih obdobij za Slovence v tem delu Slovenije, je Grmič precej pozornosti posvetil tudi vlogi štajerskih duhovnikov v boju za severno mejo. Duhovščina lavantinske škofije je takrat odigrala veliko vlogo pri prebujanju narodne zavesti in s tem najbolj dosledno nadaljevala poslanstvo škofa Slomška.

Tretji sklop Grmičevih zgodovinskih spisov se nanaša na štajerske duhovnike (Slomškove učence) oziroma slovenske rodoljube, ki jih imenuje »naši svetilniki« oziroma »zvezde vodnice«. Poleg že omenjenega škofa Slomška se je rad ustavljal še ob dr. Antonu Korošču, dr. Ivanu Jožefu Tomažiču, Edvardu Kocbeku, Janezu E. Kreku (ki sicer ni bil Štajerec), Jožetu Lampretu in še nekaterih. Slomšek, Korošec in Krek so odločujoče zaznamovali čas od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne, Tomažič, Kocbek in Lampret pa obdobje od tridesetih do sredine petdesetih let prejšnjega stoletja.

Po Grmičevem mnenju je Krek oče slovenskih krščanskih socialistov in naprednih krščanskih skupin med dvema vojnoma. Tudi Grmič je spadal med krščanske socialiste. O Kreku je dobesedno napisal, da njegov »socializem more biti tudi danes zagovornikom demokracije pomembna spodbuda za zidanje čim popolnejše, humane, demokratične, pluralistične družbe. Duhovnost namreč ni nekaj, kar bi bilo le za verujoče, temveč je nekaj, kar morejo in morajo priznavati tudi neverujoči, če hočejo biti resnično humani ljudje. Dr. Antona Korošca nam je Grmič prikazal kot enega največjih politikov, kar jih je doslej premogel slovenski narod. V prvi vrsti je izpostavil Koroščevo delovanje v času najhujše germanizacije Slovencev v zadnjem obdobju Habsburške monarhije ter njegova prizadevanja za slovensko odcepitev od Avstro-Ogrske. Enako prizadeven, čeprav nekoliko manj uspešen, je bil Korošec pri zavzemanju za čim bolj avtonomni status Slovencev v prvi jugoslovanski državi. Korošček politični profil smemo po Grmičevem mnenju ocenjevati predvsem skozi njegova prizadevanja za pravice slovenskega naroda. Zato smemo upravičeno sklepati, da je Koroščeva nenadna smrt (v dokaj nenavadnih okoliščinah!) samo nekaj mesecev pred nacifašističnim napadom na Jugoslavijo močno vplivala na razvoj dogajanj na Slovenskem po aprilu 1941.

Grmič je bil tudi veliki častilec lavantinskega škofa dr. Ivana Jožefa Tomažiča predvsem zaradi njegove pokončne drže do nacističnih okupatorjev v tistih za slovenski narod tako usodnih časih. Škof Tomažič je bil zelo vesten posnemovalec in nadaljevalec dela škofa Slomška. Kakor nekoč Slomšku, je bila tudi njemu najvišja norma vest, ki mu je narekovala pogumno držo v odnosu do nacističnih oblasti in v odločni obrambi slovenstva. Že pred vojno je imel škof Tomažič drugačne poglede na probleme v slovenskih katoliških vrstah, ki so bili predvsem posledica dveh papeških okrožnic (Quadragesimo anno – 1931 – o krščanskem socializmu in Divini redemptoris – 1937 – kjer

odločno obsoja komunizem), ki sta močno zaostriili nasprotja med krščansko socialističnimi gibanji in organizacijami ter integralistično radikalno Katoliško akcijo pod vodstvom prof. Ernesta Tomca. Za razliko od ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana se je mariborski škof Tomažič zavzemal za strpnost do drugače mislečih. Različna miselnost obeh škofov se je najbolj radikalno pokazala na versko obnovitvenem tečaju katoliških izobražencev v Kranju leta 1940, na katerem se je škof Tomažič zavzemal za premostitev razlik, za gradnjo mostov in enotnost v različnosti, medtem ko je škof Rožman odločno zagovarjal rušenje mostov, delitev duhov in edinost ne samo v dogmah ampak tudi v disciplini, metodi in taktiki verskega delovanja. Škof Rožman je šel celo tako daleč, da je izjavil: »Treba nam je novega Mahniča, četudi bi šel kje predaletč!« Razlika med Tomažičem in Rožmanom je med vojno postala skoraj usodna za nadaljnji obstoj slovenskega naroda. Škof Tomažič si je s svojo pokončna držo pred nacisti, ko je odločno protestiral proti okupatorjevemu ravnanju s slovensko duhovščino (aretacije, deportacije ...), ko je odklonil članstvo v Štajerski domovinski zvezi in z odločnim zavračanjem oboroženega belogardističnega in domobranskega boja proti partizanom in OF postavil najlepši življenjski spomenik, na katerem pa ostaja madež še vedno ne dovolj raziskane njegove vloge pri izgonu duhovnika krščanskega socialista Jožeta Lampreta v Senjsko-modruško škofijo na Hrvaškem (na začetku leta 1940) in njegovem medvojnem cerkvenem suspenzu (septembra leta 1943 se je vrnil v Slovenijo in se takoj priključil partizanom!).

O Edvardu Kocbeku, eni vodilnih osebnosti slovenske OF, je Grmič zapisal, da se je Kocbek odločil za OF iz notranje nuje, ker mu je tako narekovala njegova notranja vest, njegov krščanski etos. Kocbek je bil eden redkih, ki je med krščanstvom in komunizmom videl moralno sorodnost, ki mu je opravičevala sodelovanje s komunisti. Osvobodilni boj proti okupatorjem je imel za Kocbeka trojni pomen. Šlo je za novo slovenstvo, za nove družbene odnose in prečiščeno krščanstvo, kar je na skupnem imenovalcu pomenilo tudi spremenjen slovenski narodni značaj.

Ko analiziramo Grmičev odnos do slovenskega osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno seveda ne smemo mimo dejstva, da je bil ves čas svojega javnega delovanja človek s katoliške levice, svojevrsten in prodoren krščanski socialist in mislec, ki ni hotel ostati ujetnik institucije, ki ji je pripadal. Zato je bil še toliko bolj odločen pri opozarjanju na nevarnost ponovne klerikalizacije slovenske rimskokatoliške cerkve, kakršni smo bili že priča tik pred drugo svetovno vojno v ljubljanski škofiji in v kakršno nas danes pehajo novodobni Mahniči in Tomci po vsem slovenskem katoliškem občestvu. Za Grmiča je bila privrženost temeljnemu izročilu evangelija glavno vodilo tudi pri ocenjevanju vloge in pomena osvobodilnega boja za ohranitev in razvoj slovenskega naroda.

Kot neutrudden iskalec resnice in hkrati neprizanesljiv kritik prilaščanja ali monopoliziranja le-te se je loteval različnih vprašanj in problemov. Najprej se je zelo temeljito lotil razrešitve dileme o moralnih razsežnostih osvobodilnega boja. Izhajal je iz ugotovitve, da po okupaciji leta 1941 na druga sredstva, ki bi bila učinkovita za obrambo pred nacističnim in fašističnim nasiljem, kakor je bil oborožen odpor zoper okupatorja, sploh ni bilo mogoče misliti. Ko govorimo o moralni razsežnostih osvobodilnega boja, pravi Grmič, moramo iskati odgovore na vsaj tri vprašanja, in sicer o moralni upravičenosti oboroženega odpora, o načinu in metodah osvobodilnega boja in o posledicah tega boja.

Moralno upravičenost oboroženega odpora vidi Grmič v okupatorjevih raznarodovalnih načrtih, ki so pomenili smrtno obsodbo slovenskega naroda. Vrsta okupatorjevih potujčevalni ukrepov je bila v popolnem nasprotju s tedanjim mednarodnim pravom, zato je bilo z moralnega vidika popolnoma upravičeno, da so ustanovitelji OF pozvali Slovence k oboroženemu odporu, k silobranu oziroma samoobrambi. Do odločitve za odpor je zato prišlo povsem upravičeno, po vesti in tudi v skladu s katoliškimi moralnimi načeli. Šlo je namreč za boj zoper nelegitimno oblast, zoper tiranijo v najhujšem pomenu besede; šlo je za zaščito temeljnih pravic posameznika in slovenskega naroda nasploh. Zato tudi pri večini vernih ljudi (partizani so bili večinoma verni) ni bilo dileme o vključitvi v osvobodilni boj. Na Štajerskem je tako storilo tudi precej katoliških duhovnikov. Vernih ljudi tudi ni motilo zavestno sodelovanje s komunisti, saj je bil v tedanjem trenutku nacizem s svojimi potujčevalnimi ukrepi mnogo nevarnejši od komunizma. To je potrdil tudi papež Pij XII., ko je med vojno zadolžil svojega tajnika in ameriške škofo, naj podprejo ameriškega predsednika Roosevelta pri njegovi odločitvi za sodelovanje s Sovjetsko zvezo, ker je bil takrat Hitler veliko nevarnejši sovražnik kot komunistična Sovjetska zveza.

Tisti, ki so se odločili za oboroženi boj proti okupatorju, so morali biti pripravljeni na žrtve in računati z njimi; opravičevali so jih lahko tako, da so s tem preprečili še hujše nasilje. Po Grmičevem mnenju je šlo za dopustitev nekega zla, da se prepreči še hujše zlo. Do nepotrebnih žrtev je prihajalo takrat, ko je namen posvečeval sredstva, zlasti ko so se nasprotniki OF vidno povezali z okupatorji. Takrat je postalo medsebojno obračunavanje še posebej kruto. Ideologiji se je dajalo prednost pred narodnostjo. To pa je bilo narobe.

Posledice osvobodilnega boja so bile pozitivne in negativne. Najpomembnejša pozitivna posledica po mnenju Grmiča je bila v obrambi slovenskega naroda pred nasilnim in divjaškim postopanjem okupatorjev s Slovenci. Odpor je preprečil uresničitev okupatorjevih načrtov o uničenju slovenskega naroda. Če ne bi bilo odpora, Slovenci ne bi imeli ničesar pokazati, s čimer smo pomagali premagati največje zlo 20. stoletja. Takšna drža bi v resnici pomenila moralni razkroj slovenske družbe in močno slabitev narodne zavesti.

Pozitivna posledica oboroženega odpora je bila tudi v tem, da smo za zasluge v boju proti nacifašizmu oziroma za sodelovanje na strani zaveznikov dobili Primorsko in Istro.

Negativna posledica oboroženega odpora po Grmičevem mnenju se je najmočneje pokazala v ideološki diferenciaciji med pripadniki osvobodilnega gibanja, še bolj pa v povezavi nasprotnikov OF z okupatorji in z bojem zoper OF in partizanstvo. S tem pa so nasprotniki OF postali tudi sovražniki vseh tistih sil, ki so se bojevale zoper nacizem in fašizem. Postali so izdajalci lastnega naroda. Po Grmičevi sodbi je bila takšna odločitev povsem nemoralna in za takšno ravnanje pred zgodovino ni opravičila.

Grmič je ostro obsodil tudi povojne poboje in jih štel med negativne posledice oboroženega odpora. Označil jih je kot strašen zločin, a obenem ugotavljal, da bi domobranci v primeru zmage s komunisti ravnali enako. A to seveda ne opravičuje tistih, ki so ta zločin zagrešili, zopet kot posledico priznavanja popolne prednosti ideologije nad narodnostjo. Kljub temu pa je Grmič odločno zagovarjal stališče, da je kakršnokoli enačenje osvobodilnega boja in njegovih nasprotnikov popolnoma nemogoče in da veličine tega boja tudi vsi negativni pojavi, ki so ga spremljali, ne morejo zabrisati.

Tistim, ki so govorili (in še govorijo) o osvobodilnem boju kot zločinah, je Grmič rad odgovarjal v evangelijskem stilu: »Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen v partizane!« in dalje: »Če bi bili ti pravičniki iskreni, bi morali obmolkniti kakor pismouki in farizeji, ki so h Kristusu pripeljali grešnico, da bi jo obsodili.« Grmič piše, da so se partizani bojevali za svobodo, za domovino in zvestobi svojemu narodu v Slomškovem duhu podredili vse drugo, tudi vero. Odločitev za oboroženi boj zoper okupatorje, ki so hoteli uničiti slovenski narod in so te načrte tudi že dosledno uresničevali, je bila v skladu s katoliškimi načeli o samoobrambi pred nelegitimno oblastjo, ki je bila hkrati povsem nečloveška.

Tisti, ki so se odločili nasprotno in se podali v bratomorni boj skupaj z okupatorji, so ravnali nemoralno, če so se tako odločili premišljeno in prostovoljno. Grmič je tudi zapisal: »Domobranci in njihovi sodelavci so v resnici zašli na najbolj krivo pot, saj so se skupno z okupatorji bojevali proti vsemu tistemu, kar so razglašali kot svoje cilje, čeprav se mnogi tega niso zavedali, bojevali so se zoper svoj narod, zoper vero, zoper boga in zoper cerkev ...« Po Grmičevem mnenju bi Slomšek gotovo pohvalil boj partizanov, kakor je dal nekoč izredno priznanje slovenskim protestantom.

V slovenskem narodu se danes, žal, še vedno močno odražajo revanšistične težnje zoper partizane pri tistih, ki so bili na strani poražencev. Niti se ne zavedajo, piše Grmič, da partizana nosijo v svojem srcu kot slabo vest in se bodo zato bojevali zoper njega še vedno, četudi bo zadnji partizan umrl, kakor so se bojevali nacisti in fašisti zoper Žide in kakor so nacisti opravičevali svoje

početje s tem, da so pripisovali Židom samo vse slabo. Enako počenjajo danes pri nas tudi »domobransko usmerjeni« in spreobrnjenci iz komunizma, ki še posebej čutijo potrebo, da se znebijo neprijetne sence, ki jih spremlja. Posebej žalostno pa je, da danes nekateri predstavniki cerkve celo kot »ljubitelji slovenskega naroda« širijo razdor med narodom, ko razglašajo najbolj pogubno ločitev duhov na verne, kot edino prave Slovence, in neverne, ko odrekajo osvobodilnemu gibanju vsako zaslugo za narod in prikazujejo domobranstvo samo kot nujno samoobrambo slovenskega naroda pred brezbožnim komunizmom. Grmič je pravilno ugotovil, da bi bilo moralno zdravje slovenskega naroda postavljeno pod vprašaj, če Slovenci danes ne bi znali več ceniti osvobodilnega boja. Šlo bi za moralni razkroj, kakor je rekel tudi Edvard Kocbek.

Škof Grmič je pogosto opozarjal na to, da so nekateri po letu 1991 začeli prav paranoično govoriti samo o revoluciji in trpljenju v letih 1941–1945 in o desetletjih krivic vse do leta 1990, ne pa tudi o boju na življenje in smrt našega naroda zoper fašistične in še posebej nacistične zločince, ki so poteptali vso človekovo dostojanstvo in njegove pravice, osebne, narodne in verske.

In ne nazadnje, Grmič je odločno zapisal, da partizanstvo in OF pomenita za slovenski narod tako prelomnico kot noben dogodek v njegovi dosedanji zgodovini. Domovina je postala zanj najvišja vrednota. Gledajoč iz tega zornega kota je osvobodilni boj prekalil slovenski narodni značaj in v marsičem spremenil miselnost slovenskega človeka. Pomenil pa je tudi začetek odločne poti v smeri lastne slovenske državnosti, saj je zaščitil obstanek vseh vrednot, iz katerih je slovenski narod črpal svojo življenjsko moč in narodove pravice. Obenem je partizanstvo dalo slovenskemu narodu v roke legitimacijo, s katero se lahko s ponosom pokaže v skupnosti narodov, ki so se uprli nemškemu nacizmu in italijanskemu fašizmu kot najhujšemu sovražniku evropske kulture, civilizacije in tudi krščanstva. Zato je, kot je zapisal Grmič, naravnost blazno in nacionalno pogubno poskušati danes to legitimacijo razvrednotiti.

Če sem uvodoma pisal o Grmičevi karizmi, lahko ob koncu brez zadržkov dodam, da ga moremo in moramo šteti med največje moralne avtoritete in najbolj priljubljene Slovence svojega časa. Bil je razumnik najširših obzorij in v zadnji polovici stoletja eden najodločnejših zagovornikov dialoga med cerkvijo in državo ter strpnosti med različno mislečimi. Škofa Grmiča zato v slovenski kulturni in politični zgodovini kakor tudi v zgodovini slovenske Katoliške cerkve ne bo mogoče zaobiti. Bil je eden tistih mislecev, ki so odločilno sodelovali pri polaganju temeljev družbene demokratizacije že precej let pred osamosvojitvijo Slovenije. Gradil je most čez reko, ki se je zdela nepremostljiva, in v času, ko se mnogi »tej reki« še približati niso upali ali hoteli.

LITERATURA

Marjan Žnidarič: Škof Grmič in NOB; Odnos katoliškega škofa in teologa do slovenskega osvobodilnega boja v letih 1941–1945. Časopis za zgodovino in narodopisje, 10/2016, Letnik: 87, Številka: 4, str. 97–107.

Marjan Žnidarič: Dr. Vekoslav Grmič, BOREC, 2004/LVI, str. 323–326.

Marjan Žnidarič: Škof Grmič- Osemdesetletnik, Znamenja 2003, št. 3–4, str. 154–165.

Marjan Žnidarič: Nekaj razmislekov o Grmičevih zgodovinskih spisih, Znamenje 2005, št. 3–4, str. 14–18.

Marjan Žnidarič: Škof za novo tisočletje, katalog k razstavi, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 2003, 19. str.

Vekoslav Grmič: Moralne razsežnosti osvobodilnega boja, Moja misel Ljubljana 1995, str. 139–150.

Vekoslav Grmič: Slomškov pomen za današnji čas, Moja misel Ljubljana 1995, str. 153–165.

Vekoslav Grmič: Štajerski duhovniki na braniku severne meje, Moja misel, Ljubljana 1995, str. 187–195.

Vekoslav Grmič: Kocbekova odločitev za OF in njegov krščanski etos, Moja misel, Ljubljana 1995, str. 199–211

Vekoslav Grmič: Govor pri maši za vse žive in mrtve borce, posebej za vse, ki so padli v zadnjih bojih 2. svetovne vojne Izzivi in odgovori (v Evropi) na Poljanah Ljubljana 2000, str. 183–185.

Vekoslav Grmič: Govor pod Ljubeljem ob 54-letnici osvoboditve koncentracijskega taborišča, Izzivi in odgovori, Ljubljana 2000, str. 197–199.

ZGODOVINSKI SPISI ŠKOFA DR. VEKOSLAVA GRMIČA S POSEBNIM POUČENJEM NA NARODNOOSVOBODILNI BORBI SLOVENCEV – NOB 1941–1945

Povzetek

Teologa, humanista, filozofa in etika škofa Grmiča lahko obravnavamo kot enega zadnjih polihistorjev med slovenskimi izobraženci. V svojih javnih nastopih in publiciranih spisih se je loteval praktično vseh področij družbenega dogajanja. Posebno mesto v njegovem ustvarjalnem opusu zavzemajo zgodovinski spisi, v katerih je posebej izpostavljaval moralno moč slovenskega naroda v uporabi proti potujčevalcem in okupatorjem. Slovenska narodna in zgodovinska zavest ter uporništvost nas je konec koncev tudi ohranilo kot etnično skupnost. Slovenski odpor proti okupatorjem obravnava Grmič predvsem z zornega kota etične dileme, ali je bil odpor nujen ali ne. Brez pomislekov ga označuje kot nujno in visoko moralno dejanje. To je bilo zanj dejanje silobrana, do katerega je imel slovenski narod vsa pravica. Po njegovem mnenju je šlo za samoobrambo v najpristnejšem pomenu besede, saj so okupatorji slovenski narod obsodili na fizično uničenje. Grmič se je temeljito lotil tudi dileme o moralnih razsežnostih osvobodilnega boja in ugotovil, da po okupaciji leta 1941 razen oboroženega odpora proti okupatorjem na druga sredstva, ki bi bila učinkovita za

samoobrambo pred nacističnim in fašističnim nasiljem, sploh ni bilo mogoče misliti. Odločitev Slovencev za oboroženi odpor je bila po Grmičevem mnenju povsem upravičena ter tudi v skladu s katoliškimi moralnimi načeli. Šlo je namreč za nelegitimno oblast in odpor zoper tiranijo v najhujšem pomenu besede. Zato tudi pri večini vernih ljudi (in partizani so bili večinoma verni!) ni bilo dileme o vključitvi v osvobodilni boj. Na Štajerskem je tako storilo tudi precej katoliških duhovnikov. Vernih tudi ni motilo zavestno sodelovanje s komunisti, saj je bil v tedanjem trenutku nacizem s svojimi potujčevalnimi ukrepi mnogo nevarnejši od komunizma. To je ne nazadnje potrdil tudi papež Pij XII., ko je med vojno zadolžil svojega tajnika in ameriške škofe, naj podprejo ameriškega predsednika Roosevelta pri njegovi odločitvi za sodelovanje s Sovjetsko zvezo, ker je bil Hitler takrat veliko nevarnejši sovražnik kot komunistična Sovjetska zveza, torej (po Churchill) »sovražnik mojega sovražnika je moj prijatelj«. Zato so po Grmičevem mnenju postali vsi tisti, ki so sodelovali z okupatorji in se borili zoper OF in partizanstvo, izdajalci lastnega naroda. Takšna odločitev je bila po Grmičevi sodbi povsem nemoralna in za takšno dejanje pred zgodovino ni opravičila.

HISTORICAL WRITINGS OF BISHOP DR. VEKOSLAV GRMIČ WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE 1941–1945

Summary

A special place in his creative oeuvre is occupied by his historical writings, in which he particularly emphasised the moral strength of the Slovenian nation in its resistance against the alienators and occupiers. Slovenian national and historical consciousness and rebellion, after all, is what has preserved us as an ethnic community. Grmič discusses the Slovenian resistance against the invaders primarily from the angle of the ethical dilemma of whether the resistance was necessary or not. He has no hesitation in describing it as a necessary and highly moral act. For him, it was an act of self-defence to which the Slovenian nation had every right. In his view, it was self-defence in the truest sense of the word, because the occupiers had condemned the Slovenian nation to physical destruction. Grmič also thoroughly addressed the dilemma of the moral dimensions of the liberation struggle, concluding that after the occupation in 1941, apart from armed resistance against the occupiers, no other means of self-defence against Nazi and fascist violence could be thought of as effective. In the opinion of Grmič, the decision of the Slovenes to engage in armed resistance was totally justified and also in accordance with Catholic moral principles. It was a question of illegitimate power and resistance against tyranny in the worst sense of the word. That is why most religious people (and the partisans were mostly religious!) had no dilemma about joining the liberation struggle. In Styria, a large number of Catholic priests also did so. Nor did the religious people mind knowingly collaborating with the Communists, because at that moment Nazism, with its alienating measures, was much more dangerous than Communism. This was confirmed, not least, by Pope Pius XII when, during the war, he instructed his secretary and the American bishops to support US President Roosevelt in his decision to cooperate with the Soviet Union, because Hitler was then a far more dangerous enemy than the Communist Soviet Union, i.e. (according to Churchill) “the enemy of my enemy is my friend”. Therefore, according to Grmič, all those who collaborated with the occupiers and fought against the OF and the partisans became traitors to their own nation. Such a decision was, according to Grmič’s judgement, completely immoral and there is no justification for such an act in the eyes of history.

HISTORISCHE SCHRIFTEN VON BISCHOF DR. VEKOSLAV GRMIČ MIT BESONDEREM AUGENMERK AUF DEN NATIONALEN BEFREIUNGSKAMPF IN DEN JAHREN 1941–1945

Zusammenfassung

Der Theologe, Humanist, Philosoph und Ethiker Bischof Grmič gilt als einer der letzten Polyhistoriker unter den slowenischen Intellektuellen. In seinen öffentlichen Reden und veröffentlichten Schriften befasste er sich mit praktisch allen Bereichen der gesellschaftlichen Entwicklung. Einen besonderen Platz in seinem Schaffen nehmen seine historischen Schriften ein, in denen er besonders die moralische Stärke der slowenischen Nation in ihrem Widerstand gegen die Entfremder und Besatzer hervorhob. Das slowenische National- und Geschichtsbewusstsein und die Rebellion sind es schließlich, die uns als ethnische Gemeinschaft erhalten haben. Grmič erörtert den slowenischen Widerstand gegen die Invasoren vor allem aus dem Blickwinkel des ethischen Dilemmas, ob der Widerstand überhaupt notwendig war oder nicht. Er zögert nicht, ihn als einen notwendigen und höchst moralischen Akt zu bezeichnen. Für ihn war es ein Akt von Notwehr, auf die das slowenische Volk jedes Recht hatte. Seiner Ansicht nach war es Selbstverteidigung im wahrsten Sinne des Wortes, denn die Besatzer hatten das slowenische Volk zur physischen Vernichtung verurteilt. Grmič befasste sich auch eingehend mit dem Dilemma der moralischen Dimension des Befreiungskampfes und kam zu dem Schluss, dass nach der Besetzung im Jahr 1941 außer dem bewaffneten Widerstand gegen die Besatzer kein anderes Mittel der Selbstverteidigung gegen die Gewalt der Nazis und der Faschisten als wirksam angesehen werden konnte. Nach Ansicht von Grmič war die Entscheidung der Slowenen, sich am bewaffneten Widerstand zu beteiligen, voll und ganz gerechtfertigt und entsprach auch den katholischen moralischen Grundsätzen. Es ging um unrechtmäßige Macht und Widerstand gegen Tyrannei im schlimmsten Sinne des Wortes. Daher gab es selbst für die Mehrheit der religiösen Menschen (und die Partisanen waren überwiegend religiös!) keinerlei Dilemma, sich dem Befreiungskampf anzuschließen. In der Steiermark taten dies auch einige katholische Priester. Die Gläubigen störten sich auch nicht an der bewussten Kollaboration mit den Kommunisten, denn zu diesem Zeitpunkt war der Nationalsozialismus mit seinen entfremdenden Maßnahmen viel gefährlicher als der Kommunismus. Dies wurde nicht zuletzt von Papst Pius XII. bestätigt, als er während des Krieges seinen Sekretär und die amerikanischen Bischöfe anwies, US-Präsident Roosevelt in seiner Entscheidung zu unterstützen, mit der Sowjetunion zu kooperieren, denn Hitler war damals ein weitaus gefährlicherer Feind als die kommunistische Sowjetunion, d.h. (nach Churchill) „der Feind meines Feindes ist mein Freund“. Aus diesem Grund wurden nach Ansicht von Grmič all diejenigen, die mit den Besatzern kollaborierten und gegen die OF und die Partisanen kämpften, zu Verrätern an ihrer eigenen Nation. Eine solche Entscheidung war nach dem Urteil von Grmič völlig unmoralisch und es gibt keine Rechtfertigung für eine solche Tat im Angesicht der Geschichte.

Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu

Srečko Reher*

Potrijeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.04 Strokovni članek
UDK 929Grmič V.:070.48

Srečko Reher: Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 110–139

Ustanovitev in vsebinska naravnost revije Znamenje, ki so jo ustanovili trije osrednji takratni katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek in Stanko Cajnkar leta 1971, sovpada s številnimi premiki tako na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v takratni Jugoslaviji in tudi v Katoliški cerkvi po 2. vatikanskem koncilu. Grmič je v reviji Znamenje sodeloval vse od prve številke do smrti leta 2005. Njen glavni urednik je bil od 17. do 20. letnika, odgovorni urednik od 16. do 20. letnika, vključen pa je bil tudi v njene odbore. V dvainštiridesetih letih izhajanja (od 1971 do 2012) po njegovi zaslugi reviji niso dajali ton samo priznani domači teologi in razumniki – ne oziraje se, ali so verujoči ali neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, revija Znamenje, institucionalna vernost, slovensko krščanstvo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, knjižni program »Sodobna misel«.

---

* Srečko Reher, univ. dipl. teol. in univ. dipl. slov., zadnjih sedem let njega izhajanja glavni in odgovorni urednik revije Znamenje, srecko.reher@guest.arnes.si

1.04 Professional article
UDC 929Grmič V.:070.48

Srečko Reher: The Znamenje journal as part of the creative oeuvre of Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 110–139

The founding and content focus of Znamenje journal, founded in 1971 by three central Catholic intellectuals of the time, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek and Stanko Cajnkar, coincided with a number of changes in the political, cultural, and economic spheres of both Yugoslavia at the time and the Catholic Church after the Second Vatican Council. Grmič contributed to Znamenje journal from its first issue until his death in 2005. He was its editor-in-chief from the 17th to the 20th editions, the editor responsible from the 16th to the 20th editions, and was also involved in its committees. During the forty-two years of its publication (from 1971 to 2012), thanks to him, the journal was not only given tone by renowned local theologians and intellectuals – whether believers, non-believers, or otherwise – but was also enriched by the translations of the world's leading theologians and scholars in a wide range of scientific fields, critical assessments of traditional theology, religious practices, the Church's institutional religiosity, social, political and cultural developments in Europe and around the world, and opening up the horizons of new contextual theologies that answered concrete questions in the light of faith.

Keywords: Vekoslav Grmič, Znamenje journal, institutional religiosity, Slovenian Christianity in the 1970s, Sodobna misel (Contemporary Thought) book programme.

POKONCILSKI IZZIVI ZA MLADEGA TEOLOGA

Revija Znamenje so ustanovili leta 1971 trije takratni osrednji katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek ter Stanko Cajnkar in postavili temelje njeni vsebinski zasnovi, ki je bila drugačna od njene predhodnice Nove poti¹.

Ustanovitev revije sovpada tudi z najbolj ustvarjalnim in vsestransko razvejanim obdobjem Grmičevega delovanja, ki se je začelo po njegovem odlično ubranjenem doktoratu na Teološki fakulteti v Ljubljani leta 1961 na temo **Teološka vsebina strahu v eksistencializmu**². Njegova disertacija je predstavljala

---

¹ Revija Nova pot je bilo interno glasilo Ciril-Metodijskega društva slovenskih duhovnikov (CMD). Njen glavni urednik je bil vse od ustanovitve naprej dr. Stanko Cajnkar (1900–1977), ki je bil dekan Teološke fakultete v Ljubljani od leta 1950 do 1966, ustanovni član Ciril-Metodijskega društva in izredni profesor bibličnih ved na Teološki fakulteti v Ljubljani. V prvi številki je uredništvo na novo ustanovljene revije Znamenje zastavilo S. Cajnkarju nekaj vprašanj in v uvodniku v intervju zapisalo: »Interna društvena revija NOVA POT je pripravila prostor pričujoči javni, širši in okoliščinam ustrežnejši novi reviji Znamenje.« (Znamenje 1 /1971/1, str. 3.) Več pa je o S. Cajnkarju najti v zapisu V. Grmiča Ob odkritju plošče dr. Stanki Cajnkarju v Savcih, 5. maja 1990. (Prim. Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 194–197.)

² Doktorsko disertacijo Teološka vsebina strahu v eksistencializmu je izdelal pod mentorstvom dr. Janeza Fabijana ter somentorjev dr. Antona Trstenjaka in dr. Antona Strleta. 5.

tematski odmik na področju takratne slovenske teologije³. Z njo so se Grmiču – župniku na Vrnskem – odprla vrata v akademske teološke kroge.⁴ Ko je začel s predavanji na Teološki fakulteti v Ljubljani, se je takoj pridružil krogu omizja z eminentnimi teološkimi profesorji: filozofom Janezom Janžekovičem (1901–1988), psihologom Antonom Trstenjakom (1906–1996), bibliicistom in literatom Stankom Cajnkarjem (1900–1977), zgodovinarjem Maksom Miklavčičem (1900–1971) in dogmatikom Janezom Fabijanom (1889–1967), dokler ga niso zaprli, in z njimi razpravljal o teoloških, družbeno-političnih vprašanih ter dialogu.⁵ V letih do imenovanja za pomožnega škofa v Mariboru je objavil številne obsežne razprave v fakultetni reviji *Bogoslovni vestnik*, ki je začela ponovno izhajati leta 1965.⁶

---

oktobra leta 1961 jo je obranil na Teološki fakulteti v Ljubljani. Več o njegovi disertaciji glej v: F. Pivec, Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, *ČZN* 4 (2016), str. 85–95. V celotnem besedilu poudarjam posamezne dele, ki jih hočem posebej izpostaviti, z odebeljenim tiskom – »bold type«.

³ Prim. H. Grandovec, Zgodbe iz Življenja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, *Znamenje* 33(2003), str. 178.

⁴ »Leta 1962 me je fakulteta pozvala, naj se potegujem za mesto predavatelja za dogmatiko. To sem tudi storil, vendar je morala takrat verska komisija dati pristanek za to, da je lahko bil nekdo nastavljen na teološki fakulteti. Komisija je nato iskala podatke, seveda jih je iskala tudi na Vrnskem. Očitno jih je dobila od nekoga, ki tej nalogi ni bil dorasel. Verska komisija je potem na podlagi podatkov, ki jih je dobila z Vranskega, odločila, da nisem zaželen na teološki fakulteti. O dogajanju sem obvestil škofa Držečnika, ki je šel k predsedniku komisije Borisu Kocijančiču. Ta je pristal, da postanem predavatelj, če škof Držečnik jamči, da ne bom počel česa protidržavnega.« (H. Grandovec, Zgodbe iz življenja, str. 178.) Na predlog komisije mu je bilo 30. junija 1962 izdano dovoljenje, da sme začeti s predavanji. Sprva je predaval dve uri tedensko, ko pa je nehal predavati njegov mentor pri doktorski disertaciji dr. Janez Fabijan, je predaval štiri ure.

⁵ H. Grandovec, n. d, str. 178.

⁶ V prvi številki, ki je izšla leta 1962, je že objavil razpravo z naslovom *Osnove teologije strahu v evangelijih* (Razprava je izšla v Zborniku razprav teološke fakultete, ki je izšel ob 500-letnici ustanovitve ljubljanske škofije.) Sledile so: *Teološki pogled na duhovno situacijo sedanjega človeka*, *BV*, 25 (1965), str. 39–56; *Geneza greha na zemlji*, *BV*, 25 (1965), str. 51–60; *Teološka utemeljitev dialoga z ločenimi brati*, *BV*, 26 (1966), str. 95–103; *Bog v stvarstvu*, *BV*, 27 (1967), str. 21–30; *Oblike modernega ateizma*, *BV*, 27 (1967), str. 17–210; *Teološki vidiki dela*, *BV* 27 (1967), str. 89–108; *Temeljne misli o krščanskem humanizmu*, *BV* 28 (1968), str. 5–13; *Evolucija in odrešenje*, *BV*, 29 (1969), str. 285–294. *Vprašanje božje smrti*, *BV*, 29 (1969), str. 3–11. *Ocene: Truhlar K. V., Pokoncilski Katoliški etos*, v: *BV*, 27 (1967), str. 310–311; *V. K. Truhlar, Teilhard und Solowjev – Dichtunh und religiöse Erfahrung*, v: *BV* 26 (1966), str. 151–152. Objavil pa je tudi *Bibliografijo dr. Janeza Fabijana*, v: *BV*, 27 (1967), str. 294–297.

SLOVENSKI KATOLICIZEM PRED USTANOVITVIJO REVIFE ZNAMENJE

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je Cerkev na Slovenskem še močno tičala v katolicizmu, kakršen se je v njej oblikoval od srede 19. stoletja naprej. Pretežni del starejših duhovnikov je še vedno vztrajal pri »preizkušeni pred-koncilski pastoralni praksi«: to je pri spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti ter doslednem upoštevanju cerkvenopravnih predpisov; prav tako si ta katolicizem ni upal graditi na posameznikovi osebni veri ter odgovarjati na vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri ter instituciji in jih ni moč reševati s ceneni katekizemskimi odgovori in zahtevami po izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov.

O podobi Boga in iz nje oblikovane vere vanj, v katero je bil ujet takratni slovenski katoličan, je razmišljal v eni od številčk Znamenja tudi njen prvi urednik Franc Rode in jo predstavil takole:

»Zrelost v veri predpostavlja tudi postopno očiščenje naših predstav o Bogu /.../ Dokler ne bomo očistili božjega obličja vseh janzenističnih, jožefinističnih in romantičnih potez, ne bomo prišli do odrasle vere.« Potem pa si zastavi dve retoričnimi vprašanji o podobi Boga v vernosti slovenskega katoličana: »In kakšnega Boga molimo Slovenci? Kakšen je slovenski Bog?« Nanju odgovarja takole: »V predstavi mnogih ima morda še vedno poteze mirnega, pravičnega in modrega cesarja Franca Jožefa I. Naš Bog ljubi red in disciplino. Bog, ki pazi na natančno izpolnitev vseh predpisov. Enooko bitje, ki-vse-vidi-in-vse-ve-greh-se-delati-ne-sme. Naš Bog ima sila izostren čut za pravičnost. On dobro plačuje in hudo kaznuje /.../ Naš Bog nerad odpušča. Da bi tako nekritično in zastoj odpuščal, ko Kristus grešnici, o tem ni govora.« In potem sledita še dve vprašanji: »/.../ ali Slovenci sploh verjamemo v odpuščanje grehov? Narodni proletarci, ki so bili dolgo tlačeni in izkoriščani, so zelo občutljivi za pravičnost. Bog, ki gre nasproti izgubljenemu sinu, nam ne gre v račun. Kaj bi s takim Bogom?« Sledi odgovor: »Naš Bog ni mevža. Naš Bog ni neumen. Tudi poteze Boga, ki živi v slovenski narodni podzavesti, bo treba očistiti, če hočemo, da bo narod došel do zrelostne vere.«⁷ Njegovo razmišljanje je daleč od kake resne sociološke študije o vernosti slovenskega katoličana in podobi Boga v njegovi vernosti, a je zanimivo zato, ker je z njo nakazal, kakšnega vernika je v stoletjih izoblikovala uradna Cerkev na Slovenskem: namesto blagodejnega občutka, da veruje v radostno oznanilo govora na gori in ga udejanja v vsakdanjem življenju, je Cerkev vanj vsadila strah pred pravičnim Bogom, ki samo čaka, da ga bo strogo kaznoval za storjena »grešna dejanja«⁸.

⁷ F. Rode, Krščanska zrelost, v: Znamenje 1(1971)1, str. 99.

⁸ V Slomškovih Drobtincah za leto 1865–1866 lahko preberemo v pridigi Šola poslednje sodbe, pekla in neskončne večnosti: »Kakor hitro peklo na unem svetu ugasne, se peklo na

V nadaljevanju Rode predstavi novega pokoncilskega zrelega kristjana – takega, ki bo znal »razkrinkavati v sebi in v Cerkvi lažne poteze božjega obličja /.../ »Kristjana, ki ni več, verski infantilnež in ideološki ekskluzivnež,« ki so mu s »/K/atekizmi napolnili glavo s kupom 'resnic'«, ne da bi mu bilo jasno, kako »so te resnice med seboj povezane, mnogokrat ni jasno, niti kake resnice so najbolj važne, zato je naša zavest često religiozna ropotarnica, polna resnic in zapovedi.«⁹

Podobno je razmišljal tudi Vladimir Truhlar in opozoril, da »kristjan ni človek, ki ga o veri poučuje le 'cerkveno učiteljstvo', marveč oseba, katere vera je 'bolj' prvenstveno' iz 'poslušanja', 'pokorščine' tistemu 'notranjemu učiteljstvu', kjer je učitelj sam Bog.«¹⁰

Duhovno stanje katolicizma na Slovenskem po vojni in prvih letih po 2. vaticanskem koncilu pa najbolje razkrinkavajo knjige, ki so izšle proti koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja, saj so močno zarezale v takratni slovenski tradicionalistični katolicizem, ki se je duhovno hranili z brezkrvno »pobožnjakarsko« literaturo, in ga je bil, kot bi rekel Franc Rode, ena »sama pobožnost, kleriška previdnost in bojazen«, »pobožnost po naročilu« in »poklicna pobožnost.«¹¹ Dodobra so ga pred ustanovitvijo revije Znamenje razkrile najprej knjiga Vladimirja Truhlarja: **Katoliški pokoncilski etos** (1967)¹² potem Stanka Cajnkarja: **Misli o koncilu** (1968)¹³, Vekoslava Grmiča: **Med vero in nevero** (1969)¹⁴ ter druga Vladimirja Truhlarja: **Katolicizem v poglobitvenem procesu** (1971)¹⁵. Slednja je ob izidu sprožila tako burno polemiko med branitelji konservativnega tradicionalnega katolicizma in koncilsko orientiranimi duhovniki, da jo je moralo uredništvo Znamenja celo prekiniti¹⁶. In kaj je bilo v Truhlarjevi monografiji *Katolicizem v poglo-*

---

tem svetu vname. – Kakor je Bog pravičen, tako je pekel resničen. Ako ni pekla, ni tudi nebes /.../ Le s pajčino neverci in hudodelci peklenški brezen zakrivajo.« (Šola smerti in posebne sodbe, str. 77.)

⁹ F. Rode, *Krščanska zrelost*, str. 98.

¹⁰ V. Truhlar, *Koliko je v slovenski Cerkvi religije*, v: *Znamenje* 1(1971) 3/4, str. 128.

¹¹ F. Rode, *Iberijski zapisi*, v: *Znamenje* 2(1972)4, str. 297.

¹² Dr. K. Vladimir Truhlar, *Pokoncilski katoliški etos*, Mohorjeva družba, Celje 1967, 214 strani.

¹³ V. Grmič, *Štirideset let po koncilu*, v: *Poslednji spisi. Misli o sodobnosti*, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, str. 25.

¹⁴ V. Grmič, *Med vero in nevero*, Mohorjeva družba, Celje 1969, 112 strani.

¹⁵ Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, Mohorjeva družba, Celje 1971, 205 strani.

¹⁶ V prvi številki revije *Cerkev v sedanjem svetu* je leta 1971 uredništvo povabilo k razpravi o Truhlarjevi knjigi *Katolicizem v poglobitvenem procesu*. Na povabilu se je odzvalo več razpravljavcev. Med njimi je v 2. številki napisal svoje mnenje tudi ravnatelj malega semenišča v Mariboru Ivan Žličar. Nanj mu je v 6. številke 1. letnika (1971) (str. 348–350) Znamenja odgovoril moralni teolog dr. Štefan Steiner in polemiko prenesel v

bitvenem procesu tako spornega za slovensko tradicionalistično naravnano krščanstvo? Najbolj je njegove zagovornike zbudla besedna zveza »triumfalističen monoteizem«¹⁷, ki jo je uporabil Karel Rahner v obrambi znanega koncilsko orientiranega kardinala Suenensa. Z njo je teolog označil predkoncilsko katolištvo, ki ga je Suenens ponazoril z domiselno primero: »ledenikom in koncil s soncem, ki led tali«¹⁸. Truhlar je v razlagi primere opozoril, da je »vendar znano, da se pred in med zadnjo vojno naši bogoslovci, slušatelji teološke fakultete, nobeni drugi stroki niso morali tako posvečati kakor cerkvenemu pravu /.../«. ¹⁹ Torej so bili ne toliko oznanjevalci evageljskega veselega sporočila – o ljubezni do sebe in bližnjega, pa tudi sovražnika; ne glasniki miru, ki je paradoksalni nemir verujočega, ki se zaveda, da ni v posesti Boga; ne dobroti, ki se v najvišji meri izkazuje tudi do drugače mislečih; ne v iskanju resnice, v posesti, katere ni nihče in jo vsakdo lahko samo išče; in končno odpuščanju in svobodi –, ampak le še »cerkveni uradniki«, ki so presojali, kaj je skladno s cerkvenimi določbami in kaj ni.

Da bo Truhlarjeva knjiga zmotila pokopališki mir takratnega tradicionalističnega slovenskega katolicizma, je slutil tudi Grmič, ki je v uvodu vanjo zapisal: »Po vsem tem je gotovo potrebno, da se z nemirom v Cerkvi iskreno soočimo, četudi moremo pri nas govoriti še vsaj o navideznem miru. In to moremo storiti iz več razlogov. Najprej bomo na tak način lažje pravilno presodili položaj v naši Cerkvi. Dalje bomo spoznali težave, ki smo jih morda doslej omalovaževali, medtem ko so drugod dobile že takšno obliko, da se zdijo vsaj začasno nepremagljive. Iz rešitev in poskusov drugod se bomo gotovo tudi sami marsikaj naučili.«²⁰

---

revijo Znamenje. Vanjo se je v naslednjem letniku (1972) vključil župnijski upravitelj na Bizeljskem in se s Steinerjem spustil v ostro polemiko o »plitvosti, ozkosti in infantilizmu« v predkoncilski Cerkvi, ki jo je zaključilo uredništvo. Pod sestavek **Odgovor Vilku Šolincu** so podpisani dr. Vekoslav Grmič, dr. Janez Janžekovič, dr. Stanko Cajnkar, dr. Anton Trstenjak, dr. Stanko Janežič, prof. Rafko Vodeb in dr. Franc Rode. (Prim. Znamenje 2/1972/2, str. 435–436).

¹⁷ Takole pravi K. Rahner v obrambi kardinala Suenensa: »Današnji osnovni problem je v resnici vprašanje, ali ni nujno, da se v Cerkvi še zelo veliko in zelo važnega spremeni, kljub nemiru in negotovosti, ki ju take spremembe povzročajo, ali pa se hočemo iz naveličanosti nad vso negotovostjo in nemirom spet povrniti v **triumfalističen monoteizem** stoletja pred II. vaticanskim koncilom«. Nav. Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, str. 12.

¹⁸ Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, str. 16.

¹⁹ Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, str. 18.

²⁰ V. Grmič, *Knjigi na pot*, v: Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, str. 4–5.

Na drugi strani pa je bila Cerkev na Slovenskem še vedno globoko ujeta tudi v predvojni integrizem²¹ in klerikalizem²² ter nezmožna, da vzpostavlja dialog s takratno »brezbožno« samoupravno socialistično oblastjo.

O tem sta v prvih številkah Znamenja spregovorila tudi **Franc Perko** in **Vekoslav Grmič**, ki sta se v razpravah dotaknila vključevanja slovenskih kristjanov v novo samoupravno socialistično družbo.

Profesor dr. F. Perko – kasnejši beograjski nadškof – je v daljši razpravi **Slovenski kristjan v samoupravni družbi opozoril** na klerikalizem v slovenski Cerkvi in na odnos verujočih do aktualne oblasti in ga opredelil takole:

»Uspehi humanizacije naše družbe so nesporni kljub mnogim negativnim pojavom. Priznanju, ki ga jugoslovanski socializem uživa v svetu, se moramo priključiti tudi slovenski kristjani, saj smo sestavni del te samoupravne družbe, v kateri je resnično veliko pristno krščanskih idealov /.../ Ne glede na to, kaj bo storila druga stran, bi bilo po moji presoji krščanskih etičnih načel prav, da Cerkev javno obžaluje, kar je bilo v preteklosti z njene strani in strani slovenskih katoličanov zgrešenega in da v krščanski velikodušnosti odpusti tudi vse krivice, ki jih je pretrpela ter tako ponudi roko sprave /.../ Osebnostno menim, da bo prav uresničena samoupravna socialistična družba dala krščanstvu polno možnost uveljavitve evangeljskega etosa /.../« V nadaljevanju pa izpostavi, da sta potrebni »zahteva in želja po popolni depolitizaciji Cerkve in vere pri nas«. Potem pa pristavi: »Na srečo so si sodobni krščanski pogledi na razvoj družbe (Cerkev dejansko svoje socialne doktrine nima, pač pa na

---

²¹ Grmič **integrizem** takole opredeli: »Integrizem pomeni totalitarnost in izključevalnost nekega nazora v življenju posameznika in človeške družbe in označuje tako vsebino tega nazora kakor tudi način, kako se hoče uveljaviti. Sorodna izraza sta dogmatizem in totalitarizem. Gre tedaj za absolutiziranje nekih svetovnonazorskih spoznanj, za njihovo izključevalno vrednost in pravilnost, za njihovo uveljavljanje na vseh področjih človeškega življenja in dela. Integrizem je v resnici nasprotnik tistega, kar izraža 2. vatiškanski cerkveni zbor z »avtonomijo zemeljskih resničnosti«, nasprotnik je svobode mišljenja, pluralizma in resničnega človeškega razvoja. Integrizem je posebna razsežnost nekega nazora.« (Prenova Cerkve v Sloveniji, v: Resnica iz ljubezni, str. 207.)

²² »**Klerikalizem** zunaj Cerkve je poskus, prizadevanje, da bi si kleriki (duhovniki) na vseh področjih človeškega življenja in dela pridobili vodilno vlogo. Klerikalizem je prizadevanje cerkvenih predstavnikov, da bi vse zemeljske stvarnosti nadzorovali in jih po svoji volji usmerjali. Gre za to, da bi Cerkev povsod imela odločilno besedo. Kolikor pa bi bilo to kdaj nemogoče naravnost doseči, bi ustanavljala vzporedne strukture in tako počasi postala 'država v državi'. Zato lahko rečemo, da pomeni takšen klerikalizem politizacijo Cerkve, ki si zanjo prizadevajo kleriki ali tudi laiki. Klerikalizem v Cerkvi sami pa je zahteva po vsestranski in popolni odvisnosti vsake dejavnosti laikov od klerikov in pomeni teptanje pravic laikov v delovanju ter življenju Cerkve, pomeni preprosto istenje Cerkve s kleriki, kar se tiče odgovornosti, odločanja po njihovem urejanju življenja s pomočjo oblasti, sile. In prav ta miselnost je skupna korenina obeh oblik klerikalizma.« (Deklerikalizacija-evangelizacija našega krščanstva, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, str. 85–86.)

družbene razmere naobrača splošna moralna načela ter marksistični pogled zelo sorodni.« V nadaljevanju pa spregovori še o obnavljanju/ponovnem pojavljanju klerikalizma: »Slovenski kristjani morajo biti odločno proti vmešavanju vere v zgolj politične zadeve, proti vsakemu obnavljanju klerikalizma, hkrati pa odločni branilci svojih pravic, pravic dostojanstva vernega človeka v samoupravni socialistični družbi /.../ Želimo se popolno vključiti v graditev naše samoupravne družbe /.../ Želimo odkrit obračun za našo polpreteklost /.../ protirevolucijo, ki je pri njej sodelovalo vodstvo Cerkve v Ljubljanski pokrajini z nekaterimi kristjani.«²³

Iz drugega zornega kota v svoji razpravi **Klerikalizem v slovenski cerkvi** tudi Grmič zaznava v slovenski Cerkvi veliko klerikalizma, ki izhaja iz »nezaupanja do laikov«, potem da je »ves verski tisk /.../ še vedno v rokah predvsem klerikov, duhovnikov«, da je v njej »večkrat naravnost boleсна občutljivost za 'formalno avtoriteto' in pomanjkanje vsakega posluha za dialog z laiki – strokovnjaki v okviru različnih svetov in izven svetov«, da obstajajo »končno primeri, ko si predstavniki Cerkve poskušajo priboriti zmago nad tistimi, ki drugače mislijo, pa čeprav gre za brate v duhovniškem poslanstvu, s sredstvi, ki so daleč od dialoga in ljubezenske službe.«²⁴

OKOLIŠČINE, KI SO NAREKOVALE USTANOVITEV REVIJE ZNAMENJE

Izhajanje revije Znamenje je najprej povezano s številnimi pomembnimi premiki znotraj Katoliške cerkve, ki jih je prinesel 2. vatikanski koncil (1962–1965). Na začetek prenove jih je postavil papež Janez XXIII.: da je Cerkev potrebna »aggiornameta« – posodobitve ali podanašnjeja ter prevetritve, ki jo je ponazoril s sintagmo »odpiranja oken«²⁵ in do tedaj nepojmljivega odpiranja Vatikana do komunističnega Vzhoda (»ostpolitik«).

Grmič je ta čas burnih dogajanj v Cerkvi predstavil takole: »Ker je bilo to v času po drugem vatikanskem cerkvenem zboru, ki bi ga smeli imenovati čas bujne pomladne rasti po spodbudah tega izrednega dogodka v zgodovini Katoliške cerkve in sploh krščanstva, je razumljivo, da je tudi slovensko krščanstvo začutilo potrebo, da odpre Cerkev in tako omogoči blagodejni preprih, ki

²³ F. Perko, Slovenski kristjan v samoupravni družbi, v: Znamenje 1(1971)1, str. 188. Leta 1976 pa Grmič zapiše v razpravi Prenova Cerkve na Slovenskem: »Res je samo, da so splošne oblike odtujitve v slovenski cerkvi dobile posebno slovensko podobo, kakor so npr. naše hlapčevstvo, naša ozkost duha, ločitev duhov, klerikalizem; kakor so naša povprečnost, pozunanjenost, zakramentalizem, verska shizofrenija ali naš infantilizem.« (Znamenje 6 /1976/5, str. 374.)

²⁴ V. Grmič, Klerikalizem v slovenski Cerkvi, v: Znamenje 1(1971)5, str. 188.

²⁵ Dr. V. Truhlar, Katolicizem v poglobitvenem procesu, str. 12.

bi bil še posebej po dogodkih v času okupacije hudo potreben.«²⁶ Tega prepriha v Katoliški cerkvi na Slovenskem tudi po petih letih po koncilu še vedno ni bilo moč čutiti, kar je v knjigi Pokoncilski katoliški etos pronicljivo zabeležil Vladimir Truhlar: »/.../ ali spremembe, tudi važne spremembe, ali pa: povrniti se v stanje preteklosti. A se je treba zavedati, da bi to drugo danes, ko marsikaj lepega in dobrega iz preteklosti nima več plodne povezave s toplo sodobnostjo, hkrati in počasno umiranje. Potem seveda ne bilo več nemira in negotovosti. Domača Cerkev bi bila kmalu le še eno samo širno pokopališče, s težkim nagrobnikom ter napisom na njem: TU POČIVA V MIRU SLOVENSKI KATOLICIZEM.«²⁷

V ta čas sodijo tudi pomembni premiki v Jugoslaviji, ki so se zaželi dogajati v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja na gospodarskem pa tudi na družbeno-političnem in kulturnem področju. K temu so veliko prispevala tudi dogajanja v tedanji Evropi. Kratko jih je mogoče povzeti: študentskim nemikom iz Evrope leta 1968 so se pridružili tudi študenti v Ljubljani; vidno je politiko v deželah realnega socializma zaznamovala praška pomlad; v Italiji se pojavi evrokomunizem in začne se dialog med kristjani in marksisti; na jugoslovanskem političnem področju je močno odmeval spor med centralisti in federalisti, ki je pripomogel k odlašanju z 8. kongresom ZKJ (Beograd, 1965): na njem je Tito podprl federaliste in na osnovi tega je lahko Edvard Kardelj že naslednje leto na seji izvršnega sveta ZKJ predlagal, da republike dobijo neko obliko državnosti – udeležena je bila z ustavo leta 1974; na področju gospodarstva se rojevajo težnje k vedno večji decentralizaciji, gospodarski rentabilnosti, mednarodni konkurenčnosti in samoupravljanju; v Sloveniji so v tem času na gospodarskem področju močno odmevali cestna afera in liberalnejši pogledi, h katerim je pripomogla tudi federalizacija partije: omogočili so jih ustavni amandmaji leta 1968 in 1971; premik pa se je zgodil tudi na kulturnem področju: v začetku 80. let prejšnjega stoletja sta bili ustanovljeni eksperimentalni gledališči Glej in Pekarna, kar je spodbudilo nov val ustvarjalcev na dramskem področju, na področju literature pa uveljavljanje avantgardizma, ki se je odrazil v reizmu, in začele so izhajati revije *Dialogi* (leta 1965), *revija 2000* (leta 1969) ter *Znamenje* (leta 1971).

V tem desetletju so bili vzpostavljeni tudi novi odnosi med jugoslovansko oblastjo in Rimskokatoliško cerkvijo: na političnem področju je bil pomemben memorandum, ki ga je po prizadevanjih slovenskih škofov septembra leta 1960 predložil zvezni vladi predsednik jugoslovanske škofovske konference beograjski nadškof Josip Ujčić; po pogajanjih med Svetim sedežem in Jugoslavijo je junija 1966 sledil podpis protokola, avgusta leta 1970 pa obnovitev

²⁶ V. Grmič. Ob tridesetletnici, v: *Znamenje* 30(2000) 1–2, str. 5.

²⁷ Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, str. 12.

diplomatskih odnosov, ki jo je prinesla nova vatikanska politika do komunističnih držav; utiral jo je kardinal Agostino Casaroli s sporazumi in misijami v deželah realsocializma; tudi v Sloveniji se je vse bolj razkrival nov čas odnosov aktualne oblasti do Katoliške cerkve, ki ga je nakazal politični vrh z ideologom Edvardom Kardeljem, da vernikov »samoupravni socializem ne sme pustiti zunaj ali mobilizirati proti sebi, saj 'religija ni – ne sme biti – ovira za enakopravno vključevanje človeka – vernika v socialistično življenje družbe' /.../«²⁸; dialog, ki ga je Vatikan začel vzpostavljati s komunističnimi oblastmi, je omogočil, da je bil aprila leta 1968 Vekoslav Grmič imenovan za pomožnega škofa v Mariboru: z njegovim imenovanjem je bil nakazan tudi odnos aktualne oblasti do vernih²⁹; nov odnos oblasti do Katoliške cerkve pa se je odrazil še posebej na znani idrijski okrogli mizi, ki jo je jeseni leta 1968 organiziral Klub mladih na temo *Ali je Bog mrtev?* Na njej sta poleg Vekoslava Grmiča in Janeza Janžekoviča sodelovala še Marko Kerševan in Zdenko Roter.³⁰

Ustanovitelji nove revije so se zavedali, da ne bodo mogli mimo teoloških tem, ki so bile skozi stoletja prepovedane, če ne celo anatemizirane, in so tudi zato za tradicionalistično slovensko krščanstvo predstavljale poseben izziv. Grmič je ta izziv trideset let kasneje predstavil takole: »Takoj od začetka je bilo jasno, da se revija ne bo mogla izogniti vsaki kritični misli, če bo hotela uresničiti svoje poslanstvo, kakor si ga je načrtovala. In ker je šlo predvsem za prenovo Katoliške cerkve in sploh prenovo krščanstva na Slovenskem, se je pač naša kritičnost ozirala predvsem na Katoliško cerkev, se pravi, da je skušala sicer blago in v pozitivnem smislu opravljati to svojo nalogo. Razvijali smo zato sveže teološke poglede, tudi teologijo osvoboditve in tej teološki misli dali posebno obliko kot 'socialistična teologija', s čimer smo pokazali na nujno potrebo po dialogu med marksizmom in krščanstvom, potrebo po skupnem jeziku med krščanstvom in marksizmom pri zidanju socialističnega družbenega reda, med krščansko etiko in resničnim socializmom. Prav tako smo osvetljevali našo kulturno zgodovino res vsestransko in vrednotili v tem pogledu vedno znova tudi prispevek protestantskih piscev k razvoju slovenske kulture, kakor je storil že naš veliki učitelj bl. Anton Martin Slomšek. Zavzemali smo trezna stališča do naše polpretekle zgodovine in načenjali novejša vprašanja filozofije, teologije in sploh humanistike.«³¹

²⁸ M. Kerševan, Resnica iz upanja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 51.

²⁹ Prim. S. Reher, Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominški zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), Časopis za zgodovino in narodopisje 2–3 (2020), str. 127–185.

³⁰ Prim. M. Kerševan, n. d., v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 49–53.

³¹ V. Grmič, Ob tridesetletnici, str. 5.

OPERATIVNI POSTOPKI ZA USTANOVITEV REVIJE

V spominskem zapisu **Ob tridesetletnici** je Grmič kratko predstavil tudi operativne postopke pri ustanavljanju revije in jih nanizal po korakih takole: »In tako sva se z dr. Stankom Cajnkarjem dogovorila o reviji, ki naj bi zamenjala Novo pot. Profesor Stanko Cajnkar je uredil vse potrebno pri državnih oblasteh in potem sva se začela dogovarjati z nekaterimi sodelavci, znanimi krščanskimi znanstveniki in kulturniki, med katerimi je bil gotovo najpomembnejši Edvard Kocbek. Tako je prva številka Znamenja, ime ji je dal Kocbek, izšla aprila 1971.« Potem pa nadaljuje: »Ko sva se tako dogovorila s profesorjem Cajnkarjem o novi reviji, je bilo mogoče tudi dobiti izdajatelja, namreč Mohorjevo družbo.«³² Mohorjeva družba je revijo izdajala do pete številke 11. letnika (vsako leto je izšlo šest števil), to je do leta 1981, ko so Grmiča – ki je bil njen predsednik vse od imenovanja za škofa leta 1968 – zahrbtno odstranili z mesta ravnatelja, in še pred koncem letnika prenehali izdajati tudi revijo.³³ S tem pa so poskušali ne samo onemogočiti Grmiča, ki je v Znamenju objavljal vse od začetka njenega izhajanja, ampak tudi izhajanje revije, ki so ji prilepili zanje slabšalno etiketo »Grmičeva revija« ali tudi »protestantska revija«, njemu pa »rdeči škof«. Ker niso mogli utišati Grmiča in preprečiti izhajanja revije³⁴, so uporabili drugo taktiko: ignorirali so jo s popolnim molkom, kasneje pa tudi knjige iz revijalnega knjižnega programa. Finančni polom mariborske škofije pa je razkril, da so financirali strankarska

³² V. Grmič, *Ob tridesetletnici*, str. 5–6.

³³ Grmič je štirinajst let usmerjal književni program Mohorjeve družbe v Celju kot njen predsednik, potem pa so ga po vnaprej pripravljenem scenariju razrešili; nasledil ga je frančiškan p. Hieronim Žveglič, ki je ob njegovi 60-letnici zapisal: »Vem, da je V. Grmič za Mohorjevo veliko storil in žrtvoval, ne le v dobrem desetletju, ko je bil njen predsednik. Vtisnil ji je njen pečat.« (Vekoslav Grmič – 60 letnik, str. 131.) Ob isti obletnici tudi profesorski kolega J. Rajhman ni zaobšel njegovega ravnateljstva v Mohorjevi družbi: »Kako pomemben instrument v času njegovega delovanja je bila Mohorjeva družba, se bo šele pokazalo. Z vrsto publikacij v redni zbirki in z izrednimi knjigami je Mohorjeva družba širila njegovo misel ne le o sožitju /.../.« (N. d., *Šestdesetletnik*, str. 179.) O tem dejanju pravi Peter Kovačič Peršin takole: »Da Grmičevim sodelavcem ni bilo treba opraviti tega nečednega dejanja, so poklicali Lojzeta Peterleta v upravni odbor družbe, da je opravil umazani posel. Na svojem prvem prisostvovanju seji odbora je zahteval Grmičev odstop zaradi t. i. idejne neprimernosti.« (Duh inkvizicije. Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo, Društvo 2000, Ljubljana 2012, str. 81.)

³⁴ Leta 1981, potem ko revije ni več izdajala Mohorjeva družba, jo je do leta 1985 izdajala skupina občanov, do leta 1990 založba Obzorja Maribor in do leta 2012 Založba Znamenje iz Petrovč. (Prim. F. Krajnc-Vrečko, v: *Znamenje. Revija za teološka, družbena in kulturna vprašanja*. Biografsko kazalo 1971–1999, Založba Znamenje, Petrovče 2000, str. 2.)

politična brezplačnika Ekspres in Slovenski tednik,³⁵ ko pa je Znamenje zaprosilo, ali bi bili pripravljene »sponzorirati« eno od revijalnih publikacij, se ni nikomur zdelo vredno, da odgovori na prošnjo. Podobno so storili pri tedniku Družina, ko so zavrnilo možnost, kljub osebni pogovoru obeh urednikov na uredništvu Družine, da objavijo v reklamnem kotičku fotografije naslovnice knjig iz njenega knjižnega programa.

Pritrditi pa je mogoče tudi Jožetu Rajhmanu, ki je v razpravi **Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije** – objavljena je v Zborniku ob 750-letnici mariborske škofije, ki je izšel leta 1978 – zapisal, kako so teološka predavanja za izobražence, ki jih izvajajo profesorji Oddelka teološke fakultete v Mariboru, »priložnost za srečevanje z ljudmi.« Potem pa nadaljuje: »To zadnje utegne biti nedvomno najpomembnejše. Pri tem postaja dvomesečnik Znamenje vedno bolj naslednik nekdanjega Voditelja (op. pisca Voditelja v bogoslovnih vedah) in hkrati tudi glasilo, ki zbira med svojimi sodelavci predvsem tiste, ki si iskreno želijo prenesti pokoncilski duh v naš prostor.«³⁶

V krog ustanoviteljev sta **Grmič in Cajnkar pritegnila tudi Edvarda Kocbeka**, ki je že pred 2. svetovno vojno zastopal ideje neklerikaliziranega krščanstva. Grmič jih je posebej izpostavil v jubilejnem članku takole: »Znamenje je v resnici krenilo na tisto duhovno pot, ki so jo že pred 2. svetovno vojno nakazala gibanja v katoliških vrstah, kakršni sta bili **mladinsko gibanje in krščanski socialisti** /.../ Njihovi vodilni misleci so že takrat tudi naznanjali zarjo novega jutra, ki je zasijalo z 2. vatikanskim zborom s poudarki na novi podobi Cerkev, o prenovi bogoslužja, poslanstvu laikov v Cerkvi, o verski svobodi, o ekumenizmu in sploh dialogu kot govoric našega časa.«³⁷

O ustanovitvi revije Znamenje je v intervjuju v prvi številki spregovoril tudi **Stanko Cajnkar**, ki je bil pred tem že glavni urednik revije **Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov SRS, kasnejšega Duhovniškega društva Nova pot**. Ta naj bi »pripravila prostor pričujoči javni, širši in okoliščinam ustreznejši novi reviji ZNAMENJE.«³⁸ Na vprašanje, ki mu ga je zastavila na novo ustanovljena revija: »**Najbolj boleče in veliko skrb vzbujajoče je vprašanje o prepočasnem in medtem preobražanju slovenske katoliške**

³⁵ Aleš Kocjan, Slovenski tednik in Ekspres sta Cerkvi škodila, Večer, sredo, 6. april 2011. Avtor članka pravi: »Kljub temu da so cerkvena podjetja namenjala izdatne vsote denarja za domnevno politični predvolilni projekt takratne vladajoče SDS, Krašovec, ki je bil prvi nadzornik omenjenih skladov, zatrjuje, da ni bil seznanjen s posojili, ki sta jih Zvon ena in Julijus Fond dala podjetju Progresija.« Potem pa izjavlja: »Cerkev ni imela nobenih koristi od brezplačnikov, prej škodo.«

³⁶ J. Rajhman, Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije, Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 43. Glej tudi F. Krajnc-Vrečko, 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018), v: Edinost in dialog 73(2018), str. 15–20.

³⁷ V. Grmič, Ob tridesetletnici, str. 5–6.

³⁸ S. Cajnkar, Pogovor s preteklostjo, str. 3.

Cerkve v smislu in po odlokih drugega Vatikana. Kje ležijo po Tvoje vzroki za to?» Cajnkar odgovarja: »Prepočasno in medlo preobraževanje Cerkve v času po koncilu ni samo slovenski problem. **Preobrazba namreč ni odvisna le od izvajanja koncilskih odlokov, temveč prav tako in morda še bolj od pozicij, na katerih so se nahajali katoličani pred koncilom.** Reforma, ki pomeni temeljito spremembo miselnosti in prakse, ne more biti plod mehanične, zunanje adaptacije starega načina življenja in nove norme /.../ Reforma je najprej obračun s samim seboj, dolg in krvavo resen. To velja za visoke cerkvene voditelje seveda še bolj kakor za navadne vernike. Seveda mora biti izpraševanje vesti obenem dialog s Cerkvijo kot božjim ljudstvom, ker so navadni verniki nekakšen cerkveni proletariat, ki se za svoje pravice šele bori, so njihovi protesti manj obteženi s krivico, kakor so opravičila in življenjske geste oblastnikov. Vendar to ne more veljati kot popolna odveza.«³⁹ S tem pa je v odgovoru nakazal to, kar je v uvodniku v prvo številko izpostavil Edvard Kocbek in je postalo vodilo v nadaljnjih usmeritvah revije.

Reviji na pot je uvodniku v prvo številko Edvard Kocbek – ki je reviji dal tudi ime – v imenu uredniškega odbora zapisal: »Ko stopamo kristjani s pričujočo revijo v slovenski prostor, se zavedamo svojega odgovornega opravila do širšega medčloveškega sveta in posebej do soverujočega občestva.« Potem pa nadaljeval: »**Naša naloga bo najprej v tem, da si *post tot discriminas rerum* osvetlimo krščanstvo kot svojo nujno in temeljno resnico /.../, da takšno krščanstvo avtentično živimo v navzoči socialistični družbi in ga v njej razlagamo. /.../ Naše metodično vodilo bosta celovitost in avtentičnost /.../ Naše šanse so torej v evangelijski brezpogojnosti in harmonični sposobnosti, v življenjski darežljivosti in medčloveški ljubezni /.../ V določanju osrednjosti, kakor jo vidimo in doživljamo v krščanskem oznanilu, bomo prepričljivi le, kadar bomo človeški in stvarni najprej v vseh tistih območjih sodobne resničnosti, kjer se človek muči z avtonomnimi, teoretičnimi in praktičnimi nalogami posamičnega in skupnega bivanja /.../ Pred očmi nam je polarizacija teizma in ateizma. Oba pojava moramo osvoboditi napačnih pritiskov in ju sprostiti v medsebojno stvariteljsko pogojenost /.../ Za nas je vprašanje o Bogu predvsem vprašanje o zemeljsko in zgodovinsko pozitivnem razmerju človeka do osrečujoče ureditve sveta /.../ Evangelij ne daje nobenih določenih zgodovinskih in družbenih napotkov, pač pa navdihuje verujočega, da se stvarno napoti v smer večanja in preobraževanja /.../ Pomoči človeku k njegovemu uresničevanju je sposobno krščanstvo prav v pogojih socializma. Prav tu nam krščanstvo ne more biti več individualistični moralizem, eshatološki juridizem ali celo prestižni praktikum /.../ Krščanstvo sicer ne more nadomestiti nobenega družbenega ali kulturnega modela, pač pa jih**

³⁹ Prav tam, str. 10–11.

more razsvetljevati in hraniti z odrešenjskimi spoznanji in energijami ljubezni /.../ **Kritični bomo do vsega, kar nas je doslej oviralo, in odprti do vsega, kar spoznavamo za nujno pravilno v navzočem življenju, v svetu zunanjega bogatenja in notranje revščine.**⁴⁰

Kratek vpogled v politično, kulturno ter duhovno stanje in na slovenski katolicizem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja razkriva, kako daleč je bil slovenski katolicizem od tistega vretja, ki se je kazal v evropskem prostoru in v številnih novih koncilskih revijah, ki so pretresale takratno evropsko krščanstvo, je pa z revijo *Znamenje* močno prešel okvire stanovske revije *Nova pot*.

PEČAT, KI GA JE VTISNIL REVIJI ZNAMENJE VEKOSLAV GRMIČ

Grmič je v reviji *Znamenje* sodeloval vse od prve številke, ki so jo izdali leta 1971, in do smrti leta 2005. V njej je objavil v rubriki **Razprave in eseji** 159 besedil, v rubriki **Zapisi** 153 besedil, prispeval je 4 prevode, v rubriki **Ocene** je njegovih 127 ocen književnih del in 4-krat se je odzval na polemiko; do njegove smrti je bilo v *Znamenju* z njim objavljenih 6 intervjujev. Sprva je v reviji le objavljaj, kasneje je postal tudi njen urednik: **glavni urednik** je bil od 17. do 20. letnika⁴¹, **odgovorni urednik** od 16. do 20. letnika⁴², kar pomeni, da je bil od 17. do 20. letnika hkrati njen glavni in odgovorni urednik, vključen pa je bil tudi v naslednje njene odbore: v **izdajateljskem svetu** je bil od 8. do 20. letnika, v **uredniškem odboru** pa od 16. do 34. letnika.⁴³

Na predstavitvi zbornika ob 30-letnici izhajanja revije (leta 2000) je še posebej izpostavil: »Jasno je, da je njeno poslanstvo v Katoliški cerkvi na Slovenskem in v samostojni Sloveniji še vedno aktualno, kajti z demokracijo in samostojnostjo so se za Cerkev pojavile nove nevarnosti – namreč politizacija Cerkve in zloraba vere za politične namene, institucionalizacija vere na račun osebne vere, fundamentalizem in katoliški integrizem, z eno besedo odtujevanje od pristnega evangelijskega sporočila in življenja, od služenja človeku, od ljubezni in odpuščanja, od resničnega humanizma (papež Pavel VI.) in od posodabljanja Cerkve (papež Janez XXIII.).«⁴⁴

⁴⁰ E. Kocbek, *Reviji na pot*, str. 1–2.

⁴¹ Glavni uredniki: Franc Rode (1–4), Rafko Vodeb (5–16), Vekoslav Grmič (17–20), Roman Štus (21–23), Srečko Reher (24–29), Ivan Arzenšek (30–34), Srečko Reher (od 35 letnika naprej glavni in odgovorni urednik).

⁴² Odgovorni uredniki: France Vodnik (1–15), Vekoslav Grmič (16–20), Ivan Arzenšek (21–29), Srečko Reher (30–34)

⁴³ Prim. Fanika Krajc-Vrečko, *Biografsko kazalo 1971–1999, Znamenje 30 let*, Petrovče 2000, 129 strani.

⁴⁴ V. Grmič, *Ob tridesetletnici*, str. 1.

Tudi po njegovi zaslugi niso dajali reviji *Znamenje* v desetletjih izhajanja ton samo priznani domači teologi in razumniki⁴⁵ – ne oziraje se, ali so verujoči ali neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti⁴⁶, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere.⁴⁷ Še posebej je treba izpostaviti znano mednarodno revijo *Concilium*⁴⁸, v kateri je objavljajal tudi

⁴⁵ Vekoslav Grmič, Jože Rajhman, Janez Janžekovič, Avguštin Lah, Franc Rode, Vladimir Truhlar, Janko Bohak, Stanko Cajnkar, Lojze Bratina, Franc Perko, Grenko Matevž, Maca Jogan, Stanko Janežič, Janez Juhant, Franc Plemenitaš, Jože Lodrant, Ivan Rojnik, Dušan Rutar, Matija Remše, Peter Kovači Peršin, Anton Stres, Cvetka Hedžet Tóth, Anton Trstenjak, Vladimir Truhlar, Rafko Vodeb, Primož Vresnik, Viktor, Smolej, Jurij Zalokar, Mihael Kuzmič, Martin Mlinarič, Vinko Ošlak, Fanika Krajc Vrečko, Geza Eniša, Srečko Reher, Vitko Musek, Cvetko Zagorski, Minka Korenčan, Drago Medved, Ivan Arzenšek, Jože Gregorič, Ambrozij Kodelija, Hieronim Žveglič, Marjan Matjašič, Cvetko Zagorski, Peter Požauko, Vodnik France, Janko Pleterski, Marko Kerševan, Borut Ošljaj in drugi. Ob tridesetletnici izhajanja je Fanika Krajnc – Vrečko pripravila bibliografsko kazalo, ki obsega 129 strani. (Prim. n. d., v: Založba *Znamenje*, Petrovče, 129 str.) Do konca njenega izhajanja leta 2012 je izšlo 42 letnikov na 18.374 straneh. Leta 1991 je revija dobila tudi podnaslov *Revija za teološka, družbena in kulturna vprašanja*. S tem je bila v podnaslovu nakazana njena usmeritev, ki ji lahko sledimo že od prve številke naprej.

⁴⁶ Omenjam samo nekaj osrednjih prevajalcev: Roman Štus, Janko Bohak, Jože Lodrant, Avguštin Lah, Matija Remše, Rafko Vodeb, Franc Plemenitaš, Senta Šetinc, Drago Skale, Franc Šrimf, Ivan Arzenšek, Jože Maček, Franc Kuzmič, Janez Cundrič, Mateja Geder, Lojze Bratina, Franc Šrinf, Jožef Urbanič in drugi.

⁴⁷ L. Badilla, Puebla in teologija osvoboditve, *Znamenje* 9(1979) 5, str. 465–467. L. Boff, Socialni greh kliče po osvoboditvi, v: *Znamenje* 10(1980) 5, str. 465–467.; M. Mohring-Hesse, Socialni nauk teologije osvoboditve, v: *Znamenje* 20(1990) 1, str. 9–15.; L. Boff, Teologija osvoboditve in ekologija. Alternativa, nasprotje ali dopolnitev, v: *Znamenje* 26(1996) 1–2, str. 53–63.; M. Peitz, Teologija osvoboditve v Aziji, v: *Znamenje* 17(1987), str. 158–160. N. Greinacher, Za preroško politično teologijo, v: *Znamenje* 17(1987)6, str. 506–511. A. Cáceres Aguirre, Ekoteologija in F. Wilfred, Na poti k medverski ekoteologiji, *Znamenje* 40(2010) 1–2, str. 51–76.; I. Gebara, Feministična duhovnost: tveganje in odpor, *Znamenje* 31(2001) 1–2, str. 20.; E. Wainwright, »Bog« v feministični teologiji, *Znamenje* 31(2001) 3–4, str. 10. V. Grmič, Teološka misel po 2. vatikanskem cerkvenem zboru, v: *Znamenje* 14(1984)2, str. 97–105. V. Grmič, Teologija osvoboditve in socialistična teologija, v: *Znamenje* 18(1988) 4, str. 175–182. V. Grmič, Izhodišča in cilji socialistične teologije, v: *Znamenje* 14(1984) 1, str. 1–8.; V. Grmič, Izhodišča in cilji socialistične teologije, *Znamenje* 16(1986) 5, str. 385–393. V. Grmič, Izziv teologije osvoboditve za slovensko teologijo in Cerkev, *Znamenje* 16(1986)5, str. 385–393.

⁴⁸ Revijo so začeli izdajati leta 1965 takrat vodilni napredni katoliški teologi: Yves Congar, Hans Küng, Edward Schillebeeckx, Johan Baptist Metz in drugi; izhaja v naslednjih jezikih: angleškem, nemškem, francoskem, španskem, italijanskem; do nedavne je izhajala tudi v hrvaškem.

Grmič. V njej sodelujejo s svojimi prispevki kritični in reformno naravnani svetovno priznani teologi ter strokovnjaki s številnih področij znanosti.⁴⁹ Grmič, ki je prijateljeval z znanim nemškim teologom Hansom Küngom, je omogočil, da smo lahko zastoj prevajali razprave iz revije in njegove knjige⁵⁰.

V Znamenju pa so podpisani prevodi poleg Concilliuma še iz naslednjih tujih revij in časopisov: *Kritisches Christentum*⁵¹, *Rocca*, *Etude*, *Le monde*, *Kirche In*, *Herder Korrespondenz*, *Publik-Forum*, *Jetzt*, *Die Furche*, *Stimmem der Zeit*, *ICI*, *Ntc-news* in drugih.

Ker je bilo izhajanje revije Znamenje tesno povezano z 2. vatikanskim koncilom in »aggiornamentom« – posodobljenjem, podanašnjem –, ki ga je na začetku koncila postavil papež Janez XXIII. kot izhodišče prenove Cerkve in njenih srednjeveških struktur, koncil pa pokazal, da je moč uresničiti prastaro načelo *Ecclesia semper reformanda*, so v Znamenju prevladovala teme, v katerih je bilo izpostavljeno: da ima vsakdo »pravico do verske svobode«; da sme v verskih stvareh vsakdo »neoviran in brez vsake prisile ravnati po svoji vesti«;

⁴⁹ Med teologinjami in teologi naj omenim še nekaj vrhunskih strokovnjakov, ki sodijo v sam vrh teološke misli: Jürgen Moltmann, Karel Rahner, Felix Wilfred, Eugen Drewerman, Claude Geffré, José Comblin, Maria Clara Lucchetti Bingemera, Leonardo Boff, Erik Borgman, Jon Sobrino, Adriana Zari, Dorothee Sölle, Ivone Gebara, Maria Clara Lucchetti Bingemer, Bernhard Häring, Edvard Schillebeeckx, Gregory Baum, Norbert Greinacher, Willigis Jäger in številni drugi. In seveda imena, ki sodijo v vrh na drugih področjih znanosti: E. Fromm, M. Mahovec, G. Deluze, Bertrand Russell, K. Gustav Jung, Ivan D. Ilich, Roger Garaudy, Leszek Kołakowski, Mircea Eleade in drugi. Od enega najbolj znanih nemških teologov H. Künga – izvedenca na 2. vatikanskem koncilu in pisca številnih kritičnih del s področja ekleziologije, dogmatike in ekumenske teologije ter avtorja svetovnega etosa – je bilo prevedenih več kot trideset razprav. Na Grmičevo pobudo je bila v knjižnem programu leta 1995 izdana še njegova izjemna knjiga *Credo*, ki jo je založba Znamenje ponatisnila še leta 2010. H. Küng je na Grmičevo pobudo in na prijateljevanje z njim za slovensko izdajo napisal uvodnik. Leta 2015 je pri Založbi Znamenja izšla še njegova knjiga *Jezus*, ki smo jo posvetili Grmičevi deseti obletnici smrti.

⁵⁰ Prva je bila v slovenščino prevedena *Küngova knjiga Credo*, ki jo je izdala Založba Znamenje iz Petrovč leta 1995 in je obsegala 270 strani. Prevedel jo je Roman Štus, *Kung je za slovensko izdajo napisal predgovor z naslovom Credo – danes? V. Grmič pa Uvodno misel*. Druga izdaja je izšla leta 2010. Leta 2015 je Društvo Znamenje iz Petrovč izdalo še njegovo knjigo *Jezus*, ki sta jo prevedla Janko Bohak in Roman Štus. Njena izdaja pa je bila posvečena deseti obletni smrti V. Gmiča, Kungovega prijatelja.

⁵¹ 2. 6. 2023 mi je poslal upokojeni novinar naslednjo elektronsko sporočilo (navajam del sporočila): »Moje ime je **Adalbert Krims**, upokojeni novinar, urednik revije »KRITISCHES CHRISTENTUM«. Bil sem dolgoletni prijatelj škofa Grmiča. Spoznal sem ga oktobra 1980 in od takrat sva bila v stalnih stikih. V svoji reviji sem natisnil številne njegove članke in zanj organiziral več predavanj v Avstriji. Napisal sem tudi predgovor za njegovo knjigo v nemščini (*Christentum und Sozialismus. Beiträge zu einer weltverantwortlichen Theologie unter besonderer Berücksichtigung der Situation in Slowenien*, Drava-Verlag, Klagenfurt/Celovec 1988. /.../«.

da ima vsaka skupnost »pravico do nemotenega javnega verskega delovanja po svojih zakonih«; da se uveljavlja »ekumenska drža«; da so nujne »stalne reforme«, »medsebojno spoznavanje, dialog in sodelovanje« z drugače mislečimi, »ekumensko približevanje« tudi v »ekumenski teologiji«, »v biblični eksegezi«, »v praktični teologiji« in »dogmatiki«, ter strpen odnos »do muslimanov in judov«; da se priznava bratstvo »vseh ljudi pod enim Bogom«; da ne smeta biti več zapostavljeni »teologija in duhovnost Svetega pisma v Katoliški cerkvi, v pridigi, šolski teologiji in privatni pobožnosti«; da ne sme biti »cerkvena tradicija v teoriji in praksi nadrejena Svetemu pismu«; da cerkveno »učiteljstvo ni nad božjo besedo, ampak ji mora služiti«; da mora postati biblični študij »duša teologije«; da Cerkev ni »nadnaravni Imperium Romanum«, ampak da so »bogosluzna občestva prvotna Cerkev«; da je potreben dialog namesto polemike, namesto »osvajanja pa prepričljivo pričevanje«; da je treba sprejeti pridobitve razsvetljenstva in da ni treba gledati na sekularni svet negativno; da se je treba zavzemati za »človekovo dostojanstvo, svobodo in pravice, za razvoj in izboljšanje človeške družbe in njenih institucij ter za zdravo dinamiko vsega človeškega ustvarjanja in druge«. ⁵²

Izpostavljene pa so bile tudi tiste, ki jih je pustil koncil odprte, kajti sčasoma je žal vse bolj plahnel tudi začetni reformski zagon. Nekaj ga je ostalo le še v napredni encikliki Pavla VI. *Popolurum progressio*, zmanjkalo pa ga že v njegovih konservativnih *Sacerdotalis coelibatus in Humane vitae*. Zadnja enciklika, ki je še vedno predmet številnih razprav, je izšla le nekaj tednov kasneje, ko so se v Franciji že začeli premiki na družbenem področju, ki jih danes poznamo kot »Gibanje 68«. V Cerkvi pa se je pokazalo ravno nasprotno: številna vprašanja so ostajala neodgovorjena ali pa se je na njih odgovarjalo le s tradicionalnimi formulami, ne da bi se upoštevale nove družbene razmere in izhodišča, ki so bile že ponujene v koncilskih dokumentih. Na kratko jih je Hans Küng strnil takole: škofovske sinode so postajale po koncilu vedno manj posvetovalni organ kurijskega aparata, ki je nenaklonjen reformam in naprednim pobudam nekaterih škofov; namesto »aggiornamenta«, ki izhaja iz evangelija, se vse bolj uveljavlja integrizem, ki izhaja iz rigoroznih enciklik in katoliškega katekizma; podpirajo se tradicionalne oblike pobožnosti; ob pomanjkanju dialoga se zavrača svoboda vesti in poučevanja; ni čutiti potreb po novih spoznanjih na področjih biblicistike, dogmatike in zgodovine

---

⁵² Ne bom navajal še enkrat številnih razprav, v katerih so znani teologi spregovorili o tej temi; navajam pa nekaj poudarkov iz razprave H. Künga Štirideset let po koncilu (v: *Znamenje* 36 /2006/ 1-2, 30-34), v kateri avtor lapidarno predstavi nekaj bistvenih tem, s katerimi se spoprijema Rimskokatoliška cerkev po 2. vatikanskem koncilu in so bile tudi stalnice v razpravah, objavljenih v *Znamenju*.

– zahteve, ki jih je jasno izpostavil koncil; na fakultete se uvaja predkonciliska neosholastična teologija; na novo je predelan avtoritarni Codex Iuris Canonici; vse večja postaja kriza zunanje avtoritete; v ospredje stopajo napetosti med kurijo in Cerkvijo; vse manj je omogočeno svobodno raziskovanje na področju teologije; vprašljiva postaja interpretacija koncilskih izjav, ki so bile dvoumno izražene in so zahtevale nadaljnjo interpretacijo; katolicizem postaja vse bolj okostenel relikv preteklosti; okostenelost je še posebej opazna na pravnem področju; vse manj je volje po temeljiti reformi kurije; ni enciklike, ki bi spregovorila o tako kočljivem vprašanju, kot je spolnost; ni več razprav o duhovništvu žensk, podeljevanju zakramentov ločenim in vnovič poročenim, o homoseksualnosti, kontracepciji in drugih; še naprej ostaja nerešeno vprašanje duhovniškega celibata; še vedno ni volitev škofov po stari katoliški tradiciji; volitve papeža še vedno niso prenesene iz rimskega kardinalskega zbora na univerzalno reprezentativno sinodo.⁵³

Ob jubileju 75-letnici rojstva in tridesetletnici škofovskega posvečenja je pripravilo uredništvo revije Vekoslavu Grmiču – dolgoletnemu glavnemu in odgovornemu uredniku ter članu uredniškega sveta – zbornik, ki mu je bila dodana še njegova bibliografija⁵⁴, drugega ob njegovi 80-letnici⁵⁵, tretjega pa

---

⁵³ Prim. H. Küng, *Katoliška cerkev: Kratka zgodovina*, Založba Sophia, Ljubljana 2004, str. 17. H. Küng, *Pozabljeni koncil*, *Znamenje* 36(2006) 1–2, str. 30–47. V. Grmič, *Štirideset let po koncilu*, v: *Poslednji spisi. Misli sodobnosti*, str. 23–31. A. T. Queiruga, *Drugi vatikanski koncil in teologija*, v: *Znamenje* 36(2006) 1–2, str. 19–29. W. Seibel, *Tako se koncil izigrava*, v: *Znamenje* 38(2008) 5–6, 84–89. H. Rikhof, *Drugi vatikanski koncil in zbornost škofov*, v: *Znamenje* 30(1990) 6, str. 191–501. E. D. C. Brewer, *Religiozna vizija za 21. stoletje*, v: *Znamenje* 17 /1977/ 2, str. 166–169. H. Cox, *Dvajset let pozneje*, v: *Znamenje* 26(1986) 1, str. 65–70. D. Seeber, *Cerkev na razpotju*, v: *Znamenje* 20(1980) 2, str. 17–173.

⁵⁴ V zborniku so sodelovali: akademik Janko Pleterski, prof. dr. Vojan Rus, Primož Vresnik, prof. dr. Marko Kerševan, akademik Matjaž Kmecl, prof. dr. Avguštin Lah, prof. dr. Jože Rajhman, prof. dr. Cvetka Tóth, prof. dr. Borut Ošljaj, prof. dr. Borut Ošljaj, prof. dr. Velko Rus, mag. Janko Bohak, Ivan Sernec, Vekoslav Grmič in Srečko Reher, ki je zbornik tudi uredil. (Grmičev zbornik. Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča in 30-letnici njegovega škofovskega posvečenja, *Znamenje* 34 /1998/ 3–4, 149 str.)

⁵⁵ V tem zborniku so sodelovali: Andreja Rihter (ministrica za kulturo RS), Ivan Arzenšek (glavni urednik), Viktor Arh, mag. Janko Bohak, prof. dr. Srečo Dragoš, mag. Geza Erniša (evangelikiški škof), Mitja Hribar, prof. dr. Marko Kerševan, prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth, akademik Matjaž Kmecl, Peter Kovačič Peršin, prof. dr. Avguštin Lah, Jože Lodrant, Drago Medved, mag. Violeta Vladimira Mesarič, prof. dr. Drago Ocvirk, Tone Petelinšek, prof. dr. Breda Pogorelec, prof. dr. Božo Repe, prof. ddr. Rudi Rizman, prof. dr. Ivan Rojnik, prof. dr. Velko Rus, Janez Švajger, prof. dr. Jože Urbanija, Vili Vuk, dr. Marjan Žnidaršič, Helena Grandovec, Marjan Matjašič in Srečko Reher, ki je zbornik tudi uredil. (Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, *Znamenje* 34 /2003/ 3–4, 228 strani.)

ob njegovi smrti⁵⁶, četrti pa je izšel z nekoliko zamude ob 15. obletnici njegove smrti.⁵⁷

GRMIČEVA POBUDA ZA KNJIŽNI PROGRAM REVIJE ZNAMENJE »SODOBNA MISEL«

Leta 1994 je na Grmičevo pobudo začela založba Znamenje izdajati tudi knjižno zbirko *Sodobna misel*. Prva iz zbirke je izšla leta 1994 knjiga znanega nemškega protestantskega teologa **Heinza Zahrnta** *Živeti, kot da Bog je*, v nemščini naslovljena *Leben – als ob es Gott gibt* s podnaslovom *Statt eines Katechismus*. Heinz Zahrnt je bil urednik časopisa *Deutsches Allegemeines Sonntagsblatt*.⁵⁸ Njegova briljantno napisana knjiga govori o temeljnih vprašanjih krščanske vere, to je tistih vprašanjih, s katerimi se vsak dan srečujejo tako verni kot neverujoči. Avtor nanje ne podaja odgovorov v obliki receptov, kako reševati vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri in neke dokončne zavezujoče odgovore, ki ga vznemirjajo. S tem verujočega postavlja pred ogledalo, kot je v metafori zapisal apostol Pavel v 1 Kor 13, 12: »Zdaj gledamo v ogledalu megleno.« Zahrnt odgovorov v knjigi ne daje, se pa v posameznih poglavjih spopade s temeljnimi bivanjskimi vprašanji: Izvor življenja – kdo smo (Izhaja iz biblične prazgodovine.), Ohranitev življenja – kaj naj storimo (Izhaja iz deseterih zapovedih.), Temelj življenja – v kaj zaupamo

---

⁵⁶ V njem so sodelovali: dr. Franc Kramberger (mariborski nadškof), Boris Sovič (župan Mestne občine Maribor), prof. dr. Bogdan Kolar, Anton Slana (župan Občine Sveti Jurij ob Ščavnici), Viktor Arh, Geza Erniša (evangeličanski škof), Štefan Grabar, prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth, Mitja Hribar, prof. dr. Stanko Janežič, Jože Lodrant, Drago Medved, Peter Kovačič Peršin, Anton Petelinšek, prof. dr. Breda Pogorelec, Lojze Posedel (župan Občine Žalec), mag. Majda Potrata, Janez Stanovnik, Vili Vuk, Andrej Leskovec in Srečko Reher, ki je zbornik tudi uredil. (Zbornik – v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 34 /2005/ 3–4, 129 strani.)

⁵⁷ Zbornik je izšel z nekoliko zamude leta 2022 z naslovom Vekoslav Grmič. Izdal ga je Kulturni center Maribor, zavod za umetniško produkcijo in založništvo, v knjižni zbirki *Frontier* in obsega 220 strani. Razprave zanj so napisali Cvetka Hedžet Tóth, Peter Kovačič Peršin in Srečko Reher, dodani pa so mu še Grmičeva duhovna oporoka *Moja duhovna bilanca* in recenziji: Janko Bohak: Vekoslav Grmič – slovenski Hans Küng in Ivan Rojnik: Škof pričevalec.

⁵⁸ Dr. Heinz Zahrnt sodi med zelo znane nemške protestantske teologe in pisatelje. Rojen je bil leta 1915 v Kielu. Predaval je po številnih univerzah in bil petindvajset let glavni urednik časopisa *Deutsches Allgenmaines Sonntagsblatt*. Od leta 1960 tudi član *Deutscher Evangelischer Kirchentag* (Nemškega evangeličanskega cerkvenega zbora). Napisal je številna dela, v katerih se je loteval temeljnih vprašanj krščanstva.

(Izhaja iz prošenj očenaša.) in Obljuba življenja – po čem hrepenimo (Izhaja iz govora na gori).⁵⁹

Posebno mesto zavzema že prej omenjena knjiga **Credo** nemškega teologa **Hansa Künga**. V uvodu **Credo** – danes, ki ga napisal za slovensko izdajo, pravi avtor: »Ta knjiga je nastala po štiridesetih letih teološkega dela. Na kratko predstavlja verska prepričanja, ki so zrasla v meni po neutrudnem študiju in samospraševanju. Resnica naj ne bo nikoli skrita, zgodovinska kritika pa ne sme prepustiti mesta individualističnemu zoženemu psihologizmu.« In da knjiga »noče podati ezoterične ali sterilno dogmatične interpretacije, temveč takšno, ki resno jemlje vprašanja sodobnikov; noče biti skrita znanost samo za verujoče, temveč po možnosti razumljiva tudi neverujočim /.../ noče vsebovati razumu očitno nasprotnih trditev, pač pa hoče biti argumentacija zaupanja v neko resničnost onkraj meja čistega razuma.«⁶⁰

Tretja knjiga je predstavljala dolg do libeliškega župnika **Antona Vogrince**⁶¹, ki je leta 1904 edini od Slovencev pristal na zloglasnem *Indexu librorum prohibitorum*. Enaintridesetletni Vogrincec je izdal kar dvakrat v nemščini zajetno knjigo **Nostra maxima culpa** s podnaslovom **Kriza Katoliške cerkve, njeni vzroki in predlogi za izboljšanje** in motom »Če sem napak govoril, dokaži, da napak; če prav, kaj me tolčeš?« (Jn 18,23) Kljub temu, da je bil Vogrincec zaveden Slovenec, je knjigo napisal v nemškem jeziku z namenom, da bo s tem lahko nagovoril čim več ljudi. Avtor je v njej kritično razmišljal o delovanju Cerkve v družbenih razmerah in opozoril na prepotrebne reforme na področju liturgije in podeljevanja zakramentov, posta, ljudskih pobožnosti, pobožnostnih navad, izobraževanja ljudstva, verouka v šolah, političnega delovanja duhovnikov. S tem je Vogrincec pogumno razkrival napake cerkvenega sistema, ne da bi iskal grešne kozle nekje zunaj njega v reformaciji, pomanjkanju avtoritet, liberalizmu, prostozidarstvu, šolstvu in drugih, ampak jih je iskal znotraj Cerkve same, v njenih napakah, njenih nezadostnostih in njenih pomanjkljivostih. Iskanje zunanjih sovražnikov mu pomeni le beg

⁵⁹ Knjigo je prevedla *Ivana Ika Medved*.

⁶⁰ H. Küng, *Credo, Založba Znamenje, Petrovče* 1995, str. 10–11. Knjigo je prevedel *Roman Štus*.

⁶¹ Anton Vogrincec je bil rojen leta 1873 v Zgornji Pristavi pri Ptujju v kmečki družini. Osnovno šolo je obiskoval v Vidmu pri Ptujju, gimnazijo pa na Ptujju in v Mariboru. V Celovcu je študiral teologijo in jo končal leta 1897. Že leto pred tem je bil posvečen v duhovnika. Prvo kaplansko mesto je bilo na Prevaljah, po enem letu je bil prestavljen na nemško župnijo v Griffen, še isto leto v St. Margarethen pri Töllenbergu, kjer je ostal dve leti. Od leta 1900 do 1902 je služboval na nemških župnijah v Winklernu in Weissensteinu. Od tam pa so ga premestili v Libeliče. Tu je napisal svojo znamenito knjigo, ki je izšla na Dunaju in Leipzigu in bila 3. ju nija leta 1904 uvrščena na zloglasni Indeks. Že 22. junija pa je moral v Celovcu pred knezoškofom J. Kahnom in pričama podpisati izjavo, v kateri je moral preklicati »vse napačne in zmotne misli, ki jih vsebuje ta knjiga«.

pred lastno odgovornostjo in zatiskanje oči pred njo. Pogumno je spregovoril tudi o celibatu katoliških duhovnikov: »Celibat ni dogma ali verska resnica, ki ne bi puščala nobene diskusije, ampak cerkvena zapoved.«⁶² Zaključil je, da je Cerkev pri reševanju verskih vprašanj preveč konservativna.⁶³

Leta 1999 je izšla knjiga Eugena Drewermanna *Ko se nebo dotakne zemlje (Wenn die Himmel die Erde berührt)*. V knjigi Drewermann razlaga obsežnejše Jezusove prilike: to je prilike o gostiji, o izgubljenem sinu, o desetih družicah, in tiste, ki so bile pogosto napačno razumljene: o nezvestem oskrbniku, o talentih ter o delavcih v vinogradu. Seveda pa jih teolog in psihoanalitik ne preučuje z jezikovnega vidika, ampak jih skuša iz tistega časa prestaviti v eksistencialnem smislu v imperativ danes živega Kristusa.

V intervjuju, ki je bil objavljen v reviji *Znamenje*, pravi: »Shizofrenija, ki jo cerkvena dogma zavestno povzroča, je slaba: da interpretacije Biblije in krščanskih verskih vsebin ne smemo simbolično razumeti, marveč le ideološko v smislu objektivnih dogem ali historičnih dejstev. Cerkev doslej ni dopustila filozofskega razsvetljenstva 18. stoletja, psihološkega pa sploh ne.«⁶⁴

Leta 2004 sta izšli knjigi Johannesa B. Brantschena⁶⁵ *Bog je večji kot naše srce in Thomasa Eggenspergerja in Urlicha Engla Po tem znamenju ga boste spoznali*. Avtor prve knjige na zanimiv način interpretira eno najlepših prilik iz nove zaveze, to je prisodobno o izgubljenem sinu v prenesenem smislu, da je dobri oče iz prilike je podoba tudi našega odnosa do sočloveka in nihče ni za Boga izgubljen. V drugi *Thomasa Eggenspergerja in Urlicha Engla* pa so zbrane adventne in božične pridige iz dominikanskega samostana v Düsseldorfu. Izbrane pridige nagovarjajo bralca s toplino adventnega pričakovanja

⁶² A. Vogrinec, *Nostra maxima culpa*, *Znamenje*, Petrovče 1996, str. 63.

⁶³ Knjigo je prevedel *Jože Lodrant*, za tisk pa priredila *Helena Grandovec*. O njegovi knjigi so pisali: J. Lodrant, Anton Vogrinec in še kdo, v: *Znamenje* 37(2007) 5–6; M. Kos, Anton Vogrinec – libeliški puntar, v: *Znamenje* 37(2007), 5–6; S. Reher, *Cerkvene razmere v času izida Vogrinčeve knjige Nostra maxima culpa*, *Znamenje* 37(2007) 5–6, str. 102–107 in v isti reviji *Ob 60-letnici smrti libeliškega župnika Antona Vogrica I.*, str. 86–93.

⁶⁴ Knjigo je prevedel *Janko Bohak*. V reviji *Znamenje* je izšel tudi intervju z njim, v katerem avtor odgovarja, zakaj je izstopil iz Cerkve. Vprašanja mu je zastavljala revija *Public-Forum*. Drewermann je poleg H. Künga eden najbolj znanih nemških teologov. Njegov književni opus obsega več kot šestdeset književnih enot. O tem, zakaj je izstopil iz Katoliške cerkve, pravi: »Že petnajst let ne smem opravljati duhovniške službe. Zakramente bi lahko prejel le, če bi to, kar mi je pomembno, javno priznal za pravi greh proti pravi veri. Toda to, kar je v očeh Cerkve greh, je to, za kar živim: da prevajam Jezusovo oznanilo tako, da se dotakne duševne stiske ljudi, da zmanjšujem nečlovečnost v javnem življenju in da povezovalno delujem v dialogu kultur. Osrednjega pomena so mi tudi mir, varovanje okolja in živali.« (N. d., v: *Znamenje* 36 /2006/ 1–2, str. 85.)

⁶⁵ Johannes B. Brantschen je član švicarske dominikanske province. Živi v dominikanskem samostanu Albertinum v Freiburgu v Švici. Od leta 1975 do 2000 je predaval dogmatično teologijo na teološki fakulteti v Freiburgu.

in božično radostjo vesele obdarovanosti – učlovečene božje bližine in božje solidarnosti s človekom. Govorijo o tem, da lahko adventni čas na žalost zlorablja sodobna potrošniška družba za svoje interese.

Knjige iz Založbe Znamenje so izhajale tudi po Grmičevi smrti.

Zaključim lahko le, da je Znamenje v vseh dvainštiridesetih letih izhajalo iz temeljnih postavk, ki so jih reviji postavili njegovi ustanovitelji in jih je izpostavil Edvard Kocbek v uvodniku v prvo številko. Nanje so se sklicevali tudi uvodničarji, ko so v imenu uredniškega odbora in izdajateljskega sveta – dokler ga je revija še imela – presojali, koliko je ostajala zvesta temeljnim smernicam iz prvega uvodnika svojih ustanoviteljev Vekoslava Grmiča, Stan-ka Cajnkarja in Edvarda Kocbeka. Iz njenih začetnih temeljnih izhodišč so postavljali cilje tudi za naprej. Pri tem so izpostavljali prav Kocbekovo misel, da bo bodoča revija skušala osvetliti krščanstvo »kot svojo nujno in temeljno resnico«, ki »ni več individualistični moralizem, eshatološki juridizem ali celo prestižni praktikum«. Torej krščanstvo, ki več ne prisega samo na formalno cerkvenost in pravovernost, ampak se skuša udejanjati iz evangeljske vere govora na gori⁶⁶, prve in največje zapovedi ljubezni do Boga in bližnjega⁶⁷, zlatega pravila⁶⁸ in govora o poslednji sodbi⁶⁹. Zato so se uredniki vseskozi odločali, da objavljajo besedila, ki so kritično naravnana na stranpoti v cerkveni instituciji, na njena oddaljevanja od evangeljskega krščanstva in reformskih izhodišč 2. vatikanskega koncila. Hkrati pa so si prizadevali, da bi zidali mostove med verujočimi in verujočimi, vzpostavljali dialog med različnimi verami in aktualno oblastjo in seznanjali slovenski prostor z izzivi novih kontekstnih teologij. Kritično so spremljali dogajanje v Cerkvi na Slovenskem in tudi kritično ovrednotili slovenski katolicizem na številnih njegovih zgodovinskih razpotjih, v katerem se je kazal bolj kot ideologija in manj kot evangeljska vera. Sem je potrebno prišteti tudi novo ovrednotenje protestantizma na Slovenskem in očeta slovenske teologije in slovenske knjige

⁶⁶ »Blagor ubogim v duhu, kajti njihovo je nebeško kraljestvo. Blagor žalostnim, kajti potolaženi bodo. Blagor krotkim, kajti deželo bodo podedovali. Blagor lačnim in žejnim pravičnosti, kajti nasičeni bodo. Blagor usmiljenim, kajti usmiljenje bodo dosegli. Blagor čistim v srcu, kajti Boga bodo gledali. Blagor tistim, ki delajo za mir, kajti imenovani bodo Božji sinovi. Blagor tistim, ki so zaradi pravičnosti preganjani, kajti njihovo je nebeško kraljestvo.« (Mt 5,3–10)

⁶⁷ »Ljubi Gospoda, svojega Boga, z vsem srcem, z vso dušo in z vsem mišljenjem. To je največja in prva zapoved. Druga pa je njej podobna: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Na teh dveh zapovedih stoji vsa postava in preroki.« (Mt 22, 35–39)

⁶⁸ »Vse, kar želite, da bi ljudje vam storili, storite vi njim!« (Mt 7, 12)

⁶⁹ »Lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti, tujec sem bil in ste me sprejeli, nag sem bil in ste me oblekli, bolan sem bil in ste me obiskali, v ječi sem bil in ste prišli k meni /.../ Resnično, povem vam: Kar koli ste storili enemu od teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili.« (Mt, 25, 35–40)

Primoža Trubarja in njegovih sodelavcev⁷⁰ ter številne izzive, ki so jih prinašale razprave s področij filozofije, sociologije, psihologije in kulture.

Ton je Znamenju dajal tudi Grmič s svojimi razpravami, v katerih je razkrival bistvo evangelijskega krščanstva, ki se mu je zavezal že z izbiro škofovskega gesla *Oznanjujte evangelij* in zapriseženostjo »aggiornamentu« 2. vatikanskega koncila, ki ga lahko udeležujejo le tisti, ki so odprti za »iskanje Boga«, in tisti, ki se zavedajo, da so »poklicani k iskanju« in jih nič »ne more zadovoljiti in pomiriti«: »nobene dogme« in »nobene avtoritarno izražene resnice«⁷¹. Zelo kratko je to izrazila filozofinja Cvetka Hedžet Tóth v naslovu svoje razprave *Evangelij zahteva solidarnost – je socialna karizma* v zborniku, ki je izšel v spomin ob Grmičevi smrti.⁷² V taki veri Bog za verujočega ni mašilec lukenj, tudi ne alibi za to, kar bi moral sam storiti, in ne ideološka spaka iz pridigarske literature, ampak Bog, ki je z njim na njegovi življenjski poti, in kristjan tisti, ki poskuša živeti svojo »človeškost, družbenost in religioznost«⁷³. Zato za resničnega vernika ni več tako pomembno abstraktno teološko razpravljanje o Bogu, tudi ne abstraktna vsebina vere, ampak vprašanja, ali mu lahko njegova vera odgovarja na temeljna eksistencialna vprašanja ter kako in koliko mu pomaga oblikovati življenje v vseh razsežnostih njegovega bivanja.

SKLEP

Danes so Grmičeve misli – ki jih je objavil v reviji *Znamenje* – še kako aktualne, saj se je pokazalo, da je razmišljal veliko pred časom, kakšna naj bi bila evangelijska podoba slovenske Cerkve v smislu njegovega škofovskega gesla **Oznanjujte evangelij**. Žal v Katoliški cerkvi na Slovenskem niso resno jemali njegovih opozoril, da si mora prizadevati predvsem za **oznanjevanje**

---

⁷⁰ Jože Rajhman (1924–1998), teolog in predavatelj pastoralne ter duhovne teologije na Teološki fakulteti oddelka v Mariboru, literarni zgodovinar in leksikograf, ki je leta 1972 doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani z disertacijo Primož Trubar v letu 1550 potem pa še leta 1974 na teološki fakulteti z disertacijo Teološka podoba Trubarjeve Ene dolge predgovori je o protestantizmu je izdal več monografij in okoli 130 razprav. V razpravi *Slovenski protestantizem ob koncu 19. stoletja* pravi, da se je strah pred Lutrom v Katoliški cerkvi prenesel tudi na Primoža Trubarja. Zato so bili vsi, ki so drugače govorili o Lutru »osumljeni, da so 'okuženi', /in jih /je bilo treba izčistiti, ali vsaj onemogočiti.« Potem pa nadaljuje. »To je pojav, ki ga lahko razložimo le z našo že splošno znano ozkostjo, ki nam resnično tiči v kosteh kot strah pred 'odpadom'.« (*Znamenje* 13 /1983/ 5, str. 367.)

⁷¹ Vera–nevera danes, v: *Iskanje resnice*, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 11.

⁷² Glej v: *Znamenje*. Zbornik v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, str. 41–52.

⁷³ H. Küng, *Biti kristjan – kaj pomeni to?* 20 tez k zelo aktualnemu vprašanju, str. 60.

evangelija, ki je v Jezusovem oznanilu kraljestvo miru, resnice, dobrote, svobode, ljubezni in odpuščanja in zato daleč od vsakega zemeljskega kraljestva, ki bi temeljilo na moči, časti in oblasti. *Tako jo je videl in jo tudi predstavil v predlogih k 1. zasedanju Slovenske cerkvene sinode, 4.–6. 11. 1999, ko je zapisal:*

»Živimo v času osamosvajanja zemeljskih resničnosti, v času avtonomizma in pluralizma. **Zato je mogoče krščansko sporočilo približati ljudem samo z iskrenim dialogom** in pri tem znati potrpeti, znati čakati **in biti do skrajnosti strpen do drugače mislečih**. Predvsem pa se moramo **varovati vsakega fundamentalizma, integrizma in avtoritarizma**. S tem bi namreč **hodili po isti poti, po kateri so hodili zagovorniki totalitarnih ideologij**, ki so doživele svoj polom.

Največjo **skrb moramo posvečati problemom miru in ekologije**. Tudi v tem pogledu je najpomembneje, **da sodelujemo tudi z drugače mislečimi**, kakor to naroča 2. vatikanski cerkveni zbor. Sicer pa so že razsežnosti teh problemov takšne, da jih **ni mogoče reševati brez najširšega sodelovanja vseh ljudi – vsega sveta**.

Ločevanje duhov in ustvarjanje razdora med ljudmi zaradi nazorskih in drugih razlik je **nekrščansko in danes hudo nevarno**. Kristjani si sploh morajo prizadevati za medsebojno povezovanje in za solidarnost v najširšem pomenu. Ker naj bi zidali svoje življenje in delo na ljubezni, jim to ne bi smelo biti tuje.« Potem pa zaključí s pozivom: »Sploh pa pokažimo, da je **evangelij ‘popolni humanizem’** in zato prinaša človeku resnično življenje.«⁷⁴

LITERATURA

Brantschen, B. Johannes: Bog je večji kot naše srce. Po sledih njegove nežnosti, *Znamenje* (Knjižna zbirka sodobna misel), Petrovče 2004, 92 strani.

Cajnkár, Stanko: Pogovor s preteklostjo, v: *Znamenje* 1(1971) 1, str. 3–13.

Drewermann Eugen: Ko se nebo dotakne zemlje. Razmišljanja o Jezusovih prilikah, *Znamenje*, Petrovče 1999, 198. stani.

Grandovec, Helena: Zgodbe iz življenja, Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, *Znamenje* 33(2003), str. 166–182.

Grmič, Vekoslav: Prenova Cerkve v Sloveniji, v: *Resnica iz ljubezni*. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 205–214.

---

⁷⁴ V. Grmič, *Sinoda kot proces spreobrnjenja – prenove Katoliške cerkve v Sloveniji*, str. 150–151.

- -: Deklerikalizacija-evangelizacija našega krščanstva, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 85–103.
- -: Prenova Cerkev na Slovenskem, Znamenje 6(1976) 5, str. 373–379.
- -: Klerikalizem v slovenski Cerkvi, v: Znamenje 1(1971) 5, str. 190–194.
- -: Knjigi na pot, v: Dr. V. Truhlar, Pokoncilski katoliški etos, MD, Celje 1971, str. 3–5.
- -: Ob tridesetletnici, v: Znamenje 30(2000) 1–2, str. 5–7.
- -: Vera – nevera danes, v: Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 9–19.
- -: Sinoda kot proces spreobrnjenja – prenove Katoliške cerkve v Sloveniji, v: Izzivi in odgovori, Založba Unigraf, Ljubljana 2000, str. 149–151.
- -: Prenova Cerkev v Sloveniji, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 205–214.
- -: Deklerikalizacija-evangelizacija našega krščanstva, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 85–103.
- -: Med vero in nevero, Mohorjeva družba, Celje 1969, 112 strani.
- -: Knjigi na pot, v: Dr. V. Truhlar, katolicizem v poglobitvenem procesu, MD, Celje 1971, str. 4–5.
- Vera–nevera danes, v: Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 9–19.
- Hedžet Tóth, Cvetka, Kovačič Peršin, Peter, Reher, Srečko:** Vekoslav Grmič, škof pričevalec Kulturni center Maribor, zavod za umetniško produkcijo in založništvo (zbirka Frontier), Maribor 2022, 220 strani.
- Vekoslav Grmič o protestantizmu, v: Stati inu obstati 10(2014),19–20, str.
- Kocbek, Edvard:** Reviji na pot, v: Znamenje 1(1971) 1, str.
- Kocjan, Aleš:** Slovenski tednik in Ekspres sta Cerkvi škodila, Večer, sredo, 6. april 2011.
- Kovačič Peršin, Peter:** O našem verskem tisku, Znamenje 1(1971) 3/4, str. 158–161.
- -: Duh inkvizicije. Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo, Društvo 2000, Ljubljana 2012, 302 strani.
- Krajnc-Vrečko, Fanika:** Biografsko kazalo 1971–1999, Znamenje 30 let, Petrovče 2000, 129 strani.
- -: Vekoslav Grmič (1923–2005) o Luthrovi teologiji, v: Stati in obstati 17(2021), str. 355–382.
- -: 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018), v: Edinost in dialog 73(2018), str. 15–20.
- Kerševan, Marko:** Resnica in upanje, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, 33 Znamenje 3–4 (2003), str. 49–53.
- Kos, Marjan:** Anton Vogrinec – libeliški puntar, v: Znamenje 37(2007), 5–6, str. 99–101.
- Küng, Hans:** Credo, Založba Znamenje, Petrovče 1995, 270 strani.
- -: Štirideset let po koncilu, v: Znamenje 36 /2006/ 1–2, str. 30–34.
- -: Katoliška cerkev: Kratka zgodovina, Založba Sophia, Ljubljana 2004, str. 205.

– -: Pozabljeni koncil, Znamenje 36(2006) 1–2, str. 30–47.

– -: Biti kristjan – kaj pomeni to? 20 tez k zelo aktualnemu vprašanju, Znamenje 36(2006) 1–2, str. 60–77.

Lodrant, Jože: Anton Vogrinec in še kdo, v: Znamenje 37(2007) 5–6. M. Kos, Anton Vogrinec – libeliški puntar, v: Znamenje 37(2007), 5–6, str. 111–113.

– -: Razmišljanje ob izidu knjige Antona Vogrinca *Nostra maxima culpa*, v: Znamenje 29(1999), str. 90–95.

Maver, Aleš: Zastrta Znamenja: Vprašanje disidentstva Katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju »Vzhodne politike« in revija Znamenje, *Annale*, 27(2017) 4, str. 793–830.

Perko, Franc: Slovenski kristjan v samoupravni družbi, v: Znamenje 1(1971)5, str. 180–189.

Rode, Franc: Iberijski zapisi, v: Znamenje 2(1972) 3/4, str. 291–305.

– -: Krščanska zrelost. Predavanje v okviru velikonočnih konferenc za izobražence 30. marca 1971 v cerkvi Sv. Trojice v Ljubljani, v: Znamenje 1(1971) 4, str. 92–99.

Pivec, Franci: Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, ČZN 4 (2016), str. 85–95.

Rajhman, Jože: Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije, v: Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 37–43.

– -: Vekoslav Grmič šestdesetletnik, v: Znamenje 13(1983) 3, str. 177–179.

Ramšak, Jure: »Bo mar internacionala postala himna vernih?« Sovjetska zveza in rusko pravoslavlje na straneh teološke revije Znamenje, v: Stičišče religijskih svetov: Družbeni in politični vidiki ekumenizma na Slovenskem (zbral in uredil Gašper Mithans, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Znanstvena založba *Annales*, Koper 2018, 27(2017) str. 99–119

Reher, Srečko: Revija Znamenje – izziv slovenskemu katolicizmu, v: Znamenje 42(2012) 1–6, str. 1–29.

– -: Cerkvene razmere v času izida Vogrinčeve knjige *Nostra maxima culpa*, Znamenje 37(2007), 5–6, str. 102–107.

– -: Ob 60-letnici smrti libeliškega župnika Antona Vogrica I., Znamenje 37(2007) 5–6, str. 86–93.

– -: Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominski zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), Časopis za zgodovino in narodopisje 2–3 (2020), str. 127–185;

– -: Glasnik in pričevalc evangeljskega krščanstva, v: Vekoslav Grmič, škof in pričevalc (zbornik), Kulturni center Maribor (knjižna zbirka *Frontier*), Maribor 2022, str. 125–194.

Slomšek, Anton, Martin: Šola poslednje sodbe, pekla in neskončne večnosti, v: *Drobtinice za leto 1865–1866*, str. 73–84.

Šolinc, Vinko: Razmišljanje o slovenskem verskem tisku, v: Znamenje 1(1971) 5, str. 258.

Truhlar, Vladimir: Koliko je v slovenski Cerkvi religije, v: Znamenje 1(1971) 3/4, str. 127–132.

– -: Katolicizem v poglobitvenem procesu, MD, Celje 1971, 214 strani.

– -: Pokoncilski katoliški etos, Mohorjeva družba, Celje 1967, 214 strani.

Grmičev zbornik. Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča in 30-letnici njegovega škofovskega posvečenja, Znamenje 28(1998) 3–4, 149 strani.

Zbornik – v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 35(2005) 3–4, 129 strani.

Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, 235 strani.

Vogrinc, Anton: Nostra maxima culpa, Založba Znamenje, Petrovče 1996, str. 162 strani.

Zahrnt, Heinz: Živeti kot da Bog je, Založba Znamenje, Petrovče, str. 212 strani.

Žakelj, Stanko: Kdo manipulira? v: Znamenje 5(1971), str. 256–258.

Žveglič, Hieronim: Vekoslav Grmič – 60 letnik, v: Mohorjev koledar, MD, Celje 1984, str. 129–131.

REVIJA ZNAMENJE V GRMIČEVEM USTVARJALNEM OPUSU

Povzetek

Ustanovitev in vsebinska naravnost revije Znamenje, ki so jo ustanovili trije osrednji takratni katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek in Stanko Cajnkar leta 1971, sovпада s številnimi premiki tako na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v takratni Jugoslaviji kot tudi v Katoliški cerkvi po 2. vatikanskem koncilu.

V tem desetletju proti koncu šestdesetih in začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se začeli vzpostavljati tudi novi odnosi med jugoslovansko oblastjo in Rimskokatoliško cerkvi: po pogajanjih med Svetim sedežem in Jugoslavijo je junija 1966 sledil podpis protokola, avgusta leta 1970 pa obnovev diplomatskih odnosov, ki jo je prinesla nova vatikanska politika do komunističnih držav; utiral jo je kardinal Casaroli s sporazumi in misijami v deželah realsocializma; dialog, ki ga je Vatikan začel vzpostavljati s komunističnimi oblastmi, je omogočil, da je bil aprila leta 1968 Vekoslav Grmič imenovan za pomožnega škofa v Mariboru: z njegovim imenovanjem je bil nakazan tudi odnos aktualne oblasti do vernih; nov odnos oblasti do Katoliške cerkve se je odrazil še posebej na znani idrijski okrogli mizi, ki jo je jeseni leta 1968 organiziral Klub mladih na temo *Ali je Bog mrtev?* Na njej sta poleg Vekoslava Grmiča in Janeza Janžekoviča sodelovala še Marko Kerševan in Zdenko Roter.

Ker so se pokazale ugodne družbeno-politične razmere in potrebe, da se po koncilu prevetri tudi Cerkev na Slovenskem, so začeli nekateri takratni intelektualci razmišljati o ustanovitvi nove teološke revije. Tega prepriha v Katoliški cerkvi na Slovenskem tudi po petih letih po koncilu še ni bilo moč čutiti. Še v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je slovenska Cerkev tičala globoko v katolicizmu, kakršen se je na Slovenskem oblikoval od srede 19. stoletja naprej. Pretežni del starejših duhovnikov je še vedno ostajal pri »preizkušeni predkoncilski pastoralni praksi«: spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti; ni pa si upal graditi na osebni posameznikovi veri in odgovarjati na vprašanja, ki se verujočemu pojavljajo o njegovi veri ter instituciji in jih ni moč reševati s cenenimi katekizemskimi odgovori in zahtevami le po izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov.

Grmič je v reviji Znamenje sodeloval vse od prve številke, ki so jo izdali leta 1971, in do smrti leta 2005: v njej je objavil v rubriki *Razprave in eseji* 159 besedil, v rubriki *Zapisi* 153 besedil; prispeval je 4 prevode; v rubriki *Ocene* je njegovih 127 ocen književnih del

in 4-krat se je odzval na polemiko. Sprva je v reviji le objavljaj, kasneje pa postal tudi njen urednik: **glavni urednik** je bil od 17. do 20. letnika, **odgovorni urednik** od 16. do 20. letnika; vključen je bil tudi v njene odbore.

Tudi po njegovi zaslugi reviji Znamenje v 42 letih (od 1971 do 2012) izhajanja niso dajali ton samo priznani domači teologi in razumniki – ne oziraje se, ali so verujoči ali neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere. Še posebej je treba izpostaviti znano mednarodno revijo *Concilium*, v kateri je objavljaj tudi Grmič.

THE ZNAMENJE JOURNAL AS PART OF THE CREATIVE OEUVRE OF GRMIČ

Summary

The founding and content focus of Znamenje journal, founded in 1971 by three central Catholic intellectuals of the time, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek and Stanko Cajnkar, coincided with a number of changes in the political, cultural, and economic spheres of both Yugoslavia at the time and the Catholic Church after the Second Vatican Council.

In this decade, towards the end of the 1960s and the beginning of the 1970s, new relations between the Yugoslav authorities and the Roman Catholic Church began to be established: negotiations between the Holy See and Yugoslavia were followed by the signing of a protocol in June 1966, and in August 1970 by the renewal of diplomatic relations brought about by the Vatican's new policy towards the communist countries; this was paved by Cardinal Casaroli's agreements and missions to the countries of real socialism; the dialogue which the Vatican began to establish with the communist authorities made it possible for Vekoslav Grmič to be appointed as auxiliary bishop in Maribor in April 1968: his appointment also signalled the attitude of the current authorities towards the faithful; the new attitude of the authorities towards the Catholic Church was reflected especially in the well-known round table in Idrija, organised by the Youth Club in the autumn of 1968, on the topic *Is God Dead?* In addition to Vekoslav Grmič and Janez Janžekovič, Marko Kerševan and Zdenko Roter also took part.

In the aftermath of the Council, some intellectuals in Slovenia recognized the need to create a new theological journal in response to the favorable socio-political climate and the need for enlightenment within the Church. However, even five years after the Council, the Catholic Church in Slovenia had yet to experience any significant changes. By the 1970s, the Slovene Church was still firmly rooted in Catholicism, as it had been since the mid-19th century. The majority of older priests continued to rely on pre-Conciliar pastoral practices, promoting traditional piety and churchmanship. They were hesitant to build upon the personal faith of individuals and address the challenging questions believers have about their faith and the institution. These issues could not be resolved by simplistic catechism answers and mere compliance with ecclesiastical regulations.

Grmič contributed to Znamenje journal from its first issue in 1971 until his death in 2005: he published 159 texts in the Discussions and Essays section, 153 texts in the Notes section; he contributed 4 translations; his 127 reviews of literary works are in the Reviews section; and he responded to the controversy on 4 occasions. In the beginning he only published in the journal, but later on he also became its editor: he was editor-in-chief from the 17th

to the 20th volume, and editor responsible from the 16th to the 20th volume; he was also involved in the journal's committees.

Thanks to him, in the 42 years of its publication (from 1971 to 2012), *Znamenje* has not only been given tone by renowned local theologians and intellectuals – whether believers, non-believers, or otherwise – but has also been enriched by translations by the world's top theologians and scientists from a wide range of scientific fields, critical assessments of traditional theology, religious practices, the Church's institutional religiosity, social, political and cultural developments in Europe and around the world, and opening up the horizons of new contextual theologies that answered concrete questions in the light of faith. Particular mention should be made of the well-known international journal *Concilium*, where Grmič also published.

DIE ZEITSCHRIFT ZNAMENJE ALS TEIL DES KREATIVEN OEUVRES VON GRMIČ

Zusammenfassung

Die Gründung und der inhaltliche Charakter der Zeitschrift *Znamenje*, die 1971 von drei der führenden katholischen Intellektuellen jener Zeit, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek und Stanko Cajnkar, gegründet wurde, fiel mit einer Reihe von Veränderungen im politischen, kulturellen und wirtschaftlichen Bereich sowohl im damaligen Jugoslawien als auch in der katholischen Kirche nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil zusammen.

In diesem Jahrzehnt, gegen Ende der 1960er und Anfang der 1970er Jahre, kam es zur Aufnahme neuer Beziehungen zwischen den jugoslawischen Behörden und der Römisch-Katholischen Kirche: Auf die Verhandlungen zwischen dem Heiligen Stuhl und Jugoslawien folgte im Juni 1966 die Unterzeichnung eines Protokolls und im August 1970 die Erneuerung der diplomatischen Beziehungen im Zuge einer neuen Politik des Vatikans gegenüber den kommunistischen Ländern, die durch die Abkommen und Missionen von Kardinal Casaroli in den Ländern des Realsozialismus vorbereitet wurde. Der Dialog, den der Vatikan mit den kommunistischen Behörden aufzunehmen begann, ermöglichte die Ernennung von Vekoslav Grmič zum Weihbischof in Maribor im April 1968: Seine Ernennung war auch ein Zeichen für die Haltung der derzeitigen Behörden gegenüber den Gläubigen; die neue Haltung der Behörden gegenüber der katholischen Kirche spiegelte sich vor allem in dem wohlbekannten Runden Tisch in Idrija wider, den der Jugendclub im Herbst 1968 zum Thema *Ist Gott tot?* organisierte. Neben Vekoslav Grmič und Janez Janžekovič nahmen auch Marko Kerševan und Zdenko Roter daran teil.

Da die gesellschaftspolitische Situation günstig war und die Notwendigkeit einer Neuorientierung der Kirche in Slowenien nach dem Konzil offensichtlich wurde, begannen einige Intellektuelle der damaligen Zeit über die Gründung einer neuen theologischen Zeitschrift nachzudenken. Auch fünf Jahre nach dem Konzil war dieser Wandel in der katholischen Kirche in Slowenien noch nicht zu spüren. Selbst in den 1970er Jahren war die slowenische Kirche noch tief im Katholizismus verwurzelt, wie sich dieser in Slowenien seit Mitte des 19. Jahrhunderts entwickelt hatte. Der Großteil der älteren Geistlichen hielt immer noch an der „bewährten vorkonziliaren pastoralen Praxis“ fest: Sie förderten die traditionelle Frömmigkeit und das kirchliche Leben, wagten es aber nicht, auf dem persönlichen Glauben des Einzelnen aufzubauen und die Fragen zu beantworten, die sich für den Gläubigen in Bezug auf seinen Glauben und seine Institution stellen und die nicht durch bloße Katechismusantworten und die Forderung nach der Einhaltung kirchlicher Vorschriften gelöst werden können.

Grmič hat von der ersten Ausgabe im Jahr 1971 bis zu seinem Tod im Jahr 2005 für die Zeitschrift *Znamenje* publiziert: 159 Texte in der Rubrik Diskussionen und Aufsätze, 153 Texte in der Rubrik Notizen; er steuerte 4 Übersetzungen bei; seine 127 Rezensionen literarischer Werke sind in der Rubrik Rezensionen zu finden; und er hat 4-mal auf die Kontroverse geantwortet. Anfangs publizierte er nur in der Zeitschrift, später wurde er ihr Herausgeber: er war Chefredakteur vom 17. bis zum 20. Jahrgang und verantwortlicher Redakteur vom 16. bis zum 20. Jahrgang; außerdem wirkte er auch in den Komitees der Zeitschrift mit.

Dank ihm wurde die Zeitschrift *Znamenje* in den 42 Jahren ihres Erscheinens (von 1971 bis 2012) nicht nur von renommierten einheimischen Theologen und Intellektuellen – ob gläubig, ungläubig oder andersgläubig – geprägt, sondern auch durch Übersetzungen von weltweit führenden Theologen und Wissenschaftlern aus einer Vielzahl von Fachgebieten bereichert, in welchen kritisch diskutiert wurde, was die traditionelle Theologie, die religiösen Praktiken, die institutionelle Religiosität der Kirche, die sozialen, politischen und kulturellen Entwicklungen in Europa und auf der ganzen Welt betrifft, und in welchen neue kontextuelle Theologien, die konkrete Fragen im Lichte des Glaubens beantworten, die Horizonte erweitern. Besonders erwähnenswert ist die bekannte internationale Zeitschrift *Concilium*, in der Grmič auch veröffentlichte.

Vekoslav Grmič v vrsti slovenskih duhovnikov, ki so se ukvarjali s slovenskimi protestanti 16. stoletja

Vincenc Rajšp*

Potrjeno – Accepted: 26. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:274(497.4)«15«

Vincenc Rajšp: Vekoslav Grmič v vrsti slovenskih duhovnikov, ki so se ukvarjali s slovenskimi protestanti 16. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 140–166

Prispevek obravnava doprinos Vekoslava Grmiča k razumevanju reformacije ter njihovih glavnih protagonistov Primoža Trubarja in Martina Luthra. Grmičevo delo je uvrščeno v vrsto slovenskih katoliških duhovnikov, ki so pisali o slovenski reformaciji od začetka 19. stoletja dalje.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, reformacija, protestantizem, Primož Trubar, Martin Luther.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Grmič V.:274(497.4)«15«

Vincenc Rajšp: Vekoslav Grmič in the line of Slovenian priests who have researched Slovenian Protestants of the 16th century. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 140–166

This article discusses the contribution of Vekoslav Grmič to the understanding of the Reformation and its main protagonists Primož Trubar and Martin Luther. The work of Grmič is included among the works of Slovenian Catholic priests who wrote about the Slovenian Reformation from the beginning of the 19th century onwards.

Keywords: Vekoslav Grmič, Reformation, Protestantism, Primož Trubar, Martin Luther.

---

* dr. Vincenc Rajšp, Slovenski inštitut na Dunaju, Avstrija, vincenc@rajsp.si

SIMPOZIJ OB 100-LETNICI ROJSTVA DR. VEKOSLAVA GRMIČA je nedvomno bolj spominskega značaja kot poglobljene znanstvene in kritične presoje Grmičevega obširnega dušnopastirskega, pedagoškega in znanstvenega dela. Za vse to bi bil (bo) primernejši simpozij ob 20-letnici smrti leta 2025, zanj pa so tokratni prispevki lahko pomembno izhodišče. Čeprav gre za kratko časovno obdobje dvajsetih let, so se v Sloveniji zgodile »tektonske spremembe« na verskem in družbeno-političnem področju in tudi na področju preučevanja reformacije.

Na področju zgodovinopisja in teologije je nastala okrog leta 2017 ob 500-letnici objave Luthrovih 95 tez obširna literatura, monografije in zborniki simpozijev – ne le v nemškem prostoru temveč tudi v drugih državah.¹ Tudi Slovenci smo dobili izpod peresa Gerharda Giesemanna² temeljito študijo o Trubarjevi teologiji v nemščini in slovenskem prevodu, ki odpira nadaljnjo raziskovalno pot na isti osnovi tako Nemcem, ki ne obvladajo slovenščine, kakor tudi Slovencem, ki ne obvladajo nemščine.

V sodobni sekularizirani družbi ostaja tako v širši Evropi kot tudi v slovenskem prostoru le še skromna podlaga za razumevanje verskih vprašanj, kot jih obravnava Grmič. Tudi »hagiografski« opisi reformacijskih verskih junakov ne dosegajo nekdanje privlačnosti. Zato se raziskovanje obrača k odkrivanju takratnega resničnega zgodovinskega dogajanja in zapletenih zgodovinskih procesov ter njihovega razvoja. V nemškem zgodovinopisju in javni zavesti predstavlja prelomnico konec druge svetovne vojne z diskusijo o povezanosti protestantskih cerkva z nacionalsocializmom ter vlogi Luthrovega nauka pri pojmu »pokorščine« oblastem. Analize proslavljanja stoletnic, povezanih z Luthrovim rojstvom (.83), Luthrovo smrtjo (.46), objavo 95 tez (.17) pa kažejo, kako so se poudarki pomena Martina Luthra v stoletjih spreminjali.

Slovenci takih možnosti nimamo, ker Primož Trubar v konfesionalnem obdobju brez protestantske cerkve med Slovenci ni mogel biti slavjen, kot je bil Luther v evangeličanskih cerkvah. Trubar je po 16. stoletju ponovno vstopil v širšo slovensko zavest v začetku 19. stoletja z zaslugami za slovenski jezik in literaturo, ki sta v 19. stoletju postali neobhodna podlaga za obstoj naroda. »Hagiografsko« kanonizacijo pa je doživljal od osemdesetih let tega stoletja naprej. Tako kot so se glede jezikovnega pomena za nemščino (protestantski) Nemci sklicevali na reformacijo in Luthra, so se tudi (katoliški) Slovenci na Primoža Trubarja, Dalmatina in Bohoriča. Kljub nepremagani verski razklanosti (»odpad od prave katoliške vere«) je prevladal »kulturni« pomen. Toda tudi to sprejemanje je v nadaljnjem stoletju in pol padlo pod vpliv vsakokratnih versko-političnih, medkonfesionalnih, nacionalnih in

¹ Rajšp, Zgodovinski pogled.

² Gerhard Giesemann, Teologija reformatorja Primoža Trubarja.

nacionalističnih, svetovnonazorskih ter ideoloških razmer. Vendar tega ne gre presoјati s »krivdnega« vidika takratnih akterjev, saj je bil to proces v »duhu« širšega evropskega dogajanja, še posebej dogajanja v nemškem prostoru, prav tako kot je bila tudi slovenska reformacija del dogajanja v tem istem prostoru. Slovenski »klerikalci«, nemški liberalci in protestantje ter slovenski liberalci so se tudi glede reformacije 16. stoletja borili za prevlado razlage z lastnega vidika, občutka moči vendar tudi nemoči in strahu.

Vekoslav Grmič se je vključil v razprave o pomenu slovenske reformacije prav tako v specifičnem času, ob 500-letnici Luthrovega rojstva leta 1983, kot teolog, poleg Jožeta Rajhmana na lastnem teološkem področju, kar je bilo v slovenskem prostoru novo. Njegovi duhovniški predhodniki so se udejevali z jezikovnimi, literarno zgodovinskimi ter zgodovinopisnimi kakor tudi polemičnimi in medkonfesionalno napadalno–obrambnimi spisi. Grmičevo obdobje je bilo veliko ugodnejše, saj je 2. vatikanski koncil odprl pot sodelovanja, kot so jo že pred tem nakazali nekateri nemški katoliški zgodovinarji in teologi; prav tako so se tudi na protestantski strani omilili očitki na račun Katoliške cerkve, kljub temu da zgodovinsko nagrmađena nasprotja niso mogla nenadoma izginiti. Tako kot so nemški protestantje morali najti pot iz nacionalistične »zagate« 19. in 20. stoletja ter pretrgati vezi s svetno oblastjo, je morala tudi Katoliška cerkev prestopiti bariere pripisovanja krivde za ločitev samo protestantom in obtožb »krivoverstva«.

Čeprav tudi Grmičeve razprave nosijo sled časa, v katerem so nastale v prikazih Martina Luthra, Primoža Trubarja ter odnosov med Katoliško cerkvijo in protestantizmom, niso neaktualne, saj izražajo potrebo po tozadevnem preučevanju in predstavljajo izhodišče za nadaljevanje njegovega dela. Potrebne so še toliko bolj, ker je v samostojni Sloveniji pojem reformacije in s tem protestantizma trđno vgrajen v slovenski državni okvir. 31. oktober, dan domnevnega Luthrovega nabitja 95 tez na vrata grajske in univerzitetne cerkve v Wittenbergu, je kot *Dan reformacije* državni praznik in dela prost dan, kar je poleg nekaterih nemških dežel le še v državi Čile.³ Na državnih in drugih proslavah ob *Dnevu reformacije* pa v slavnostnih govorih slovensko reformacijo in njen pomen razlagajo vidne javne osebnosti v državi; med govorniki je bil tudi Vekoslav Grmič.

K sodelovanju na tem simpoziju me je vzpodbudil spomin na sodelovanje na prvem nemško-slovenskem simpoziju v Tübingenu leta 1986 ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja. Z mestom je bil Trubar tesno povezan; tam so tiskali njegove knjige, četudi ne prvih – Katekizma in Abecedarija, kot se je donedavna mislilo –, ki sta bili natisnjeni v Schwäbisch Hallu⁴. To je tudi sicer

³ <https://de.wikipedia.org/wiki/Reformationstag>.

⁴ Rajšp, Trubarjev »Catechismus«.

mesto spomina na Primoža Trubarja, saj hrani arhiv Univerze v Tübingenu velik del gradiva v zvezi s Trubarjem, njegovih pisem in drugih dokumentov o delovanju uraške tiskarne, ki jo je vodil. V bližini je tudi Derendingen, danes del mesta Tübingen, kjer je bil Trubar 20 let župnik; tam je njegov grob in znamenita spominska plošča v evangeličanski farni cerkvi sv. Gala (St.-Gallus-Kirche).

Na simpoziju sva sodelovala Vekoslav Grmič s predavanjem *Principi Trubarjeve teološke misli (Prinzipien von Trubers theologischen Denken)*⁵; sam sem govoril o *Razširjenosti protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem (Die Ausbreitung des Protestantismus unter den sozialen Schichten in Krain)*⁶; tema naslovoma sva ostala zvesta tudi pri nadaljnem ukvarjanju z reformacijo, Grmič s teološkimi temami, sam z versko-družbenimi.

Prispevek ni mišljen kot kritično soočenje z Grmičevo protestantiko, temveč bolj kot izhodišče za presojanje te tematike v obstoječih okoliščinah Grmičevega časa. Ker je bil Grmič kritičen do svojih duhovniških predhodnikov glede odnosa do protestantizma, se mi zdi prav, da te vsaj na kratko tudi predstavim. Čeprav je Grmič obravnaval predvsem teološki vidik Primoža Trubarja in Martina Luthra, ki se zdi nadčasoven, nosijo razprave prav tako pečat časa, v katerem so nastale kot dela duhovnikov pred njim. Delovali so v skladu z razmerami svojega časa, pod vplivom dediščine konfesionalnih razmejitev, ki so prevladale in se utrdile od 17. stoletja naprej, omejeni z medkonfesionalnimi razmerji, prav tako pa tudi z vsakokratnimi sovražnimi predstavami o drugih (Feindbilder). Vsekakor pa je pomembno upoštevati tudi vsakokratni državni okvir in politične ter vsakokratne zapletene družbene razmere, ki so krojile odnose med konfesijami. Ne nazadnje je za objektivno presojo potrebno poslušati in skušati razumeti tudi različna »nasprotna« mnenja.

SLOVENSKI DUHOVNIKI IN SLOVENSKI PROTESTANTIZEM V 19. IN 20. STOLETJU

Za čas 19. in začetka 20. stoletja do leta 1918 bi težko govorili o odnosu slovenske Katoliške cerkve do protestantizma, saj te v organizacijski obliki ni bilo; škofje so bili vezani in so se tudi držali državne cerkvene politike, katere vrh je predstavljal cesar. Obravnavano delo so opravljali duhovniki brez izrecne pobude škofov, z izjemo Antona Martina Slomška, ki je bil sam škof. Odnos slovenskih duhovnikov do slovenskega protestantizma bi v tem času lahko razdelili na vsaj dve obdobji. Prvo obdobje vključuje čas od začetka 19.

⁵ Grmič, Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen.

⁶ Rajšp, Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen.

stoletja do šestdesetih let istega stoletja, ki ga lahko pojmuje kot obdobje strpnih odnosov in sodelovanja med slovenskimi duhovniki in protestanti na področju narodne promocije, ob jasnem poudarjanju verske razdeljenosti (odpad od prave vere). Anton Martin Slomšek, Valentin Stanič in Matija Majar Ziljski so sodelovali s protestantom Jozefom Šafařikom pri zemljevidu *Slovanský zeměvid leta 1842* tako, da so mu priskrbeli podatke za slovensko-nemško jezikovno mejo na Koroškem in na Štajerskem. Leto kasneje, 1843, je izdal nemški protestant Karl Bernhardi prvo jezikovno karto nemškega jezika »*Sprachenkarte von Deutschland*«. Za jezikovno nemško-slovensko mejo na Štajerskem in Korškem je pridobil podatke od Šafařika in tako posredno od Majarja, Slomška in Staniča. Bernhardi se je tudi še skoraj trideset let kasneje zavzemal narodno in versko strpnost. »Če torej hočemo utirati pot trajnemu svetovnemu miru, se moramo odpovedati tako imenovanemu zveličavnemu nauku o državni nacionalni in cerkveni enotnosti in v skladu s tem priznati popolno enakopravnost nacionalnostim in verskim stranem. Samo na tej poti se bo izpolnila obljuba, da naj se vse nacije sveta združijo v veliko družino ljudstev (Völkerfamilie).⁸ Žal se želja po narodni enakopravnosti protestanta Bernhardija ni uresničila. Sta pa, enako kot Bernhardi »absolutni nacionalizem« zavračala tako Anton Martin Slomšek kot tudi Anton Mahnič.

Temu sorazmerno kratkemu obdobju je sledilo drugo, ki traja domala do današnjih dni, obdobje konfrontacij in nasprotij. Obdobju sprejemanja slovenskih reformatorjev in priznavanju pomena za uveljavljanje slovenskega jezika kot osnove za razvoj in uveljavljanje v javnem življenju od začetka 19. stoletja naprej je sledila konfrontacija na nemško-slovenski nacionalni podlagi. S tem je nastopilo novo obdobje, obdobje nacionalizmov in nacionalnih bojev. Nacionalni boji predstavljajo novo poglavje v širši Evropi in v odnosih med Slovenci in Nemci. Jezik in nacionalnost nista več služila odnosu z Bogom in zveličanju duš, temveč tostranski veljavi in moči nacije, vera pa je postala podporno sredstvo tem ciljem. Nič drugače kot v (po letu 1871) zedinjeni Nemčiji in v avstrijski državi so se tudi na Slovenskem borili za nacionalno prevlado liberalni Nemci s podporo nemške protestantske strani in nemških predikantov⁹, Slovenci pa so se, tako kot Poljaki v Nemčiji, za svoj obstoj oprli na Katoliško cerkev. Na Slovenskem so bili na obeh straneh v prvih vrstah duhovniki, katoliški in protestantski predikanti. Razlika je bila v tem, da so bili katoliški duhovniki sinovi slovenskih staršev, domačini, medtem ko so predikanti prihajali iz tujine (pretežno iz Nemčije). Kot je predstavljal za Nemce nevarnost »slovenski klerikalizem«, je predstavljal za

⁷ Bernhardi, Sprachkarte von Deutschland. 1843.

⁸ Bernhardi, Die Sprachgrenze zwischen Deutschland und Frankreich. str. 14.

⁹ Kuhleemann, Pastorennationalismus, 548.

slovensko večinsko katoliško stran nevarnost »nemški protestantizem« vse tja v čas druge svetovne vojne. Tako je Josip Turk v času najbolj tragičnega obdobja v slovenski zgodovini, v času nemške okupacije Gorenjske in Štajerske leta 1942, videl protestantizem le kot nemško zadevo: »Po dijakih, ki so študirali v Nemčiji, po nemških trgovcih in po protestantski teološki literaturi je pod zaščito nemških krogov, nemškega plemstva in meščanstva, ta nemška napačna reformacija skušala prodreti tudi v slovenske dežele«¹⁰. In ta »nevarni nemški protestantizem« je bil dokončno odpravljen po drugi svetovni vojni z izgonom »nemških« protestantov iz Slovenije in zaplembo njihovega premoženja.

Proti koncu 19. stoletja in na začetku 20. stoletja pa so se razplamtela znotraj slovenska nasprotja glede slovenske reformacije med slovenskimi »liberalci« in »klerikalci«. Ne nazadnje je bil tudi pri tem v ospredju odnos do nacionalnosti; katoliški duhovniki so videli v protestantizmu nevarnost za slovenski narodni obstoj; liberalci so nasprotno gledali v reformaciji začetek in poroštvo slovenskega narodnega obstoja mimo germanizacijskega potenciala nemškega protestantizma na Štajerskem. Pri tem pa je potrebno gledati tudi ozadje, saj sta bili obe strani tesno vpeti v protestantsko-katoliško dogajanje v Monarhiji in Nemčiji.

Slovenska reformacija in protestantizem 16. stoletja, ki sta nastala v okviru versko-političnega dogajanja v državi Svetega rimskega cesarstva, sta pustila v slovenski zgodovini neizbrisen pečat. Slovenski reformatorji so se uspešno vključili v proces, ki je – tako kot pri drugih ljudstvih v državi – predvsem tudi pri največjem, Nemcih, ustvaril temelje za nacionalno formiranje in dokončno nacionalno uveljavitev v 19. stoletju. Pri tem pa takrat ni šlo le za ločevanje kot v nacionalnem obdobju 19. stoletja. Katekizmi, prevodi Svetega pisma, slovnice ter prevajanje osnovne protestantske literature so ta ljudstva duhovno tesno povezovala. Na začetku največkrat tudi ni bilo jasne meje med »staroverci« in »novoverci«¹¹, dokler v naslednjih stoletjih konfesionalizacija¹² pripadnikov ni jasno razmejila. V času konfesionalne monolitnosti slovenski protestanti v širši slovenski zavesti (razen v Prekmurju in v Agoričah na Koroškem) niso bili prisotni, kljub temu da sta ostala v rabi dva njihova literarna dosežka, Dalmatinov prevod Biblije in Bohoričeva slovnica.

Prav jezikovno področje je bilo tisto, ki je v prvi polovici devetnajstega stoletja priklicalo slovenske protestante ponovno v slovensko zavest. Pri tem pa so opravili pomembno delo slovenski katoliški duhovniki. Slovenski

¹⁰ Turk, Vpliv protestantizma na slovenski narod, 123.

¹¹ Oman, Medkonfesionalno sobivanje.

¹² Schilling je na Trubarjevem simpoziju v Tübingenu govoril o katoliški, luteranski in reformirani konfesionalizaciji in izgrajevanju treh svetovnonazorskih sistemov ter dokončne določitve konfesionalne topografije države.

protestantizem je obstajal v dveh državnih okvirih, Svetem nemškem cesarstvu, vendar v okviru politične oblasti Habsburžanov, ki se nadaljuje v Avstrijskem cesarstvu in Avstro-ogrski monarhiji, ter državi Ogrski, ki ohrani versko protestantsko »avtonomijo« tudi po letu 1867.

Za Habsburške dežele, v okviru katerih so spadali tudi Slovenci, je pomenil veliko spremembo »tolerančni patent« cesarja Jožefa II. 1781, ki je dovoljeval protestantizem v celotni državi. Do temeljite prelomnice odnosa med protestantizmom in katolištvom na tleh Svetega rimskega cesarstva pa je prišlo po ukinitvi države leta 1806. Tako imenovana državna cerkev (Reichskirche) je doživela svoj konec; izginilo je 112 povečini cerkvenih političnih teritorijev (Reichsstände), ki so bili vključeni v nove nemške države s protestantsko večino in protestantskimi vladarji. Položaj katoličanov se je bistveno spremenil: »Kulturna hegemonija, nacionalna interpretacija zgodovine, družbena dominanca in politično vodstvo v nemških deželah so dolgoročno prešli od katoličanov na protestante.«¹³ V Avstrijskem cesarstvu so ob tej spremembi ostali prihranjeni marsikateri problemi zaradi cerkvenih reform, ki jih je izvedel cesar Jožef II.

19. stoletje je bilo čas uveljavljanja modernih narodov in nacionalizmov; v ta proces so bile najtesneje vključene tudi konfesije. Tako kot v 16. stoletju je tudi v tej dobi do konca prve svetovne vojne prodiral na slovensko ozemlje vpliv iz osrčja nemških dežel. Tam se je konfesionalizacija nacije uveljavljala pri protestantih v šestdesetih letih 19. stoletja. Močno jo je podprl najpomembnejši nemški zgodovinar tega časa Leopold Ranke, ko je eno od poglavij v svoji znameniti zgodovini *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* naslovil »O izvoru razdvojenosti nacije – Vom Ursprung der Spaltung der Nation«, ki jo je pripisal cesarju in katoličanom; sam si je želel nemško nacionalno državo na protestantski osnovi.¹⁴ Nato je bila tendenca najbolj izrazita pri vrsti teologov in zgodovinarjev, ki so zagovarjali stvaritev nemške protestantske nacije pod vodstvom Prusije z izključitvijo vseh katoliških vplivov. Na protestantski strani so konfesionalizacijo nacije propagirala protestantska liberalna združenja, med njimi *Gustav-Adolf-Werk* (1832) s številnimi društvi in *Deutscher Protestantenverein* (1863). Prizadevanjem za »enotnost protestantske religije in nacije« so sledili v šestdesetih letih 19. stoletja začetni kulturni boji v državi Baden, ki jo je leta 1806 vzpostavil Napoleon, in v sedemdesetih letih 19. stoletja v Prusiji. Med Nemci je protestantska stran prevladala z interpretacijo protestantskega kulturnega ideala. K osnovnim elementom je spadalo naziranje o principielni superiornosti protestantizma nad katolištvom. Kot protestantske principe so reklamirali izobraževanje, svobodo vesti, versko

¹³ Schindling, *Das Ende der Reichskirche*, str. 87.

¹⁴ Schmidt, *Die frühneuzeitliche Idee*, str. 33.

subjektivnost, znanstveno usmerjenost, politično avtonomijo in naprednost mišljenja. V teh principih po protestantskem pojmovanju ni zakoreninjena le ideja moderne kulturne države temveč tudi nemške nacije.¹⁵

Vse to dogajanje Slovencev ni puščalo ob strani; želja po nacionalnem zedinjenju Slovencev v eno politično enoto je potekala vzporedno z nemškimi zahtevami po zedinjenju vse do nastanka Nemškega cesarstva leta 1871. Nemška zahteva po zedinjenju na osnovi nacionalnega principa je k temu spodbujala tudi Slovence, čeprav ti niso imeli enake možnosti v smislu državne osamosvojitve, kot je ne nazadnje niso imeli niti Nemci v Avstriji ali Poljaki v Nemški državi (Deutsches Reich).

Slovinci so v devetdesetih letih 19. stoletja prehodili pot naroda, kot ugotavlja Vasilij Melik, s »povsem izoblikovanim jezikom in strokovno terminologijo, skratka narod, ki ima sicer nešteto težav in problemov, ki mu nasprotniki še vedno odrekajo enakopravnost, ki še vedno nima docela slovenskih srednjih šol niti univerze, ki je zato sicer velikokrat poln dvomov vase in pesimizma, ki pa vendarle nedvomno in trdno obstaja in živi.«¹⁶

ČAS DO ŠESTDESETIH LET 19. STOLETJA

Začetek te dobe predstavlja Kopitarjeva slovnica leta 1808¹⁷, v kateri je podal kratko zgodovino slovenskega jezika ter vlogo slovenskih protestantov, kjer poimenuje Trubarja, »ki je prvi pisal kranjsko«, našega Kolumba »er ist also unser Kolumbus«, pri čemer je posebno cenil Adama Bohoriča. »O, ja! Vrli Bohorič! Tebi in tvojim prijateljem se mora naš jezik zahvaliti, da je že ob prvem pojavu dobil tisto gramatično korektnost in konsekvenco, ki je drugi jeziki šele postopoma, po številnih modeliranjih in spremembah, ne dosežejo.«¹⁸ Za njim so o slovenskih protestantih pisali v prvi vrsti slovenski katoliški duhovniki, ki so pozitivno cenili njihovo delo na slovenskem jezikovnem področju. Duhovnik Fran Metelko je v svoji slovnici leta 1825 v zgodovinskem pregledu podal Trubarjev življenjepis, kjer našteva njegova dela in ga, tako kot Kopitar, imenuje »našega literarnega Kolumba«¹⁹. Zapiše tudi, da je moral deželo zapustiti leta 1564, ker je bil vnet pristaš novega nauka, vendar je ostal z deželo povezan, saj so mu deželni stanovi določili in do smrti izplačevali

¹⁵ Kuhleemann, *Konfessionalisierung der Nation?* str. 31–32.

¹⁶ Melik, *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, str. 113.

¹⁷ Kopitar, *Grammatik*, 146.

¹⁸ Kopitar, *Grammatik*, str. XL.

¹⁹ Metelko, *Lehrgebäude*, str. XIX.

200 goldinarjev letno. Po Valvasorju je tudi povzel Trubarjevo pismo,²⁰ kjer ta opisuje svojo življenjsko pot. Slovnica je bila pisana v nemškem jeziku.

Obširno je leta 1855 predstavil slovenske reformatorje v svoji *Slovenski slovnici* Anton Janežič. Slovnica je imela velik vpliv, ker je bila predpisana kot učbenik za šole. »Luteranska vera« mu velja za krivo vero, vendar »so bili na Slovenskem krivoverski pisatelji slovenski jezik v novo življenje zbudili. Imenuje jih »naj imenitniši prijatelji in podporniki slovenščine«. Primožu Trubarja »se imamo Slovenci zahvaliti, da se je zapuščena in zanemarana slovenščina v šestnajstem stoletju prvič pisati jela, in ga torej po vsej pravici našega slovstvenega Kolumba imenovati moremo. On je slovensko slovstvo spet zbudil in svetu pokazal, da naš jezik ni tako okoren, da bi se v taistem pisati ne dalo, kakor so poprej sploh mislili.²¹ Nadaljuje z Jurijem Dalmatinom in Adamom Bohoričem: »Bohoriču in njegovim prijateljem se imamo zahvaliti, da se je slovenščina po njegovej slovnici že v prvih časih precej pravilno in dosledno pisala.«²² Poroča pa tudi o usodi protestantskih knjig: »Po nesreči so bili vsi štiri pisatelji protestanti. Zatorej so bili ob času preganjanja njih spisi ojstro prepovedani, in kjer so se najdlji, brez prizanašbe pokončani. Po deželi so se nalašč pobirali, na polnih vozeh v mesto dovažali in na tergu očitno sožigali. Se ve da se je le maloktera knjižica semtertje v kakem kotu ohranila. Tudi Ljubljanskej tiskarnici ni bilo prizanešeno.« Za drugo slovnico, ki jo je po Bohoričevi izdal leta 1715 p. Hipolit v Novem mestu, pove, da je to dejansko Bohoričeva slovnica.²³

Med Metelkovo v nemškem in Janežičevo slovnico v slovenskem jeziku gre omeniti še slovenska zapisa dveh duhovnikov o reformaciji. Prvi je o reformaciji pisal Anton Krempl v zgodovini *Dogodivšine Štajerske zemle. Z posebnim pogledom na Slovence*. Začne s kritiko razmer v rimokatoliški cerkvi: »Pohujšanje je dajalo meništvo zaradi bogastva, najboljšega zadržanja ni bila niti svetna duhovščina (petrinarsko duhovstvo), ki je bilo ob tem še slabo izobraženo, predvsem pa, da so menihi trgovali z odpustki, čemur so se uprli sami menihi in bili tako vzrok razkolu katoliške vere. Nemški menih Martin Luter je razdražen od menihov začel 1517 pridigati proti odpustkom in učiti do te mere, da je odpustke celo zavrgel.« Luthrova vera velja Kremplu za krivoverstvo, ki se je razširilo tudi na Štajerskem, predvsem med Nemci, medtem ko naj bi bili »Slovenci pametnejši, njih so se Luthrovi nauki maj prijeli.«²⁴ Slovenske reformacije na Kranjskem ne omenja.

²⁰ Metelko, Lehrgebäude, str. XX.

²¹ Janežič, Slovenska slovnica, str. 130.

²² Janežič, Slovenska slovnica, str. 133.

²³ Janežič, Slovenska slovnica, str. 135.

²⁴ Krempl, Dogodivšine, str. 172.

Prvi širši zapis o Trubarju in slovenskih protestantih v slovenskem jeziku pa je bil objavljen v Slomškovich Drobotnicah leta 1849 v prispevku Matije Majarja pod naslovom *Slovensko slovstvo*. Majar kot najstarejši slovenski spis omenja Brižinske spomenike in nadaljuje, da se je prav začelo naše slovstvo še le v 16. stoletju tedaj, »ko se je v naših deželah začela posebno med gospodo luteranska vera širiti. Tedaj se je v kratkim nekoliko možov slovenščine tako marljivo prijelo, kakor nikoli prej in nikoli več potle. Naj iskrenejši prijatelji slovenščine v tem času so bili: Primuš Trubar, Pet. P. Vergerius, Štefan Konsul, Anton Dalmatin, Matevž Popovič, Janez Malečevac, Juri Juričič, Lenard Merčerič in Adam Bohorič«. ²⁵ Podal je dokaj natančen Trubarjev življenjepis in zaključil: »Ako ravno se je Trubar nekaj v Krajnski zadržoval je vendar neprenehoma še za tiskanje sl. bukev v Urahu skerbel. Potle se je spet hudo proganjanje začelo in Trubar je, zapustivši svojo domovino, šel za pastorja v Ljubno (Laufen am Neckar) od tod v Derendingen pa je vsigdar neutrudivo do svoje smerti slavjansko slovstvo obdelaval. Vmerl je 28. junia 1586 in je bil 78 let star.« Nadalje poroča o izgonu protestantskih pridigarjev in končno vseh protestantov ter zažigu protestantskih knjig, med katerimi so poslednje zgorele v požaru jezuitskega kolegija leta 1774. »Slovenščina je vtihnila, vse je umolknilo, kakor v grobu. Dalj ko 150 let po Trubarjovi smerti je bilo slovensko slovstvo skoro jalovo tako da je zadnič neki avgustinar Marka (Pohlin), rojen v jednim ljublanskim predmestji, prav iz novega začel slov. slovnico spisovati, kakor da bi ne bil nikoli slišal besedice od dobre slovnice Bohoričeve; je jo pa tudi skerpal, da se Bogu vsmili«. ²⁶ Matija Majar je zapisal Trubarjev priimek Trubar, kot je zvenelo domače, in ne Truber.

Najbolj markanten pa je bil zapis Antona Martina Slomška v Drobotnicah leta 1862 »*Truber, Dalmatin, Bohorič* in tiste dobe verstniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od naše vere zavili; Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obernal po neskončno modri svoji previdnosti, ki dostikrat hudo prostim ljudem dopusti, pa hudo k našemu pridu oberne.« ²⁷ Slomškov odnos do dela slovenskih protestantov 16. stoletja je zelo cenil Vekoslav Grmič, da se »Slomšek ni pomišljal to priznati in jim dati posebno priznanje«, vendar dodal tudi kritiko, da so Slomška »na Kranjskem še v 20. stoletju 'klerikalci' dolžili liberalizma zaradi tega«. ²⁸

Protestantizem v avstrijskem prostoru

V takratnem Avstrijskem cesarstvu (1804–1867) je versko-politični položaj protestantizma močno zaznamovala ideja enakopravnosti v revolucionarnem

²⁵ Majar, *Slovensko slovstvo*, str. 204.

²⁶ Majar, *Slovensko slovstvo*, str. 207.

²⁷ Slomšek, *Slava rajnim*, str. 71.

²⁸ Grmič, *Ob dnevu reformacije 2002*.

letu 1848, ki je poleg enakopravnosti narodov prineslo tudi enakopravnost veroizpovedi. Sklenitev konkordata leta 1855 je klicala po ureditvi pravnega statusa protestantov, kar je pripeljalo do »protestantskega« zakona leta 1861. Vendar ves čas pogajanj ni prišlo do soglasja z Ogrsko, tako da je veljala tam drugačna zakonodaja, kar je opredeljevalo tudi drugačen status slovenskih protestantov v Prekmurju.²⁹ Že pred cesarjevo diplomo (zakonom) leta 1861 so bili protestanti deležni posebne naklonjenosti cesarja Franca Jožefa, kar je bilo vidno pri protestantih v Gorici, kjer je bila občina ustanovljena s posebno cesarjevo odobritvijo.³⁰

V tej novi dobi sta bili tako dve pomembni protestantski središči v Gorici in Ljubljani, poleg tistega v Trstu. Vendar protestantska občina v Gorici med Slovenci ni vzbujala nasprotovanja; njen član je bil tudi takrat najvidnejši slovenski politik na Goriškem Karel Lavrič. Drugačne pa so bile razmere v Ljubljani, kjer je bilo čutiti napetosti od vsega začetka,³¹ ter v Celju in Mariboru. Ljubljanska cerkvena občina v Ljubljani je bila ustanovljena leta 1852; istega leta je bila posvečena cerkev *Kristusova cerkev* (Christuskirche), danes *Evangeličanska cerkev Primoža Trubarja*; leta 1855 so odprli tudi protestantsko šolo. Glavni organizator je bil trgovec Gustav Heimann (1809–1870). V letih 1857–1865 je bil župnik Theodor Elze, ki je mesto zapustil zaradi spora s Heimannom. Elze je postal glavni zgodovinar protestantizma na Kranjskem in raziskovalec Primoža Trubarja. Leta 1897 je izdal Trubarjeva pisma (*Primus Trubers Briefe*),³² delo, ki prinaša tudi pisma drugih oseb v zvezi s Trubarjevimi in komentarje, kar (razen Trubarjevih pisem) do danes ni prevedeno v slovenščino. Vendar v Elzejevem času nasprotja med katoliško in protestantsko stranjo še niso stopala v ospredje.

Leta 1861 je izšla knjiga W. Sillema, Primož Trubar reformator Kranjske (*Primus Truber der Reformator Krain's*), ki bi jo lahko označili kot prelomno glede novega pojmovanja protestantizma. Novosti ni bilo glede podatkov, ki jih je Sillem črpal pretežno iz Valvasorja in drugih takrat dostopnih del. Novo pa je bilo vrednotenje slovenske reformacije, pri kateri se je naslanjal na delo Rankeja, »*Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (1839–1847)«. Poudarja, da leži Kranjska na stičišču treh glavnih nacij tega dela sveta »germanskega, romanskega in slovanskega«, ki se med seboj borijo za odločilen vpliv in oblast (Herrschaft). Z uvedbo reformacije v 16. stoletju se je odprla možnost, da bi poleg Luthrovih nauk postali dostopni tudi nemška kultura in nemško izobraževanje (Bildung) ne le Kranjcem, temveč tudi ostalim

²⁹ Rajšp, Avstrijski protestantizem, str. 157.

³⁰ Rajšp, Oris protestantizma na Goriškem, 11.

³¹ Rajšp, Protestantizem na Slovenskem, str. 301.

³² Elze, *Primus Trubers Briefe*.

vzhodnim in južnoslovanskim narodom.³³ Med duhovniki naj bi bil močan italijanski vpliv, »ki je otežkočal nemški vpliv v tej slovanski deželici.«³⁴ »Z uvedbo reformacije je bil storjen sijajen začetek za dvig duhovnega in nacionalnega življenja slovenskega ljudstva, z reformacijo je bila utemeljena nacionalna literatura, in naj se sliši še tako nasprotujoče, je bila vzpostavljena tesna povezanost z Nemčijo (Deutschland) v skupnih cerkveno-religioznih interesih.«³⁵ Trubarjeve knjige so bile primerne za širjenje nemške kulture med Slovenci. »Resnično, začeta pot se nam zdi posrečen način za združitve navidezno razhajajočih se interesov slovanskega nacionalnega razvoja ter širjenja nemške znanosti in kulture.«³⁶ Z zatrtjem reformacije na Kranjskem sta se morala tako nacionalno-slovenski razvoj kot nemški vpliv umakniti rimskemu.³⁷ »Dejavnost, ki so jo Trubar in tovariši razvijali v Nemčiji, smo morali obširneje predstaviti, ker že iz te izhaja, da ni bilo pospeševano le ustanavljanje Luthrove deželne cerkve na Kranjskem, temveč je bil istočasno omogočen dostop nemškemu duhu in nemški kulturi.«³⁸ Tako je Sillem kot prvi posredoval prevladujoče protestantske ideje nemškega prostora na Slovensko. Krivično bi bilo pripisovati mu kakršnekoli »nemške nacionalistične« namene; dejstvo je le, da je kot prvi v slovenski prostor prenesel nove poudarke reformacije, in sicer **kulturo** in **izobraževanje**; poudarke, ki so v naslednjih desetletjih prevladale tako na nemški kot slovenski liberalni strani.

»Konfesionalno« obarvana nacionalna nasprotja so se pokazala leta 1870, ko je nemški dnevnik »Laibacher Tagblatt« pisal, da so Nemci nosilci prosvetljenstva in svobode, zaradi česar da se čuti ogroženo katoliška duhovščina.³⁹ Narodnjakom (nacionalnim Slovencem) očita, da sovražijo nemški jezik in da so Nemci osovraženi, ker trdijo, da luteranstvo vsebuje reformatorski duh, medtem ko so sami zagledani v duhovščino, ki je reakcionarna, zavrača versko svobodo in se boji drugovercev, razen Rusov, čeprav so ti prav tako druge vere.⁴⁰ Istega leta je nemška liberalna stranka v Ljubljani slovenske protestante prvič reklamirala zase, ko je na proslavi decembrske ustave 21. decembra 1870 govornik Račič govoril, da so se slovenski protestanti skupaj z nemškimi sotorbci častno borili na področju religije, ki je znala odstopiti primerno mesto tudi znanosti in svobodi. Trubar (Truber), Dalmatin in Bohorič – učenec velikega Melanchtona so bili prvi, ki so prevedli Biblijo v slovenščino. Za slo-

³³ Sillem, Primus Truber, str. 1.

³⁴ Sillem, Primus Truber, str. 9.

³⁵ Sillem, Primus Truber, str. 14.

³⁶ Sillem, Primus Truber, str. 34.

³⁷ Sillem, Primus Truber, str. 72.

³⁸ Sillem, Primus Truber, str. 76.

³⁹ Laibacher Tagblatt, 248, 29. 10. 1869.

⁴⁰ Laibacher Tagblatt 15, 20. 1. 1869.

venske voditelje pa pravi, da so »na življenje in smrt sklenili zvezo z dednim sovražnikom duhovnega napredka, ponižujejo se za suženjska dela tistim, proti katerim so krvaveli junaki reformacije. Ne borijo se za napredek, parolo današnjega časa, temveč s slepim besom za preteklost«. O tem govoru so poročali »Laibacher Tagblatt«⁴¹ ter dunajski »Die Presse«⁴² in »Neue freie Presse«.⁴³

Mariborska evangeličanska cerkvena občina se je s podružnico na Ptuj osamosvojila leta 1862; leta 1869 je bila svečana otvoritev cerkve, 1877 pa še zgradba za stanovanje pastorja in šolo.⁴⁴ Protestantško občino v Mariboru je še posebej zaznamoval pastor Ludwig Mahnert (deloval 1900–1918), ki je propagiral gibanje »proč od Rima« (Los-von-Rom-Bewegung) in oznanjal, da so protestantje branitelji nemštva na Spodnjem Štajerskem in »poduhovljene nemške kulture« proti »brezdušnemu (seelenloser) slovanskemu barbarstvu«. »Tu moramo biti stražarji svobodnega in pobožnega nemško-evangeličanskega verskega življenja tako proti pobožnjaškim (bigott) katoliškim Slovencem, kakor na drugi strani spodnještajerskim katoliškim Nemcem, ki jih v njihovi bolečini puščajo duhovniki na cedilu in ki jim tujerodna (volksfremde) Katoliška cerkev tudi notranje nima ničesar nuditi in se tako zlahka odtujijo vsaki religiji.«⁴⁵ Mahnert je znan po romanu *Die Hungerglocke* (1912), v katerem podcenjevalno slika slovensko katolištvo. Zato je potrebno odločno zavrnilo Rajhmanovo trditev, da je »zveza med germanizacijo in luteranstvom dokaj šibka, zato je treba nanjo gledati kot na apologetično sredstvo«.⁴⁶ Tudi predikant v Celju Fritz May je zelo propagiral gibanje »proč od Rima« in bil eden izmed piscev, ki so nemško identiteto izenačevali z evangeličansko. Te cerkve so bile tesno povezane z nemškim protestantskim prostorom. Od tam so prihajali predikanti, Ludwig Mahnert iz Hamma v Westfaliji, Fritz May iz Dunaja itd. Nemško protestantsko društvo »Gustav-Adolf Verein« je izdatno materialno podpiralo evangeličanske občine v Gorici, Ljubljani in Mariboru predvsem gradnjo tamkajšnjih cerkva in župnišč.⁴⁷

ŠTIRISTOLETNICA LUTHROVEGA ROJSTVA LETA 1883

Štiristoletnica rojstva Martina Luthra je pomenilo pomembno prelomnico glede proslavljanja Luthra. Cesar Vilhelm I. je ukazal vsem evangeličanskim

⁴¹ Laibacher Tagblatt, 24. 12. 1870.

⁴² Die Presse, 22. 12. 1870.

⁴³ Neue freie Presse, 25. 12. 1870.

⁴⁴ Trauner, Konfesionalität (Mahnert).

⁴⁵ Jahresbericht, str. 24.

⁴⁶ Znamenje 1983, 370.

⁴⁷ Ilić, »Podajmo si roke in srca!«, str. 193.

cerkvam in šolam – kar je veljalo tudi za univerze – slovesno praznovanje za 11. november. Odkrili so številne Luthrove spomenike⁴⁸; izšlo je več kot 1000 izdaj Luthrovih del in bilo več kot 40.000 slavnostnih govorov in predavanj. Luther je bil v spisih in govorih »neizmerno heroiziran, bil je brez napake, vse je vedel, vse obvladal, premaknil je svet.«⁴⁹ Kot govorniki so nastopali najpomembnejši zgodovinarji in teologi. Luthra so prikazovali kot nacionalnega junaka, ki je kot nihče pri katerem drugem narodu »jemal vsako besedo z ustnic sorojakov in tako utelesil najgloblje bistvo svojega ljudstva«. Zgodovinar Lehmann zazna v govorih zametke kasnejšega rasizma in antisemitizma, ko so se pri tem sklicevali na Luthra.⁵⁰ Luthru so posvečali pesnitve, med njimi dvornega predikanta v Stuttgartu Geroka, ki vidi v Luthru Nemcem od Boga poslanega preroka, preko katerega so postali Nemci ljudstvo Nove zaveze.⁵¹

Leto 1883 je odmevalo tudi v avstrijskem in slovenskem prostoru. V nemški publicistiki je na primer poročala celjska »Deutsche Wacht«⁵² o proslavi na Dunaju, kjer je bilo med drugim rečeno, da so »Nemci z mečem, sekiro in plugom spremenili divjino v cvetočo domovino nemško Avstrijo, vendar ta teritorij še ni nesporna dediščina in velik nemški narod mora imeti pred očmi: Kar si prejel od svojih očetov, si pridobi, da boš posedoval (Was Du erwerbt von deinen Vätern hast, Erwirb es, um es zu besitzen)«.

Leta 1883 je Josip Marn v Jezičniku pod naslovom *Knjiga Slovenska v dobah XVI. XVII. veka*⁵³ objavil zgodovino slovenske protestantske književnosti ter njene glavne predstavnike. Objavil pa je tudi slovenski prevod Bohoričevega latinskega uvoda v slovnico »Zimske proste urice«.⁵⁴

TRISTOLETNICA TRUBARJEVE SMRTI LETA 1886

Tri leta po proslavljanju Luthrovega rojstva se je nudila Slovencem priložnost za obeležitev spomina tristoletnice Trubarjeve smrti. *Ljubljanski Zvon* je objavil prispevka dveh duhovnikov, razpravo Andreja Fekonje »O početkih slovenske književnosti« in pesnitev Gorazda (Antona Aškerc) »Novi svebnik«. Legenda.⁵⁵ Fekonja je delo slovenskih protestantov pozitivno ocenil. »Z

⁴⁸ <https://de.wikipedia.org/wiki/Lutherdenkmal>.

⁴⁹ Lehmann, 74.

⁵⁰ Lehmann, 66.

⁵¹ Lehmann, 69.

⁵² Deutsche Wacht, Vom Luther-Commerse in Wien.

⁵³ Marn, Jezičnik, str. 2–21.

⁵⁴ Marn, Jezičnik, str. 58–68.

⁵⁵ Aškerc, str. 321.

njihovimi spisi smo Slovenci dobili prve početke svoje pismenosti. Ž njimi je bil položen temelj slovenske književnosti.« Versko vprašanje je Fekonja pustil ob strani: »Neozirajoč se na ostale činitelje in posledice reformacije nam je tu govor le o književni strani, o glavnem pogoji narodni naši prosveti.«⁵⁶

Anton Aškerc je objavil pesnitev, ki opeva Trubarjev prihod v nebesa. V pesmi so jasno izražena nova nasprotja glede pojmovanja slovenske reformacije in Primoža Trubarja s protikatoliško ostjo. Trubar je prikazan kot mučenec; njegova nasprotnika sta ljubljanska škofa Urban Tekstor in Tomaž Hren, medtem ko je njegov zagovornik škof Anton Martin Slomšek.

V nebesih:

»Iz vsakega najdete tukaj stanu
Velikih in slavnih svetnikov,
Iz Vašega jadnega pa rodu,
Največ jih je – mučenikov.«

Škof Hren:

Križ božji! Slovenski Luter tu!
Bolestno škof Tomaž Hren vzdahne,
Še tukaj ne bode pred njim miru?
Na dno vic nazaj naj se pahne!
Nasprotno pa je Trubarjev zagovornik škof Anton Martin Slomšek:
V jeziku premilem on prvi iz vseh,
Oj, čujte! nam knjige je pisal!
In greh, ki učinil ga bil je, greh —
Spokorniku Bog je zbrisal⁵⁷.

ANTON MAHNIČ

Pred koncem 19. stoletja se je s protestantizmom ukvarjal tudi Anton Mahnič. Priznaval je, da so se v »tem stoletju gotovo Nemci najpridniše bavili z zgodovino. Smer tej zgodovini je z malimi, a častnimi izjemami iz najnovejše dobe protikatoliška, protikatoliška tudi pri onih narodih, ki so se zgodovine od Nemcev učili.«⁵⁸ To nedvomno velja, saj se je velik del zgodovinopisja ukvarjal z reformacijo in protestantizmom, kjer je bila katoliška Cerkev predstavljena

⁵⁶ Fekonja, 1886, 355.

⁵⁷ Aškerc, 1886, 321.

⁵⁸ Mahnič, 1889, str. 491.

v negativni luči. V članku »Ne bojmo se precerkvenega mišljenja!«⁵⁹ s podnaslovom »Narodno krščanstvo« pa opozarja na nevarnost nemškega nacionalizma, pri čemer navaja sodobnika nemškega zgodovinarja kardinala Josepha Adama Gustava Hergenrötherja (1824–1890).⁶⁰ »Povsod se tu govori o nemški vesti, o nemškem mišljenju, o nemški pobožnosti, o nemškem duhu. [...] Le žal da vest ni narodna, da krščanstvo se ni porodilo iz »nemškega duha«, da nemški duh ni identičen s svetim duhom, da središče katoliške edinosti ni ob Sprevi (reka Spree, v Berlinu), da je apostolat sv. Cerkve namenjen ravno tako za barbare kot Helene. Kaj se ni vse govorilo o misiji nemškega naroda? Ona baje nima obstojati v drugem, nego da se zagotovi germanskemu principu vladanje po Evropi v verskem, političnem in socialnem življenju v mir in blagor človeštva«. Mahnič se je s svojo sodbo zelo približal današnjim nemškim pogledom o vlogi protestantizma v nemškem nacionalizmu.

Leta 1902 je Josip Benkovič (1869–1901) objavil polemično razpravo *Slovenski reformatorji* v reviji *Voditelj v bogoslovnih vedah*. Prispevek je polemičen. Uporabil je obširno literaturo, tudi glavnega Trubarjevega poznavalca Theodorja Elzeja. Prispevek bi bilo treba analizirati v primerjavi s takratno nemško polemično protestantsko publicistiko, predvsem predikanta Maya v Celju. Benkovič je umrl pred objavo članka.

Kljub »klerikalno-liberalnim« nasprotjem glede vrednotenja in čaščenja Primoža Trubarja ter slovenske reformacije na začetku 20. stoletja je potrebno opozoriti na zgodovinski prispevek k poznavanju reformacijske dobe duhovnika Josipa Grudna v *Zgodovini slovenskega naroda* (1910–1916), za katero zapiše Bogo Grafenauer, da je podal najpodrobnejšo podobo širjenja protestantizma v vseh slovenskih deželah.⁶¹

VEKOSLAV GRMIČ V TÜBINGENU

V referatu v Tübingenu je Grmič med principi Trubarjevih teoloških misli poudarjal *biblični princip*, *kritično reformatorski princip* ter *dušnopastirski princip*, ki so nedvomni. *Antropocentrični princip*, ki naj bi bil zasidran v Trubarjevem *humanizmu* in njegovi globoki vernosti (Frömmigkeit), ter *dialoški ali ekumenski princip* pa so novodobni pojmi.

Humanizem je Grmičeva priljubljena tema. Pri zgornji navedbi ni jasno, ali ima v mislih humanizem 16. stoletja ali pojem novodobnega humanizma. Nikakor ne gre, da bi Trubarju humanizem odrekli, čeprav ni imel formalne

⁵⁹ Mahnič, 1894, str. 182.

⁶⁰ Joseph Hergenröther – Wikipedia.

⁶¹ Grafenauer, str. 344.

humanistične izobrazbe in ni deloval kot humanist. To je bil med tedanjimi slovenskimi protestanti nedvomno Adam Bohorič po izobrazbi; študiral je na univerzah na Dunaju in Wittenbergu. Bil je slovničar s slovnico *Zimske urice* v latinščini, ki je veljala dobrih 200 let, odličen latinist, zgodovinar in v poklicu profesor na latinski stanovski šoli v Ljubljani. Kot prevajalec se ni mogel uveljaviti; prevedel je psalme, vendar je natis Trubar preprečil,⁶² kar je velika škoda, saj bi sicer lahko primerjali dva različna slovenska prevoda. Razlikovala sta se tudi po izražanju »ljubezni« do Slovencev. Trubar kot pridigar predstavlja tujcem Slovence kot uboge (vnser arm ... Windisch Volck);⁶³ knjige služijo spoznanju in slavljenju Boga in širitvi prave krščanske cerkve ... ter večnemu zveličanju. Namenja jih trpečemu in ubogemu (geplagten vnd armen) slovenskemu in hrvaškemu ljudstvu.⁶⁴ Bohorič kot humanist predstavlja Slovence kot del Slovanov na način humanistov: pridevek Slovani je »to ljudstvo dobilo po zaslugi za slavna dela. Zakaj slava našim ljudem pomeni isto kar glorijska in od tega se Slovani imenujejo tako rekoč hvalni, častni in slavni.«⁶⁵ In temu je namenjen tudi prikaz slavne preteklosti Slovanov.

Zelo pomembna se mi zdi Grmičeva zaključna misel, da je bilo za Trubarjevo mišljenje pomembno, da je živel v Württembergu in bil v stiku s teološko mislijo v Tübingenu, saj sta teologija v Tübingenu in württemberška cerkev odločilno sooblikovali protestantsko cerkev.⁶⁶

GRMIČ IN MARTIN LUTHER

Vekoslav Grmič je ob 500-letnici Luthrovega rojstva posvetil reformatorju dve razpravi: *Pogled sodobnega katoliškega teologa na Luthra*⁶⁷, kjer zaključuje: »S treh strani smo si ogledali podobo reformatorja Martina Luthra, kakršna odseva iz njegove reformatorične misli. Osebna vera, krščanska svoboda in bratstvo ali demokratičnost cerkvene skupnosti so sestavnice Lutrovih teoloških pogledov, ki so bile pomembne za njegove reformacijske cilje, ki so se uveljavili v protestantizmu in so sčasoma postali last krščanskih skupnosti in Cerkva sploh.« In: »Luter ima še po 500 letih katoliškemu teologu veliko povedati, če mu ta le brez predsodkov prisluhne.« Povedano gotovo drži; potrebno je le pripomniti, da Grmič zapira oči pred »drugim« delom Luthrove teologije, namreč negativno silo – hudičem, ki igra v Luthrovem življenju

⁶² Elze, Primus Trubers Briefe, 413.

⁶³ Sakrausky, Primus Truber, str. 90.;

⁶⁴ Sakrausky, Primus Truber, str. 133.

⁶⁵ Toporišič, Adam Bohorič, str. 10.

⁶⁶ Grmič, Prinzipien, 257.

⁶⁷ Grmič, Pogled, str. 501.

silno pomembno vlogo. Simbolično to dokazuje madež črnilnika, ki naj bi ga Luther na Wartburgu vrgel v hudiča.⁶⁸ Veliko usodnejše pa je bilo Luthrovo povezovanje čarovnic s hudičem, kar je za obtožene pomenilo neizbežno smrt na grmadi.⁶⁹ Kot ugotavlja Nigg, da ni dobro, da se preveč govori o hudiču, kot da bi bil Bog. Prav tako pa ni priporočljivo, da se njegova grozljiva realnost zanika, ker je ravno v tem nevarnost, da postane človek njegova žrtev. Glede obtožb, da so bile čarovnice povezane s hudičem, pa meni, da nedvomno stoji hudič pri čarovništvu v središču kot kozmična pošast. V igri ima svoje služabnike, vendar ne na strani ubogih, upepeljenih čarovnic, temveč preiskovalcev in sodnikov. Hudič je bil kot neresnična resničnost vedno na strani preganjalcev ne le v primeru čarovnic, temveč tudi drugih krvavih preganjanjih krivovercev in to funkcijo bo opravljal do konca sveta.⁷⁰ Vprašanju vloge hudiča v Luthrovem življenju in njegovi teologiji se posveča Nizozemec Heiko Augustinus Obermann (1930–2001), profesor cerkvene zgodovine na Harvard University in v letih v letih 1966–1984 profesor zgodovine na evangeličanski teološki fakulteti univerze v Tübingenu v knjigi *Luther Mensch zwischen Gott und Teufel*. Obermann piše, da slediti Luthru pomeni, biti vpeljan v življenje med Bogom in hudičem.⁷¹

V razpravi *Temeljni poudarki Lutrove teologije*, ki je bila ponatisnjena v prispevku Fanike Krajnc Vrečko,⁷² Grmič v sklepu zapiše, da kljub temu »če so njegova spoznanja časovno obarvana in zamejena« [...] »moramo pri Luthru spoznati izreden pomen, ki ga ima zaradi mnogih pobud za razvoj in poglobitev teološke misli vse do danes.«⁷³ Nedvomno Grmičeve ugotovitve v tem delu držijo. Toda citira teologa Walterja Loewenicha: »Kdorkoli preučuje Luthrovo življenje, ga mora kljub mnogim zamejitvam vzljubiti. Odločilno pa je, da še tudi današnja generacija sprejema njegovo preroško poslanstvo«⁷⁴ Tu ne omeni konteksta Loewenichevega pisanja v povojni notranje protestantski diskusiji o povezanosti protestantov z nacionalsocializmom. Walter von Loewenich je bil učenec profesorja Paula Althausa na univerzi v Erlangenu,⁷⁵ ki je odkrito sodeloval z nacionalsocializmom. Loewenich sam pri tem sicer ni bil aktiven, a je vojno mirno preživel kot profesor verouka na *Lehrerinnenbildungsanstalt in Erlangen* in po vojni dobil profesuro za cerkveno zgodovino

⁶⁸ <https://www.luther2017.de/martin-luther/geschichte-geschichten/der-wurf-mit-dem-tintenfass/index.html>.

⁶⁹ Hirte, Mit dem Schwert.

⁷⁰ Nigg, Das Buch der Ketzr, 362, 363.

⁷¹ Obermann, str. 239.

⁷² Vrečko, Stati inu obstati 17 (2021) str. 358.

⁷³ Stati inu obstati, 369.

⁷⁴ Grmič, Temeljni poudarki, 362.

⁷⁵ Paul Althaus – Wikipedia, vpogled 17. 8. 2023.

in zgodovino dogem na univerzi v Erlangenu. V jubilejnim letu 1946, ob štiri-stoletnici Luthrove smrti, je bil med tistimi, ki so, tako kot Althaus, poudarjali veličino Luthra, genija, ki se kot stolp dviga nad povprečjem. Luther je »utelešenje pravega nemštva«. Častno mesto mu pripada tudi v »boju za duhovno svobodo«. Toda močno je poudaril tudi Luthrov verski pomen.⁷⁶ Teme, da so se nacionalsocialisti izrecno sklicevali na Luthrove protijudovske spise v svoji politiki preganjanja Judov, Luthrov netoleranten odnos do prekrščevalcev in kmetov, Luthrove nastope proti Erazmu Roterdamskemu in Zvingliju, ki mečejo na Luthra neugodno luč, so leta 1946 zamolčali.⁷⁷ Katoliški teologi in zgodovinarji pa do Luthra pozitivnega odnosa tudi niso pričeli gojiti šele po 2. vatikanskem koncilu, temveč že pred drugo svetovno vojno kot Joseph Lortz (1887–1975), ki ga ceni tudi Grmič, Adolf Herte (1887–1970) in Ernst Walter Zeeden (1916–1917), ki Luthra niso le približali katoličanom, temveč so tudi bistveno obogatili »Lutherforschung«, kot priznavajo Nemci danes.⁷⁸

SPREJEM VEKOSLAVA GRMIČA

V zborniku simpozija *Primož Trubar* leta 2008 v Rimu je Vekoslav Grmič omenjen le v prispevku Andreja Šegule v sklopu »Avtorji, pri katerih sem črpal potrebne podatke«, kjer navaja Grmičevo razpravo *Temeljni poudarki Luthrove teologije*⁷⁹. Omenja ga tudi Gerhard Giesemann v delu *Teologija reformatorja Primoža Trubarja* v zvezi z razporeditvijo v Katekizmu, kjer postavi Trubar na prvo mesto zgodovino stvarjenja in na drugo *Dekalog* – drugače, kot je to pri Dietrichu in Luthru – in zavrača Grmičevo naziranje v predavanju v Tübingenu, »ki poudarja z *Desetimi zapovedmi* antropološki princip kot nasprotje začetku Luthrovega katekizma. Človek je v obeh verzijah v središču; seveda je v svoji pasivnosti podrejen Božji aktivnosti«.⁸⁰

Obširneje se je Grmičevemu odnosu do protestantizma posvetila Cvetka Hedžet Tóth v razpravi »*Vekoslav Grmič o protestantizmu*«. Pomembna se ji je zdela Grmičeva ocena: Izostren čut za svobodo in človekove pravice, za enakost pred Bogom vseh narodov in posameznih ljudi se je prebudil v Slovencih prav času reformacije.«⁸¹ Svoboda in čut za človekove pravice v smislu pojmovanja v 19. in 20. stoletju v 16. stoletju nista mogli igrati vloge, saj je šlo v prvi vrsti za odrešenje človeka, ki je bilo odvisno od lastne vere in božje ljubezni.

⁷⁶ Lehmann, 194.

⁷⁷ Lehmann, 187.

⁷⁸ Lehmann, 206.

⁷⁹ Šegula, str. 229.

⁸⁰ Geisemann, 189.

⁸¹ Hedžet Tóth, Vekoslav Grmič, str. 119.

Poudarja tudi Grmičevo misel: »Grmič nas sooča z napovedjo Erazma Rotterdamskega, da se najprej začne s sežiganjem knjig in konča s sežiganjem ljudi. Protireformacija je napoved povsem uresničila.«⁸² Kot primer opiše usodo Petra Kupljenika, ki je bil »živ sežgan, zvezan ob steber, na Campo dei Fiori kot zakrknjen krivoverec, in sicer v soboto, 20. maja 1595«⁸³. Zgodba je tragična. Povedati je treba le, da to ni bila posebnost »protireformacije«, temveč so se ta žalostna dejanja dogajala tudi pri protestantih. Jean Calvin je leta 1553 v svoji ekspertizi pritrnil obsodbi s smrtjo na grmadi »krivoverca« **Michaela Serveta**⁸⁴, ki jo je izrekel mestni svet v Ženevi (Genève) in tako omogočil izvršitev. Servet je veljal za antitrinitarca, ker je nasprotoval uveljavljenemu nauku o sv. Trojici, kot so ga zastopali tudi protestanti. Calvin je imel direktno podporo protestantskega teologa Martina Bucerja in francoskega reformatorja Guillaume Farel⁸⁵. Zadeva je bila toliko bolj tragična, ker je Serveta preganjala že španska inkvizicija; bil je Španec in Ženeva je veljala za pribežališče tisočih verskih beguncev iz Francije – med njimi je bil sam Calvin. Calvin je sežig utemeljeval s tem, »da je Servet s svojimi krivimi nauki pokvaril celotno vero ter poskušal podreti vse temelje naše vere«. Toda ženevski *Mali svet* se ni želel zadovoljiti le s Calvinovim mnenjem, temveč se je obrnil za nasvet še k drugim mestnim cerkvam: Zürich, Basel, Bern in Schaffhausen. Vsi odgovori so se glasili, da je Servetovo naziranje heretično in bogoskrunsko.⁸⁶ Na vprašanje nemških mest, »ali je krščanskim knezom in sodnikom dovoljeno kaznovati heretike«, je Calvin odgovoril pozitivno: »Naloga države je, da etablira pravo vero in ko je to storjeno, da jo brani.«⁸⁷ Leta 1566 je bil v Bernu obglavljen antitrinitarijec Valentin Gentile, ki je bil zaradi iste zadeve izgnan iz Poljske.⁸⁸

Po sodbi teologa Heinricha Bullingerja je bil po pisanju Spiegla proces priložnost za reformirane, da se operejo suma, da so krivoverci ali da podpirajo krivoverce. Servet pa se je zagovarjal: »Z vso ponižnostjo trdim, da je to nova iznajdba, nasprotna apostolom in učencem prvotne Cerkve, da je človek kazensko pravno preganjan zaradi razlage Svetega pisma.« Dogodek ni razburjal le takrat, temveč je še vedno aktualen, kot priča članek leta 2023 v Spieglu. »Servet je bil dvakrat preganjan, najprej s strani katoliške inkvizicije, usmrčen pa je bil v »trdnjavi« rigoroznega reformatorja Calvina.«⁸⁹ Bullinger je ostro nastopal tudi proti črni magiji v spisu *Wider die schwarzen kunst*, kjer

⁸² Hedžet Tóth, Vekoslav Grmič, str. 121.

⁸³ Hedžet Tóth, Vekoslav Grmič, str. 122.

⁸⁴ Michael Servetus – Wikipedia.

⁸⁵ Guillaume Farel – Wikipedia.

⁸⁶ Parker, Johannes Calvin, str. 232.

⁸⁷ Parker, Johannes Calvin, str. 233.

⁸⁸ Parker, Johannes Calvin, str. 234.

⁸⁹ Müller, Zweimal Verbrannt. 84.

pripisuje izredno moč hudiču in zahteva za »Schwarzkünstler« s sklicevanjem na božje in človeško pravo smrtno kazen.⁹⁰

Spomnimo se lahko tudi na Josipa Benka, ki je opravljal visoko funkcijo inšpektorja v Evangeličanski cerkvi v Prekmurju in bil zaslužen za gospodarstvo Prekmurja tako za katoličane kot protestante. Po drugi svetovni vojni je bil obsojen na smrt in 15. junija 1945 ustreljen. Leta 1993 je bil sodno rehabilitiran.⁹¹

ZAKLJUČEK

Prispevek želi opozoriti na pomen dela Vekoslava Grmiča v zvezi s protestantizmom, do katerega je imel zelo pozitiven odnos. Čeprav se slovenski protestantizem pod Habsburžani ni obdržal, ni ostal brez vsakršnega vpliva, četudi v dveh stoletjih le preko Dalmatinove biblije in Bohoričeve slovnice. V 19. stoletju je bil deležen priznanja na jezikovnem področju tudi s strani slovenskih duhovnikov. V zadnjih treh desetletjih 19. stoletja in do propada Monarhije je bil tudi predmet nacionalnih, političnih in svetovnonazorskih in ideoloških nasprotij. Pobuda Vekoslava Grmiča, da bi za poznavanje slovenske reformacije in slovenskega protestantizma bilo potrebno storiti več tudi na katoliški strani, je bila upravičena. Četudi živi danes predvsem v okviru »kulturnega« spomina, je bilo njegovo poslanstvo versko in njegova verska dejavnost je zapustila kulturno dediščino. Brez poznavanja tega bistva in tudi zgodovinskega razvoja, ki je pripeljal do današnjega bolj spravljivega odnosa med katoličani in protestanti, ob domala praznih cerkvah na obeh straneh, lahko ostane poudarek samo kulturne ravni brez prave vsebina.

Vekoslav Grmič pa pušča za seboj tudi kar nekaj vprašanj. V knjigi *Christentum und Sozialismus* v poglavju *Die Rolle der Kirche in Slowenien* opiše svoje videnje krščanstva med Slovenci. »Slovenci so s pokristjanjevanjem izgubili tudi svojo politično neodvisnost. Zato nosi krščanstvo od začetka pečat negativnega elementa«. V nadlogah turških vpadov bi naj bili »kmetje prepuščeni sami sebi«, kar naj bi jih zaznamovalo: »Ljudske pobožnosti, kult Marije in češčenje svetnikov so dali veri slovenskih kmetov poseben pečat.«⁹² Kaj si o teh pobožnostih misli, je povedal za svoj čas, da ima namreč »Cerkev posebno življenjsko moč v ljudskih pobožnostih, romanjih in drugih formah čustvene pobožnosti. Toda ta pobožnost je privlačna za stare in emocionalno

⁹⁰ Rainer Henrich: Heinrich Bullinger, Wider die schwarzen Künste (1571). https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Bullinger.

⁹¹ Benko, Josip (1889–1945) – Slovenska biografija (slovenska-biografija.si).

⁹² Grmič, Christentum, str. 181.

labilne ljudi.«⁹³ Ravno v njegovem času smo romali mladi, kar je bilo tudi pogumno dejanje, z bolniki v Lurd, na Brezje in bili zato po Grmičevi sodbi *emocionalno labilni*?

Grmič pripisuje reformaciji Primoža Trubarja velik kulturni pomen (hat ungeheuer viel geleistet) s slovenskimi knjigami in prevodom Biblije 1584, protireformacija pa je to delo reformacije v Sloveniji (ki je še ni bilo) »brutalno zatirala (bekämpft), čeprav je ni mogla popolnoma zatreti«. Že od začetka 19. stoletja naprej slovenski duhovniki niso zanikali »kulturnega«, to je literarnega pomena slovenske reformacije; zanikali niso niti preganjanja reformacije. Videti pa je potrebno tragiko, ki ni lastna samo protireformaciji, ko se uničujejo knjige, »kulturna dobrina«, v imenu ideologije, kar se ni dogajalo nič manj brutalno tudi v Grmičevem času, le da tega »ni opazil«. Le obsodba vsakega uničevanja kulturnih dobrin lahko pripelje do preprečitve novih tovrstnih dejanj.

LITERATURA

Anton Mahnič, Rimski katolik, letnik 1, šte. 5, 1889; letnik 6, šte. 2, 1894.

AŠKERC Anton: Ljubljanski zvon, šte. 6, 1886.

BENKOVIČ Josip: Slovenski reformatorji. V: Voditelj v bogoslovnih vedah, letnik V. 1902. str. 290–313; 399–436.

BERNHARDI Karl: Die Sprachgrenze zwischen Deutschland und Frankreich. Auch als Ergänzung der »Sprachkarte von Deutschland« von demselben Verfasser. Verlag von A. Freischmidt, Kassel 1871.

BERNHARDI Karl: Sprachkarte von Deutschland. Kassel 1843.

Deutsche Wacht: Cilli, Nr. 94, Sonntag, 25. November 1883.

ELZE Theodor: Primus Trubers Briefe. Tübingen, 1897.

FEKONJA Andrej: O početkih slovenske književnosti. V tristoletni spomin smrti Trubarjeve (1586 l.). V: Ljubljanski zvon, 1886, leto 6, šte. 1, str. 42–49; šte. 2, str. 105–107; šte. 4, str. 231–235; šte. 5, str. 281–286; šte. 6, str. 355–360; šte. 7, str. 418–423.

GIESEMANN Gerhard: Teologija reformatorja Primoža Trubarja. Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2018. (Die Theologie des slowenischen Reformators Primož Trubar. Böhlau, Köln 2017. Prevod: Edvard Vrečko, Fanika Kranjc-Vrečko).

GRAFENAUER Bogo: Kmečki upori in reformacija v slovenskih deželah. Viri in literatura. V: Zgodovina narodov Jugoslavije 2, Ljubljana 1959, str. 328–345.

GRMIČ Vekoslav: Christentum und Sozialismus. Klagenfurt/Celovec 1988.

GRMIČ Vekoslav: Ob dnevu reformacije. Govor v Gornji Radgoni 31. 10. 2002.

---

⁹³ Grmič, Christentum, str. 187.

- GRMIČ Vekoslav: Pogled sodobnega katoliškega teologa na Luthra. V: Znamenje XII (6) 1983, str. 501–508.
- GRMIČ Vekoslav: Prinzipien von Trubers theologischen Denken. V: Kluge, Rolf-Dieter (Hg.), Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich. Sagner, München 1995, str. 251–257.
- GRMIČ Vekoslav: Temeljni poudarki Lutrove teologije. V: Znamenje XIII (6), str. 501–7 (ponatis: Stati inu obstati 17 (2021), str. 358–370.
- GRUDEN Josip: Zgodovina Slovenskega naroda. Družba sv. Mohorja, Celovec 1910–1916.
- HEDŽET TÓTH Cvetka: Vekoslav Grmič o protestantizmu. V: Stati inu obstati 2014, str. 119–146.
- HERGENRÖTHER Joseph Adam Gustav: Katholische Kirche und Christlicher Staat in ihrer gesch. Entwicklung. Freiburg in Breisgau 1872.
- HIRTE Markus: Mit dem Schwert oder festem Glauben. Luther und die Hexen. Katalog razstave v Rothenburgu ob Tauberi. Mittelalterliches Kriminalmuseum Rothenburg o.d.T, 2017.
- Ilić Angela, »Podajmo si roke in srca!« Verska solidarnost nemških protestantov z evangeličani v slovenskih deželah 1856–1918. V: Stati inu obstati 12 (2016), str. 193–219.
- Jahresbericht der evangelischen Pfarrgemeinde Marburg an der Drau mit Sonderberichten der Vikariate Mahrenberg und Pettau über das Jahr 1911.
- JANEŽIČ Anton: Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence. Založil Eduard Elegel, V Celovcu 1854.
- KOPITAR Jernej (Bartholomäus): Grammatik der slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. Wilhelm Heinrich Korn, Laibach 1808.
- KREMPL Anton: Dogodivšine Štajerske zemle. Z posebnim pogledom na Slovence. Ferstel, Graz 1845.
- KUHLEMANN Frank-Michael: Konfessionalisierung der Nation?. Deutschland im 19. Und frühen 20. Jahrhundert. V: Haupt Heinz-Gerhard (Hg.), Nation und Religion in Europa: mehrkonfessionelle Gesellschaften im 19. und 20. Jahrhundert. Campus-Verlag, Frankfurt/Main 2004, str. 27–63.
- KUHLEMANN Frank-Michael: Pastorennationalismus in Deutschland im 19. Jahrhundert – Befunde und Perspektiven der Forschung. V: HAUPT Heinz-Gerhard (Hg.), Nation und Religion in der deutschen Geschichte. Campus-Verlag, Frankfurt/Main, 2001, 548–586.
- Laibacher Tagblatt, 1870.
- LEHMANN Hartmut: Luthergedächtnis 1817 bis 2017. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2012.
- MAJAR Matija: Slovensko slovstvo. V: Drobtinice. IV. leto, 1849, str. 204–216.
- MARN Josip: Knjiga Slovenska v dobah XVI. XVII. veka. Jezičnik, XXI leto. V Ljubljani 1883, str. 20–21; 58–68.

MELIK Vasilij: Slovenska politika v Taaffejevi dobi. *Zgodovinski časopis* 9 (1975) 1–2, str. 109–118.

METELKO Franz: Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreich Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Eger, Laibach 1825.

MÜLLER Torben: Zweimal Verbrannt. ... Michel Servet. V: *Spiegel Geschichte* Nr. 3/2023, str. 84–87.

NIGG Walter: *Das Buch der Ketzer*. Diogenes Verlag, Zürich 1986.

OBERMANN Heiko Augustinus: *Luther Mensch zwischen Gott und Teufel*. Severin und Siedler, Berlin 1981.

OMAN Žiga, *Medkonfesionalno sobivanje v zgodnjenovoveškem Podravju: primer protestantske dekliške šole Ane Totting v času protireformacije*. V: *Stati inu obstati*, 17 (2021), str. 247–271.

PARKER T. H. L.: *Johannes Calvin. Ein Großer Reformator*. SCM Hänssler, Holzgerlingen 2009. (Original: *John Calvin*, by Lion Hudson, Oxford, 2006).

RAJŠP Vincenc, *Die Ausbreitung des Protestantismus unter den sozialen Schichten in Krain*. V: Kluge, Rolf-Dieter (Hg.), *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*. Sagner, München 1995, str. 96–114.

RAJŠP Vincenc: *Avstrijski protestantizem v ogledalu pravne zgodovine*. (SCHWARZ W. Karl, *Der österreichische Protestantismus im Spiegel seiner Rechtsgeschichte*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2017.) V: *Stati inu obstati* 15 (2019), str. 157–169.

RAJŠP Vincenc: *Ob 500 letnici Luthrovega nastopa na državnem zboru v Wormsu*. V: *Stati inu obstati*, 17 (2021), str. 47–70.

RAJŠP Vincenc: *Oris protestantizma na Goriškem v 19. stoletju do prve svetovne vojne*. V: *Stati inu obstati* 28 (2018), str. 11–42.

RAJŠP Vincenc: *Protestantizem na Slovenskem v prvih šestih desetletjih 19. Stoletja*. V: *Stati inu obstati* 17 (2021), str. 301–27.

RAJŠP Vincenc: *Trubarjev »Catechismus« natisnjen v Schwäbisch Hallu, med vrstniki v Evropi*. V: Mojca Ferle in Irena Žmuc (ur.), *Knjiga Znanje Razum. Od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800)*. Mestni muzej Ljubljana 2021, str. 56–78.

RAJŠP Vincenc: *Zgodovinski pogled na reformacijo, Martina Luthra in Primoža Trubarja v luči najnovejših ugotovitev ob 500-letci Reformacije*. V: *Edinost in dialog. Revija za ekumensko teologijo in medreligijski dialog*. Nova serija. *Letnik* 72, štev. 1–2, Maribor 201, str. 71–100.

SAKRAUSKY Oskar: *Primus Truber. Deutsche Vorreden*. Evangelischer Presseverband, Wien 1989-

SCHILLING Heinz: *Die konfessionelle Entwicklung im Reich zwischen 1555 und 1600*. V: Kluge, Rolf-Dieter (Hg.), *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*. Sagner, München 1995, str. 37–45.

SCHINDLING Anton: Das Ende der Reichskirche – Verlust und Neuanfang. V: Kontinuität und Innovation um 1803: Säkularisation als Transformationsprozeß; Kirche, Theologie, Kultur, Staat. Rolf Decot, Mainz am Rain 2005, str. 69–92.

SCHMIDT Georg: Die frühneuzeitliche Idee »Deutsche Nation«: Mehrkonfessionalität und sekuläre Werte. V: Haupt Heinz-Gerhard (Hg.), Nation und Religion in der deutschen Geschichte. Campus-Verlag, Frankfurt/Main 2001, str. 33–67.

SILLEM Karl Hieronymus Wilhelm: Primus Truber der Reformator Krain 's. Blässing 1861.

SLOMŠEK Anton Martin: Slava rajnim rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva. V: Drobčinice, XVI. letnik 1862, str. 71–79.

ŠAFARIK Jozef, *Slovanský zeměvid*. Praha, 1842.

ŠEGULA Andrej, *Trubarjev odnos do Luthra, Calvina in Zwinglija. V: Edo ŠKULJ (ur.), Primož Trubar. Simpozij v Rimu – 26. Celjska Mohorjeva družba, Celje 2009.

TOPORIŠIČ Jože: Adam Bohorizh, Arcticae horulae succisivae (1584). Zimske urice proste. Prevod in spremna beseda Jože Toporišič. Maribor: Obzorja 1987.

TRAUNER Karl: Konfessionalität und Nationalität. Die evangelische Pfarrgemeinde Marburg/Maribor im 19. Und 20. Jahrhundert. Böhlau Verlag, Wien 2019.

TURK Josip, Vpliv protestantizma na slovenski narod – (V spomin na 400 letnico sklicanja tridentinskega koncila) V: Revija Katoliške akcije, 21/1942, štev. 5–8, str. 123–139.

Elektronski viri

<https://www.luther2017.de/martin-luther/geschichte-geschichten/der-wurf-mit-dem-tintenfass/index.html>, vpogled 2. 9. 2023.

Rainer Henrich: Heinrich Bullinger, Wider die schwarzen Künste (1571), vpogled 2. 9. 2023.

Benko, Josip (1889–1945) – Slovenska biografija (slovenska-biografija.si), vpogled 2. 9. 2023.

Guillaume Farel – Wikipedia, vpogled 2. 9. 2023.

Michael Servetus – Wikipedia, vpogled 2. 9. 2023.

<https://de.wikipedia.org/wiki/Reformationstag>, vpogled 2. 9. 2023.

VEKOSLAV GRMIČ V VRSTI SLOVENSКИH DUHOVNIKOV, KI SO SE UKVARJALI S SLOVENSКИMI PROTESTANTI 16. STOLETJA

Povzetek

Vekoslav Grmič se je vključil v vrsto raziskovalcev slovenskih duhovnikov o reformaciji in protestantizmu v jubilejnem letu 500-letnice rojstva Martina Luthra leta 1983 in odtlej domala do svoje smrti objavljal razprave s tega področja. Posvečal se je teološkim vprašanjem, ki pa jih ni mogoče obravnavati zunaj zgodovinskega dogajanja, kar predpostavlja poznavanje in upoštevanje tega dogajanja. Prispevek uvršča Grmiča kot razisko-

valca – duhovnika v vrsto slovenskih duhovnikov, ki so od izida slovnice Frana Metelka *Lehrgebäude der slowenischen Sprache* leta 1825 naprej v svojih slovnica in zgodovinskih delih obravnavali pomen slovenskih protestantov za slovensko literaturo in kulturo. Za 19. stoletje sta značilni dve obdobji. Prvo je čas mirnih odnosov s protestantizmom kljub poudarjanju, da je šlo za odpad od prave (katoliške) vere, ki se zaključi s Slomškovo »spravo s slovenskimi protestanti« leta 1862 v Drobtnicah. Temu je sledilo obdobje naraščajočih nasprotij v času nacionalnih bojev vse do konca prve svetovne vojne, obdobje odnosa slovenskih katoliških duhovnikov do »nemškega protestantizma«, čeprav so tudi v tem času nastajala dela s pozitivnim poudarkom. Tem »mednacionalnim« nasprotjem so se od konca 19. stoletja naprej pridružili še znotrajslovenski »klerikalno-liberalni« pogledi na slovensko reformacijo. Vekoslav Grmič se z vplivom »nacionalnih« nasprotij na slovensko reformacijo ni ukvarjal; glede »klerikalno-liberalne« je pritegnil slednjim. Svoje gledanje je gradil na osnovi spremenjenega odnosa do protestantizma v Katoliški cerkvi po Drugem vatikanskem koncilu in na osnovi sodobnih nemških katoliških teologov in zgodovinarjev; ostal pa je zvest dotedanjim kritikam razmer v Cerkvi 16. stoletja in predvsem kritiki protireformacije.

VEKOSLAV GRMIČ IN THE LINE OF SLOVENIAN PRIESTS WHO HAVE RESEARCHED SLOVENIAN PROTESTANTS OF THE 16TH CENTURY

Summary

Vekoslav Grmič was one of the many Slovenian researchers who studied the Reformation and Protestantism during the 500th anniversary of Martin Luther's birth in 1983. From that time until his death, he continued to publish his work in this field. Grmič's focus was on theological issues that cannot be understood without knowledge of the historical developments and an appreciation for them. This article positions Grmič as a researcher and priest in the line of Slovenian priests who, since the publication of Fran Metelko's grammar *Lehrgebäude der slowenischen Sprache* in 1825, have emphasized the importance of Slovenian Protestants to Slovenian literature and culture. The 19th century can be divided into two periods. The first was characterized by peaceful relations with Protestantism, despite the emphasis on apostasy from the true (Catholic) faith, culminating in Slomšek's "Reconciliation with the Slovene Protestants" in 1862 in Drobtnice. The second period was marked by growing contradictions during the national struggles until the end of the First World War, with Slovenian Catholic priests taking negative attitudes towards "German Protestantism". However, some positive works were also produced during this period. From the end of the 19th century onwards, these "international" contradictions were joined by intra-Slovenian "clerical-liberal" views of the Slovenian Reformation. While Grmič did not explore the influence of "national" contradictions on the Slovenian Reformation, he did draw attention to the "clerical-liberal" contradictions. Grmič based his views on the changed attitude towards Protestantism in the Catholic Church after the Second Vatican Council and on contemporary German Catholic theologians and historians. Nevertheless, he remained faithful to previous critiques of the situation in the Church in the 16th century, especially regarding the Counter-Reformation.

VEKOSLAV GRMIČ UNTER DEN SLOWENISCHEN GEISTLICHEN, DIE SICH MIT DEN SLOWENISCHEN PROTESTANTEN AUS DEM 16. JAHRHUNDERT BESCHÄFTIGTEN

Zusammenfassung

Vekoslav Grmič trat 1983 im Jubiläumsjahr des 500. Jahrestages von Martin Luthers Geburt in die Reihen der slowenischen Geistlichen ein, die über die Reformation und den Protestantismus forschten, und von da an bis zu seinem Tod veröffentlichte er immer wieder Beiträge zu diesem Thema. Er widmete sich theologischen Fragen, die nicht außerhalb historischer Ereignisse betrachtet werden können und somit die Kenntnis und Betrachtung dieser Ereignisse voraussetzten. Der gegenständliche Beitrag stellt Grmič als forschenden Priester in die Reihe slowenischer Priester, die sich seit der Veröffentlichung der Grammatik *Lehrgebäude der slowenischen Sprache* von Fran Metelko im Jahr 1825 in ihren Grammatiken und historischen Werken mit der Bedeutung der slowenischen Protestanten für die slowenische Literatur und Kultur befassten. Das 19. Jahrhundert ist von zwei Perioden geprägt. Vorerst einer Zeit friedlicher Beziehungen zum Protestantismus, trotz der Betonung, dass es sich um eine Abkehr vom wahren (katholischen) Glauben handelte, die mit der „Versöhnung mit den slowenischen Protestanten“ von Slomšek im Jahr 1862 in Drobtinice endete. Darauf folgte eine Zeit wachsender Widersprüche während der nationalen Kämpfe bis zum Ende des Ersten Weltkriegs, der Haltung der slowenischen katholischen Priester gegenüber dem „deutschen Protestantismus“, wobei auch in dieser Zeit Werke mit einer positiven Ausrichtung entstanden sind. Zu diesen „internationalen“ Gegensätzen gesellten sich ab Ende des 19. Jahrhunderts innerslowenische „klerikal-liberale“ Ansichten zur slowenischen Reformation. Vekoslav Grmič befasste sich nicht mit dem Einfluss „nationaler“ Antagonismen auf die slowenische Reformation, sondern berief sich hinsichtlich der „klerikal-liberalen“ auf diese. Er baute seine Sichtweise auf der Grundlage der veränderten Haltung gegenüber dem Protestantismus in der katholischen Kirche nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil und auf der Grundlage zeitgenössischer deutscher katholischer Theologen und Historiker auf, blieb aber den bisherigen Kritiken an der Situation der Kirche im 16. Jahrhundert und insbesondere der Kritik an der Gegenreformation treu.

Grmičev dialoški duh v pokoncilskem ekumenizmu

Fanika Krajnc-Vrečko*

Potrijeno – Accepted: 29. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:27-675

Fanika Krajnc-Vrečko: Grmičev dialoški duh v pokoncilskem ekumenizmu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 167–177

Razprava osvetljuje Grmičev dialoški duh, ki se kaže med drugim tudi v njegovem razumevanju ekumenizma in iskanju poti v ekumenskem dialogu. Ekumenizem sprejema kot možnost dialoga in komunikacije med predstavniki drugih krščanskih cerkva kot enakovrednimi partnerji, ki jim je skupno iskanje resnice po različnih poteh, vendar k istemu cilju in enemu Bogu.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, ekumenizem, vera, teološka antropologija.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Grmič V.:27-675

Fanika Krajnc-Vrečko: The dialogical spirit of Grmič in post-conciliar ecumenism. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 167–177

The discussion highlights Grmič's dialogical spirit, which is evident in his views on ecumenism and his efforts towards finding a way forward in ecumenical dialogue. Grmič sees ecumenism as an opportunity for communication and dialogue between representatives of various Christian churches. He believes that everyone involved in the dialogue should be considered as equal partners, sharing the search for truth through different paths, but towards the same goal and the same God.

Keywords: Vekoslav Grmič, ecumenism, faith, theological anthropology.

---

* **dr. Farnika Krajnc-Vrečko**, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Teološka knjižnica Maribor (upk.), Sokolska ul. 38, 2000 Maribor, fanika.vrecko@gmail.com

UVOD

Pri poznavanju Grmičevega znanstvenega dela predvsem v njegovem zgodnjem obdobju opazimo dovršen del razprav, ki se nanašajo na ekumenizem in ekumenski dialog, zato je smiselno osvetliti njegov odnos do tega vprašanja znotraj krščanstva, še posebej zato, ker sodi med vodilne slovenske teologe, ki so z velikim navdušenjem spremljali Drugi vatikanski cerkveni zbor (1962–1965) ter uresničevali in v življenje vnašali njegove sklepe. S koncilskim odlokom o ekumenizmu (UR) je Cerkev na novo vzpostavila dialog znotraj krščanskih cerkva, kar je profesor Grmič s svojim dialoškim načinom razmišljanja kmalu posebej in se v mnogih razpravah opredelil do ekumenskega dialoga. Kot profesor in predstojnik katedre za dialog na Teološki fakulteti v Ljubljani je teološko utemeljeval nujnost dialoga med ločenimi brati v katoliških, pravoslavnih in v evangeličanskih Cerkvah. Kot mariborski pomožni škof je imel svetel vzor za ekumenski dialog v svojem škofu Maksimilijanu Držečniku, koncilskem škofu, ki je med drugim vodil ekumensko komisijo pri Škofovski konferenci Jugoslavije in aktivno sodeloval na ekumenskih srečanjih. Kot vodja Oddelka Teološke fakultete je po oživitvi teološkega študija v Mariboru leta 1968 Grmič spremljal in spodbujal ekumenska prizadevanja ožjega kroga sodelavcev, ki so organizirali medfakultetne ekumenske simpozije med zagrebško, beograjsko in ljubljansko teološko fakulteto, ter na teh simpozijih tudi aktivno sodeloval. V razpravah o ekumenizmu, ki jih je objavjal v Bogoslovnem vestniku, zborniku V edinosti, Znamenju in v drugih publikacijah, pa je utemeljeval teološka vprašanja znotraj ekumenskega dialoga in nujnost tega v sodobnem teološkem pluralizmu.

TEOLOŠKA UTEMELJITEV DIALOGA Z LOČENIMI BRATI

V prvi objavljeni razpravi o ekumenizmu teološko utemeljuje dialog z ločenimi brati. Še preden ga je mariborski škof Maksimilijan Držečnik imenoval za svojega pomožnega škofa, je kot profesor na Teološki fakulteti že razpravljal o nujnosti dialoga med krščanskimi cerkvami.¹ Kmalu po izidu koncilskega Odloka o ekumenizmu je tega predstavil v Bogoslovnem vestniku. Zavedal se je razdvojenosti med nekaterimi pripadniki različnih krščanskih cerkva, zato je bil prepričan, da je nujno čim boljše teološko utemeljiti dialog z ločenimi brati, ker bi se sicer lahko zgodilo, da bi ta dialog zvedenel in bi kljub največji vnemi ne obrodil zaželenega sadu.

¹ Avguštin Lah, 2019. Vekoslav Grmič učitelj resnice in iskalec Resnice, 123.

»Le s pomočjo teološke utemeljitve bomo namreč spoznali v okviru božjih dimenzij naravnost kontradiktorni značaj razdvojenosti med kristjani. Uvideli bomo, kako velika je dolžnost slehernega kristjana, da stori vse, kar more, da nastane med kristjani vzdušje iskrenega in koristnega dialoga, ki bo nujno vodil k edinosti. Kolikor se bomo pri tem naslanjali na sv. pismo in skupne temeljne verske resnice, bomo govorili z ločenimi brati kar najpopolnejšo skupno govorico.«²

Ko razmišlja o dialogu z ločenimi brati v drugih krščanskih cerkvah (v pravoslavni in protestantskih cerkvah), izhaja iz teorije dialoga, ki v bistvu pomeni prijateljski pogovor, katerega namen je medsebojno spoznavanje in medsebojna obogatitev v duhovnem pogledu. Da pa bi se mogli medsebojno resnično spoznavati, tako je prepričan Grmič, je najprej potrebno jasno lastno prepričanje in pripravljenost za sprejemanje resnice, kakršnakoli je, četudi je pri tem treba spremeniti lastna stališča. Za razumevanje ekumenskega dialoga uporablja smernice v koncilskem Odloku o ekumenizmu in poleg tega tudi v drugih koncilskih dokumentih, kot so Dogmatična konstitucija o Cerkvi, okrožnica »*Ecclesiam suam*«, dela koncilskih papežev Janeza XXIII. in Pavla VI. in sploh v duhu 2. vatikanskega koncila (Koncilski dokumenti 1967). Teološko gledano je dialog z ločenimi brati odraz in nadaljevanje dialoga Boga s človeštvom po Kristusu v Svetem Duhu, zato Grmič teološko utemeljuje dialog v treh izhodiščih, in to kot trinitarični, kristološki in ekleziološki princip.

– Najgloblja, trinitarična osnova in utemeljitev dialoga med kristjani se razkriva v tem, da je Kristus postal deležen človeške narave, da bi mi postali deležni njegove božje narave, da bi v našem življenju prihajalo do izraza božje življenje in bi v naših medsebojnih odnosih prihajali do izraza odnosi med tremi božjimi osebami.³

Grmič poudarja, da je nauk o troedinem Bogu največja in osrednja krščanska skrivnost, zato nas vse kristjane mora navdajati sveto spoštovanje in ponižnost, ko gre za spoznavanje te velike resnice naše vere in obenem tudi vseh drugih resnic, ki so tako ali drugače z njo povezane. Ta resnica in poglobljanje vanjo nas navaja k odprtosti, ki je pogoj dialoga, pogovora s sočlovekom. Pravzor dialoškosti je v odnosu med tremi božjimi osebami, kjer se dogaja sprejemanje in dajanje, zato je tudi odnos do sočloveka in odnos znotraj pripadnikov krščanskih cerkva nujna resničnost zaradi deležnosti v odprtosti za Boga.

»Način, kako nas nebeški Oče objektivno in subjektivno po Kristusu v Svetem Duhu s seboj povezuje, je za nas prav tako opomin k medsebojni ljubezni, k medsebojnemu razumevanju, k medsebojni pomoči in končno k

² Vekoslav Grmič, 1966. Teološka utemeljitev dialoga, 95.

³ Vekoslav Grmič, 1966. Teološka utemeljitev dialoga, 96.

edinosti.«⁴ Trinitarično utemeljitev dialoga Grmič neposredno navezuje na kristološko, saj se tudi Odlok o ekumenizmu sklicuje na to, da je »Oče poslal na svet edinorojenega božjega Sina, ki je postal človek, da bi z odrešenjem ves človeški rod obnovil in združil v eno« (UR 2).⁵

– V kristološki utemeljitvi dialoga se Grmič sklicuje na sv. Pavla, ki govori o strankarstvu in sporih med kristjani ter roti brate, naj bodo popolni v enem duhu (2 Kor 1,10). Vsi naj bi bili svetišče Sv. Duha (Rim 6,11) in med seboj ter z Bogom spravljani (Kol 1,21). Najti Kristusa, tako Grmič, »pomeni najti brata v Kristusu, torej začeti z njim dialog. Kristusovo odrešilno delo nas namreč uči, kako naj se sklonimo k bratu, kako naj upoštevamo razumevanje njegovih verskih resnic, in načine, kako skuša brat v sebi upodobiti veliki in nikoli popolnoma dosegljivi vzor – Kristusa«. ⁶ Ta živi v Cerkvi in v njej nadaljuje svoje odrešilno delo, zato je v teološkem razumevanju dialoga med ločenimi brati treba iskati tudi ekleziološko razumevanje le-tega.

– Ekleziološka utemeljitev dialoga znotraj krščanskih cerkva je po Grmiču razvidna iz velikoduhovniške molitve, ko je Kristus ustanovil eno Cerkev in je pri zadnji večerji molil za edinstvo vernikov (Jn 17,11 sl). V odnosu do drugih krščanskih cerkva se moramo danes globoko zavedati razlike med objektivno in subjektivno svetostjo Cerkve. Nemogoče se je v spoznavnem pogledu približati polnosti Kristusove resnice, ne da bi se ozirali na brate, ki se iskreno poglobljajo v isti Kristusov nauk kakor mi in so zaradi specifičnih naravnih pogojev ter darov od zgoraj, ki jih Bog deli, kakor hoče in komur hoče, prišli morda v nekem smislu do popolnejših spoznanj iste božje resnice.⁷

Teološko utemeljitev dialoga z ločenimi brati sklene z mislijo, da smo ga dolžni vsestransko razviti, saj bomo s tem izpričali svojo zvestobo Kristusu in Cerkvi ter potrdili svojo vnemo za spoznanje popolne resnice in gorečnost za polnost življenja po Kristusovem zgledu. Prej ali slej se bomo tako srečali z brati in tudi zedinili, kakor želi in hoče Kristus, kar je končno namen dialoga med kristjani. Da bi to dosegli, je treba veliko moliti in prositi Svetega Duha za ta dialog in za ekumensko delo sploh. »Sveti Duh je poosebljena božja ljubezen in zato je njegovo delovanje zanesljiva luč in moč za dialog med kristjani.«⁸

Po teološki utemeljitvi dialoga, ki ga postavlja na trinitarično, kristološko in ekleziološko izhodišče, se Grmič vpraša, koliko smo sploh še sposobni gojiti ekumenski dialog v sodobnem svetu. Pri tem se sklicuje na sodobnika,

⁴ Vekoslav Grmič, 1966. Teološka utemeljitev dialoga, 97.

⁵ Odlok o ekumenizmu, 1966, 36.

⁶ Vekoslav Grmič, 1966. Teološka utemeljitev dialoga, 98.

⁷ Vekoslav Grmič, 1966. Teološka utemeljitev dialoga, 101.

⁸ Vekoslav Grmič, 1966. Teološka utemeljitev dialoga, 102.

nemškega teologa Hansa Künga,⁹ avtorja znamenitega *Weltethosa*, ki opozarja teologe na njihovo dolžnost v službi človeku. »Če hoče teologija svojo nalogo, da služi ljudem in cerkvam, izpolniti, si mora prizadevati, da pokaže v skladu s svojimi teoretičnimi utemeljitvami teološko odgovorne rešitve za prakso.«¹⁰ Rešitve za prakso pa je mogoče najti v temeljitem poznavanju teoloških osnov, ki jih Grmič predstavi v svoji naslednji razpravi, objavljeni prav tako v Bogoslovnem vestniku.

TEOLOŠKE OSNOVE EKUMENSKEGA DIALOGA

V ekumenskem dialogu sta, kot v vsakem dialogu sploh, nujno potrebni dve sestavini: poslušanje ali splošno sprejemanje in govorjenje ali dajanje. Vendar Grmič ponovno trdi, da resnično posluša in sprejema lahko le tisti, ki nekaj ve o stvari, o kateri teče pogovor, kdor ima svoje poglede nanjo jasne, kdor ima jasno svoje stališče in resnično odprtost za nova spoznanja. »Teološko gledano je dialog odsev človekove bogopodobnosti, to je njegove podobnosti z Bogom, ki je trooseben in tudi sam ogovarja človeka oziroma se z njim razgovarja, v čemer je bistvo razodetja. Pripravljenost za dialog je odgovor na božji ogovor.«¹¹ V tem duhu je mogoče razumeti ekumenski dialog in ekumensko prizadevanje, ki si nikakor ne moreta prizadevati za uniformirano rimskokatoliško Cerkev sedanjosti, temveč za cerkev prihodnosti, ki bo »harmonična polifonična enotnost krščanstva in kot takšna edina Kristusova Cerkev«.¹²

S praktičnega vidika Grmič loči različne vrste ekumenskega dialoga.

- »Dialog je lahko neposredno v službi prizadevanja za edinost kristjanov ali samo posredno, kolikor je njegov predmet bolj edinost krščanstva ali edinost človeštva, kolikor gre bolj za verske, krščanske zadeve ali pa bolj za občečloveška vprašanja.
- Ekumenski dialog je lahko doktrinalen ali praktičen, kolikor ima za predmet nauk ali prakso.
- Lahko je duhoven, kolikor gre za duhovni ekumenizem, ali dejaven, kolikor imamo pred očmi načrtno delo za edinost kristjanov.

---

⁹ V okviru mednarodnega medreligijskega simpozija *Verstva v dialogu s sodobno kulturo*, ki ga je v sklopu EPK organizirala teološka fakulteta v Mariboru, je Hans Küng 28. junija 2012 predaval na mariborski pravni fakulteti o vrednotah v Evropski uniji. S tem njegovim prvim obiskom Slovenije je bila povezana ustanovitev Gibanja svetovni etos Slovenija in podpis deklaracije o svetovnem etosu. <http://www.svetovnietos.si/potihem-je-odsel-veliki-mislec-in-humanist-hans-kung/>.

¹⁰ Hans Küng, 1969. *Mut zum ökumenischen Experiment*, 249.

¹¹ Vekoslav Grmič, 1976. *Teološke osnove ekumenskega dialoga*, 303.

¹² Prav tam.

- Končno je lahko dialog uraden, institucionalen ali bolj zaseben, glede na to namreč, kdo ga vodi, kdo se razgovarja in kako.
- Gotovo pa ima vsak kristjan dolžnost, da vodi ekumenski dialog življenja tam, kjer živi in se srečuje z drugimi kristjani, da sam živi vzorno krščansko življenje in se uči od drugih, da bi tako sam in drugi z njim postali bolj podobni Kristusu.«¹³

Teološke osnove ekumenskega dialoga ponovno utemeljuje v tinitaričnem, kristološkem in eklezialnem principu in izraža prepričanje, da so vse krščanske cerkve že na poti k edinosti, ki je edinost v Kristusu in zanesljivejša pot do občestva z Bogom, čeprav jih ločujejo nekateri različni pogledi na to pot.

Ko omenja različne sodobne teologije, mednje uvrsti tudi sekularni, politični in revolucionarni ekumenizem, ki nimajo veliko skupnega z vprašanji verovanja, vendar skupaj z Y. Congarjem in K. Rahnerjem pritrjuje zahtevi po skupni službi svetu v imenu pravičnosti zaveze in Kristusove ljubezni ter takšnem evangelijskem oznanjevanju o Bogu Jezusu Kristusu, da ga bo današnji poganski svet razumel in sprejel.¹⁴

EKUMENSKI SIMPOZIJI

Omenili smo že medfakultetne ekumenske simpozije na področju nekdanje Jugoslavije, ki so jih organizirale teološke fakultet vsaki dve leti od leta 1974 do 1990.¹⁵

Na prvem medfakultetnem jugoslovanskem ekumenskem simpoziju leta 1974 v Mariboru je predaval o *Evharistiji in oznanjevanju*, pri čemer je izpostavil pomen povezovanja obeh resničnosti v dušnopastirskem delovanju Cerkve in hkrati nakazal nujnost sodelovanja na ekumenskem področju: »Gre namreč za bistvene stvari krščanskega verovanja in za poglede, ki nas kristjane med seboj družijo, ne pa ločujejo.«¹⁶ Na naslednjem simpoziju leta 1976 v Lovranu je predaval o *Prednostih in težavah sodobne evangelizacije – teološko pastoralni vidik*. Izpostavil je pomen teološke govornice, o kateri tudi sicer pogosto piše v svojih razpravah, ki se mora vedno prilagajati sodobnemu človeku, še posebej v času sekularizacije in sekularizma, čemur smo priča tudi v sedanjem času. O ekumenski razsežnosti evangelizacije pa je zapisal: »Če so namreč Cerkve resnično žive in je njihovo poslanstvo v takšnih razmerah res

¹³ Vekoslav Grmič, 1976. Teološke osnove ekumenskega dialoga, 305.

¹⁴ Vekoslav Grmič, 1976. Teološke osnove ekumenskega dialoga, 310.

¹⁵ Fanika Krajnc-Vrečko, 2014. 140 let ekumenskih simpozijev.

¹⁶ Vekoslav Grmič, 1974. *Evharistija in oznanjevanje*, 123.

dejavno ali hoče to biti, potem morajo nastopiti nujno v duhu ekumenskega sodelovanja in upoštevati hierarhijo resnic, kar se tiče vsebine oznanila.«¹⁷

Na tretjem ekumenskem simpoziju v Arandelovcu leta 1978 je sodeloval s predavanjem *Krščansko pojmovanje edinosti in medsebojne odvisnosti človeka in sveta*. Ko razmišlja o kristjanih, ki živijo v njegovem času, zapiše preroške besede, ki bi jih lahko izrekli tudi za današnje verujoče: »Verni ljudje, kristjani, se čutijo večkrat tujci v tem svetu, saj se uveljavljajo raznovrstni nazori v njem, ki so jim vsaj navidezno popolnoma nasprotni.«¹⁸ Ta ugotovitev mu služi za izhodišče razmišljanja o edinosti in medsebojni odvisnosti človeka in sveta, v katerem živi. V svetu, kjer vladajo različni politični sistemi, verska prepričanja in družbeni nazori, vidi možnost, da je tak svet lahko kljub vsemu pluralizmu na nek način enoten:

»Bog je naš skupni oče, Kristus je odrešenik vseh, vsi ljudje so si med seboj bratje in sestre in vsak človek se lahko uresniči le po brezpogojni ljubezenski službi drugemu. ... Vse, kar delamo, mora končno biti v službi 'dovršitve zemlje in človeštva'. Iti nam mora predvsem za vrednote človeškega dostojanstva, bratskega občestva in svobode, za kraljestvo resnice in življenja, kraljestvo svetosti in milosti, kraljestvo pravičnosti, ljubezni in miru (CS 39,1-3).«¹⁹

Na četrtem ekumenskem simpoziju leta 1980 v Ljubljani je bil v vlogi gostitelja, hkrati pa dejavno sodeloval s koreferatom z naslovom *Vpliv sodobne teologije na duhovno življenje pri nas*. Kasneje se je še udeleževal ekumenskih simpozijev, vendar na njih ni več aktivno sodeloval. Je pa s svojimi prispevki v ekumenskem zborniku *V edinosti* nadalje razmišljal o ekumenizmu in ekumenskem gibanju pri nas, ki je nekako izgubljalo začetni zagon.

Tako je v prispevku *Nekaj osnovnih spoznanj o ekumenizmu* leta 1983 ugotavljal: »Morda smo si zedinjenje zamišljali preveč preprosto in smo prav zaradi tega pričakovali, da se bodo nenadoma pokazali vidni uspehi ekumenskega dela in prizadevanja.«²⁰ Vzrok za to, da je ekumensko delo nekako zastalo, je videl v stoletnem oddaljevanju v razmišljanju med različnimi cerkvami ter v monolitnosti institucij, ki se »zapirajo vase in si tem bolj prizadevajo za monolitnost, čim bolj so ogrožene.«²¹ Rešitev za nadaljnja ekumenska prizadevanja je videl v tem, da se nikoli ne smemo zadovoljiti s tem, kar smo že dosegli, in da ne pozabimo na tisto, kar je bistveno. »Za kakšno edinost konec koncev gre, to vprašanje prepustimo Bogu ... Ne pozabimo, da je vera pred-

¹⁷ Vekoslav Grmič, 1977. Prednosti in težave sodobne evangelizacije, 89.

¹⁸ Vekoslav Grmič, 1979. Krščansko pojmovanje edinosti, 97.

¹⁹ Vekoslav Grmič, 1979. Krščansko pojmovanje edinosti, 110.

²⁰ Vekoslav Grmič, 1983. Nekaj osnovnih spoznanj, 48.

²¹ Prav tam.

vsem življenje po evangeliju, da gre tedaj predvsem za edinost v življenju, ne pa toliko v besedah, ki tako ne morejo v polni meri izraziti skrivnosti Boga in vsega, kar je z njim povezano.«²²

SLOVENSKI PROTESTANTIZEM

V svoji kritični a dialoški in ekumensko naravnani drži do pojavov v sodobni Cerkvi se je soočal tudi s pojavi v protestantizmu 16. stoletja in nekaj svojih razprav namenil Primožu Trubarju; sistematično je predstavil Luthrovo teologijo 16. stoletja in osvetlil nekatere temeljne Luthrove premise, na katerih temelji sodobna protestantska teologija. V raziskovanju reformacije se je pridružil raziskavam svojega ožjega sodelavca Jožeta Rajhmana, ki je v slovenskem prostoru podrobneje raziskoval delo in življenje slovenskih reformatorjev 16. stoletja, ter ga danes imenujemo vodilnega slovenskega trubarologa.

Ko je Grmič skušal sistematično opredeliti Trubarjevo teologijo, je pri njem iskal principe teološke misli in jih povzel v luči Trubarjeve osebnosti, njegovih ciljev in motivov, ki so ga vodili pri delu. Izpostavil je biblični, antropocentrični, dialoško ekumenski, kritično reformni ter duhovniški princip v Trubarjevem delu, ki je bilo, kot pravi Grmič, deloma pod vplivom drugih reformatorjev, deloma pa ga je odlikovala njegova samostojna teološka misel.²³

V teološki predstavitvi augsburške veroizpovedi leta 1980 Grmič razpravlja o temeljnem dokumentu, ki se nanaša na evangeličane in katoličane. Pri tem poudarja pomen veroizpovedi sploh, ki so v bistvu norme verovanja in kažipoti k Bogu. V njih odseva delovanje Božjega duha v Cerkvi in veroizpovedi odgovarjajo na potrebe in znamenja časa. V tem duhu je nastal tudi dokument augsburške veroizpovedi, ki je odgovor na znamenja časa v 16. stoletju, vendar je živ še danes. Omeniti moramo še dve pomembni Grmičevi razpravi o Luthru in njegovi teološki misli, ki sta izšli leta 1983 v reviji *Znamenje: Temeljni poudarki Luthrove teologije* (1983a) in *Pogled sodobnega katoliškega teologa na Luthra* (1983b). Kljub oddaljenosti objave obeh razprav se zdi Grmičevo razmišljanje povsem sodobno. Grmič pri Luthru išče tiste vsebine njegove teološke misli, ki bi jih lahko prav tako pripisali avtorju samemu. O Luthru je zapisal, da je kljub pomanjkljivostim globoko zasidran v veri, cerkveni oče protestantizma, ki mu je šlo predvsem za človeka in ki je znotraj Cerkve, tudi katoliške, s svojo teološko mislijo sprožil plaz, ki je v stoletjih spremenil celotno krščansko teološko misel. Obe razpravi moremo uvrstiti med redke tehtne teološke razprave o reformatorju Luthru, ki so izšle pri nas.

²² Vekoslav Grmič, 1983. Nekaj osnovnih spoznanj, 52–53.

²³ Vekoslav Grmič, 1995. Prinzipien von Trubers theologischen Denken, 251–257.

SKLEP

Grmičev dialoški duh se kaže tudi v njegovem razumevanju ekumenizma in iskanju poti v ekumenskem dialogu. Zavrača tako imenovani ekumenski aktivizem in išče teološke osnove ekumenskega dialoga, ki jih najde v Svetem pismu, nauku cerkvenih očetov in v izročilu Drugega vatikanskega cerkvenega zbora. Ekumenizem sprejema kot možnost dialoga in komunikacije med enakovrednimi partnerji, ki jim je skupno iskanje resnice po različnih poteh, vendar k istemu cilju. Kot nesporna avtoriteta svojega časa si prizadeva za dialog s predstavniki drugih krščanskih cerkva, saj verjame, da so različne veroizpovedi samo norme verovanja in kažipot k enemu Bogu. Vse pomenijo odločitve za Boga, za Kristusa, človeka postavljajo v božjo bližino, v stik z Bogom, ki se razodeva. V sodobno razumevanje sveta in Cerkve vnaša težnjo po strpnosti in razumevanju vsega, kar imajo krščanske cerkve skupnega, in ne izpostavljanja tega, kar jih ločuje. Ekumenski dialog postavlja v kontekst medsebojnega spoznavanja in medsebojne obogatitve v duhovnem pogledu. Da pa bi se mogli medsebojno resnično spoznavati, sta najprej potrebna jasno lastno prepričanje in pripravljenost za sprejemanje resnice, kakršnakoli je, četudi je pri tem treba spremeniti lastna stališča. V tem je Grmičeva misel še vedno živa in aktualna, predvsem v današnjem razdvojenem družbenem in idejnem slovenskem in evropskem prostoru.

KRATICE IN OKRAJŠAVE

EPK – Evropska prestolnica kulture

GS – Gaudium et spes, Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu

UR – Unitatis redintegratio, Odlok o ekumenizmu

REFERENCE

Grmič, Vekoslav. 1966. Teološka utemeljitev dialoga z ločenimi brati. *Bogoslovni vestnik* 26: 95–103.

–. 1976. Teološke osnove ekumenskega dialoga danes. *Bogoslovni vestnik* 36:301–313.

–. 1974. Evharistija in oznanjevanje. *V edinosti* 115–123.

–. 1977. Prednosti in težave sodobne evangelizacije. *V edinosti* 76–90.

–. 1979. Krščansko pojmovanje edinosti in medsebojne odvisnosti človeka in sveta. *V edinosti* 97–110.

–. 1983. Nekaj osnovnih spoznanj o ekumenizmu. *V edinosti* 48–53.

- –. 1983a. Temeljni poudarki Luthrove teologije. *Znamenje* 16: 355–362.
- –. 1983b. Poglej sodobnega katoliškega teologa na Luthra. *Znamenje* 16: 501–508.
- –. 1995. »Prinzipien von Trubers theologischen Denken.« *V Ein leben zwischen Leibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*, hrsg. Rolf-Dieter Kluge, 251–257. München: Otto Sagner.

Koncilski dokumenti. 1967. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.

Krajnc-Vrečko. 2014. 40 let ekumenskih simpozijev: Maribor 1974 – Maribor 2014. Katalog razstave. Maribor: Teološka knjižnica.

Küng, Hans. 1969. Mut zum ökumenischen Experiment. *Concilium* 5: 249–250.

Lah, Avguštin. 2019. Vekoslav Grmič učitelj resnice in iskalec Resnice v vsestranskem dialogu. *Stoletni sadovi: prispevek dogmatične teologije na stoletnem drevesu Teološke fakultete Univerze v Ljubljani*. (Znanstvena knjižnica 72.) Ljubljana: Teološka fakulteta. 119–144.

Odlok o ekumenizmu 1966. *Koncilski dokumenti 1967*. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.

Sveto pismo: slovenski standardni prevod. 1996. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Štrubelj, Zvone. 2021. Po tihem je odšel veliki mislec in humanist Hans Küng. <http://www.svetovnetos.si/potihem-je-odsel-veliki-mislec-in-humanist-hans-kung/> (pridobljeno 2. septembra 2023)

GRMIČEV DIALOŠKI DUH V POKONCILSKEM EKUMENIZMU

Povzetek

Vekoslav Grmič je vnašal s svojo dialoško miselnostjo v slovensko pokoncilsko teologijo s somišljeniki tudi ekumenski duh. Kot večni iskalec resnice je mnoge svoje razprave namenil živetemu ekumenizmu, medtem ko je v opravljanju svoje škofovske in profesorske službe aktivno sodeloval v slovenskem ekumenskem gibanju ter v organizaciji in izvedbi medfakultetnih ekumenskih simpozijev, ki so jih na ozemlju bivše Jugoslavije organizirale teološke fakultete različnih krščanskih cerkva. Kot nesporna avtoriteta svojega časa si je prizadeval za dialog s predstavniki drugih cerkva, saj je verjel, da so različne veroizpovedi samo norme verovanja in kaŕipot k enemu Bogu. Vse pomenijo odločitve za Boga in za Kristusa, človeka pa postavljajo v boŕžo bliŕino in v stik z Bogom, ki se razodeva. V sodobno razumevanje sveta in Cerkve je vnašal teŕnjo po strpnosti in razumevanju vsega, kar imajo krščanske cerkve skupnega, in ne izpostavljanja tega, kar jih ločuje. V tem smislu je gledal tudi na odločilne dogodke narodne zgodovine, ki so povzročili vznik protestantske teologije in reformacije na Slovenskem.

THE DIALOGICAL SPIRIT OF GRMIČ IN POST-CONCILIAR ECUMENISM

Summary

Vekoslav Grmič, with his dialogical mindset, also brought an ecumenical spirit to Slovenian post-conciliar theology with his followers. As an eternal seeker of truth, he devoted many of his discussions to living ecumenism, while in the exercise of his episcopal and

professorial ministry he actively participated in the Slovenian ecumenical movement and in the organisation and execution of inter-faculty ecumenical symposia, which were organised in the territory of the former Yugoslavia by the theological faculties of the various Christian churches. As the undisputed authority of his time, he sought dialogue with representatives of other churches, believing that different denominations were only norms of belief and signposts to the one God. They all imply a decision for God and for Christ, and they place man in the presence of God and in contact with God who reveals himself. He brought into the modern understanding of the world and of the Church a tendency to tolerance and understanding of all that the Christian churches have in common, rather than emphasising what separates them. In this sense, he also viewed the decisive events of national history that gave rise to Protestant theology and the Reformation in Slovenia.

DER DIALOGISCHE GEIST VON GRMIČ IN DER NACHKONZILIAREN ÖKUMENE

Zusammenfassung

Mit seiner dialogischen Denkweise brachte Vekoslav Grmič mit seinen Anhängern auch einen ökumenischen Geist in die slowenische nachkonziliare Theologie ein. Als unermüdlicher Sucher nach der Wahrheit widmete er viele seiner Diskussionsbeiträge der gelebten Ökumene. In Ausübung seines bischöflichen und professoralen Amtes beteiligte er sich aktiv an der slowenischen ökumenischen Bewegung und an der Organisation und Durchführung von fakultätsübergreifenden ökumenischen Symposien, die auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawiens von den theologischen Fakultäten der verschiedenen christlichen Kirchen abgehalten wurden. Als unbestrittene Autorität seiner Zeit suchte er den Dialog mit Vertretern anderer Kirchen, in der Überzeugung, dass unterschiedliche Konfessionen nur Glaubensnormen und Wegweiser zu dem einen Gott sind. Sie alle bedingen eine Entscheidung für Gott und für Christus, und sie bringen den Menschen in die Nähe Gottes und in Kontakt mit Gott, der sich offenbart. In das zeitgenössische Verständnis der Welt und der Kirche brachte er eine Tendenz zur Toleranz und zum Verständnis all dessen ein, was die christlichen Kirchen gemeinsam haben, anstatt hervorzuheben, was sie voneinander trennt. In diesem Sinne betrachtete er auch die entscheidenden Ereignisse der nationalen Geschichte, aus denen die protestantische Theologie und die Reformation in Slowenien hervorgingen.

Tragičnost položaja in delovanja pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča

Tone Peršak*

Potrjeno – Accepted: 14. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.04 Strokovni članek
UDK 929Grmič V.: [94(497.4):27-7]

Tone Peršak: Tragičnost položaja in delovanja pomožnega škofa Dr. Vekoslava Grmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 178–192

Prispevek želi biti interpretacija prizadevanj mariborskega pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča za dialog med RK cerkvijo in oblastjo v Sloveniji od leta 1968 do 1980. Dr. Grmič je bil kot nosilec teh prizadevanj po svoji in po volji papeža Janeza Pavla II. kasneje odrinjen in socialno izoliran, četudi je v javnosti še lahko nastopal. V kontekstu poslanstva, ki si ga je izbral, in glede na gluhost prostora – v katerem je deloval ter nasprotovanju cerkvenih oblasti in ignoranco političnih – je bila njegova usoda tragična in on tragični junak, kar je dojel tudi sam.

Ključne besede: tragičnost, tragični junak, poslanstvo, socialni čut, ocena razmer, Rimsko katoliška cerkev ali RKC, aktualna politika, Zveza komunistov.

1.04 Professional article
UDC 929Grmič V.: [94(497.4):27-7]

Tone Peršak: The tragedy of the situation and actions of Dr. Vekoslav Grmič, the auxiliary bishop. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 178–192

The article aims to interpret the efforts of Dr. Vekoslav Grmič, the Auxiliary Bishop of Maribor, in promoting dialogue between the Roman Catholic Church and the authorities in Slovenia from 1968 to 1980. Despite being a leading figure in these efforts,

---

* **Tone (Anton) Peršak**, univ. dipl. komparativist in univ. dipl. režiser; pisatelj in esejist ter publicist

Dr. Grmič was later marginalized and socially isolated, both by his own will and by the will of Pope John Paul II. However, he was still able to speak in public. Given the deafness of the environment in which he was active, the ecclesiastical authorities' opposition, and the political authorities' ignorance, his fate was tragic. He was a tragic hero, something which he also realized.

Keywords: tragedy, tragic hero, mission, social sense, assessment of the situation, Roman Catholic Church or RCC, current politics, Union of Communists.

Vera je svoboda; vere ni mogoče širiti in delati zanjo s prisilo, najmanj pa z orožjem. Nekaj takega je izdaja vere; spreminjanje vere v njeno nasprotje je najhujši zločin, še posebej za krščanstvo, kajti svoboda, enakost in bratstvo so krščanske vrednote; in za vsakega velja, da se mora ravnati po svojem prepričanju, tudi za neverujočega, ravnati po tem, kakor mu je dano, da mora spoštovati svojo drugačnost in drugačnost drugega.

Kdor ni zoper nas, je z nami, čeprav je še tako drugačen po svojem prepričanju. Sodelovanje z nevernimi v službi dobrega, človeka je naravnost dolžnost. Sicer pa vsakdo, ki si prizadeva za nekaj dobrega, že služi Bogu, čeprav se tega niti najmanj ne zaveda, in Bog ga naravnost vodi pri njegovem delu.¹

Uvodna opomba: Kot avtor tega razmisleka o željah, delovanju in ciljnih delovanja škofa dr. Vekoslava Grmiča, ki nisem ne teolog ne filozof, temveč komparativist in režiser ter predvsem, kot se najpogosteje predstavim, pisatelj, bom tudi tokrat razmišljal kot literat. Hkrati sem tudi rojak dr. Grmiča in sem, resda veliko kasneje, več let, obiskoval isto osnovno šolo v tedanjem Vidmu, zdaj spet Svetem Juriju ob Ščavnici, in že kot najstnik vsaj nekaj malega slišal in prebral o duhovniku in katoliškem intelektualcu Grmiču, kakor tudi o Antonu Trstenjaku in teologu Janezu Janžekoviču, ga kasneje osebno spoznal in bil, kot mlajši rojak, se mi zdi, tudi deležen njegove pozornosti. To omenjam, ker so vse te okoliščine vplivale na to, da sem, čeprav nisem usposobljen za to, da bi strokovno kompetentno interpretiral, kaj šele ocenjeval njegovo delo s področij teologije in filozofije, vseeno sprejel vabilo na ta simpozij. To pomeni, da je moj prispevek bolj esejistične narave, zasnovan in napisan z literarnega vidika kot interpretacija dogajanja, kar zadeva razmerje med cerkvijo in oblastjo, v središču katerega je bil dr. Grmič kot mariborski pomožni škof zlasti od leta 1968 do leta 1980, kasneje pa, kot pričajo tudi njegovi osebni prijatelji, v bistvu odrinjen in do neke mere socialno izoliran. Tako rekoč kaznovan. Lahko je še predaval in seveda pisal, bil je zaželen sogovornik novinarjev v številnih intervjujih, a dostopa do njegovim potencialom

¹ Vekoslav Grmič *Poslednji spisi, Moja duhovna bilanca, Izzivi in odgovori*, Zal. In Unigraf Ljubljana, 2000 in *Poslednji spisi, Misli o Sodobnosti*, Unigraf, Ljubljana, 2005.

ustrezne vloge v cerkveni hierarhiji ni več imel. O tem pišejo številni pisci, publicisti, teologi, filozofi, nekateri naklonjeno do njega, drugi pač tudi manj naklonjeno. Že iz navedenega in tudi iz tega, kar je mogoče prebrati iz pričevanj o njem in njegovem delovanju in seveda iz tega delovanja samega in njegovih pogledov in opredelitev, razvidnih iz njegovih spisov, je videti, da je bil dr. Grmič izrazito tragični lik, ki s svojo življenjsko zgodbo ustreza ne le eni, temveč vsaj dvema izmed najbolj dognanih opredelitev tragedije in tragičnega junaka in, kot tak, na nek način s svojim življenjem demantira predpostavke in teze, da že v dvajsetem stoletju tragedija in tragični junak v bistvu nista več mogoča. Njegova življenjska zgodba zanika to stališče; vsekakor pa je na mestu vprašanje, kako pomemben del kulturne in tudi širše javnosti danes gleda na tragedijo in tragične junake oziroma ljudi, ki se izpostavijo, naj bo to v stvarnem ali v »kakor stvarnem« svetu znotraj literarnega dela, in svoj boj za spremembe izgubijo ter propadejo na način, ki ustreza opredelitvi tragedije. To je vprašanje v kontekstu krize humanizma, neoliberalnega fetišiziranja individualizma in zavračanja pomena skupnosti in posameznikove vpetosti v skupnost ter v bistvu tudi zavračanja odgovornosti za prihodnost.

Podatki in pričevanja pričajo, da je bil dr. Grmič že kot mlad duhovnik in morda potem še vse bolj pod vplivom okoliščin, v katerih je živel kot otrok iz nepremožne družine, čeprav so starši storili vse, kar so mogli, da so zagotovili sedmim otrokom dostop do izobraževanja in seveda pod vplivom ne ravno razvitega, tedaj še dodatno zapostavljenega in šikaniranega ruralnega okolja, občutljiv za socialne razmere v tem okolju in zelo zavzet za izboljšanje razmer. Zato tudi ni nenavadno, da je bil veliko bolj, kot je mnogim v slovenski RKC ustrezalo, dojemljiv za nekatere ključne postavke komunistične ideologije in znotraj nje deklariranih programskih usmeritev komunistične oblasti v Jugoslaviji in seveda v Sloveniji. Kot pričajo in poudarjajo posamezni raziskovalci njegovega dela in ljudje, ki so ga osebno neprimerno bolje poznali, je – in to ne edini – v RKC našel kar nekaj podobnosti med evangelijski in Komunističnim manifestom, temeljnim delom Marxa in Engelsa, na katerem je temeljila komunistična ideologija, podstat vseh komunističnih ali tudi socialističnih družb oziroma držav, tudi Jugoslavije, in iz katere so bolj ali manj dosledno izhajali tudi programi komunističnih strank v zahodnih državah, npr. v Italiji, Franciji itd. Poleg tega je gotovo pomembno za njegov razvoj tudi to, da se je v pripravi doktorata zelo temeljito seznanil s po II. svetovni vojni dolgo najbolj aktualno eksistencialistično filozofijo, kar vse mu je omogočilo širino mišljenja in, po mojem mnenju, tudi strpnost v dialogu z drugače mislečimi ter, kot se zdi še zlasti pomembno, tudi posluš za načine razmišljanja nevernih ljudi, ateistov. Zato ni nenavadno, da se je kasnejši škof Grmič že zgodaj kot duhovnik začel zavzemati za dialog med (zlasti slovensko) RKC in komunistično oblastjo v Jugoslaviji oziroma Sloveniji. Pri tem

je, podobno kot nekaj časa Vatikan, tudi on izhajal iz predpostavke, da bo politični sistem, bolj ali manj trdo zastavljen in na pogled vse bolj zasidran v praktično vseh vzhodnoevropskih državah in Jugoslaviji in še ponekod po svetu, načeloma tudi povsod bolj ali manj neprijazen do katerekoli religije, obstal in vsaj v pomembnem delu sveta še dolgo prevladoval in da je to pač treba sprejeti in skušati s to politiko oziroma oblastmi v teh državah živeti in doseči dialog, se dogovarjati o ustrežnejših razmerah za delovanje nacionalnih cerkva in katoliške cerkve v celoti. Tako je razmišljal, kot vemo, tudi papež Pavel VI.,² ki je prav zato v posameznih državah poizvedoval in skušal najti dovolj kompetentne dialoško usmerjene predstavnike cerkve, duhovnike oziroma teologe, ki bi lahko poskušali vzpostaviti možnosti za tak dialog in prevzeli odgovornost zanj. Velja prepričanje, da je skušal najti takšno osebo, kar zadeva Jugoslavijo, na Hrvaškem in je ni našel, ravno tako ne v ljubljanski škofiji, mu je pa v pogovoru, ko se je mudil v Rimu, mariborski škof Držečnik omenil in priporočil za to nalogo dr. Grmiča. Pavel VI. je februarja 1968 Grmiča povabil in ga, kot trdijo poznavalci, že po prvem pogovoru, tako rekoč takoj imenoval za mariborskega pomožnega škofa, domnevno tudi s pravico nasledstva, seveda prav na osnovi Grmičevih pogledov in načrtov, kako začeti in voditi dialog z oblastmi v Sloveniji oziroma Jugoslaviji.

Ko sta deset let kasneje umrla, najprej škof Držečnik 13. maja 1978 in nato, ne da bi že imenoval Grmiča za mariborskega škofa, 6. avgusta 1978 še papež Pavel VI, novi papež Janez Pavel I. v bistvu niti ni imel časa imenovati Grmiča, ki je zato kot kapitolarni vikar upravljal škofijo, ker je nenavadno hitro umrl in ker je potem postal papež Janez Pavel II. poljski kardinal K. Wojtyła, ki tudi glede na svoje življenjske izkušnje in osebne poglede na komunizem in komunistične oblasti ni gojil posebnih želja po dialogu cerkve s temi oblastmi, je to pomenilo, da se je približal konec t. i. Grmičeve dobe, kar je razumljivo tudi glede na popularno poimenovanje dr. Grmiča kot »rdečega škofa«; čeprav bi si po drugi strani glede na program reevangelizacije po mnenju nekaterih avtorjev zapisov o dr. Grmiču pomožni škof Grmič in papež Janez Pavel II. lahko bila tudi dokaj blizu. Dr. Grmič naj bi to, da nima več možnosti postati mariborski škof, tudi sam spoznal po pogovoru z novim papežem. Je pa Janez Pavel II. še nekaj časa odlašal z imenovanjem novega mariborskega škofa in nazadnje, navkljub stališču pokojnega škofa Držečnika, naj bo njegov

² Enako so razmišljali tudi nekateri politiki v zahodnoevropskih državah in drugod. Zna na je še vedno prisotna domneva, da je Aldo Moro moral leta 1978 umreti prav zato, ker je tudi on verjel v trajni obstoj komunizma ter komunističnih držav v Evropi in drugod in zato tudi nameraval tesneje sodelovati z italijansko Komunistično partijo, kar so ZDA in v njihovem imenu CIA želele za vsako ceno preprečiti, kar naj bi bilo vzrok za ugrabitev in smrt Alda Mora; seveda se ta domneva zelo razlikuje od uradne verzije poteka ugrabitve in uboja Alda Mora.

naslednik dr. Grmič, 10. novembra 1980 imenoval kot novega mariborskega škofa dr. Franca Krambergerja. In potem je seveda dr. Grmič kot pomožni škof odstopil.

A če skušam argumentirati trditev, da je bil dr. Grmič tako rekoč paradigmatični primer tragičnega junaka, naj poudarim, da se je svoje naloge, ki jo je razumel kot poslanstvo, lotil docela skladno s svojim razumevanjem evangelijev in stališčem, da bi se RKC in krščanstvo v celoti moralo vrniti k izročilu evangelijev in se otresti mnogočesa, kar se je v skoraj dveh tisočletjih razvoja prvobitne vere v religijo in občestva vernikov v institucijo cerkve kot organizacije in političnega ter gospodarskega subjekta in nekaj časa tudi pomembne države s povsem posvetnimi cilji in v bistvu ves čas s težnjo po obvladovanju tudi posvetnih oblasti številnih držav po svetu, cepilo nanj in izražalo voljo do moči zlasti voljo vodstev RKC. Tudi zato ne preseneča, da je dr. Grmič, čeprav hkrati predan svoji duhovniški vlogi, kot je mogoče razbrati iz njegovih spisov in tudi iz pričevanj poznavalcev njegovega dela in razmišljanja, ki so mu bili tudi osebno blizu, kot na primer avtorji zbornika Vekoslav Grmič škof pričevalec (Kulturni center Maribor, 2022), zelo kritično razmišljal tudi o cerkvi sami. Seveda še posebej o slovenski, po eni strani zaradi svoje povezanosti in zavezanosti izročilu krščanskih socialistov, ki so bili v tako rekoč nenehnem sporu s slovensko cerkvijo in zlasti z njeno politiko oziroma njeno politično orientacijo, zlasti kar zadeva vrh cerkve v Ljubljani in po drugi strani tudi zato, ker je štajerski del slovenske RKC, to velja tudi za številne duhovnike, v glavnem ves čas nekoliko drugače razmišljal, kar še posebej velja za čas II. svetovne vojne kot čas neposrednega angažmaja ljubljanskega cerkvenega vrha v t. i. »državljanski vojni« na območju Slovenije, potem pa je tudi po mnenju poznavalcev znotraj same cerkve ta ljubljanski cerkveni vrh takšno orientacijo v veliki meri ohranil tudi v povojnem času, ko je dr. Grmič, ne edini, poskušal doseči dialog s politično oblastjo. Za tak dialog pa bi bila potrebna velika mera strpnosti in celo neke vrste sprava in odpoved mnogim stališčem in vrednostnim sodbam, seveda na obeh straneh, tako na strani RKC kot na strani komunistične oblasti. A te pripravljenosti na nobeni strani ni bilo. Ne na strani (zlasti ljubljanskega vrha) cerkve in ne na strani politične oblasti v bistvu skoraj vse do razpada Jugoslavije, ne glede na to, da je Titova Jugoslavija iz pragmatičnih razlogov sklenila sporazum oziroma t. i. Protokol z Vatikanom (1966), ki pa ni prinesel kakšnih bistvenih sprememb oblasti do RKC v Jugoslaviji, ki bi omembe vredno olajšale njeno delovanje in njen položaj. Zakaj te pripravljenosti ni bilo, je pravzaprav povsem razumljivo, čeprav je hkrati vsaj z vidika načel, na katerih temelji demokracija in v bistvu tudi evropska civilizacija, vsaj po razsvetljenstvu, to v celoti nesprejemljivo. Razumljivo zato, ker je glede na naravo obeh sistemov, RKC kot ustanove, ki temelji na katoliški religiji, kar pa ne pomeni, da a priori temelji tudi na veri ali

vernosti sami po sebi, in države, ki temelji na komunistični ideologiji, ki je po svoji naravi nič manj ali celo v nekaterih pogledih morda še bolj total(itar)na, dialog med tema dvema sistemoma, razen morda glede najmanj pomembnih povsem pragmatičnih vprašanj, v principu nemogoč. To si lahko predstavljamo, če si razložimo oba sistema, vsakega zase, kot vseobsežna sistema, ki oba hočeta in si prizadevata v celoti in popolnosti, tudi v globine, pokriti in obvladati vsa področja življenja posameznika, države in družbe kot skupnosti prebivalstva države v vseh razsežnostih. V tem je totalnost ali totalitarnost obeh sistemov. Z drugimi besedami, oba sistema kot kompleksni organizacijski in oblastni strukturi želita v celoti obvladovati duše, razume in, posledično, tudi ravnanje in celo fizično življenje na tem območju živečih prebivalcev. Nekatere ključne vrednote, na katerih sistema temeljita, pa so kljub podobnostim med evangeliji in Komunističnim manifestom, o katerih na več mestih govori dr. Grmič, vendarle različne, in če še ob tem upoštevamo že omenjeno vlogo vsaj dela cerkve in Komunistične partije kot vodilne sile odpora proti okupatorjem in revolucije med vojno, je, kot rečeno, težko verjeti, da bi že manj kot petindvajset let po vojni ti dve strani lahko spoznali in priznali svoje zmete in napake, tudi odgovornost za zločine, se v bistvu spravili in bili brez večjih zadržkov sposobni dialoga. Kajti pripravljenost na dialog predpostavlja tudi ali celo predvsem priznanje in upoštevanje možnosti, da ima prav partner v dialogu in ne jaz. Predpostavlja tudi vzajemno spoštovanje in priznanje enakopravnosti kot izhodišče. Ker pa teh pogojev ni bilo, je seveda logično in razumljivo, da kljub temu, da je dr. Grmič ravnal v skladu z željo in v bistvu tudi pooblastilom papeža Pavla VI., Cerkev kot inštitucija oziroma zlasti vrh slovenske RKC v Ljubljani dr. Grmiču ni bil naklonjen. Še več. Zanj je bil dr. Grmič, kot rečemo, trn v peti. Po drugi strani pa je seveda, vsaj zdi se tako, tedanja politična oblast, čeravno tudi ni bila za vsebinski dialog in ni bila pripravljena na nikakršne koncesije cerkvi v Sloveniji, vsaj do neke mere in na deklarativni ravni kazala nekaj več navidezne naklonjenosti dr. Grmiču, prejkone tudi zato, da je nekoliko ponagajala vrhu cerkve in dajala najbrž lažni vtis, češ če bi bili vsi takšni kot dr. Grmič, pa bi se morda bilo mogoče o čem dogovoriti. S tem pa je Grmiču kot t. i. rdečemu škofu najbrž tudi do neke mere škodovala, ker je to še dodatno vplivalo na odnos omenjenega vrha cerkve do njega. A dr. Grmič je verjel v možnost dialoga in verjel je, kot je mogoče sklepati, tudi v svojo zmožnost, da bo naposled vendarle nekaj dosegel in spodbudil dialog. Naj samo omenim, kako zelo pomembno se mu je zdelo vzpostaviti dialoški stik z mladimi, a razmišljajočimi intelektualci ateisti, v katerih je bržkone videl neko silo, ki bo v prihodnje prevzela vidno vlogo v družbi in vplivala na njen razvoj in tudi na preoblikovanje vrednot, na katerih družbena skupnost temelji. O tem njegovem prizadevanju piše dr. Cvetka Hedžet Toth v že omenjenem zborniku in v zvezi s tem omenja tudi

njegovo spodbujanje teh mladih, tedaj še študentov. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bil to čas po letu 1968, ko so/smo študentje v Evropi in tudi v Sloveniji temeljito pretresli družbo in tudi politiko in dejansko ustvarili vtis, da s tedanjo generacijo dvajset- do tridesetletnikov prihaja radikalen preobrat vrednostnega sistema vsaj v Evropi, če že ne v svetu. Domnevam, da je tudi dr. Grmič videl ta potencial v prihajajoči generaciji in se zanašal nanj. Po drugi strani se je zavzemal za dialog tudi v vseh svojih javnih nastopih in, najbrž ni treba poudarjati, pisal na način, ki naj bi ga spodbudil. Temu ustrezno se je, kot rečeno, zavzel za prenovo cerkve oziroma njeno vrnitev k izvirnemu nauku evangelijev in tako, kot morda nekateri to tudi ironično imenujejo, oblikoval neke vrste socialistično teologijo.

Takšnim ocenam najbrž pritrjuje razmišljanje dr. Grmiča, ki samo po sebi ni teološko in je objavljeno v njegovem zadnjem, tako rekoč poslovilnem delu *Poslednji spisi – Misli o sodobnosti* (Založba Unigraf, Ljubljana, 2005), kjer na straneh 139 in 140 v odgovoru na vprašanje Marjana Matjašiča: »Cerkev in vera v času komunizma in njun položaj danes v kapitalizmu?« odgovarja: Cerkev se je bila v času komunizma prisiljena posvetiti predvsem verskim vprašanjem, evangeljski duhovnosti. Drugo ji takrat ni preostalo in edino tako je lahko v komunizmu delovala in se uveljavljala. Nastal je paradoks, kajti temeljna ideja socializma je sama po sebi globoko krščanska, kot so krščanske ideje tudi ideje francoske revolucije: enakost, svoboda in bratstvo. Krščanska ideja je tako tudi ideja solidarnosti med ljudmi, ki jo je po letu 1945 želel v življenju uresničiti socializem – takratna komunistična oblast. Krščanske ideje bratstva in sestrstva, kot tudi solidarnosti med ljudmi, so se v nekaterih oblikah uresničile v jugoslovanskem socializmu. Cerkev v socializmu na tej duhovni ravni ni imela nasprotnika, na politični pa nedvomno. Ker oblast cerkvi ni dopustila, da bi imela kakršnikoli vpliv v javnem življenju, kot denimo, da bi cerkev lahko povedala svoje mnenje, kako socialistična država in njena oblast služita socializmu, torej krščanski ideji ali nečemu drugemu, torej ne socializmu. Zaradi politične izključenosti iz družbenega dogajanja se je Cerkev v socializmu lahko ukvarjala predvsem s seboj, z vero v ožjem pomenu, s krščansko idejo bratstva in sestrstva in z evangeljskim poslanstvom.

Sedaj v kapitalizmu pa je stvar drugačna. Cerkev nima neke duhovne sorodnosti z idejo kapitalizma, pa čeprav se nekateri trudijo in človekove pravice, ki jih formalno zagotavlja kapitalistična družbena ureditev vsakemu posamezniku, revnemu ali bogatemu, jemljejo za dokaz sorodnosti kapitalizma z idejami evangelija.«

Temu bi najbrž danes skupaj z Grmičem lahko dodali, da je seveda tudi cerkev eden največjih kapitalistov v Sloveniji in tudi zato najbrž pritrjuje kapitalističnemu družbenemu sistemu, čeprav ta, kot smo vedno bolj priče, razkraj družbo oziroma sleherno skupnost in tako deluje v izrazitem nasprotju

prejkone tudi z izročilom krščanstva oziroma duha evangelijev. Vsekakor pa ta nekoliko obširnejša navedba naknadnega razmisleka o ugotovitvah in razmerah, ki so ga motivirale za njegovo zanosno prizadevanje za dialog med slovensko RKC in političnimi oblastmi, potrjuje in v njej tudi sam ugotavlja, zakaj njegovo prizadevanje ni bilo bolj uspešno.

Enako zavzeto si je prizadeval tudi za etično prenovu oziroma novo etiko, pri čemer se je v zvezi s tem temeljnim vprašanjem moderne dobe, kako vzpostaviti univerzalni in po možnosti tudi za ateiste zavezujoči ethos, bližal konceptu svetovnega ethosa, ki ga je okrog leta 1990 dokončno oblikoval, tedaj že od RKC suspendirani nemški teolog Hans Küng. Podobno kot, vsaj jaz kot laik tako ocenjujem, sta si s Küngom bila blizu tudi v razumevanju razlik med posameznimi krščanskimi cerkvami kot posledic oddaljevanja krščanstva od izvirnega nauka skozi procese razvoja posameznih religij in pripadajočih cerkva in v spoznanju o nujnosti ponovnega zblíževanja krščanskih cerkva oziroma ekumenizma v še širšem pomenu besede. Tudi zato se je najbrž dr. Grmič tako intenzivno ukvarjal po eni strani z opredelitvijo vprašanja vernosti in vere in očitno zavračal veliko tega, kar se je na ta pojem cepilo v času, in po drugi strani enako vztrajno iskal pot do nevernih, iskal neke vrste podobnosti med vernostjo kot vero v boga in »vernostjo« (ali etičnostjo) ateistov, kar razumem tudi kot del iskanja poti do dialoga s pripadniki komunizma kot ideologije in do političnih oblasti v Sloveniji in Jugoslaviji. Pri tem je, kot se zdi, dr. Grmič vsaj do neke mere spregledal ali vsaj podcenjeval ekskluzivizem ideologije, na kateri je temeljila politika oziroma oblast v Jugoslaviji (in Sloveniji) od leta 1945 in v bistvu vse do razpada Jugoslavije oziroma osamosvojitve Slovenije. Ena od posledic tega ekskluzivizma je bilo tudi to, da tedanja oblast preprosto ni zmogla, kaj šele, da bi želela dialog s katerokoli cerkvijo oziroma religijo kot vsaj načeloma enakopravno partnerko.

A ključnega pomena za ta razmislek o tragičnosti dr. Grmiča kot posameznika, tragičnosti njegovega angažmaja in ne nazadnje njegovega – v bistvu poraza, ko RKC tako rekoč z najvišjega vrha prekliče nalogo, ki jo je dobil ravno tako z najvišjega vrha cerkve dvanajst let prej, pri čemer seveda on sam tega angažmaja ni dojemal predvsem kot nalogo, temveč v veliko večji meri kot poslanstvo in kot prizadevanje za dosego stanja, ki naj bi bilo tako rekoč v naravi stvari, torej v zanj nesporni skladnosti vrednot in usmeritev evangelijev in temeljnega teksta komunizma.

Zato je razumljivo, da se je dr. Grmič tega dela lotil z zanosom in strastjo in vso predanostjo ter vložil v svoje prizadevanje vsega sebe, čeprav se je zavedal, da v RKC v Sloveniji in širše nima veliko somišljenikov in podpornikov in da ima ravno nasprotno, veliko nasprotnikov, zlasti v organih odločanja RKC. Je pa svoje prizadevanje utemeljeval tudi z lastno analizo razmer in časa, kar pomeni, da je skušal razumeti čas, v katerem deluje. In tudi iz tega

razumevanja časa je črpal prepričanje, da je to prizadevanje nujno in da nemara lahko tudi uspe. Menil je tudi, da je, čeprav dokaj osamljen oziroma z bolj malo podporniki vseeno sposoben uspjeti in dokazati pravilnost svojih predpostavk in analiz in ustreznost oziroma pravilnost svojih prizadevanj in ciljev. Zato je, ko je njegov najvišji in zares pomembni podpornik menda nekoliko nepričakovano umrl in ga je že v kratkem nadomestil novi, popolnoma drugače misleči in usmerjeni papež, dr. Grmič tako rekoč strmoglavil s položaja, ki ga Aleš Maver v spisu *Leto 1968 v Cerkvi v Sloveniji* in Vekoslav Grmič, objavljenem v reviji *Edinost in dialog* (št. 74, 2019), opisuje kot kar »tako rekoč prevladujoči položaj v njej« (Cerkvi) v obdobju od 1968 do 1978 ali celo 1980, torej v obdobju, ki ga imenuje kar »Grmičeva doba«. Poslej je bil dr. Grmič, kot že omenjeno, tako rekoč odrinjen in celo do neke mere socialno izoliran, kot opisujejo njegovi prijatelji in znanci, torej bi lahko rekli tudi pravzaprav simbolno ubit in osramočen, kar dodatno priča o tragičnosti njegove življenjske zgodbe. Takšna opredelitev v bistvu ustreza ne le eni od znanih opredelitev tragedije.

V največji meri morda opredelitvi, na katero se je, kot ugotavlja zgodovina tragedije, naslonil J. W. Goethe s svojo s tega vidika paradigmatsko tragedijo *Götz von Berlichingen* (l. 1773), ki izhaja iz podmene, da tragičnost tragičnega junaka izhaja predvsem iz njegove zmotne ocene časa, dobe, v kateri živi, in dejansko veljavnih in upoštevanih vrednot te dobe. Iste vrste tragičnost je zelo nedvoumno značilna tudi za *Don Kihota*, ki v zgodovini evropskega romana t. i. moderne dobe velja za prototipni primer junaka te vrste romana in prav zato je Cervantesov *Don Kihot*, kot vsi vemo, tako rekoč karikaturno razviden in zato tudi smešen, potemtakem ne le tragični, temveč hkrati že tudi groteskni lik, a zato seveda nič manj tragičen, kot so to praviloma vsi najbolj znani junaki t. i. evropskega romana od Cervantesa do Balzaca, Flauberta in drugih največjih romanopiscev 19. stoletja in deloma še dvajsetega, ki pa z najbolj reprezentativnimi dosežki na področju romana že razgrajuje ta model oziroma ga v različnih smereh presega. Kot sem že poskušal poudariti, je pri dr. Grmiču nedvomno šlo tudi za takšno, recimo, pretirano dobrohotno ali dobronamerno razumevanje časa in vrednot akterjev (slovenske RKC in slovenske politične oblasti), katerih dialog v korist družbe kot celote naj bi on spodbudil in dosegel s svojim prizadevanjem. Verjel je, da so to predvsem vrednote, ki izhajajo iz ključnih opredelitev evangelijev na eni in temeljnega teksta komunizma Komunističnega manifesta na drugi strani, in da je treba obema akterjema to samo dopovedati in ju prepričati, ker se pač ne moreta odpovedati zavezujočim izhodiščem svojega ravnanja. A izkazalo se je, da pač ni tako, in ob prvi priložnosti so ga kot moteči element odstranili na stranski slepi tir. Po drugi strani pa tragičnost, razvidna iz zgodbe dr. Grmiča, izhaja tudi iz opredelitve, ki je največkrat uporabljena v razlagah tragičnosti

glavnega junaka Sofoklejeve tragedije Kralj Ojdip, ki mu teoretiki kot ključno pripisujejo t. i. hybris, lastnost, ki jo lahko imenujemo pretirana samozavest ali celo že kar samozaverovanost, da je Ojdip, samo on sam, sposoben razrešiti zagato in enigmo, pred katero se po posegu vedeža Teireziasa znajdejo Tebe zaradi kuge, ki so posledica krivde, za katero se naposled izkaže, da je krivec prav on, Ojdip, ki hoče z razkritjem krivca za razmere rešiti mesto in tako tudi sebe. On sicer mesto reši, a pogubi sebe in vso družino in jih v bistvu tudi vse osramoti. Tragedija ali, če uporabim ta izraz, tragična zmeta dr. Grmiča ni tako drastična, je pa, kot se zdi, vendarle šlo, kot že rečeno, tudi pri njem za visoko stopnjo samozavesti in prepričanja, da ima prav, in da ravno to, da ima prav, mora pripeljati do tega, kar bi lahko imenovali zmaga, potemtakem do začetka dialoga, kot si je to on predstavljal, vključno z neke vrste spravo med RKC in komunistično oblastjo in skupnim delovanjem v dobrobit tako v skladu z evangeliji kot s Komunističnim manifestom. A šlo je tudi, če že ne za zmoto, vsaj za pretirano pričakovanje, da se bodo komunistične oblasti in tedanji družbeni red v vzhodnoevropskih državah in Jugoslaviji vsaj verjetno veliko dlje obdržali, kot se potem dejansko so. Čeprav je kapitalizem, ki je ta družbeni red zamenjal, kot smo lahko videli, po mnenju dr. Grmiča pravzaprav slabši in bolj neskladen tudi z izvornim naukom krščanstva in zdi se, če lahko zaključim s tem, da kapitalizem v neoliberalni izvedbi, ki ta čas absolutno prevladuje v Evropi, to prav gotovo tudi res je.

Utemeljeno lahko sklepamo, da je bil Grmič imenovan za mariborskega pomožnega škofa zaradi svojih že dotlej znanih pogledov in prizadevanj za dialog med tedanjo komunistično/socialistično oblastjo oz. državo in katoliško cerkvijo na Slovenskem ne glede na to, da hkrati vemo ali vsaj sklepamo in je tudi znano, da do enakopravnega ali resničnega dialoga niti tedanji cerkveni hierarhiji niti politični oblasti v resnici ni bilo. *To razočarajoče dejstvo izpostavlja tudi Srečko Reher v svojem uvodu v zbornik Vekoslav Grmič Škof pričevalec (s prispevki dr. Cvetke Hedžet Toth, Petra Kovačiča Peršina in samega Srečka Reherja, ki je izšel leta 2022 pri založniku Kulturni center Maribor v knjižni zbirki Frontier, ko zapiše: »Toda namesto iskrenega dialoga je odkrival bolj monolog, ki je nastopal s pozicij moči, časti in oblasti ter nestrpnosti do drugače mislečih.«* Od tod zaključek, da se je Grmič v bistvu znašel v tragični situaciji. Bil je izbran (v času papeža Pavla VI., ki se je tudi sam zavzemal za odprtost cerkve za dialog, naj bo s politiko ali z drugimi religijami) za to, da bi utemeljil in poskušal doseči tak dialog in bil je predviden za naslednika tedanjega mariborskega škofa Držečnika (tudi Držečnik sam ga je videl kot naslednika) in vendar leta 1980 ni bil imenovan; novi papež Janez Pavel II. je izbral in imenoval dr. Krambergerja. Z drugimi besedami, dr. Grmič se je znašel v času in situaciji, da je njegovo pozitivno prizadevanje za dialog nalezelo na zavračanje tako na strani politike kot na strani cerkve. *Po eni strani je*

šlo, kot že rečeno, za izključevalno monološko pozicijo (in samorazumevanje) politike oziroma oblasti, po drugi strani pa na strani cerkve, kot ravno tako ugotavlja v že omenjenem Uvodu Srečko Reher, za ravno tako odklonilno držo vrha slovenske katoliške cerkve ali vsaj »ljubljske krajevne cerkve«, ki ni najbolj ustrezno razumel koncilске usmeritve oziroma jo je s svojim ravnanjem v bistvu potihoma zavračal.

Grmičevo prizadevanje za dialog je v bistvu mogoče in najbrž tudi potrebno razumeti kot prizadevanje za spravo, o kateri veliko govorimo, še zlasti že ves čas od osamosvojitve, pravzaprav že od leta 1990 (od vsaj formalnega prevzema oblasti s strani koalicije Demos po volitvah spomladi 1990). Je pa vseeno razlika med tem, kako je o spravi oziroma pripravljenosti za dialog razmišljal V. Grmič, ki mu je šlo predvsem za dialog med slovensko RKC in slovensko (posredno seveda tudi jugoslovansko) oblastjo ZK. Zdi se, da je Grmič v to možnost tem bolj verjel, ker je, kot še nekateri katoliški teologi, videl sorodnost ali celo podobnost med naukom, ki izhaja iz evangelijev in vsaj nekaterimi tezami ali zahtevami komunistične ideologije (tudi Komunističnega manifesta). Tako C. H. Toth že na začetku svojega prispevka v zborniku Vekoslav Grmič – škof pričevalec omenja zgled kolumbijskega dominikanca Camilla Torresa, ki je »kot kristjan in duhovnik revolucionar« tudi ocenil, da ima komunistična partija prave revolucionarne elemente in da »kot duhovnik ne morem biti antikomunist«. Je pa potrebno ob tem nujno upoštevati tudi Grmičevo lastno življenjsko izkušnjo, kajti izhajal je iz ne ravno socialno ogrožene družine, a vendar iz družine, v kateri sta starša zelo težko zagotavljala svojim otrokom možnosti za dodatno izobraževanje po tedaj še ljudski šoli.

Po drugi strani pa je za tragičnega junaka, kot to teorija tragedije ugotavlja že ob zgodbi Sofoklejevega Kralja Ojdipa, značilna t. i. hybris, neke vrste samozaverovanost oziroma vera, da je tragični junak sam zmožen razrešiti vse težave in premagati vse ovire in morda tudi uroke, ki ga ovirajo na poti do zastavljenega cilja oziroma dokazati, kot v Ojdipovem primeru, da je čist in ne kriv za karkoli, kar se kaže kot morebitna krivda za krizno stanje v družbi. In ravno zato naposled junak postane sam žrtev te svoje hybris, kar se je v bistvu zgodilo tudi Grmiču. To pa ne zanika dejanske plemenitosti junaka oziroma osebe in njenih prizadevanj. Nasprotno, plemenitost v tej luči postane še bolj vidna. Zgodovina pa je, kot bi lahko kdo sklepal, dala prav tistim znotraj cerkve, ki se z Grmičevim razumevanjem časa in političnih razmer, ki se, že s pogledi Papeža Pavla VI. in seveda potem tudi Grmiča, niso strinjali, kajti že dobrih 10 let po tem, ko je bil Grmič tako rekoč zavržen, da ne rečem kar poražen, je osamosvojitve Slovenije, vsaj po prepričanju kar mnogih v Sloveniji, pritrdila tistim v slovenski cerkvi, ki so vztrajali pri pogledih in opredelitvi vsaj pomembnega, v bistvu tudi odločujočega dela slovenske cerkve v času pred in med II. svetovno vojno, kar je tako razumel in še razume tudi pomemben

del slovenske politike. In čeprav se takšna stališča niso uspela docela uveljaviti in prevladati tudi v slovenski družbi, pa so vseeno še vedno prisotna in zelo vplivna – od tod tudi pogledi nekaterih, da stanje državljanske vojne v Sloveniji v resnici še vedno ni preseženo, kot je to ob razglasitvi rezultatov plebiscita 26. decembra 1990 razglasil tedanji predsednik Skupščine Republike Slovenije dr. France Bučar. Še vedno smo torej priče boju za zmagovito interpretacijo novejšje slovenske zgodovine, za interpretacijo dogajanja med II. svetovno vojno na območju Slovenije in ne nazadnje tudi za interpretacijo dogajanja na področju odnosov med RKC v Sloveniji in jugoslovansko/slovensko politiko v času med II. svetovno vojno in osamosvojitvijo Slovenije.

Priznati moram, da tudi sam, čeprav o tem najbrž še vedno ne morem soditi zares kvalificirano, temveč spet lahko samo po svoje interpretiram dogajanje, ocenim to razmerje (med cerkvijo kot institucijo religije in državo kot v tem primeru ustanovo, ki jo v celoti obvladuje komunistična stranka kot nosilka ideologije) kot neuskladjivo, skratka kot obstajanje dveh entitet na istem območju, ki se lahko samo bolj ali manj strpno prenašata, ne moreta pa niti zares tvorno sodelovati, kaj šele dejansko strpno sobivati. Z nekoliko literarno prisposodbo bi lahko to opisal kot soobstoj dveh zelo globoko segajočih prepričanj oziroma aktivnih usmeritev ali idej, ki si obe prizadevata za obvladovanje »duš« in »umov« ljudi, ki jih želita obvladovati in sta si potemtakem nepomirljivo in neuskladjivo nasprotni. Tako religija kot formalizirana in institucionalizirana forma vere kot komunistična ideologija, ki je v doktrino informirana politična ideja, si prizadevata v celoti polastiti človeka kot posameznika in kot kolektiva (ljudstva, naroda).

Za usodo tragičnega junaka je pomembno po eni strani to, kako razume potrebe okolja (družbe), ki jo želi spremeniti, in kako to okolje dojema njega (na začetku praviloma pozitivno, kasneje pa vse bolj sovražno). Kaj pa po njegovem propadu? Zanimivi so odzivi v javnosti po njegovi smrti: kako je na novico o smrti reagiral tisk (oz. mediji, kako cerkev – pogreba naj bi se udeležili vsi vidnejši predstavniki cerkve, odkritja spomenika nekaj let kasneje pa samo škof Smej, ki je imel pri tem neposredno dejavno vlogo).

Bil pa je tudi še po smrti deležen pozornosti in tudi poskusov neke vrste rehabilitacije s strani strokovne javnosti (zbornik: Vekoslav Grmič – Škof pričevalec).

Trzin, 2. maja 2023

TRAGIČNOST POLOŽAJA IN DELOVANJA POMOŽNEGA ŠKOFA DR. VEKOSLAVA GRMIČA

Povzetek

Prispevek, katerega avtor ni teolog ali filozof, je esejistične narave in interpretira razmerja med cerkvijo in oblastjo v Sloveniji v času, ko je bil mariborski pomožni škof dr. Grmič (1968–1980), kasneje odrinjen in socialno izoliran, četudi se je v javnosti še (lahko) pojavljal (predaval, pisal in objavljaj, dajal intervjuje itd.), kaznovan. Dostopa do potencialom ustrezne vloge in besede v cerkveni hierarhiji ni več imel. Že iz navedenega in iz pričevanj o njem in njegovem delu in seveda iz njegovih pogledov, razvidnih iz njegovih spisov, je mogoče sklepati, da je bil izrazito tragični lik, ki ustreza ne le eni, temveč vsaj dvema od znanih opredelitev tragedije in tragičnega junaka in je, kot tak, s svojim življenjem demantiral predpostavke in teze, da že v 20. stoletju tragedija in tragični junak nista več bila mogoča. Vsekakor pa je na mestu vprašanje, kako kulturna in širša javnost danes gleda na tragedijo in tragične junake, na ljudi, ki se izpostavijo, naj bo v stvarnem ali v »kakor stvarnem« svetlu literarnega dela, in boj za spremembe in svoje cilje izgubijo ter propadejo, kot to ustreza opredelitvi tragičnosti. Gre za vprašanje o krizi humanizma, o neoliberalnem fetišiziranju individualizma ter zavračanju pomena skupnosti in vpetosti posameznika v skupnost ter o odgovornosti za prihodnost.

Avtor meni, da je bil dr. Grmič že kot mlad duhovnik in vse bolj pod vplivom okoliščin, v katerih je živel kot otrok, čeprav so starši vsem otrokom zagotovili dostop do izobraževanja, pod vplivom tedaj še zapostavljenega ruralnega okolja, občutljiv za socialne razmere v okolju in zelo zavzet za izboljšanje razmer in tudi zato, bolj kot je vrhu slovenske RKC ustrezalo, dojemljiv tudi za ključne postavke komunistične ideologije in deklariranih usmeritev oblasti v Jugoslaviji in Sloveniji. Poleg tega je bilo zanj pomembno, da je poznal filozofijo, zlasti eksistencialistično, kar mu je zagotavljalo dodatno širino mišljenja in strpnost v dialogu z drugače mislečimi, tudi z ateisti. Kot papež Pavel VI. je tudi on verjel, da bodo komunistični politični sistemi/države dalj časa trajali in da je dialoga cerkve z oblastmi v dobrobit cerkve in ljudi nujen. Prav zato ga je Pavel VI. imenoval za pomožnega škofa in iz istih razlogov ga je kasneje vatikanska in slovenska cerkvena hierarhija odrinila na stranski tir. Zaradi tega svojega prepričanja in poslanstva, ki ga je dojemal kot svojo življenjsko nalogo, je bil ena naših izrazito tragičnih osebnosti po II. svetovni vojni, kar je tudi sam spoznal in priznal.

THE TRAGEDY OF THE SITUATION AND ACTIONS OF DR. VEKOSLAV GRMIČ, THE AUXILIARY BISHOP

Summary

This essayistic article, written by a non-theologian and non-philosopher, analyzes the relationship between the Church and the authorities in Slovenia during the period of Dr. Grmič's tenure as auxiliary bishop of Maribor from 1968 to 1980. After being marginalized and socially isolated, Dr. Grmič was still allowed to appear in public, such as lecturing, writing, publishing, and giving interviews. However, he was punished and lost access to an appropriate role and voice in the Church hierarchy. Based on the above, as well as on the testimonies about him and his work and, of course, on the views he expressed in his writings, it is possible to conclude that he was a distinctly tragic figure, who corresponds to not only one but at least two of the well-known definitions of tragedy and the tragic hero, and who, as such, by his life, demolished the assumptions and theses that tragedy and the tragic hero were no longer possible already in the twentieth century. However, it is

certainly worth asking how the cultural and wider public today views tragedy and tragic heroes, people who stand out, whether in the real or in the “as real” world of a literary work, and lose their struggle for change and their goals, and fail, as it corresponds to the definition of tragedy. It is a question about the crisis of humanism, about the neoliberal fetishization of individualism and the rejection of the importance of community and of the individual’s involvement in the community, as well as about responsibility for the future.

The author believes that even as a young priest and increasingly influenced by the circumstances in which he lived as a child, although his parents ensured that all children had access to education, Dr Grmič was influenced by the then still disadvantaged rural environment, sensitive to the social conditions in the environment and very committed to improving the situation, and therefore, more than the top of the Slovene Roman Catholic Church was comfortable with, he was also receptive to the key points of the communist ideology and the declared orientations of the authorities in Yugoslavia and Slovenia. Moreover, it was important for him to have a knowledge of philosophy, especially existentialist philosophy, which gave him additional breadth of thought and tolerance in dialogue with dissenters, including atheists. Like Pope Paul VI, he believed that communist political systems/states would last for a long time and that dialogue between the Church and the authorities was necessary for the good of the Church and the people. It was for this reason that Paul VI appointed him an auxiliary bishop, and for the same reasons he was later sidelined by the Vatican and the Slovenian Church hierarchy. Because of his beliefs and his mission, which he regarded as his life’s task, he was one of our most tragic figures after the Second World War, as he himself recognised and admitted.

DIE TRAGIK DER LAGE UND DES HANDELNS VON WEIHBISCHOF DR. VEKOSLAV GRMIČ

Zusammenfassung

Dieser essayistische Artikel, verfasst von einem Nicht-Theologen und Nicht-Philosophen, analysiert die Beziehung zwischen der Kirche und den Behörden in Slowenien während der Amtszeit von Dr. Grmič als Weihbischof von Maribor von 1968 bis 1980. Nachdem er an den Rand gedrängt und gesellschaftlich isoliert worden war, durfte Dr. Grmič immer noch öffentlich auftreten, zum Beispiel Vorträge halten, schreiben, veröffentlichen und Interviews geben. Allerdings wurde er bestraft und verlor den Zugang zu einer geeigneten Position und Stimme in der Kirchenhierarchie. Auf der Grundlage des oben Gesagten sowie der Zeugnisse über ihn und sein Werk und natürlich der Ansichten, die er in seinen Schriften zum Ausdruck brachte, kann man zu dem Schluss kommen, dass er eine ausgesprochen tragische Figur war, die nicht nur einer, sondern mindestens zwei der bekannten Definitionen der Tragödie und des tragischen Helden entspricht und die als solche durch sein Leben die Annahmen und Thesen, dass die Tragödie und der tragische Held bereits im zwanzigsten Jahrhundert nicht mehr möglich seien, zunichte gemacht hat. Dennoch stellt sich die Frage, wie die kulturelle und breitere Öffentlichkeit heute die Tragödie und den tragischen Helden sieht, also jene Menschen, die in der realen oder in der „als real empfundenen“ Welt eines literarischen Werks herausragen und ihren Kampf um Veränderung und ihre Ziele verlieren und scheitern, wie es der Definition der Tragödie entspricht. Es ist eine Frage über die Krise des Humanismus, über die neoliberale Fetischisierung des Individualismus und die Ablehnung der Bedeutung der Gemeinschaft und des Engagements des Einzelnen in der Gemeinschaft sowie über die Verantwortung für die Zukunft.

Der Autor ist der Ansicht, dass Dr. Grmič schon als junger Priester und zunehmend durch die Umstände, in denen er als Kind lebte, beeinflusst wurde. Obwohl seine Eltern dafür sorgten, dass alle ihre Kinder Zugang zu Bildung hatten, war er durch das damals noch benachteiligte ländliche Umfeld geprägt, sensibel für die sozialen Verhältnisse in der Umgebung und sehr engagiert, um die Situation zu verbessern. Daher war er, mehr als der obersten Spitze der slowenischen römisch-katholischen Kirche recht war, auch für die Kernpunkte der kommunistischen Ideologie und die erklärten Ausrichtungen der Behörden in Jugoslawien und Slowenien empfänglich. Darüber hinaus war es für ihn wichtig, Kenntnisse im Fach Philosophie zu haben, insbesondere in der existenzialistischen Philosophie, die ihm zusätzliche gedankliche Weite und Toleranz im Dialog mit Andersdenkenden, einschließlich Atheisten, verliehen. Wie Papst Paul VI. war er der Überzeugung, dass kommunistische politische Systeme/Staaten lange Zeit Bestand haben würden und dass der Dialog zwischen der Kirche und den Behörden zum Wohle der Kirche und des Volkes notwendig sei. Aus diesem Grund ernannte Paul VI. ihn zum Weihbischof, und aus denselben Gründen wurde er später vom Vatikan und der slowenischen Kirchenhierarchie ausgegrenzt. Aufgrund seiner Überzeugungen und seiner Mission, die er als seine Lebensaufgabe ansah, gehörte er zu unseren tragischsten Figuren nach dem Zweiten Weltkrieg, wie er selbst anerkannte und zugab.

Teoretične osnove poskusa izoblikovanja psihološkega profila škofa dr. Vekoslava Grmiča

Janko Bohak*

Potrjeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:159.92

Janko Bohak: Teoretične osnove poskusa izoblikovanja psihološkega profila škofa dr. Vekoslava Grmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 193–219

Ko sem bil povabljen, da se na simpoziju pridružim tistim, ki jim je bil Vekoslav Grmič na ta ali drugačen način blizu, sem dolgo razmišljal, kako ga naj predstavim s svojega psihološkega in psihoanalitičnega vidika in pri tem presežem svoje spomine in osebne vtise. Pri tem sem se naslonil na psihoanalitika Fritza Riemana in njegovo knjigo *Osnovne oblike strahu*. Druga opora mi je bila njegova doktorska disertacija na temo *Teološka vsebina strahu v eksistencializmu*. Zavedam se, da je to prvi poskus in da si Grmič kot večplastna in izjemna osebnost zasluži še več naslednjih.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, mariborski škof, rdeči škof, disertacija, 2. vatikanski koncil.

1.02 Review article
UDC 929Grmič V.:159.92

Janko Bohak: The theoretical basis of the attempt to create a psychological profile of Bishop Dr. Vekoslav Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 193–219

When I received an invitation to participate in the symposium with those who were close to Vekoslav Grmič in one way or another, I thought for a long time on how to present him from my own psychological and psychoanalytical perspective, going beyond

---

* mag. Janko (Ivan) Bohak, klinični psiholog, Honorary Professor, bohakivan@gmail.com

my own memories and personal impressions. In doing so, I referred to the psychoanalyst Fritz Riemann and his book *The Basic Forms of Fear*. Secondly, I took his doctoral dissertation on *The Theological Content of Fear in Existentialism* as a reference. I am well aware that this is merely a first attempt and that Grmič, as a multilayered and extraordinary personality, deserves more to follow.

Keywords: Vekoslav Grmič, Bishop of Maribor, Red Bishop, dissertation, Second Vatican Council.

Težke naloge sem se več let otepal in nazadnje podlegel prijaznim spodbudam prijatelja Srečka Reherja. Seveda mu ne bi uspelo, če me Grmič več desetletij ne bi ogovarjal na različne načine: najprej kot profesor teologije, nato kot sodelavca Pastoralne službe mariborske škofije in škofijskega referenta za študente in izobražence ter več desetletij izhajanja revije Znamenje kot sodelavca. Vmes pa tudi kot direktor Mohorjeve družbe, saj je pri njej izšla večina mojih pisnih izdelkov in prevodov.

Naj omenim nekaj omejitev svojega zapisa v eseju: Dobro desetletje po njegovi smrti je to prvi poskus psihološkega profila izjemnega človeka in poskus povedati kaj o človeku s pomočjo psihoanalitičnih konceptov. Torej z vidika človeka, ki mu je pogled na ljudi in svet obarvalo znanje neke stroke, zlasti pa izkušnje z ljudmi v varni psihoanalitični obravnavi, ki omogoča globljo in večjo intimnost od velike večine prijateljskih in partnerskih odnosov. Katerikoli vede lahko zaobjamejo večino pojavov, ki jih raziskujejo, ne morejo pa zaobjeti izjemnih pojavov. To ne velja le za vede o človeku, marveč tudi za empirične naravoslovne znanosti, kot je fizika – ki temeljijo na predpostavkah, ki jih ne morejo dokazati, kot izkazujejo matematiki. Od tod spoznanje, ki se še ni dovolj trdno zasidrilo v naši zavesti, da so vsa človeška spoznanja subjektivno obarvana. To velja tudi za vse, kar se mi bo zapisalo na naslednjih straneh o Grmiču.

Ljudje, ki so se posvečali razumevanju človeka, so si od nekdaj prizadevali, da bi lahko razvrstili ljudi v skupine ali značajske tipe. Ker so se zavedali povezanosti človekovega telesa in psihe, so bili pozorni tudi na njegovo telo in v njem iskali možne vplive na človekov značaj. Kljub zelo skromnemu poznavanju delovanja njegove telesne notranjosti so menili, da so jih odkrili. Tako so stari Grki na osnovi telesnih sokov razvrstili ljudi v štiri značajske tipe: sangvinik, melanolik, kolerik in flegmatik. Zanimivo je, da se je ta razvrstitev obdržala v psiholoških priročnikih do sodobnega časa, verjetno zaradi zrn resnice, ki jih vsebuje. Če se ozremo v stoletni razvoj psihoanalitične teorije, vidimo, da se je skoraj dosledno posvečala človekovi psihi. Telo je upoštevala predvsem pri razumevanju psihosomatskih motenj in boleznih, v novejšem času pa naletimo na vedno več knjig, ki se fokusirajo na komunikacijo med obema in nas učijo čuječnosti njunih medsebojnih sporočil.

Sodobnega poskusa razvrstitve ljudi v štiri osnovne tipe se je lotil psihoanalitik Fritz Riemann in ga prestavil v knjigi *Osnovne oblike strahu* (*Grundformen der Angst*). Njegovo delo še vedno velja za dragocen prispevek k razvoju psihoanalitične teorije, saj prispeva k razumevanju človeka več kot klasifikacije pred njim. Je tudi mnogo manj fatalistično od vseh predhodnih poskusov, ki človeku pomagajo, da se bolj ali manj prepozna v enem od tipov, ne nudijo pa mu opore, kako se lahko sooča s težavami, ki mu jih povzročata njegova človeška bit, s katero je bil vržen v ta svet, če uporabimo heideggerjevske sintagme za velik del človekove usojenosti in skromnejši del njegove svobodne volje.

In zakaj sem ocenil, da bi bila Riemanova tipologija dobro orodje za razumevanje Grmiča? Poleg že povedanega še morda zato, ker je za temo svoje doktorske disertacije izbral *Teološka vsebina strahu v eksistencializmu*. Seveda je njegovi izbiri teme botrovala večplastna motivacija: njegovo zanimanje za filozofijo, zlasti za filozofijo eksistencializma, ki se je posvečala človekovim eksistencialnim temam: med drugim tudi filozofski analizi strahu. Vem, da tako literarne kot znanstvene pisce pritegnejo teme, s katerimi se sami soočajo bodisi na zavestnem bodisi na nezavednem nivoju. (Verjamem pa tudi, da naša življenja bolj vodi naše nezavedno kot naše zavestne odločitve.) Zato sem se odločil za Riemannove Osnovne oblike strahu s predpostavko, da nam bo njegova klasifikacija človeških tipov prispevala k razumevanju Grmičeve osebnosti.

V času dela v dveh zdravstvenih ustanovah sem neredko slišal, da je strah alfa in omega psihiatrije. To pomeni, da so lahko tudi številne psihične motnje poskusi, kako obvladati ali vsaj preživeti svoj lastni strah. In neredko sem poslušal na smrt prestrašenega človeka, katerega bazična pritožba je bila prošnja: »Pomagajte mi, meni se bo zmešalo!« Če nam strah povsem zamegli našo zavest in sposobnost razumske presoje, izgubimo s tem tisto specifičnost, ki nam daje notranjo evidenco človeške eksistence: s tem izgubimo sami sebe. Tudi zato so – poleg poslušanja mnogih pacientov, ki na kavču prihajajo v stik s svojimi najzgodnejšimi občutji – psihoanalitični teoretiki teorije objektnih odnosov v strahu pred izničenjem prepoznali razvojno najzgodnejšo obliko strahu. Zavestno lahko podoživimo ta strah kot panični napad v odrasli dobi: »Kar pobralo me bo in me ne bo več.« Strah pred izbruhom psihotične motnje, ki sem ga že omenil, je kvalitetno podoben. Lahko pa ga podoživimo tudi v globoki regresiji obravnave na kavču, ko že dovolj ozaveščen pacient potoži: »Vsa mučna čustva laže prenašam: težke občutke krivde, pa me je sram, ki me kdaj povsem razvrednoti; globoko žalost, da mi v otroštvu ni bilo dano to, kar pripada vsakemu otroku: da se v najzgodnejšem obdobju počuti brezpogojno sprejetega in ljubljenega od staršev; a ta praznina, ko ni nič, česar bi se mogel oprijeti in mi grozi, da tudi mene vsak čas ne bo več, da me bo požrla

ali izstrelila v vesolje, ta je nekaj najhujšega, kar sem kadarkoli začutil ... In sedaj vem, da sem živel tako, kot sem prav zato, da bi ji ubežal.«

Temu sledi razvojno strah pred izgubo objekta. Dojenček čuti, da brez osebe, ki jo od drugih žensk prepozna z nekaterimi čuti že nekaj dni po rojstvu, ne more preživeti. Se lahko vživimo v otroka, ko mu mati zagrozi: »Če ne boš priden, bom kar odšla in me ne boš več videl!« Ali ga kaznuje z umikom, ko se več ur ali dni ne pogovarja z njim? Tudi ta strah lahko kdaj transferno podoživimo, ko nas pomembna oseba kaznuje z umikom ali nas začasno ali celo za vedno zapusti.

Razvojno že dokaj zrela oblika strahu je strah pred izgubo naklonjenosti objekta. Ste že kdaj slišali pritožbo žene, ki jo preplavlja ta strah: »Laže bi prenesla, da bi me premlatil, kot da me kaznuje z umikom?!« V manj dramatični in bolj vsakdanji obliki ga slišimo: Kaj bodo pa drugi mislili in celo govorili?

Že povsem odrasla oblika strahu je strah pred lastnim nadjazom ali občutki krivde. Doživlja ga otrok v predšolski dobi, ki je že v zadostni meri razrešil ojdipalni konflikt in s tem ponotranjil moralna pravila in vrednote starševske družine. Naj starši ravnajo še tako neracionalno, za otroka je vedno prav, kar doživlja v domači družini. In kmalu začne prevzemati nase njihovo odgovornost, zlasti če mu jo sami podtikajo, na primer: »Ti si kriv, da sem se razjezil!« In se začanja mučiti z boleznimi občutki krivde za stvari, ki so se zgodile povsem mimo njega. Ta otroška zgodba postane sestavni del njegovega značaja v odraslosti: Šele ko se je z občutki krivde dovolj kaznoval, si morda lahko odpusti v otroštvu naučen vzorec prevzemanja tuje (ne)odgovornosti. Lastnega deleža za nadaljevanje svoje otroške zgodbe ne prepozna in če ga psihoterapevt nanj prezgodaj opozori, doživi to kot očitke, ki se jih je naposlušal že od staršev. Ozaveščanje, kako sedaj prenaša otroške vsebine na psihoterapevta – v vsakdanjih situacijah pa na druge, zanj pomembne osebe – poteka zelo počasi, kar je eden od razlogov dolgotrajne psihoterapije, če naj rodi trajne spremembe. V težjih primerih kulminira takšno otroštvo v mazohistično držo odraslega, ko človek iz kroničnega trpinčenja sebe iztisne vsaj kanček užitka. In za to početje lahko porabi več življenjske energije kot za delo in ljubezen.

STRAH PRED ČLOVEŠKO BLIŽINO IN NAVEZANOSTJO

Posvetimo se sedaj **shizoidnemu človeku**, ki so ga prirojene dispozicije in otroško okolje zaznamovale z izkušnjami, da utegne biti intimna človeška bližina neprijetna ali celo nevarna.

Otrokova življenjska energija, ki spodbuja njegovo dejavnost, se že v prvih treh mesecih začne usmerjati. Sedaj vemo, da otrok že v tem času ni osamelec,

usmerjen zgolj v biološko homeostazo in ugodje, ampak je že od rojstva naprej usmerjen v odnos. Omenili smo, da že po nekaj dneh prepozna s svojimi čuti mater in jo loči od drugih oseb. Za pozitivno usmerjenost ali intencionalnost njegove energije je pomembno, da mu človeško okolje postane prijetno. Le takšno okolje lahko postane zanj dovolj spodbudno za prve dobre izkušnje, na osnovi katerih raste v njem težnja po čutnem, čustvenem in razumskem osvajanju sveta. Zunanji dogodki, zlasti prijetni stiki s pomembnimi osebami, zanj postajajo motor nadaljnega razvoja.

Kaj pa lahko otroka v prvih mesecih, pa tudi še kasneje, poleg prirojenih dispozicij, ovira, da vzpostavi šibek, premalo aktiven odnos do ljudi in zunanjega sveta nasploh? Do te intencionalne zavrtosti prihaja, če so se z otrokom premalo ukvarjali, če je ta pogrešal dovolj stikov, zlasti z eno osebo, in je imel premalo priložnosti, da bi se ukvarjal z zunanjim svetom in bi stvari gledal, jih otipaval, se gibal, opazoval in bi bil dejaven. Še pred pol stoletja sem poslušal predavanja pedagoških strokovnjakov v smislu: Če dojenček joče, je treba preveriti, ali je zdrav, suh in sit. Če ima vse troje, ga ni dobro jemati v naročje, kajti lahko ga razvadimo. Očitno še vzgojna stroka ni vedela, da ima že novorojenček od rojstva naprej ne le biološke, ampak tudi odnosne potrebe in da ga v prvem letu življenja ne moremo razvaditi. Na srečo je večina mamic vseh časov – nezavedno ali zavestno – bolj zaupala svojemu notranjemu čutu kot »modrim« *vzgojnim nasvetom. Če bi ne bilo tako, bi bil odstotek ljudi z zgodnjimi razvojnimi prikrajšanji in posledičnimi duševnimi motnjami neprimerno večji.*

Do intencionalne zavrtosti pa prihaja tudi zaradi otrokovega življenja v kaotičnem, zmedenem svetu, ob materinskih osebah, pri katerih otrok ne more dobiti dovolj izkušenj varne navezanosti in bazičnega zaupanja v ta svet. Omenili smo že prirojene dispozicije ali zasnove, ki utegnejo prispevati večji ali manjši delež, zaradi katerih ohrani zunanji svet le podrejen pomen, človeški, zlasti intimnejši odnosi pa so zanj premalo varni, da bi se jim lahko predal. Pri tem lahko gre za šibkejšo energetsko opremljenost ali večjo psihično občutljivost oziroma ranljivost. Zaradi teh prirojenih posebnosti in premalo na otrokove odnosne potrebe uglasenega družinskega okolja se oblikuje shizoidna osebnost različnih stopenj. Njihov osnovni problem je notranja osamljenost; njihovo osnovno življenjsko občutje je nezavarovanost.

V primeru lažje shizoidne motnje zmorejo bolj ali manj oddaljeno prijateljsko in partnersko bližino. Na profesionalnem področju so lahko zelo ustvarjalni in uspešni; lahko so tudi zelo dobri voditelji, saj zmorejo trezno oceno situacij in jih njihova čustvena distanca ščiti, da ne podležejo težnjam posameznih skupinskih ali osebnih interesov.

Primer: Einstein je zapisal o sebi: »Moj strasten čut za socialno pravičnost in dolžnost je bil pri meni vedno v čudnem nasprotju z izjemnim pomanjkanjem

potrebe, da bi se priključeval ljudem ali človeškim skupnostim. Sem pravi samotar, ki ni nikdar z vsem srcem pripadal državi, domovini, prijateljskemu krogu, da, celo lastni družini ne, marveč sem do vseh teh vezi čutil neko tujost in potrebo po samoti, občutek, ki se v meni ni nikdar polegel, marveč se je z leti še stopnjeval. Močno, vendar brez obžalovanja občutim mejo razumevanja in sozvočja z drugimi ljudmi«¹

V primeru težav srednje stopnje to zmorejo po poglobljeni in dolgotrajni psihoterapiji; v primeru težav težje stopnje pa ostajajo neredko na peklenski gugalnici: ko jim postaneta neznosna osamljenost in ogrožajoča praznina, iščejo intimnejšo bližino, a ko se ji približajo, jih preplavita bazično nezaupanje in posledična nezavarovanost ter strah pred izničenjem ali požrtjem, ki jih poženeta v ponoven umik v iluzorno varnost samote. Svojo nezavarovanost do soljudi in pomanjkljivo čutenje z njimi skušajo nadomestiti z intuicijo in spoznanjem. Še vedno pa lahko pustijo za seboj pomembne ustvarjalne dosežke na znanstvenih ali umetniških področjih. Ko gre za umetniška dela, so vedno prepojena z njihovimi doživljanji stisk in redkih trenutkov sreče, kar jim daje le dodatno kvaliteto. Neredko gre za umetniške stvaritve, nagrajene z vrhunskimi priznanji. Takšna so npr. dela Gabriela Garcia Marqueza, zlasti njegovih *Sto let samote*. Tudi dela velikih predstavnikov eksistencialistične filozofije, kot so Kierkegaard, Sartre in Camus, se napajajo iz istih doživljajskih virov usojene človeške osamljenosti, nesmiselne, hladne praznine in Boga, ki mu ni mar človeških stisk, če ne že mrtev. Za Sartra je bližnji le še pekel, kot ga opiše v drami *Zaprta vrata*: V njej se trije umrli znajdejo v sobi brez zrcal in oken, iz katere ne morejo. Sami sebe vidijo le še v sovražnosti drugega. Vsi trije imajo za seboj strašno krivdo. Njihova odgovornost za storjena dejanja je neizbrisna. Vsak je rabelj drugima dvema. Tu so za vselej. Tudi ko se vrata odpro, ne morejo ven. Garcin na koncu povzame njihovo neizbežno usodo: »To je torej pekel. Nikoli si ne bi mislil. ... Se spominjata: žveplo, grmada, raženj ... kakšna neslanost! Tudi brez ražnja gre. Pekel so ljudje okoli tebe.« Vendar je to le del Sartrove resnice. Drugi del njegove resnice je izrazil pisec nekrologa ob njegovi smrti, ko je zapisal, da Sartre ni potreboval analitikovega kavča, da bi se zavedel svoje osebne in družbene odgovornosti. Izpolnil jo je s svojim filozofskim in umetniškim ustvarjanjem ter s svojim nepodkupljivim političnim angažmajem.

Tudi Camusova občutja absurdnega izražajo pretanjena shizoidna doživljanja. Na primer njegov *Uporni človek* ali *Mit o Sizifu*. A tudi Camusov *Uporni človek* in *Sizif* v njegovem romanu *Kuga* presežeta nečloveško absurdnost v

¹ A. Einstein. (1955). *Mein Weltbild*. Frankfurt: Im Verlag das goldene Vlies GMBH, str. 8.

zdravniku Rieuxju, ki izpostavi svoje življenje, da v zaprtem mestu pomaga okuženim. V večernih pogovorih z duhovnikom, ki ju čez dan družijo isti angažma brezupne pomoči, pa pričuje za svoj etični ateizem: »Ker Bogu ni mar za bedo ljudi, bi bilo bolje, da sklanjamo svoj pogled k bedi zemlje in se ne oziramo k nebu, kjer on molči.«

Zato je Bog globoko shizoidnega človeka neredko deistični Bog, s katerim ne moremo navezati osebnega stika in ga ne ogovoriti s TI, kaj šele z očetom, saj se neosebni bog ne zmeni za človeka. Hrepenenje, da bi se osvobodil muk peklenske gugalnice osamljenosti in groze človeške bližine, ga lahko vodi v varnost nadosebnih povezav in slutenj: »Nekaj je nad nami!«! Lahko pa gre za globoko kozmično religioznost in duhovno pot, ki jo je izrazil Einstein z besedami: »Posameznik čuti ničevost svojih želja in ciljev ter vzvišenost in čudovit red, ki se razodeva v naravi kakor tudi v miselnem svetu. Občuti, da je individualna bit nekakšna ječa in hoče doživeti celoto bivajočega kot nekaj enotnega in smiselnega.« Nastavke kozmične religioznosti najdemo že na zgodnji evolucijski kulturni stopnji, na primer v nekaterih Davidovih psalmih in tudi pri nekaterih prerokih. Mnogo močnejša je komponenta kozmične religioznosti v budizmu, kar so nas poučili zlasti čudoviti Schopenhauerjevi spisi. Religiozni geniji vseh časov so se odlikovali s kozmično religioznostjo, ki ne pozna nobenih dogem in nobenega Boga, ki bi bil mišljen po človekovi podobi. Zato najdemo prav med heretiki vseh časov ljudi, ki so bili izpolnjeni prav s to najvišjo religioznostjo, a so se svojim sodobnikom zdeli ateisti, včasih pa svetniki. Iz tega zornega kota so možki kot Demokrit, Frančišek Asiški in Spinoza zelo blizu drug drugemu.

»Kako je mogoče kozmično religioznost posredovati od človeka do človeka, če ne more privedi do nobenega pojma Boga in nobene teologije?« se sprašuje Einstein in presenetljivo odgovarja, kaj je zanj najpomembnejša funkcija umetnosti in znanosti: »Zdi se mi, da je najpomembnejša funkcija umetnosti in znanosti ta, da prebuja in ohranja živo to občutje med vsemi, ki ga morejo sprejeti«².

To se mu ni naključno »zapisalo«, saj v nadaljevanju, ko govori, kako pogosto sta si bila v zgodovini znanost in religija nespravljiva antagonista, sklone in svojo izkušnjo in svoje stališče posploši: »Razumljivo je torej, da so se cerkve od nekdaj borile proti znanosti. Po drugi strani pa trdim, da je kozmična religioznost najmočnejša gonilna sila znanstvenega raziskovanja«.³

In kakšen utegne biti duhovnik s shizoidnimi potezami? Riemann ga takole opiše: Zaradi svoje sočloveške neodvisnosti se težko vživi v druge in jih

² N. d. str. 16–17.

³ N. d. str. 17.

težko začuti. Zato težko oceni, kako bodo njegove besede delovale na druge in jih neredko šokira, zmede, premalo upošteva meje njihove tolerance in zato zlahka rani njihova čustva, ki jih ima za sentimentalna. Neprizanesljivo biča vse, kar se mu zdi šibko ali naivno. Kot pridigar je lahko težaven, ker probleme vere in človeške eksistence prej na silo odpira kot blaži. S tem utegne ljudi zмести. Ne obljublja varnosti; sočutje utegne celo zaničevati. Okrog sebe širi hladno razdaljo in z njo tudi druge drži na razdalji. Težko daje emocionalno oporo; pospešuje kritično držo in samostojno mišljenje brez ozira na tradicije. Spoznanje resnice je zanj pot k Bogu. Na tej liniji najdemo zelo različne osebnosti oznanjevalcev evangelija: takšne, ki avtistično narcistično poudarjajo lastni ego in tudi svetobežne idealiste, izboljševalce sveta, utopične preroke in tudi radikalne inovatorje vseh vrst.

Po drugi strani pa najdemo med njimi osebnosti, ki lahko zaradi svoje neodvisnosti in spoznavne moči dosežejo veliko notranjo svobodo. Ker jih ni strah, ne poznajo toliko ozirov kot odvisni in navezani, za katere je pomembnejša kolektivna pripadnost. Zmorejo stati sami in prenašati zavračanje in sovražnosti. Pogumno zastopajo svoja prepričanja, zastopajo nekonvencionalne in včasih tudi Cerkvi neprijetne nazore, če se jim zdijo pravilni. Pogosto so svobodomisleci in v nekaterih časih jih imajo za heretike, ker niso pripravljene sprejemati in verovati stvari samo zato, ker izvirajo iz častitljivih tradicij. Zato so neredko iniciatorji novih razvojev, ki jih zahteva čas, so na »utripu časa«, nasprotniki tako vseh sentimentalnih in nepristnih pobožnjakarstev kot okorelih in izpraznjenih ritualov in običajev.

Posebno so občutljivi za pristno, za tragičen vidik človeške eksistence. V mišljenju in oznanjevanju trčijo pogosto do »poslednjih reči«, zato težko ostanejo v okvirju neke konfesije, ki jo vidijo le kot faseto religiozne resničnosti.

Kot nosilci cerkvenih služb lahko postanejo svoji konfesiji ali Cerkvi neprijetni ali celo nevarni, ker ne sprejemajo pomanjkljivosti, ker jim pomeni spoznanje več kot vera, in stojijo bolj na strani razvoja kot na strani tradicije. Po drugi strani pa jim cerkev dolguje zahvalo za nove formulacije religiozних vsebin, ki vključujejo celosten razvoj in premene nekega časa.

Bog je zanje ustvarjalni pratemelj biti. Zato so tolerantni do drugih religij in jih spoštujejo, ko častijo isto počelo, čeprav z drugimi imeni. Zanje je religiozen tisti človek, ki teži po spoznanju, ne glede na vero, ki jo izpoveduje. Religije in institucije so zanje le različne poti in izrazne oblike istega Pratemelja. Religija in Cerkev naj služita humanosti, ozaveščanju človeka tiste humanosti, ki ga dela odgovornega do sebe in bližnjih.

Nevrotični predstavniki tega tipa utegnejo preobremenjevati vernike s svojimi utopičnimi in preveč subjektivnimi predstavami in zahtevami. Pa tudi zreli predstavniki tega tipa so nevarni za mnoge, ker zahtevajo od njih preveč odgovornosti in jim s tem jemljejo neko zaščito, ki jo še potrebujejo;

vznemirjajo predvsem otroško verne, lahko pa postanejo težavni tudi za Cerkve in njene institucije.

Sami lahko živijo kot menihi ali eremiti in v svoji osamljenosti najdejo pot do enosti z vsem tako, da se doživijo kot mikroogledalo velikega makrokozmosa. To je njihova pot kozmične religioznosti.

STRAH PRED SAMOSTOJNOSTJO IN IZGUBO

Naslednje razvojno obdobje, ki izpolnjuje nadaljnji del prvega leta življenja, je Freud imenoval oralna faza, ker se libidne zadovoljitve osredotočijo na usta. A še pomembnejši dosežek tega obdobja je diferenciacija, razmejitev jaz – ti v čustveni navezanosti na enega človeka, običajno na mater, ki za otroka postane središče njegovega doživljajskega sveta. V dovolj dobrem odnosu z materjo lahko otrok razvije upanje, vživljanje in ljubečo pozornost, saj si z vtisi in doživetji zunanjega sveta gradi svoj notranji svet. Kot vse prve izkušnje so tudi prvi vtisi o človeškem, o odnosu s prvim človekom tisti, ki najgloblje določijo način doživljanja vseh človeških odnosov v nadaljnjem življenju. Odvisno od tega, ali otrok ponotranji pretežno »dobro« ali »hudobno« mater, se v globini svoje biti doživlja kot vreden ljubezni ali sovraštva in se v najslabšem primeru lahko počuti krivega že zato, ker se je rodil. Iz tega obdobja izvira naša želja po bližnjem in zaupnem odnosu z enim človekom. Razvojni primanjkljaji tega obdobja izvirajo iz premočne odvisnosti do matere. To se zgodi v primeru ne dovolj dobre materinske nege in čustvene razpoložljivosti. Pa tudi v primeru, ko mati potrebuje otroka zase in ga zato ohranja majhnega in odvisnega, da je ne bi zapustil. V obeh primerih se otrok raje odpove lastnemu razvoju na ljubo materi v upanju, da si bo morda vendarle izboril njeno ljubezen, da se bo zgodil čudež in bo nekega dne postala ljubeča mati. Zato je pripravljen na vse žrtve, s katerimi samega sebe povsem zataji in ostaja nebogljen in odvisen otrok v odraslem, morda že v starajočem se telesu. Ker ni nikdar speljal prve, najpomembnejše ločitve v življenju, ostajata strah pred ločitvijo in izgubo osrednji problem depresivno strukturirane osebnosti. Ti ljudje potrebujejo vse življenje partnerja, s katerim težijo po največji možni bližini. Da ne bi ogrozili obstoječega odnosa, skušajo izpolniti vsa njegova pričakovanja, so preveč prilagodljivi in ostajajo dolgo otroško naivni, ker niso pripravljeni videti slabega v sebi in pri drugem, saj bi to ogrozilo njihovo hrepenenje po varnosti. Ker pa svoje sence ne morejo za vedno ohranjati v nezavednem, skušajo počasi z različnimi tehnikami kontrole in manipulacij partnerja narediti odvisnega od sebe ter s tem vsaj ublažiti svoj strah pred ločitvijo in izgubo varnosti. Občutke krivde, ki se jim ob tem porajajo, pa skušajo utišati

s pravico do reparacijskih zahtev: Prav je, da jim partner in sedanje življenje povrneta to, za kar jih je prikrajšalo otroštvo.

Duhovnik s pretežno depresivno osebnostno strukturo je pogosto »rojen dušni pastir«, čuteč, sočuten, pripravljen spodbujati in pomagati – povsem v smislu novomašne pesmi: »/.../ opominjal in učil, srčno prosil in svaril.« V odnosu z ljudmi teži k osebnim odnosom, zlasti s tistimi, ki se obračajo k njemu po nasvet ali pomoč. Župnija je zanj družina, ki jo materinsko oskrbuje. Tu najdemo duhovnike, ki so s svojo osebo, držo in življenjem prepričljivi, spoštovani in ljubljani. V ljudeh znajo buditi upanje v božje usmiljenje in odrešenje. V svojem razumevanju človeških stisk in trpljenja si včasih pomagajo s ceneno tolažbo, da Bog pač tepe tistega, ki ga ljubi. Tako lahko zapadejo ideologiji trpljenja, ko enostransko poudarjajo vernikovo pripravljenost na trpljenje in v premagovanju trpljenja dajejo pretiran poudarek žrtvovanju sebe. Verujejo v osebnega Boga, ki je ljubezen, a pot k Bogu gre le preko trpljenja.

Tu najdevamo pristno ponižne duhovnike z življenjsko pobožnostjo in karitativno ljubeznijo. Žrtvovanje pa jih lahko vodi do samopozabe in do vere, ki »prestavlja gore«, ker jo živijo, ne le učijo. V žrtvovanju in samopozabi iščejo mistično enost z Bogom, ki pa je na nezavednem nivoju neredko bolj hrepenenje po simbiozi z materjo kot transpersonalna mistična izkušnja.

Nevrotični predstavniki depresivnih osebnostnih struktur so otroško verujoči, ki bagatelizirajo svet in človeka, da bi se izognili konfliktu, ko bi morali »ljubega Boga« postaviti pod vprašaj.⁴ So bolj tolažniki in premalo poudarjajo lastno odgovornost verujočih, s čimer budijo v njih napačne upe in pričakovanja. Premalo raziskujejo pozitivne možnosti, kako lajšati in zmanjšati človeško bedo; izčrpavajo se v sočutju in tožbah. Težko ohranjajo do ljudi ustvarjalno razdaljo in se jim utegnejo psihično preveč približati.

Med nevrotičnimi tipi pa najdemo tudi duhovnike z napačno ponižnostjo, za katero se skriva nagnjenje mazohističnega iskanja trpljenja in samoponiževanja, kar naj bi bilo Bogu posebej ljubo. Na tej osnovi lahko nastanejo mučenci, za katere je mučeništvo oblika samoodrešitve do nezrele identifikacije s Kristusom. Če je bila (običajno nezavedna) motivacija shizoidnega človeka hrepenenje po skupnosti, ki mu bo dajala varnost, ne da bi od nje zahtevala tesnejših človeških vezi, kot je to pri redovnikih, je izbira poklica za depresivnega človeka pogosto hrepenenje, da bi bil varno spravljen v naročju »Matere cerkve«. Iz innsbruških let se spominjam kolega, ki je pripravljaval doktorsko disertacijo na temo Podoba matere pri duhovniških kandidatih. Ko sva se po nekaj letih srečala, sem ga radovedno povprašal, kaj mu je razkrila dokaj poglobljeno zasnovana raziskava. Kot eno pomembnejših ugotovitev je omenil

⁴ Te teme se je v slovenskem prostoru pogumno in odgovorno lotil Karel Geržan v svoji knjigi Kaj dela Bog v nebesih, ko je na zemlji toliko trpljenja.

prav neizpeljano ali pomanjkljivo izpeljano separacijo, ki naj bi mu omogočila (pri približno treh letih starosti) notranjo prisotnost materinskega lika in s tem občutje zadostne varnosti in svobode gibanja v svetu.

STRAH PRED MINLJIVOSTJO

Po obdobju velike odvisnosti se začenja analno obdobje z rastočo samostojnostjo, ki traja od nekje drugega leta do petega leta starosti. Otrok vedno bolj obvladuje svoje telo in govorico, zato ima več možnosti, da se sporazumeva in s svetom nekaj počne. V učenju novih spretnosti doživlja svoje zmožnosti, v uveljavljanju svoje volje pa svojo moč. Iz reakcij odraslih na svoje vedenje pa se pogosteje doživlja kot dobrega ali slabega. Kljub večji samostojnosti in rahljanju prejšnjih vezi pa je še vedno v veliki meri odvisen od staršev, ali bodo njegove razvojne dosežke sprejeli in podpirali, ali jih bodo omejevali in prepovedovali.

Razvojne motnje tega obdobja so odvisne od staršev, kako se bodo vedli do otrokove trme: glede na to, ali bo trda ali mehka vzgoja trčila ob vitalno močnega ali vitalno šibkega otroka, in glede na to, ali bodo starševske zahteve ustrezne otrokovi starosti. Če je otrok vitalno močne narave, utegne priti do borbe za premoč v obliki opozicionalnosti in samovolje, ki se lahko stopnjuje do upora za vsako ceno. Pri prezgodnji dresuri k ubogljivosti in/ali pri vitalno šibkem otroku pa pride do ubogljivosti iz strahu pred kaznijo, kar se razkriva kasneje v nesamostojnosti in podredljivosti avtoritetam. Razvojne motnje tega obdobja se razvijejo ob prezgodnji zahtevi snažnosti, reda, samoobvladovanja in poslušnosti, kar zaduši otrokovo naravno spontanost. To se zgodi s starševsko nestrpnostjo do motorike, čustvenosti in otrokovih agresivnih impulzov, ki so zgodnje oblike njegove rastoče samostojnosti. Nasprotno pa pride pri otroku ob starševski razpuščenosti, ravnodušnosti, neustrezni popustljivosti, ne da bi bile postavljene zdrave meje in red do nespoštljive samovolje in anarhizma.

Pretrd prehod iz brezpogojne v pogojno ljubezen, iz brezpogojnega sprejemanja otroka do prvih vzgojnih zahtev, kot tudi prenos lastnih materinskih bojazni na otroka ter intruzivne posege v otrokovo dušo in zavajanje lepo ubesedi Edvard Kocbek v pesmi *Kako bom obstal*:

Najprej si mi bila mlada mati,
naučila si me sladkega tipanja,
oprijemal sem se zemlje in sanj,
obešal se na mehki trebuh živali
in se plazil po mladi travi,

preprijemal sem razne slasti,
varovala si me v igri in hrabrila.

Potem si me začela mučiti z bliski
in gromi, plašila si me s cigani,
slačila si mi telo in dušo,
podstavljala mi nogo in vrtoglavice,
slepila si me, me varala z dišavami,
majala mi stebra svetišč, zmedla si
mojo čistost in mi podarila žejo.

V primeru razvojnih motenj v tem obdobju nastajajo osebnosti notranjih prisil, katerih osnovni konflikt lahko povzamemo v obrazec »smem ali ne smem«. Iz tega zraste tisti obotavljajoč dvom, ki zaduši vsako spontanost in izvorno nepopačenost, vsak živ vzgib zatre strah pred kaznijo in izgubo ljubezni. Ker pa se zatirani impulzi nikoli ne pustijo povsem zatreti, marveč silijo vedno znova na svetlobo zavesti, se je treba pred njimi vedno znova zavarovati, nazadnje s pravimi obsesivno kompulzivnimi simptomi, ki si nazadnje zaslužijo diagnozo obsesivno kompulzivne osebnostne motnje ali OKM.

Duhovnik s pretežno to osebnostno strukturo, a brez prisilne simptomatike, teži k temu, da bi ga videli kot čuvaja tradicije. Versko izročilo in služba sta mu zavezujoča; do njiju čuti veliko odgovornost. Zavest te odgovornosti ga motivira, da bi bil zgled vernikom. Strog je do sebe in tudi v oznanjevanju poudarja zahtevnostni značaj krščanskega oznanila. Če premalo pozna in upošteva človeško naravo, začne zlahka preobremenjevati sebe in tudi vernike. Njegove pridige so premišljene, tematsko jasne in tako jih tudi podaja. Tudi v duhovniških opravilih je zanesljiv: globina mišljenja in vere sta njegovi prednosti.

Bog je dobremu predstavniku tega tipa božanski red, zakon in moralni princip: nekaj objektivnega in nadčasovnega. Za to pa je zadolžen tudi on: on je garant za to, da se bo ohranila čistost nauka; velja za dogmatika med duhovniki.

Lahko si predstavljamo, da je meja od še zdravih do nevrotičnih predstavnikov tega tipa zelo ozka. Če jo prestopi, se nagiba k ortodoksnim, avtoritarnim in netolerantnim vedenjskim vzorcem, ki jih lahko v veliki meri razumemo kot samozaščito, kajti le veliki ljudje lahko drugim privoščijo to, kar so odrekli sebi, na primer spolnost. V nasprotnem primeru bo vedno znova svaril pred zlom, zapeljivcem in skušnjavcem ter se boril proti njemu v sebi in v drugih. Nehote vzbuja strah pred kaznijo, utegne pa pozabljati duha izpolnjevanja božjih zapovedi in cerkvenih predpisov. Strah ga je novosti in premen, saj lahko pride do kaosa, če le malo popusti. V tem se zrcali

tako njegov strah pred tem, kar zatira v sebi, kot tudi skrb za to, da bi se moč Cerkve utegnila še dodatno zmanjšati. Duhovniki tega tipa, a brez nevrotične simptomatike, lahko dosežejo veliko človeško in duhovno zrelost. Pri vsej strogosti in nepodkupljivosti zmorejo tudi milino in blagost ter človeško razumevanje; ljudje jih spoštujejo in imajo radi kot pristno očetovsko osebo. Primerni so za visoke, odgovorne cerkvene službe in v vernikih izpolnjujejo hrepenenje po prepričljivem zgledu človeške veličine.

STRAH PRED NEIZBEŽNOSTJO IN NUJNOSTJO

Peto in šesto leto je zadnja faza zgodnjeotroškega razvoja, ko se ta vrašča v svojo spolno vlogo in identiteto, hkrati pa zapušča magični svet želja in njegov pogled na svet postaja vedno bolj realističen. Da bi lahko uresničil te razvojne naloge, potrebuje zglede lastne prihodnosti. Pogosto se zaljubi v starša nasprotnega spola – zato pravimo temu obdobju ojdipalna faza. Če mu istospolni starš s svojim življenjem omogoči dovolj vabljev zglede, da si otrok zaželi »rad bi postal kot ...«, potem po identifikaciji z njim preraste zaljubljenost v starša nasprotnega spola in si pridobi izkušnje, s katerimi bo lahko ravnal s svetom – tudi v odnosih do nasprotnega spola – in razvil identiteto s seboj. Če se ne čuti sprejetega kot celotna oseba, se v njem prebujajo manjvrednostni občutki in maščevalne težnje, ki jih bo sedaj potlačil, v odraslosti pa nezavedno prenašal na partnerja in na pomembne osebe svojega odraslega življenja. V psihoanalizi pravimo, da se mu bo dogajal transfer v vsakdanjem življenju. Če bo dovolj v stiku s seboj, bo začutil, da njegove odnosne težave izvirajo tudi iz njegovih neustreznih in čustveno pretiranih reakcij in se bo odločil za psihoterapijo, moteče otroške vsebine pa bo prenašal tudi na odnos s psihoterapevtom, a tam bo imel priložnost, da jih ozavesti, predela in s tem razreši.

Sedaj smo še v njegovem otroštvu. Na osnovi razvojnih motenj iz prejšnjih faz, ki se v tem obdobju dodatno izražajo, nastaja sedaj histerična ali histrionična osebnost. Njen osnovni problem je negotov občutek vrednosti samega sebe, ki ga je doživljal že prej, a se ga sedaj začne bolj jasno zavedati. Ker je zanj mučen, se ga skuša rešiti s precenjevanjem sebe. Z nihanjem iz občutja nevrednosti samega sebe v precenjevanje sebe si ustvari svoj tip peklenske gugalnice. Ker je bil premalo ali preveč viden, slišan in priznan, skuša bolj zavestno postati takšen, kot od njega pričakujejo, da bi bil sprejet in ljubljen. Z lažnim selfom začne igrati pričakovano vlogo. Z njo razvije trenuten, situacijski jaz brez kontinuitete in ostaja v sebi neobvezujoč ter v strahu pred dokončnim in zavezujočim. Vse zrelativizira, a si vedno pušča odprta stranska vratca. Življenje mu postaja predstava različnih vlog, ne čuti pa, kdo je v resnici. Če je v primarni družini lahko igral zvezdniško vlogo, jo bo igral tudi

v kasnejšem življenju. Ker se bolj identificira z neko družinsko, socialno ali družbeno vlogo kot s samim seboj, bo skušal svoje občutke manjvrednosti in nepristnosti izravnati s pretiranim težanjem po pozornosti.

Strah pred dokončnim in zavezujočim, ki smo ga omenili, mu pričara čim večje področje odprtih možnosti, da bi si tako zagotovil svobodo in nevezanost.

Duhovnik te osebnostne strukture lahko vernike navduši, jim da polet in jih povzdigne. Njegove pridige so sugestivne z več ali manj patosa; v svojem govorjenju uživa. Osebni efekt mu je pogosto pomembnejši od vsebine in zmore prepričljivo zastopati tudi stvari, v katere sam ni prepričan. Smisel in vrednost pridige žrtvuje učinku, ki ga hoče doseči. Ima igralske sposobnosti, deluje barvito in zanimivo; poslušalce lahko očara ali pretrese; v svojem nastopu je odvisen od lastnega razpoloženja. Je odličen govornik in njegovih pridig se župljani še dolgo spominjajo.

Med njimi pa naletimo tudi na zvezdniške tipe, ki so tako prevzeti s seboj in usmerjeni v učinek, ki ga hočejo doseči, da ne morejo biti čuteči do poslušalcev. Počutijo se predvsem predstavniki svoje funkcije ali službe, zato dajo velik poudarek na obredje, a ne zato, da bi ohranjali duhovno tradicijo, marveč da se osebno obdajo s sijem, ki godi njihovemu narcizmu. Neki župljan je takole opisal svojega župnika: »Veste, saj so naš gospod zelo v redu in marljivi; v župniji so veliko postorili, a eno jim zamerimo: Ni prav, da se iz nas revežev norčujejo.« Duhovnik je imel izjemen smisel za humor in ga je uporabljal tudi v pridigah in drugih javnih nastopih, a včasih je priredil in obrnil na šalo resnično zgodbo, v kateri so se ljudje prepoznali ali so se identificirali z malim človekom iz te zgodbe: in to jih je zbolelo.

Glede na svoj format je lahko tako strukturiran duhovnik zgled in identifikacijski vzor. Oznanja svobodo božjih otrok, budi upanje, govori o božjih obljubah človeku in življenjskih radostih, ki jim je tudi sam naklonjen. Izo-giba pa se temnejših vidikov, razen če jih izkoristi za močnejši dramatičen učinek.

Lahko pa je tudi sanjač, zmedenec, bolj zapeljivec kot voditelj. Najbolj neprijazni predstavniki tega tipa so licemerci, klepetulje in nečimrni pozerji. Tudi ti lahko prispevajo k splošni sovražnosti do Cerkve. Če nagiba prisilni tip k otrpli črkarski morali, lahko histeričen tip zastopa človeku pravičnejšo in bolj življenjsko moralo, v negativnem primeru pa tudi svetohlinsko neobvezno-upogljivo moralo za vsakokraten trenutek. S tem, kot tudi s svojo nepristnostjo in protislovnostmi med službeno osebo in življenjem, zlasti če si lasti biti božji namestnik na zemlji, lahko poslušalce spravi v dvom in omaje njihovo vero.

Motivacija za duhovniški poklic neredko izvira iz njegove potrebe po ugledu in veljavi. Iz narcističnih razlogov ga mikajo cerkveni sijaj in možnost, da

bo z duhovniško službo pridobil dostojanstvo in pomen, ki ju v sebi boleče pogreša. Zato se bo pogosteje odločal za duhovništvo v časih visokega spoštovanja Cerkve in duhovniškega stanu kot v njenih kriznih časih. Pogosto se počuti izrecno poklicanega in izvoljenega, pri čemer pa neredko le naprej igra staro družinsko vlogo v novi funkciji. Pristnost motivacije bo potem najzanesljivejše merilo za resnično ali le namišljeno poklicanost.

Kot smo že uvodoma nakazali, lahko prepoznamo štiri osnovne drže do religioznega. Z njo povezane utegnejo zaznamovati naše usode zgodnjega otroštva do predšolske dobe. Da je to obdobje usodnega pomena za nadaljnje življenje, je pred psihoanalitično znanostjo vedela že ljudska modrost in to vedenje izrazila v različnih podobah in rekih – tudi slovenskem: Dan se po jutru pozna. Vse nadaljnje dopolnitve so le lepotni popravki ali dodatni madeži na tej osnovni psihični strukturi. Do večjih sprememb te človekove strukture prihaja po dolgotrajni in poglobljeni psihoterapiji, zlasti tisti, ki se tako v teoriji kot kliničnem pristopu upira na koncept nezavednega, kot so to psihoanaliza in nekatere njene izvedenke. Vem, da nekateri obljublajo strukturne psihične spremembe že z bistveno krajšimi postopki, a glede na svoje izkušnje in znanje se s tem ne morem strinjati. Bom pa vesel, če bo to uspelo nadaljnjemu razvoju psihoterapije, zlasti v povezavi z nevropsihološkimi znanostmi, ki so tu in tam že obrodile prve konkretne sadove. Koliko bodo prispevale k trajnim izboljšavam človekovega doživljajskega sveta, bo pokazal čas. Raziskave človekovih možganov pa so že pokazale, da le pri poglobljeni psihoterapiji pride do trajnih sprememb v možganskih arealih, zlasti v smeri novih nevronskih povezav.

Šele sedaj se lahko vrnemo k naslovni obljubi našega eseja:

KAKO NAM OPIS ŠTIRIH BAZIČNIH PSIHOLOŠKIH STRUKTUR PRISPEVA K OSVELITVI DUŠEVNEGA PROFILA VEKOSLAVA GRMIČA?

Na voljo nimam anamnestičnih podatkov ali informacij, kako je potekalo njegovo predšolsko življenje: je bilo njegovo rojstvo zares zaželeno ali le sprejeto iz »krščanskih dolžnosti«? Bil je sedmi po vrsti od osmih otrok. Kaj je pomenilo za starša poskrbeti za toliko lačnih ust? Koliko ljubezni in časa jima je še ostalo za njihove psihološke potrebe? Sta tudi skrbela zanje v prepričanju, da je za otroka dovolj poskrbljeno, če ni lačen, je suh in ni bolan? Gotovo je le, da so živeli v zelo skromnih razmerah in v okolju s katoliško duhovnostjo, kar je tri otroke tako ali drugače motiviralo za duhovni poklic: sestra je odšla k redovnicam, brat k salezijancem, Vekoslav pa je po prestanih vojnih razmerah, ki jih je že zelo osebno in aktivno doživljal, imel dobro službo na socialnem uradu, a jo je pustil in odšel v Ljubljano na teologijo. Kaj ga je motiviralo?

Njegova izjemna nadarjenost je izstopala že v osnovni šoli, sicer šolanja ne bi nadaljeval na mariborski gimnaziji. Ko je kdaj omenjal to obdobje, se je vedno s hvaležnostjo spominjal bratov kapucinov na Studencih, ki so po svojih najboljših močeh lajšali lakoto in preživetje njega in številnih njegovih vrstnikov. Ko sem ga poslušal, sem pomislil, da se slovenskim gimnazijcem iz kmečkega okolja med obema vojnama ni godilo nič bolje kot pred prvo svetovno vojno. Njegova pripoved me je namreč spomnila na botrovo zgodbo iz tega časa: Ko je šel zjutraj v šolo na celjsko gimnazijo in je zbral dovolj drobiža za žemljo, ki jo je potem na vogalu ulice lahko pomočil v velik lonec še vroče kuhanih klobas, kar mu je dobrodušni kuhar običajno dovolil, je to pomenilo srečen začetek dneva za skoraj vedno nezadovoljen želodec.

Reher navaja Grmičevo spominjanje časa, ko sta z bratom stanovala v četrtem letniku gimnazije na Koroški cesti v Mariboru: »V tistem letu sem se naučil stradati /.../ večkrat sem stal pred pekarno in jokal, ko sem videl kruh /.../ Okusil sem tudi, kako je, če te zebe.«

Torej se socialni položaj slovenskih dijakov in študentov izpred prve do druge svetovne vojne res ni nič spremenil na bolje. Reher sklepa, da je Grmič prav zato »v socializmu kot svetovnem gibanju odkril tisti družbeni sistem, ki je bližji evangeljskim izhodiščem, to pa zato, ker poudarja vrednote, kot so svoboda, enakost, bratstvo, božje kraljestvo na zemlji, ljubezenska služba človeku – prvenstvo biti nad imeti, prizadevanje za novega človeka in novo zemljo: revolucionarno spreminjanje sveta, upanje in pogum ter pripravljenost na žrtve.«

Tako je skromno, revno okolje otroštva in mladosti budilo v njem zanimanje – kot pred njim pri sokrajanu Kocbeku – za socialna vprašanja in socialistično družbo. Socialna usmeritev in socialna pravičnost sta ostali stalnici njegovega razmišljanja in delovanja do smrti.

V upanju, da bom zvedel več o njegovem miselnem in duhovnem svetu, in s kakšnim kritičnim razmišljanjem ga je opremil študij teologije, sem vzel v roke njegovo disertacijo, ki jo omenjam v uvodu. Tu sem doživel presenečenje. Pričakoval sem, da bom iz disertacije lahko razbral prve miselne zametke, prve kali osebnostne rasti in nastavke kritičnega razmišljanja v Grmiču, kakršnega poznamo iz desetletij po 2. vatikanskem koncilu, zlasti pa po njegovem škofovskem posvečenju. Čeprav je pisal in zagovarjal disertacijo na predvečer koncila leta 1961, nisem odkril v njej teološke in duhovne svežine, kaj šele kritičnosti, ki so je polni koncilski odloki in še polnejši njegovi pokoncilski spisi. V disertaciji ni ničesar, kar bi »žalilo pobožna ušesa« (pias aures offendant), kot nam je na predavanjih iz dogmatike – še z dobrohotnim nasmehom – navajal prvi sum teoloških cenzorjev nekega spisa, da se avtorjev zapis morda ne ujema dovolj jasno z uradnim naukom Cerkve. In se sprašujem: ali ga je morebiti strah, da bi se vsaj enemu od dveh cenzorjev utegnilo zapisati kaj

takega, s čimer bi si zaprl pot teološkega profesorja »in spe«, in se je zato obdržal v tesni ograji predkoncilske teologije?

V disertaciji so seveda navedeni mnogi eksistencialistični filozofi, a so strogo ločeni med ateističnimi, protestantskimi in katoliškimi, pri čemer imajo praviloma zadnjo besedo slednji. A tu in tam vendarle naletimo na sintagme idej, ki jih je razvijal in poglobljal v kasnejših spisih, npr. da je skok v transcendenco – vera – tvegano dejanje in tvegana odločitev, kar je temeljito in manj filozofsko obdelal v mohorjevki *Med vero in nevero*. Razliko med versko in filozofsko govorico opredeli takole: »Razlika med versko govorico v razodetju in filozofsko govorico pa je predvsem ta, da prva teži v ekskluzivno dogmatično smer, filozofska pa dopušča možnost metafizične razlage v nedogled.«⁵ Danes bi se težko strinjali s takšnim pojmovanjem svetih spisov krščanstva, saj vemo, da so v prvi vrsti poskus ubesedenja globokih religioznih izkustev njihovih avtorjev, v drugi vrsti pa tudi ne brez vpliva njihovih urednikov oz. takratnih verskih institucij. Tako je prva krščanska občina v Jeruzalemu priredila zapise Jezusovega nauka (evangelijev) v bogoslužne, apologetske in oznanjevalne namene, ne da bi izmaličila izvorno Jezusovo Veselo oznanilo. Najmanj, za kar ni šlo prvotnim avtorjem, pa je bila kakršnakoli dogmatizacija, ki se je začela šele s prvimi koncili Cerkve. Odločilen impulz in smer sta dogmatizaciji verskega nauka gotovo dala prva koncila – nikejski in carigrabski – s formulacijo veroizpovedi, ki je še danes sestavni del prazničnega mašnega obreda.

Ker ni naš namen poglobljena kritična analiza disertacije, se zadovoljimo z nekaj ugotovitvami iz njenih zaključkov: »Človek, ki hoče biti sam svoj gospod in samo sebi odgovoren, se nujno znajde v popolni negotovosti, vse se mu maje, vse ga vznemirja in plaši. Ničesar nima, na kar bi oprl svoje razmerje do sebe, do sočloveka in do sveta /.../ Pa ne samo zato, ker bi ga bilo vendarle strah odgovornosti pred Bogom, saj tega vedno bolj taji, ampak strah ga muči tudi zato, ker se zaradi negativnega odnosa do Boga celo 'na zemlji' čuti od vseh stvari ogrožen /.../ Takšna je pot odpada in upora proti Bogu, po katerem hodi 'krščanska Evropa' od renesanse dalje, današnji človek pa že močno trpi zaradi posledic negotovosti in strahu naravnost v bolešni obliki. To pa je tudi pot nekrščanskega in ateističnega eksistencializma«⁶. Ko je jasna diagnoza, je jasno tudi zdravilo: »Eksistencializem, kolikor je nekaj negativnega, bo prenehal privlačevati takrat, ko se bo človek znebil pretirane negotovosti in bolešnega strahu. To se bo zgodilo, ko se bo 'krščanska Evropa' v živi veri

⁵ V. Grmič (1969). *Med vero in nevero*. Celje: Mohorjeva družba, str. 95.

⁶ V. Grmič, (1961). *Teološka vsebina strahu v eksistencializmu*. Tipkopis v knjižnici Teološke fakultete v Ljubljani in Mariboru str. 136–137.

zopet povrnila h Kristusu in to tako, da bo vera 'rationabile obsequium' in iskrena hoja za Kristusom«. ⁷

Presenetilo me je tudi, da sem med dvainšestdesetimi navedki virov zasledil Noldinovo *De praeceptis Dei et ecclesiae* (O božjih in cerkvenih zapovedih). V njegovem učbeniku *Etike*, po katerem so učili moralko še v času Grmičevega zagovora disertacije, je bila povsem seksualizirana, tako da je šele Häringu uspelo postaviti na njeno osrednje mesto evangeljsko zapoved ljubezni, za kar je plačal visoko ceno s svojim zdravjem. V slovenskem in širšem jugoslovanskem prostoru je to uspelo Häringovemu učencu Štefanu Šteinerju – in po današnjem razumevanju bolezni lahko domnevamo, da je bila njegova cena še večja od cene njegovega učitelja.

Ena od ugotovitev disertacije, navedena v zaključku, je napisana povsem v Noldinovem duhu: »Vprašanje spolnosti, napačen, nebrzdani odnos do telesa in njegove 'kulture' je eden glavnih vzrokov Luthrovega in eksistencialističnega nemira. Znano je namreč, da je ravno Sartre in z njim večina francoskih eksistencialistov osredotočena na spolno vprašanje oziroma opisovanje spolnosti in da je v tej točki globoka povezanost med eksistencializmom in psihoanalitično filozofijo oziroma psihologijo.« ⁸

Sklepno besedilo, ki stoji pod latinskim prevodom Sumarija⁹, mi najbolj prepričljivo odgovarja, kar me v disertaciji preseneča. Takole se glasi:

»Besedilo v sedanji obliki v zadovoljivi meri upošteva zahteve in pripombe, ki jih je izrekla fakultetna ocenjevalna komisija pri obrambi disertacije.« *Sapienti sat*, so rekli stari.

Menim, da sta mu dva dogodka dala dovolj notranje varnosti, da je začel živeti in delovati iz sebe, ne iz tujih pričakovanj, tudi ne iz pričakovanj Cerkev, ki ji je z vsem srcem pripadal. To je bil 2. vatikanski koncil in njegov ključni, a žal edini dosežek – Koncilski odloki, na katere se je vedno znova skliceval in jih navajal v svojih spisih, če je le mogel z njimi podpreti svoja izvajanja in svoj pogled na človeka, družbo in Cerkev.

Drugi dogodek je bilo njegovo imenovanje za mariborskega pomožnega škofa. O njem je krožila tale anekdota: Mariborski ordinarij Maksimilijan Držečnik se tudi na svojih opravkih v Vatikanu ni mogel otresti skrbi, katerega od potencialnih kandidatov naj predlaga Kongregaciji za škofo. Kot običajno se je pri težjih odločitvah zatekel k molitvi za pravo odločitev v eno od rimskih cerkva, posvečenih Mariji in v njej opazil Grmiča, pogreznjenega v meditativno molitev. To je bilo zanj znamenje, da predlaga njega kot najprimernejšega kandidata.

⁷ V. Grmič. (1961), str. 139.

⁸ V. Grmič. (1961), str. 138.

⁹ V. Grmič. (1961), str. 142.

O njegovem imenovanju je Srečko Reher ob odkritju spominske plošče na njegovi rojstni hiši junija 2016 med drugim povedal: »Njegovo življenjsko pot je gotovo usodno zaznamoval 27. februar leta 1968, ko ga je papež Pavel VI. v skladu s svojo 'vzhodno politiko' pri 45. letih imenoval za mariborskega pomožnega škofa. (Vzhodna politika Pavla VI. je pomenila močan odmik od obsodbe boljševiškega 'ateističnega komunizma', ki jo je izrekel njegov predhodnik papež Pij XI. v okrožnici Divini Redemptoris /1937/, kjer je zapisal, da je komunizem v nasprotju z razumom in božjim razodetjem in da spodkopava temelje krščanske civilizacije.) To je bil za mladega, prodornega in koncilsko orientiranega profesorja na teološki fakulteti izziv, da prevetri takratno Slovensko cerkev, ki je še globoko tičala v katolicizmu 19. stoletja in predvojnem integrizmu ter klerikalizmu, nezmožna sprejemati izzive sodobnega sveta in vzpostaviti dialog s takratno socialistično oblastjo.«

Torej ni šlo le za to, da dobi mariborska škofija pomožnega škofa, ampak je šlo tudi za slovensko cerkev, da vzpostavi dialog s socialistično oblastjo in celo da podpre »vzhodno politiko« Pavla VI. Kako je mogel v nekaj pokoncilskih letih razviti takšno in tolikšno dejavnost, tako drugačno, povsem nasprotno podobo sebe od Grmiča njegove disertacije in od svojih prvih predavateljskih let dogmatike, da je vzbudil pri odločilnih ljudeh slovenske in rimske cerkve tolikšne upe in pričakovanja? Morda je na to sam najbolje odgovoril nekaj let pred smrtjo v uvodu v svojo knjigo Izzivi in odgovori: »Človek mora imeti dovolj poguma, prisluhniti mora 'notranjemu glasu ali vesti'; ne sme se ozirati samo na to, kaj bodo rekli drugi, in nikoli ne smejo v njegovem življenju prevladati osebni interesi, ki bi ga odvrnili 'od poti' in tistega božjega načrta, ki je zapisan v 'skrito kamrico' našega srca. Samouresniči pa se človek lahko le skupaj z drugimi.«

Menim, da ni šlo za pospešeno individuacijo, da je v bistvu vedno tako čutil. Uradna koncilaska usmeritev Cerkve in škofovsko posvečenje sta mu le dodala potrebno varnost in energijo, da se je uspešneje soočil z lastnimi bojznimi in s tem zmožni dovolj poguma za brezkompromisno delovanje po lastni vesti. Zanimivo pa je tudi, kaj pove v zadnjem stavku: da se lahko človek samouresniči le skupaj z drugimi. Lahko iz tega sklepamo, da je to, kar je povedal pred tem, bolj pomembno za samouresničenje od tega, da se lahko samouresničuje le z drugimi?

S takšnim svojim delovanjem pa je naletel na nerazumevanje pri nekdanjih sopotnikih, mlajših profesorjih teologije in sodelavcih Znamenja. Njegova prizadevanja za dialog, ki ga je vodil preko SZDL, tudi niso bila sprejeta brez zadržkov in mu nazadnje nakopala vzdevek »rdeči škof«. Res se ni oziral na to, kaj bodo rekli drugi. Ne le da si je morda premalo prizadeval za konsenz svojega družbenega delovanja znotraj vodstva slovenske cerkve, ampak je do Cerkve postajal vedno bolj kritičen tako v osebnih pogovorih kot v javnih

nastopih in v teoloških spisih. Nekoč sem ga naravnost vprašal: »Slavko, zakaj nisi tako kritičen do partijske politike, kot si do Cerkev?« Njegov odgovor me je presunil: »Fant moj, ne moremo si odpirati dveh front!« in po kratkem premolku dodal: »Bomo pogoreli!« Začutil sem, da je ta izjava privrela iz njegove globine, v kateri doživlja veliko osamljenost in – ogroženost. Hkrati sem začutil hvaležnost, da je to globinsko, intimno občutje zmogel podeliti z menoj, svojim nekoč študentom in kasnejšim sodelavcem. Zato sem jo ohranil zase in jo kdaj zaupal prijatelju, za katerega sem bil gotov, da zna molčati.

Imel je mnogo simpatizerjev, ki so z naklonjenostjo spremljali njegova prizadevanja za prenovo Cerkev in za bolj zrelo vero, a mnogi mu niso mogli slediti. Spominjam se predavanj za izobražence, s katerimi je začel kmalu po prihodu v Maribor. Po predavanju iz eshatologije, v katerem je postavljaj pod vprašaj naše antropomorfne predstave o onstranstvu in o plačilu in kazni, je prišel čas za razpravo. Po daljšem molku se je oglasila izobražena gospa, očitno negotova in zmedena, ter ga vprašala: »Gospod škof, sedaj nam pa povejte, ali je pekel ali ga ni«.

Kljub izjemni zunanji angažiranosti, ob kateri je doživljal vedno več nerazumevanja in nasprotovanja, pa je ostajal predvsem človek knjige in peresa. Obseg njegovega opusa je izjemen. Spet se sprašujem, kako je mogel toliko napisati poleg škofovskih opravil, številnih cerkvenih služb in širšega družbenega angažmaja. In ob tolikšnih pogovorih z najrazličnejšimi ljudmi, ki so si v njegovi, s knjigami zatrpami garsonjeri pogosto dobesedno podajali kljuko?

Srečko Reher, njegov neformalni tajnik in prijatelj zadnjega življenjskega obdobja, je v nagovoru ob odkritju spominske plošče na njegovi domačiji¹⁰ izbral iz njegovih del teme, ki so ga pogosto pritegnile k pisanju. Navajam jih, ker nam veliko povedo o njem, o njegovem notranjem svetu, njegovem značaju in njegovem širokem, odprtem in angažiranem pogledu na svet, človeka in aktualna družbena dogajanja:

- »Zanima ga sodobni človek, ki ga na eni strani določa vse večja sekularizacija, boj za svobodo, boj za človekove pravice, duh demokracije, partnerstvo, pluralizem, mirovna in ekološka gibanja, mednarodna solidarnost in druge. Po drugi strani pa vse večji individualizem, porajanje terorizma, povečevanje oboroževalne tekme, onesnaženost okolja, zasvojenost s porabništvom in moralna neobčutljivost.
- Predstave vernih o Bogu, ki so pogosto obremenjene s podobo Boga, v kateri ni več revolucionarnega naboja iz govora na gori in govora o poslednji sodbi in se zlahka izgublja v številnih verskih fanatizmih.
- Razkorak med dejanskim življenjem in osebno vernostjo ter pretiranim poudarjanjem tradicije, ki vodi v različne fundamentalizme.

---

¹⁰ 4. junija 2016.

- Teologija, kolikor je še vedno šolska akademska znanost in s tem abstraktno razpravljanje o Bogu. Na konkretna vprašanja pa odgovarja avtoritativno in na življenjske izzive ponuja vnaprej izdelane odgovore.
- Cerkev kot institucija, ki je skrenila s poti evangeljskega krščanstva in se bolj zanaša na politično oblast kot pa duhovno poslanstvo.
- Klerikalizem.
- Odsotnost uveljavljanja smernic pokoncilske teologije, ki se kaže v tem, da bi bilo potrebno krščanski nauk prilagajati zahtevam današnjega časa: Cerkev bi morala bolj uporabljati zdravilo usmiljenja kot strogosti; pomagati bi morala ljudem, da bi njihovo življenje postalo bolj človeško; vsepovsod bi morala širiti ozračje ljubezni, ki pospešuje slogo, pravični mir in bratsko ter sestrsko edinost vseh; prizadevati bi si morala za različnost in osnovno enakost vseh ljudi ter za pluralizem na vseh področjih človekovega mišljenja in delovanja; bolj bi se morala zavedati, da nima monopola nad resnico, a je potrebna očiščevanja in prenavljanja v duhu prastarega načela *Ecclesia semper reformanda* (Cerkev se mora vedno reformirati).
- Na ekonomskem področju, da globalno tržno gospodarstvo ne postane tista »ureditev, ki bi se ji morali podrediti vsi drugi družbeni sistemi«, to je ureditev, ki ne upošteva več »dostojanstva človeške osebe, temveč le zahteve čim 'uspešnejšega' gospodarstva« in tudi »politika postane tako samo /njegova/ 'dekla'«.
- Globalizacija, ki vodi v vedno večjemu poenotenju sveta, zahteva tudi vedno bolj zavestno prizadevanje za globalni etos. Zato pravi, da je potrebno posebej izpostavljati »pomen globalne morale, ki bo še posebej upoštevala solidarnost med ljudmi ali humanizem v najglobljem pomenu ter povezanost človeka z okoljem in njegovo zasidranost v ustreznem življenjskem prostoru, torej ne samo antropocentričnost, temveč tudi kozmocentričnost«.
- In pogled na narodnoosvobodilni boj, ki je drugačen od uradne Cerkve. Boj, ki je povezal tako verujoče kot neverujoče ter različne družbene sloje je bil moralno upravičen. Ni bil samo upor, ki so ga »vodili komunisti s ciljem revolucionarnih družbenih sprememb«, ampak tudi prizadevanje za osvoboditev tlačnega slovenskega naroda. Grmič priznava krivdo za dogajanje med vojno tudi tedanji predvojni sklerikalizirani Cerkvi, subjektivno pa domobrancem, ki so se pustili zavesti, da se borijo za Boga, Cerkev in domovino. Moralno neopravičljiv pa je bil bratomorni boj, justifikacije med narodnoosvobodilnim bojem, maščevanje nad nasprotniki narodnoosvobodilnega boja in kolaboracionisti okupatorjev po vojni in pokoli domobrancev.«

Po vsem, kar smo povedali o Grmiču, se lahko vprašamo, katera osebna struktura pri njem najbolj izstopa, katera manj, katere pa morda sploh ne prepoznamo.

Menim, da izstopa shizoidna osebna struktura, čeprav lahko v njegovem značaju in delovanju prepoznamo tudi druge tri. Vse štiri smo že bežno opisali; spričo omejenega prostora in časa se lahko še nekoliko ustavimo le pri shizoidni, v kateri najmočnejše začutim Grmičev značaj.

Med njimi najdemo osebnosti, ki lahko zaradi svoje neodvisnosti in spoznavne moči dosežejo veliko notranjo svobodo. Zmorejo stati sami in prenašati zavračanje in sovražnosti. Pogumno zastopajo svoja prepričanja, zastopajo nekonvencionalne in včasih tudi Cerkvi neugodne nazore, če se jim zdijo pravilni. Pogosto so svobodomisleci in v nekaterih časih jih imajo za heretike, ker niso pripravljeni sprejemati in verovati stvari samo zato, ker izvirajo iz častitljivih tradicij. Zato so neredko iniciatorji novih razvojev, ki jih zahteva čas, so na »utripu časa«, nasprotniki tako vseh sentimentalnih in nepristnih pobožnjakarstev kot okorelih in izpraznjenih ritualov in običajev.

Imajo posebno občutljivost za pristno, za tragičen vidik človeške eksistence. V mišljenju in oznanjevanju trčijo pogosto do »poslednjih reči«, zato težko ostanejo v okvirju neke konfesije, ki jo vidijo le kot faseto religiozne resničnosti.

Kot nosilci cerkvenih služb lahko postanejo svoji konfesiji ali Cerkvi neprijetni, ker ne sprejemajo nekritično pomanjkljivosti, ker jim pomeni spoznanje več kot vera in stojijo bolj na strani razvoja kot na strani tradicije. Po drugi strani pa jim Cerkev dolguje zahvalo za odločilne nove formulacije religioznih vsebin, ki vključujejo celostni razvoj in premena nekega časa.

Bog je zanje ustvarjalni pratemelj biti. Zato so tolerantni do drugih religij in jih spoštujejo, ko častijo isto načelo, čeprav pod drugimi imeni. Zanje je religiozen tisti človek, ki teži po spoznanju ne glede na vero, ki jo izpoveduje. Religije in institucije pa so zanje le različne poti in izrazne oblike istega Pratemelja. Religija in Cerkev naj služita humanosti, ozaveščanju človeka tiste humanosti, ki ga dela odgovornega do sebe in bližnjih.

Ker jim ni mar za soglasje množic ali se ne morejo dovolj vživeti, do kam jim utegnejo verniki slediti, lahko včasih preobremenjujejo vernike s svojimi utopičnimi in preveč subjektivnimi predstavami in zahtevami. Od njih zahtevajo preveč odgovornosti in jim s tem jemljejo neko zaščito, ki jo ti še potrebujejo; vznemirjajo predvsem otroško verne, lahko pa postanejo težavni tudi za Cerkev in njene institucije.

Ker zaradi svoje čustvene odmaknjenosti težko ocenijo, kako bodo njihove besede delovale na druge, jih neredko šokirajo, zmedejo, premalo upoštevajo meje njihove tolerance in zato zlahka ranijo njihova čustva, ki jih imajo za sentimentalna. Po drugi strani pa lahko s svojo pronicljivo inteligenco in

intuicijo globoko dojamejo nekega človeka ali skupnost. Spoznanje resnice je zanje pot k Bogu. Da je bila Grmiču blizu kozmična in nedogmatična religioznost, pričajo tudi knjige, ki so v prevodu izšle pri Mohorjevi družbi v času njegovega vodenja te prve slovenske založbe: R. Garaudy Človekova beseda, M. Machovec Jezus za ateiste, W. Heisenberg Del in celota, S. Kierkegaard Bolezen za smrt in druge. Tovrstnih knjig nismo dobivali od te na pol cerkvene in na pol civilne založbe ne pred njim in ne za njim.

Precej podobnosti odkrivam med Grmičem in Einsteinom: Pri obeh izstopajo dokaj izrazite shizoidne poteze; oba sta živela svoje življenje ustvarjalno, skrajno angažirano in nesebično; oba sta si prizadevala za socialno pravičnost in za službo skupnosti, pripadnost kateri sta globoko občutila. Einstein je že leta 1930 opozarjal, da je cilj sionističnega gibanja Palestina kot domovina kulture in duhovnosti vseh Judov, raztresenih po svetu, za najbolj stiskane in trpeče pa tudi varno pribežališče; nikakor pa ne političen cilj kakršnekoli državne tvorbe; najbolj pa so pomembni dobri sosedski odnosi z Arabci: brez njih je prisotnost Judov v Palestini brezsmiselna – tako je Grmič poudarjal pomen dialoga z drugače mislečimi in drugače verujočimi; cerkveni ljudje naj ne hlepijo po politični moči in kupčkanju materialnih bogastev. Če menijo, da bodo na teh dveh osnovah pastoralno bolj učinkoviti, so v hudi zmoti, je poudarjal od začetka samostojne Slovenije. In oba sta v svojih preroških pozivih ostala glas vpijočega v puščavi. In obema je v službi življenju žrtev postala milost, kar je bil za Einsteina zakon duhovnosti.¹¹

Prepuščam oceni bralcev, koliko od povedanega velja za Grmiča. Menim, da so bile opisane poteze shizoidne strukture pri njem marsikdaj in marsikje ublažene z depresivno strukturo, v nekaterih situacijah pa so izstopale z dokajšnjo ostrino. Vem, da je depresivna struktura nasprotje, na drugem polu od shizoidne strukture. A v človekovi duši je dovolj prostora za sobivanje nasprotij. Po drugi strani pa smo že poudarili, da je depresivna razvojna faza nadaljevanje shizoidne, zaradi česar najdevamo neredko poteze obeh razvojnih faz pri istem človeku. Takšen primer je na primer gospa, ki velja pri svojem delu z ljudmi za izjemno sočutno in visoko strokovno; tudi med sodelavci je priljubljena in spoštovana, le občasno nekoliko odmaknjena. Bila je tudi dobra mati svojemu otroku. A v nekem intimnem trenutku je priznala svoji prijateljici: »Mož se mi kdaj opraviči, da je toliko odsoten; služba ga namreč zelo zaposluje. Jaz mu pa ne upam povedati, kako sem mu za to hvaležna.« Potrebovala je trenutke »shizoidnega umika« od preosebne bližine, ki ji je postala občasno naporna.

---

¹¹ N. d., str. 93.

Kljub vsej kritičnosti in miselni distanci do Cerkve je bil Grmič zelo navezan nanjo. Rad je opravljal duhovniška in kasneje škofovska opravila. Rad je odhajal na župnije, med ljudi, na birme, žegnanja in druge slovesnosti. Morda je obkrožen od ljudi, ki so ga obdajali in hvaležno prisluhnili njegovim pridigam in sledili obredom, ki jih je zbrano in dostojanstveno opravljal, začutil nekaj tiste človeške bližine in topline, ki jo je sicer pogrešal. Rad se je tudi družil in razpravljal s študenti; ponudil jim je tikanje in da ga kličejo po imenu, kar ni bil le izraz njegove strukture; morda tudi človeško razumljiva prizadetost ob neimenovanju za mariborskega škofa. Zdi se, da se mu s tem prizadeta rana nikdar ni prav zacelila; morda ga je z leti vedno bolj skelela in bila glavni vir njegove nespravljenosti s seboj. Pozdravila je ni niti čestitka z opravičilom papeža Janeza Pavla II. ob njegovi sedemdesetletnici. Na intelektualnem nivoju jo je sicer prerasel, a na doživljajskem nivoju se je doživetje globoke krivičnosti izražalo v mnogih njegovih reakcijah in sodbah. Ob tem se sprašujem, ali se ni ta ranjenost povezala z neko otroško depresivno ranljivostjo in ranjenostjo? Sam sem predvideval, da se bo po tem neimenovanju in odpovedi službi pomožnega škofa ves posvetil profesuri in teološkemu raziskovanju in pisanju. To bi bila seveda radikalna separacija od domala vsega, za kar je nesebično zastavljal svoje življenje v predhodnih desetletjih, a se za tako radikalen rez ni mogel odločiti. Utegnil bi ga doživeti kot nezvestobo in izdajo svoje poklicanosti.

Če je Einstein zapisal o sebi, da mu ni lahko premagati težnje po življenju v tihem razmišljanju, pa je Grmič potreboval tudi ljudi in množice kot izziv za svoja razmišljanja, morda pa tudi za premagovanje občutij osamljenosti in sprejetosti v neogrožajoči človeški bližini. Verjetno pa bi se strinjal z Einsteinom, v čem sta si blizu judovstvo in krščanstvo: »Če odmislimo judovstvo prerokov in krščanstvo, kot ga je učil Jezus, vseh kasnejših dodatkov, zlasti teh s strani duhovnikov, nam preostane nauk, ki bi mogel ozdraviti ljudi vseh socialnih bolezni.« In nadaljuje: »Dobromislečemu človeku se rodi dolžnost, da si v svojem krogu neomajno prizadeva ohranjati pri življenju ta nauk čiste človečnosti. Če to iskreno poskuša, ne da bi ga sodobniki zavrgli ali uničili, lahko ima sebe in svojo skupnost za srečnega.«¹² Te sreče se je Grmič naužil le v skromni meri. In spet se sprašujem, koliko niso k temu prispevale sence njegovega otroštva.

Vsekakor je bil Grmič človek velike svetlobe. A kjer je močna svetloba, so tudi močne sence. In: veliki talenti, s katerimi se človek rodi, niso le velika blagodat, ampak tudi velika hipoteka. To potrjujejo življenja ljudi, ki so pustili za seboj močne sledove. In takšno je bilo tudi Grmičevo življenje. Po dogodkih

---

¹² N. d., str. 91.

minulega poldruega desetletja ga danes v marsičem laže in bolje razumemo. Zato se ga spominjamo s hvaležnostjo in s človeškim razumevanjem – kot si želimo, da bi se nekoč spominjali nas.

LITERATURA

Grmič, V. (1961). Teološka vsebina strahu v eksistencializmu. Tipkopis v knjižnici Teološke fakultete v Ljubljani in Mariboru.

Grmič, V. (1969). *Med vero in nevero*. Celje: Mohorjeva družba.

Einstein, A. (1955). *Mein Weltbild*. Frankfurt: Im Verlag das goldene Vlies GMBH.

Riemann, F. *Die Grundformen der Angst und die Antimonien des Lebens*. München/Basel: Ernst Reinhardt Verlag. 7. Auflage.

Riemann, F. (1974). *Die Persönlichkeit des Predigers aus tiefenpsychologischer Sicht*. V: Riess, R. *Perspektiven der Pastoralpsychologie*. (str. 152–166.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Bohak, J. (1995) *Moja srečanja z ljudmi*. Celje: Mohorjeva družba.

TEORETIČNE OSNOVE POSKUSA IZOBLIKOVANJA PSIHOLOŠKEGA PROFILA ŠKOFA DR. VEKOSLAVA GRMIČA

Povzetek

V uvodu povem, da so ljudje, ki so se posvečali razumevanju človeka, od nekdanj skušali razvrstiti ljudi – tako telesno kot psihološko – v določene skupine ali značajske tipe. Razvrstitev starih Grkov se je ohranila v psiholoških priročnikih do današnjega časa; gotovo zaradi zrn resnice, ki jih vsebuje.

Sodobnega poskusa razvrstitve ljudi se je lotil psihoanalitik Fritz Rieman in jih opisal v knjigi *Osnovne oblike strahu*. Očitno je spoznal, kako pomembno vlogo igra strah za človekov razvoj od rojstva naprej. Danes vemo, da je pomemben že za predrojstveno obdobje: v kakšnem okolju in vzdušju živi njegova mati. To je lepo ubesedil F. Prešeren v pesmi: *Nezakonska mati*. O pomenu strahu za človekovo življenje pa je vedel – morda predvsem na nezavednem nivoju – tudi Grmič in na to temo napisal tudi doktorsko disertacijo *Teološka vsebina strahu v eksistencializmu*.

Največ prostora namenjam opisu oblik strahu v človekovih posameznih razvojnih obdobjih in kako te vplivajo na človekovo nadaljnje življenje. To ilustriram s Kocbekovo pesmijo *Kako bom obstal*:

Najprej si mi bila mlada mati,
naučila si me sladkega tipanja,
oprijemal sem se zemlje in sanj,
obešal sem se na mehki trebuh živali
in se plazil po mladi travi,
preprijemal sem se razne slasti,
varovala si me v igri in hrabrila ...

Posamezne oblike strahu skušam aplicirati – opirajoč se na Riemana – na duhovniške značaje in pri Grmiču poudarim, kako težko bi mu bilo pripisati prevladujočo obliko strahu. Zaključujem z mislijo: »Grmič je bil gotovo človek velike svetlobe. A kjer je močna svetloba, so močne tudi sence. Veliki talenti, s katerimi se človek rodi, niso le velika blagodat, ampak tudi velika hipoteka. To potrjujejo življenja ljudi, ki so pustili za seboj močne sledove. Tudi Grmičevo življenje pušča za seboj močne duhovne sledove. Spominjajmo se ga s hvaležnostjo in s človeškim razumevanjem – kot si želimo, da bi se nekoč spominjali nas.«

THE THEORETICAL BASIS OF THE ATTEMPT TO CREATE A PSYCHOLOGICAL PROFILE OF BISHOP DR. VEKOSLAV GRMIČ

Summary

To begin with, throughout history, individuals seeking to understand human nature have attempted to categorize people into certain groups or character types based on physical and psychological traits. The ancient Greeks developed a classification system that has endured over time due to its accuracy in depicting certain character types. This system has been passed down to us through psychological manuals, certainly because of the grains of truth they contain.

In his book, *Osnovne oblike strahu (The Basic Forms of Fear)*, psychoanalyst Fritz Riemann attempted to classify people, recognizing fear's significance in human development from birth onwards. Today, we are aware that fear is already a vital factor in the prenatal period, influenced by the environment and atmosphere in which a mother lives. F. Prešeren beautifully summed up this idea in his poem *Nezakonska mati (The Unmarried Mother)*. Grmič was also aware of the importance of fear for human life – perhaps especially on an unconscious level – and wrote his PhD thesis on this topic, *Teološka vsebina strahu v eksistencializmu (The Theological Content of Fear in Existentialism)*.

The main part of the paper is devoted to describing the various forms of fear in a person's individual developmental stages and how these affect the person's later life. I use Kocbek's poem *Kako bom obstal (How shall I be)* to illustrate this:

First you were a young mother to me,
 you taught me the sweetness of touching,
 I clung to earth and dreams,
 hung from the soft bellies of animals
 and crawled through the young grass,
 I sampled a variety of delights,
 you protected my play and encouraged me...

I try to apply the different forms of fear – drawing on Riemann – to priestly characters, and in the case of Grmič I point out how difficult it would be to credit him with a predominant form of fear.

My final thought is: "Grmič was most certainly a man of great light. Yet where the light is strong, so are the shadows. The great talents that one is born with are not only a great blessing, but also a huge burden. The lives of people who have left strong footprints bear witness to this. The life of Grmič has also left strong spiritual traces. Let us remember him with gratitude and with human understanding – as we would like to be remembered one day."

DIE THEORETISCHEN GRUNDLAGEN DES VERSUCHS, EIN PSYCHOLOGISCHES PROFIL VON BISCHOF DR. VEKOSLAV GRMIČ ZU ERSTELLEN

Zusammenfassung

Einleitend sei gesagt, dass Menschen, die sich der Erforschung der menschlichen Natur verschrieben haben, im Laufe der Geschichte versucht haben, die Menschen anhand ihrer physischen und psychologischen Eigenschaften in bestimmte Gruppen oder Charaktertypen einzuteilen. Die alten Griechen haben ein Klassifizierungssystem entwickelt, das sich aufgrund seiner Genauigkeit bei der Darstellung bestimmter Charaktertypen über die Zeit hinweg gehalten hat. Dieses System wurde durch psychologische Handbücher an uns weitergegeben, sicherlich wegen der Körnchen Wahrheit, die sie enthalten.

Ein moderner Versuch, Menschen in Gruppen einzuteilen, wurde vom Psychoanalytiker Fritz Rieman unternommen und in seinem Buch *Osnovne oblike strahu* (Die Grundformen der Angst) beschrieben. Er hat offensichtlich erkannt, welche wichtige Rolle die Angst in der menschlichen Entwicklung von der Geburt an spielt. Heute wissen wir, dass die Angst bereits vor der Geburt eine große Rolle spielt: nämlich bezogen auf die Umgebung und Atmosphäre, in der die Mutter lebt. Dies wird von F. Prešeren in seinem Gedicht *Nezakonska mati* (*Uneheliche Mutter*) wunderschön zum Ausdruck gebracht. Auch Grmič wusste um die Bedeutung der Angst für das menschliche Leben – vielleicht vor allem auf einer unbewussten Ebene – und schrieb seine Doktorarbeit zu diesem Thema: *Teološka vsebina strahu v eksistencializmu* (*Der theologische Gehalt der Angst im Existenzialismus*).

Der wichtigste Teil meiner Arbeit ist der Beschreibung der verschiedenen Formen von Angst in den einzelnen Entwicklungsphasen eines Menschen gewidmet und wie sich diese auf das spätere Leben des Menschen auswirken. Hierzu nehme ich Kocbeks Gedicht *Kako bom obstal* (*Wie ich bestehen werde*) zur Illustration:

Zuerst warst du mir eine junge Mutter,
du lehrtest mich die Zärtlichkeit der Berührung,
ich klammerte mich an die Erde und die Träume,
hing an den weichen Bäuchen der Tiere
und kroch durch das junge Gras,
ich schnupperte an einer Vielzahl von Genüssen,
du hast mich beim Spielen beschützt und ermutigt.

Ich versuche, die verschiedenen Formen der Angst – in Anlehnung an Riemann – auf Priesterfiguren anzuwenden, und weise im Zusammenhang mit Grmič darauf hin, wie schwierig es wäre, ihm eine vorherrschende Form der Angst zuzuschreiben.

Mein Fazit lautet: „Grmič war zweifellos ein Mann des großen Lichts. Doch wo viel Licht ist, gibt es auch viel Schatten. Die großen Talente, mit denen man geboren wird, sind nicht nur ein großer Segen, sondern auch eine große Bürde. Das Leben von Menschen, die starke Fußspuren hinterlassen haben, legt davon Zeugnis ab. Auch das Leben von Grmič hinterlässt starke geistige Spuren. Wir sollten uns an ihn mit Dankbarkeit und mit menschlichem Verständnis erinnern – so, wie wir selbst eines Tages in Erinnerung bleiben möchten.“

Dr. Vekoslav Grmič skozi oči svetovnonazorske ateistke

Igor Černe*

Potrijeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 17.035.1

Igor Černe: Dr. Vekoslav Grmič skozi oči svetovnonazorske ateistke. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 220–227

Prispevek je na neki način in memoriam Cvetki Hedžet Tóth, ki je slovenskemu prostoru s svojo humanistično držo vtisnila ogromen pečat. Osnova razprave sta dva pogleda: prvi se navezuje na spominske utrinke – bila je avtorjeva profesorica in mentorica na podiplomskem študiju –, drugi pa na besedila, ki jih je napisala o škofu dr. Vekoslavu Grmiču in so zbrana v zborniku Vekoslav Grmič – Škof pričevalec. Grmič jo je nagovoril: njegove misli so ji bile blizu in izhodišče, da jih razvija naprej. Našla sta se dva iz popolnoma različnih miljejev: tako na človeški ravni kot tudi na akademski. Skupaj sta nagovarjala svet in družbo ter hkrati iz obeh črpala ideje za svoj pogled na svet.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, Cvetka Hedžet Tóth, ateizem, filozofija, humanizem, spomini, toleranca, globalizem.

1.02 Review article
UDC 17.035.1

Igor Černe: Vekoslav Grmič through the eyes of a world-view atheist. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 220–227

In a way, this article serves as a tribute to Cvetka Hedžet Tóth, who made a significant impact in the Slovenian community with her humanistic approach. The discussion is based on two aspects: the first being personal memories of the author, who was

---

* mag. Igor Černe, Mariborska knjižnica, Rotovški trg 2, igor.cerne@mb.sik.si

mentored by her during his postgraduate studies, and the second being the texts she wrote about Bishop Dr Vekoslav Grmič, which are compiled in the book "Vekoslav Grmič – Bishop Witness". Grmič's thoughts resonated with her, and she used them as a foundation to develop her own ideas. Despite coming from different backgrounds, they connected on a personal and academic level. Together, they addressed societal issues and drew inspiration for their own worldviews.

Keywords: Vekoslav Grmič, Cvetka Hedžet Tóth, atheism, philosophy, humanism, memories, tolerance, globalism.

December prvega leta covida-19 2020 je zaznamovalo še eno negativno sporočilo: 14. decembra sem izvedel, da je umrla dr. Cvetka Hedžet Tóth. Bila je redna profesorica za ontologijo, metafiziko in filozofijo utopistike na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete v Ljubljani ter predstojnica katedre za sistematsko filozofijo, namestnica predstojnika oddelka, članica fakultetne in oddelčne komisije za kvaliteto študija in senatorka na fakulteti (2009–2013) ter podpredsednica Društva visokošolskih profesorjev Univerze v Ljubljani. V svojem širšem znanstvenoraziskovalnem in predavateljskem delovanju je posegala na področja ontologije, metafizike, utopistike, etike in aksiologije. Predavala je na številnih univerzah: na Hebrejski univerzi v Izraelu, ter nemškima: Univerzi v Regensburgu in na Univerzi v Münchnu. Je avtorica številnih člankov, razprav in študij s področij teoretične in praktične filozofije. Objavila je sedem obsežnih knjig: *Spontanost in avtonomnost mišljenja* (1994), *Metafizika čutnosti* (1998), *Med metafiziko in etiko* (2002), *Hermenevtika metafizike* (2008), *Dialektika refleksijskega zagona* (2015), *Materialistično-idealistična zarez* (2015) in *Demaskirajoče tendence* (2018).

Vest o njeni prezgodnji smrti je udarila kot strela z jasnega, saj tega ni pričakoval nihče od nas. Mentoričin glas o premislekih posameznikove umeščenosti v svet je za zmeraj utihnil, ne samo v univerzitetnem okolju, njena dela pa nas nagovarjajo še naprej. Zadnja knjiga *Demaskirajoče tendence*, v kateri izpostavlja problematiko sodobnega časa, kot pravi, je branje, ki nagovori vsakogar, ki se ponaša s svojim humanizmom. Izpostavlja nove potrebe v filozofiji in hkrati opozarja, da se da tudi s toleranco spremeniti etiko. Nagovarja nas, da potrebujemo svetovljansko resnico, ki bo temeljila na priznavanju drugačnosti. Čeprav nas hkrati opozarja, da je mogoče tudi toleranco spremeniti v kaj represivnega in manipulativnega, to je v nekaj, s čimer lahko poteptamo že tako v teh časih »manjvreden« humanizem. Kolikokrat je ponovila, da smo ljudje najprej bitja potreb, na podlagi katerih je potrebno zgraditi človekove pravice. Bila je upornica. »Moja generacija 68,« smo jo lahko slišali nemalokrat vzklikniti v predavalnici, na simpozijih ali zgolj v zavetju prijetne sence ob črni kavi. Ni bila upornica zaradi uporništva samega. Njen upor je imel vsebino in razlog, saj je temeljil na potrebi po pravičnosti in občutku za

poštenost, zato zanjo to ni bila ideologija. Nagovarjala nas je z antropologijo – antropologijo uporništva.

Zato je še toliko bolj »čudenja« vredno tudi to – če uporabim njen tako pogost medklic, ne pozabite na čudenje »thaumazein« –, da je našla svojega sogovornika prav v škofu dr. Vekoslavu Grmiču. Skupaj sta v čudenju nad svetom izoblikovala vsak svoj filozofski sistem. Prav Grmič je bil tisti, ki jo je nagovoril v njenem ateizmu, svetovnonazorskem ateizmu, kot ga je poimenovala sama. Nagovoril jo je s pozivom, naj tudi ateisti negujejo in razvijajo svoj pojem transcendence. Nekaj, kar je opazila tudi pri marksistih frankfurtske šole: Maxu Horkheimerju, Theodorju W. Adornu in Jürgenju Habermasu. Zunanaj tega kroga je o tej tematiki razmišljala z Ernstom Blochom.

Grmič jo je kot ateistko nagovoril prav s tem, da je tam, kjer bi pričakovali zgolj teološko razpravljanje, govoril o antropologiji, hkrati pa naslavljal upanje kot človekovo poslanstvo. Ateistov Grmič ni demoniziral, ampak je svoje razumevanje sveta gradil na dialogu. S tem je nagovoril tudi njo, saj ji je pokazal pot, kako negovati dialog s tistimi, ki imajo popolnoma drugačna stališča.

V Grmičevih delih je Tóthova odkrivala kritiko globalizma, ki se ponaša le še s tekmovalnim nabojem svetovnih razsežnosti. Mnogokrat je izpostavila, kako je sodelavce revije Znamenje pozival, naj se pobliže seznanijo s projektom svetovnega etosa: globalizacija lahko postane smiselna le, če bo hkrati potekala kot etizacija sveta.

Prav tako kot Grmič tudi Tóthova zapiše, da fanatizem nikdar ne more postati orodje za sočutje ali orodje za upravljanje z drugačnostjo, saj fanatizem ustvarja le stalen občutek ogroženosti, ki ga posameznik zaznava v vseh porah svojega bivanja.

Ob Grmičevem pozivu, da naj kot ateistka neguje pojem transcendence, je kot tesna sodelavka revije Znamenje razvijala svojo misel v sozvočju s Schopenhauerjem, Simmlom ter Ernstom Blochom in tako začela negovati transcendenco na ravni imanence. O omenjenih avtorjih pravi, da so bili ateisti, niso pa bili proti-teisti. S Schopenhauerjem, ki je človeka okarakteriziral kot animal metaphysicum – torej kot tistega, ki neguje potrebo po transcendenci – sega h Grmiču, ki pojmovanje transcendence razlaga v smislu antropološke določenosti človeka. »Antropologija, kot ontologija človeka, izhaja samo iz tega, kar človek je, kar smo ljudje.« (Hedžet, 2022, 19). Zato naj bi bila vera razodtjujevalni element in sredstvo za preprečevanje odtujevanja. Avtorica iz tega razmisleka izpelje zahtevo po tem, da bi moral vsak – še tako zavzeti ateist – vsaj enkrat prebrati evangelij, nato pa z Rortyem predlaga: berimo oboje evangelij in komunistični manifest. To je besedilo o bratstvu med ljudmi in besedilo o tem, kako zelo kapitalizem in svobodni trg omejujeta doseganje bratstva med ljudmi (Ibid., 20). Politizacijo sveta more premagati le etizacija

sveta s čutom za odgovornost, ki omogoča posamezniku vznik smisla. Današnji človek je namreč vse preveč podvržen pomanjkanju smisla in negativizmu, ki gre z roko v roki z nebrzdanim kapitalizmom. Tudi etika mora pri svojem poslanstvu zaobrtni svoj pogled: cilj ni samo to, kar je pomembno. Še bolj pomembna so sredstva, s pomočjo katerih hočemo doseči ta cilj. Zato sredstva ne smejo biti v nasprotju z evangelijskim sočutjem. V nasprotnem primeru je mogoče zlorabiti tudi etiko. Nietzsche zapiše prav to, da je bila etika izpostavljena dolgotrajnemu nasilju. Grmič pojav vere v širšem smislu, o katerem govori v svojem delu *Moja misel*, poveže s presežnostjo oziroma transcendo. Ta pa je lahko imanentna ali pa transcendentna. V prvem primeru je to vest, v drugem pa Bog. Grmič v prispevku *Krščanstvo je biti dober človek* zapiše takole: »O veri lahko govorimo takrat, ko opišemo nekaj, kar res sami osebno čutimo, in ne tisto, kar lahko prebereš in se naučiš v nekem katekizmu. Vera je, kar osebno čutiš! Vera je predvsem odnos do nečesa svetega. In vsakemu človeku je v življenju nekaj sveto! Kaj ti je sveto, ti narekuje vest. Zato je vera zvestoba lastnemu prepričanju, lastni vesti.« (Ibid., 24). Avtorica na tem mestu vpelje Schopenhauerjevo idejo, ki na vprašanje, ali je sveto predpostavka religije ali pa religija pogoj za doživljanje svetega, odgovarja, da svetost ne izhaja iz refleksije, ampak iz narave bivajočega. To pa zato, ker je Schopenhauer premaknil metafiziko iz sveta idej, ki je človeku dan samo posredno, v svet izkustva, ki mu je dan neposredno. V tem smislu postanejo etika, sočutje in upanje pojmi, ki jih nagovarja evangelijsko krščanstvo. Torej so to pojmi, ki so pozitivno prispevali k razvoju civilizacije. Hkrati pa je potrebno paziti, da ti ostanejo pri ljudeh. V primeru, ko postanejo orodje v rokah miselnega fundamentalizma, pa se lahko kaj hitro zlorabijo in obrnejo v svoje nasprotje. V tem smislu nam avtorica predstavi Maxa Horkeheimerja, ki je zaznal izginjanje religije v zahodnem svetu. Rešitev smiselnosti religije je odkril v etiki: religija bi postala etični zanos, etična moč. Nadaljeval je pravzaprav s Schopenhauerjem, ki je iz krščanstva želel rešiti njegovo najbolj žlahtno, to je njegov etični moment.

Še eden od vidikov, ki so očarali avtorico, sta bili Grmičeva komunikativnost in sporočilnost njegove besede: temeljile so na povezovalnosti, ki je zmeraj premogla etični podton. Prav tako je zaznala, da mu je bil tuj vsakršen nepotreben intelektualizem, podprt z retorično akrobatiko. S tem ji je bil blizu, saj je znal nagovoriti človeka. V razmišljanju je izhajal iz življenja, ki ga moramo graditi tudi z drugače mislečimi. V tem njegovem razmisleku ni bilo izključevalnosti in razlikovanja med vernimi in nevernimi. V tej obliki povezovanja je profesorica Cvetka – kot samooklicana ateistka – zaznala, da gre prvenstveno za humanizem. In prav o tem humanizmu govori Grmič v svoji antropologiji, ki izhaja iz teologije zemeljskih resničnosti. Spričevalo tega humanizma pa je po njegovih besedah lahko le etika.

Avtorica tudi na številnih mestih svojega razmisleka izhaja iz etičnega vidika Grmičeve misli ter iz njegovih razmišljanj o vrednotah. Razbrala je, da so Grmičeva opozorila še kako na mestu, saj posameznik ni deležen tega, kar mu že z zakonodajo pritiče, to je človekovih pravic. Današnji sistem ne samo, da jih aktivno negira, še huje: na prvo mesto sploh ne postavlja več človeka in tudi ne njegovega dostojanstva, svobode in osebne nedotakljivosti. Socializem, ki si je poskušal podrediti zakone kapitalizma v dobro človeku, je propadel. In restavrirani kapitalizem, ki sicer govori o toleranci in duhu razlik, tega več ne udejanja, saj je v svojem bistvu temu nasproten.

Že ob bežnem pogledu na svetovno ureditev lahko opazimo, da kapitalizem ni tolerantni sistem, saj izhaja le iz pozicij moči. Herbert Marcuse je to njegovo pozicijo poimenoval represivna toleranca. Kategorije, ki so bile še nekoč socialne: šolstvo, zdravstvo, javna služba in druge, so z njim postale ekonomske (Ibid., 77). Tudi Grmič je eksplicitno zapisal, da sta kapitalizem in evangeljska dobrota nezdružljivi kategoriji. To pa zato, ker kapitalizem temelji na človekovem egoizmu, socializem pa na človekoljubju. Na tem mestu bi opozoril na Schopenhauerjevo distinkcijo: na eni strani govori o tem, da je temeljni človekov gon egoizem, na drugi pa hkrati razvija – lahko bi rekli – evangeljsko etiko sočutja – »Mitleid«. Zaradi vse bolj porajajoče se kapitalistične miselnosti je Grmič opozarjal na naraščanje socialnih in družbenih problemov, ki so z njo tesno povezani. Bil je eden redkih razumnikov, ki je že takrat vizionarsko opozarjal na to, kar so danes temeljni filozofski problemi kapitalistične miselnosti: ekološke težave ter etika odnosa do živali in narave. Tudi na podlagi teh idej je filozofinja Cvetka razvijala socializem kot idejo organizirane solidarnosti, ki naj bi predstavljala alternativo »kobiličarskemu kapitalizmu«.

Grmič je imel tudi izredno izrazit čut za prepoznavanje problemov sodobnosti. Resnico določenega obdobja je zmeraj motril skozi prizmo socialnega čuta, na kar je opozarjal tudi svoje sodelavce. Tudi profesorica Cvetka je sedanjno resničnost videvala v izrojenosti medčloveških odnosov, logiki gospodstva in umanjkanju empatije. Na te izrodke tudi Grmič odgovarjal predvsem z etiko, ki pa ne sme – ponovno ponovljeno – nikdar postati represivna, mora pa biti solidarna s človekom in okoljem. Biti solidaren pomeni biti pošten. Poštenost in pravičnost sta sinonima za etiko.

Grmičeva življenjska zgodba je bila v mnogočem tragična, saj so ga zaradi njegove drže izolirali in mu na mnogoterih področjih onemogočili delovanje. Sam se je tega zelo dobro zavedal. Tóthova skorajda hudomušno zapiše, da je najozje sodelavce pri reviji Znamenje mnogokrat posvaril pred poskusi izolacije in diskriminacije, ki jih lahko doleti v primeru, če bodo sodelovali z njim. Seveda so vztrajali. Sama je vztrajala tudi po njegovi smrti. Vse do prerane smrti. Naj zaključim z Grmičevo mislijo, z osmo tezo: »Kar je človeško, ni nikoli popolno, je samo na poti.« (Ibid., 87).

VIR

HEDŽET T., C.; KOVAČIČ PERŠIN, P.; REHER, S. (2022): *Vekoslav Grmič, škof pričevalc*, Maribor: Kulturni center Maribor

VEKOSLAV GRMIČ SKOZI OČI SVETOVNONAZORSKE ATEISTKE**Povzetek**

Dr. Cvetka Hedžet Tóth svoje prve spomine na Vekoslava Grmiča naslanja na svoj svetovni nazor, ki je, kot sama pravi, svetovnonazorski ateizem. Kljub tej drži jo je Grmič nagovoril tako, da je takratnim mislecem novega vala vsadil idejo razvijanja lastnega pojma transcendence, ki jo je avtorica od takrat naprej pronicljivo negovala. Kot temeljno držo, ki jo je zaznala pri Grmiču, ne izpostavi teološke naravnosti, temveč upanje kot tisto antropološko počelo, ki je edinstveno človeku. Izpostavlja dialog kot tisti moment, ki lahko povezuje še tako nasprotni pole, ki zadnjih 70 let vedno nevarneje delijo slovenski narod. Razvijanje etike, ki je nad dilemo verujoči – neverujoči ali z Grmičevimi besedami »etika srca, etika ljudi dobre volje«, bi morala biti poglobljena naloga vsakega humanista. Iz takšnih nazorov je, kot sama piše, njena generacija sanjala o ideji organizirane solidarnosti. Ob preizpraševanju sodobnosti, v kateri so zaznali tekmovalni naboj svetovnih razsežnosti, jih je na drugačno pot premisleka popeljal Grmičev namig, da naj si ogledajo misel Hansa Künga in njegov pojem svetovnega etosa. Globalizacija kot takšna je smiselna zgolj, če se dogaja z roko v roki z etizacijo sveta. Obregne se ob fanatizem, ki ga lahko zaznamo, kadar je pri posamezniku prisotna trajna ogorčenost, ki se pojavi ob vsakem stiku s čim drugačnim. Nasproti politizaciji sveta je postavila etizacijo sveta s čutov za odgovornost do sočloveka. Z Grmičem se v svojih delih sprašuje po človekovi transcendentni potrebi, ki ni nujno onstranska, temveč je lahko tudi imanentna. Transcendencija na ravni imanence. S Schopenhauerjem ugotavlja, da svetost ne izhaja iz refleksije, temveč iz narave bivajočega kot takega, iz njegovega najbolj notranjega bistva. Avtorica v svojem delu na zanimiv način prikaže in osvetli relacijo med ateizmom in teizmom ter vprašanje po združljivosti ateizma in nesmrtnosti. Hkrati poda razmišljanja o tem, kako se soočiti s trpljenjem v življenju. Kako ga zaustaviti. Skozi Grmičevo misel je zaznala njegovo priznanje tudi tistim posameznikom, ki se deklarirajo kot ateisti, a so s svojo etično držo do sočloveka po evangelijskem merilu še kako verni. Cvetka Hedžet Tóth je svojo misel in ideje, ki jih je zaznala pri tako globokem mislecju, kot je bil Vekoslav Grmič, povezala s filozofi, ki jih v svojem življenju motrila in raziskovala: Arthur Schopenhauer, Georg Simmel, Friedrich Nietzsche, Max Horkheimer, Paul Tillich, Theodor W. Adorno, Hans Küng. Vsekakor je bila njena želja, ki ji jo je na neki način v srce položil Vekoslav Grmič, etizacija sveta.

VEKOSLAV GRMIČ THROUGH THE EYES OF A WORLD-VIEW ATHEIST**Summary**

Dr. Cvetka Hedžet Tóth's earliest memories of Vekoslav Grmič are rooted in her world-view, which she describes as atheistic. Despite this, Grmič spoke to her in a way that inspired the New Wave thinkers of the time to develop their own concept of transcendence, which Tóth has since thoughtfully nurtured. She highlights the fundamental attitude she observed in Grmič, not as a theological one, but as hope – a uniquely human trait. Tóth believes that dialogue can bring together even the most opposing viewpoints, which have

been dangerously dividing the Slovenian nation for the past 70 years. She argues that developing an ethics that transcends the believer-nonbeliever dilemma, or what Grmič called “the ethics of the heart, the ethics of people of good will,” should be the primary goal of every humanist. Tóth’s generation dreamed of the idea of organized solidarity based on such views. Questioning modernity, in which they perceived a competitive charge of global dimensions, they were led to a different path of reflection by Grmič’s suggestion to look at the thoughts of Hans Küng and his notion of a world ethos. Globalisation as such only makes sense if it goes hand in hand with the ethicalisation of the world. It pokes its nose at the fanaticism that can be detected when there is a persistent indignation in the individual, which arises whenever there is contact with something different. It contrasts the politicisation of the world with the ethisation of the world, with a sense of responsibility towards fellow man. In her works, she and Grmič question the transcendent human need, which is not necessarily other-worldly, but can also be immanent. Transcendence at the level of immanence. With Schopenhauer, she finds that holiness does not derive from reflection, but from the nature of being as such, from its innermost essence. In her work, the author shows and sheds light on the relation between atheism and theism in an interesting way, as well as on the question of the compatibility of atheism and immortality. At the same time, she gives reflections on how to deal with suffering in life. How to stop it. Through Grmič’s thoughts, she also perceived his recognition of those individuals who declare themselves atheists, but whose ethical attitude towards their fellow man is, by the Gospel’s standard, still religious. Cvetka Hedžet Tóth linked her thoughts and the ideas she perceived in such a profound thinker as Vekoslav Grmič to the philosophers she had studied and researched in her life: Arthur Schopenhauer, Georg Simmel, Friedrich Nietzsche, Max Horkheimer, Paul Tillich, Theodor W. Adorno, Hans Küng. Her desire, which was in a way laid at her heart by Vekoslav Grmič, was certainly the ethisation of the world.

VEKOSLAV GRMIČ DURCH DIE AUGEN EINER WELTANSCHAULICHEN ATHEISTIN

Zusammenfassung

Dr. Cvetka Hedžet Tóth stützt ihre ersten Erinnerungen an Vekoslav Grmič auf ihre Weltanschauung, die, wie sie sagt, weltanschaulich atheistisch sei. Trotz dieser Einstellung sprach Grmič so zu ihr, dass er den Denkern der Neuen Welle jener Zeit die Idee einflößte, ihre eigene Vorstellung von Transzendenz zu entwickeln, die die Autorin seither aufschlussreich pflegt. Als Grundhaltung, die sie bei Grmič wahrgenommen hat, hebt sie nicht die theologische Haltung hervor, sondern die Hoffnung als das anthropologische Etwas, das dem Menschen eigen ist. Sie hebt den Dialog als das Moment hervor, das selbst solche gegensätzlichen Pole vereinen kann, die die slowenische Nation in den letzten 70 Jahren immer stärker und gefährlicher gespalten haben. Die Entwicklung einer Ethik, die über dem Dilemma zwischen Gläubigen und Ungläubigen steht, oder mit den Worten von Grmič, „die Ethik des Herzens, die Ethik der Menschen guten Willens“, sollte die Hauptaufgabe eines jeden Humanisten sein. Aus solchen Ansichten heraus träumte ihre Generation, wie sie schreibt, von der Idee der organisierten Solidarität. Indem sie die Moderne hinterfragten, in der sie einen Wettbewerbsdruck von globalem Ausmaß sahen, wurden sie durch die Anregung von Grmič, sich mit dem Denken von Hans Küng und seiner Vorstellung von einem Weltethos zu befassen, auf einen anderen Weg der Reflexion geführt. Die Globalisierung als solche macht nur Sinn, wenn sie mit einer Ethisierung der Welt einhergeht. Sie rempelt den Fanatismus an, der sich in einer anhaltenden Empörung des Einzelnen äußert, die immer dann aufkommt, wenn er mit etwas anderem in

Berührung kommt. Gegen die Politisierung der Welt setzte sie die Ethisierung der Welt mit einem Gefühl der Verantwortung gegenüber den Mitmenschen. In ihren Werken hinterfragt sie zusammen mit Grmič das transzendente menschliche Bedürfnis, das nicht notwendigerweise jenseitig ist, sondern auch immanent sein kann. Transzendenz auf der Ebene der Immanenz. Mit Schopenhauer kommt sie zu dem Schluss, dass die Heiligkeit nicht aus der Reflexion, sondern aus der Natur des Seins an sich, aus seinem innersten Wesen, herrührt. In ihrem Werk zeigt und beleuchtet die Autorin auf interessante Weise die Beziehung zwischen Atheismus und Theismus und die Frage nach der Vereinbarkeit von Atheismus und Unsterblichkeit. Gleichzeitig reflektiert sie darüber, wie man mit dem Leiden im Leben umgehen kann. Wie man es aufhalten kann. Durch die Gedanken von Grmič erkannte sie, dass er auch denjenigen Menschen Anerkennung zollt, die sich selbst als Atheisten bezeichnen, deren ethische Haltung gegenüber ihren Mitmenschen aber nach den Maßstäben des Evangeliums immer noch religiös ist. Cvetka Hedžet Tóth verband ihr Denken und die Ideen, die sie bei einem so tiefgründigen Denker wie Vekoslav Grmič wahrnahm, mit den Philosophen, die sie in ihrem Leben studiert und erforscht hatte: Arthur Schopenhauer, Georg Simmel, Friedrich Nietzsche, Max Horkheimer, Paul Tillich, Theodor W. Adorno, Hans Küng. Ihr Wunsch, der ihr in gewisser Weise von Vekoslav Grmič ans Herz gelegt wurde, war sicherlich die Ethisierung der Welt.

Kaj si dolgujejo predniki, mi in zanamci?

Rudi Rizman*

Potrjeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 17.035.1

Rudi Rizman: Kaj si dolgujejo predniki, mi in zanamci? Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 228–244

Prispevek se navezuje na moje zadnje srečanje z dr. Vekoslavom Grmičem, ki se je vrtele okoli vprašanja, kaj današnje generacije dolgujejo prednikom in zanamcem. Ključni koncept tega spraševanja se osredotoča na afektivni altruizem, ki nalaga odgovornost vsakokratnih generacij, da svoje moralne in družbene izbire rekalibrirajo z namenom, da služijo dobrobiti tako sedanjih kot tudi prihodnjih generacij. V tem smislu bi se morali znanstveni in politični akterji prizadevati, da namesto nedemokratskim in avtoritarnim distopijam dajo prednost do ljudi in družb prijaznim utopijam.

Ključne besede: efektivni altruizem, predniki in zanamci, prihodnost človeštva, umetna inteligenca, moralne vrednote, utopija in distopija.

1.01 Original Scientific Article
UDC 17.035.1

Rudi Rizman: What do our ancestors, we, and our descendants owe each other? Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 228–244

This article refers to the last meeting I had with Dr. Vekoslav Grmič, which dealt with the question of what today's generations owe to their ancestors and descendants. The key concept of this questioning focuses on affective altruism, which imposes a responsibility on each generation to recalibrate their moral and social choices in order to serve the well-being of both present and future generations. In this sense, scientific and

---

* zaslužni profesor ddr. Rudi Rizman, Univerza v Ljubljani

political decision-makers should strive to favour people- and society-friendly utopias over undemocratic and authoritarian dystopias.

Keywords: effective altruism, ancestors and descendants, future of humanity, artificial intelligence, moral values, utopia and dystopia.

'When the present has given up on the future, we must listen for the relics of the future in the unactivated potentials of the past.'

(Mark Fisher, *Postcapitalist desire*, 2021)

Prodorno misel Nobelove nagrajenske Olge Tokarczuk, da živimo v času, ko nimamo izdelane naracije in niti ne jezika, metafore ali točke zrenja za prihodnost, lahko mirno razširimo na nezadostno razumevanja brezčasnih sovisnosti, nanašajočih se na naše prednike, danes živeče generacije in nena-zadnje – na zanamce. Drugače povedano, na eni strani, kako nezadosten je naš ali bo njihov uvid v enako brezčasen pretok materialnih in nematerialnih energij med njimi, in na drugi bolj konkretno, koliko in kaj si med seboj dol-gujejo živeče in (še) ne živeče generacije.

Med njimi izpostavimo samo do planeta uničujoče obnašanje visoko ogljčno zasvojene industrijske 'civilizacije' ali prav zaradi tega moralni agno-sticizem oz. neodgovornost sedaj živečih generacij do prihodnjih – zanamcev. Obstaja namreč realna nevarnost, da lahko ekološki in nuklearni Armagedon ogrozita življenje prihodnjih generacij na našem planetu. Vedno bolj pogosto namreč pričakovanja o neskončni prihodnosti človeštva zamenjujejo mračne napovedi o koncu človeške vrste. Ta bi se začela kot dejansko prva resnična svetovna vojna. V tem smislu moramo dati prav filozofu Williamu MacAskil-lu (2022) z Inštituta za globalne prioritete na Oxfordu, ki v knjigi z naslovom *What We Owe the Future: A Million-Year View* zagovarja 'efektivni altruizem' (effective altruism), torej dolg vsake generacije do prihodnjih, da povečuje količino dobrega v svetu.

OSVOBAJANJE (OD) ZGODOVINE

Prav tako lahko pritrdimo tudi referenčnemu mislecu svetovne zgodovine Yuvalu Noahu Harariju (2022), da se zgodovine ni treba samo spominjati, temveč se mora vsakokratna generacija od nje tudi osvobajati. Prvi korak, ki ga je treba pri tem narediti, je, da si odrasli po zgledu otrok postavijo vprašanje 'zakaj'. Zakaj vojne, ki se zdijo odraslim samoumevne? Zakaj se pri poučevanju o temnih straneh zgodovine ne omenja tega, da so ljudje živeli oz. 'znajo' živeti tudi v miru in se namesto tega otroke paralizira s strahom,

kakšno je mesto človeka v naravi in kakšno vlogo igrata pri tem denar in arbitrarna politična ali ekonomska moč itd.?

MacAskill je svoj 'efektivni altruizem' nadgradil s konceptom 'dolgoročnosti' (longtermism) kot gibanja, ki mora naše moralne in družbene izbire rekalibrirati z namenom, da bi te vključevale tudi dobrobit za prihodnje generacije, torej postaviti se tudi v vlogo zanamcev. Koncept 'dolgoročnosti' temelji na ideji o ključni moralni prioriteti današnjega časa, da mora prizadevanje človeške skupnosti opolnomočiti bolj prijazno prihodnosti. Ni dovolj, če zasledujemo samo dobrobit/koristi naših neposrednih potomk in potomcev, (prav)vnučinj in (pra)vnukov, temveč tudi preko njih, kar pomeni odgovornost oz. moralno obligacijo do stotin milijonov ljudi, ki bodo živeli v prihodnosti. Še prej pa tudi odgovornost do osem milijard danes živečih prebivalcev planeta, kar predstavlja 15 odstotkov od vseh, ki so živeli doslej.

Tako kot sta ti dve nenadomestljivi za usodo ljudi na kateremkoli koncu sveta, bi morali isti načeli odgovornosti in obligacije veljati tudi za časovno oddaljene, t. j. še nerojene prebivalce našega planeta, katerih prihodnja življenja morajo prav tako šteti, torej tako prostorsko kot (trans)časovno. Družbene in moralne izbire trenutno živečih generacij, na katere prisegamo danes, ne bodo imele posledic samo za njih, temveč tudi za prihodnje. Za nobeno od njih ni ne družbeno in ne moralno sprejemljivo, da bi jim odrek(a)li srečo ali pa jih prepuščali trpljenju.

TIRANIJA SEDANJIH GENERACIJ NAD PRIHODNJIMI

Tudi prihodnji člani človeške skupnosti, ki bodo nekoč živeli, predstavljajo ljudi; delili delili podobna upanja, veselje in trpljenje kot današnji. Ta 'tiha večina' je v bistvu kolateralna žrtev tega, da dajejo družbe in politike prednost sedanosti na račun prihodnosti. Čeprav jim ni mogoče podeliti realne politične moči, pa lahko tiranijo sedanjih generacij nad prihodnjimi zmanjšamo tako, da ustvarjamo svet, ki bo upošteval potrebe zadnjih, torej da jim zapustimo družbeno in sonaravno prijazen planet. Pri tem pa se bo še prej potrebno osvoboditi od prevladujoče napake, da se več pogovarjamo in razmišljamo o tem, kaj smo podedovali od preteklosti, manj ali sploh ne pa o tem, kaj bomo zapustili prihodnosti, natančneje prihodnjim generacijam. Michael Jordan (2022) opaža pri tem glavno težavo v tem, da je prihodnost človeštva na našem planetu v tolikšni meri negotova, da znanost, vlade in verstva ne morejo ponuditi tiste gotovosti, ki se običajno pričakuje od njih.

Kaj bomo (pre)pustili prihodnjim rodovom, pa je seveda veliko in (še) neodgovorjeno vprašanje. Pri roki so nam, na primer, (tehnološka) orodja, s katerimi bi lahko človeštvo naredilo velike progresivne korake, primerljive s

tistimi v zadnjih tristo letih, ko se je življenjska doba ljudi od začetnih štirideset let povečala na več kot sedemdeset in ko je 80 odstotkov ljudi živelo v skrajni revščini, ki se je do danes zmanjšala na okoli deset odstotkov. Dolgo pot napredka ponazarja tudi, da ženske v preteklosti niso mogle obiskovati univerz in da ni nihče poznal demokracije, v kateri živi danes skoraj pol sveta. Vsi ti podatki, ki jih navaja MacAskill, še zdaleč ne zanikajo tega, da se svet še vedno sooča z velikimi problemi in predvsem z nepotrebnim trpljenjem ljudi.

Sodobne sofisticirane komunikacijske tehnologije omogočajo za razliko od prejšnjih časov instantno pridobivanje in poznavanje informacij ter z njimi vednost ne glede na razdalje. Vendar imamo tudi v tem primeru problem s paradoksom njihove potencialno ambivalentne uporabe, kot to dokazuje primer bodisi človeštvu prijazne (elektrika, v medicini ali drugod) ali uničevalne (vojne) uporabe atomske energije. V tej zvezi pa se pojavljajo še drugi in bolj kompleksni problemi. Na primer, kam lahko družbe pelje neregulirana umetna inteligenca in sedanje moralne vrednote, ki sem nam zdijo tako samoumevne, kot je bila nekoč trgovina s sužnji.

PRILOŽNOST ZA TOTALITARNO DISTOPIJO

Lahko verjamemo, da bodo prihodnje generacije, če bodo sploh dobile to priložnost, v zvezi z uporabo umetne inteligence bolj pametne in preudarne, kot je to s sedanjimi? Predvsem pa, da bodo prihodnje, bolj kot minule in sedanje generacije, pripravljene žrtvovati sedanje ugodje v dolgotrajno dobro prihodnjih? Tačas je predvsem važno, ali bo tega zmožna sedanja generacija in s tem uveljavila dragoceno družbeno in moralno vrednoto, ki bo 'zavezovala' tudi zanamce. Ravno v zvezi z razvijanjem naprednih sistemov umetne inteligence je ključno, da se znanstveni in politični odločevalci dokopljejo do spoznanj o njeni družbeni uporabi, ki bo služila vsemu človeštvu, namesto da bi mu škodila in ga pognala v novo sužnost. Problem je mogoče strniti v vprašanje, ali bo 'zmagala' družbi prijazna (nova) utopija ali njej nenaklonjena in nadrejena totalitarna distopija.

Dobre ali slabe, tudi katastrofalne posledice tega, katero pot bomo izbrali, ne bodo prizadele sedanjih generacij, temveč še bolj trajno prihodnje. Človeštvo se je v moderni dobi znašlo na točki, ko lahko pogubi samega sebe in za daljši čas, tudi sto tisoče let, zaustavi njegovo nadaljevanje, t. j. civilizacijo, ki si zaradi tega ne bi zaslužila tega imena, in se oropa za svojo prihodnost ter zanamce, ki zaradi napačnih odločitev današnjih generacij niti ne utegnejo živeti (Kieran Setiya, 2022). Pisma, ki jih bodo pisali živeči zanamcem, ne bi na ta način nikoli prišla do njihovih naslovnikov.

Avstralski moralni filozof Toby Ord (2020) je v knjigi z naslovom *The Precipice: Existential Risk and the Future of Humanity* podrobno predstavil eksistencialne grožnje za obstoj človeštva in civilizacije, ki jima grozi najmanj devet tisoč atomskih glav; nadalje, 'dosežki' na področju biotehnologije, ki napovedujejo še večjo destruktivno moč od atomskega orožja, poleg tega pa še virusni inženiring (biološka orožja) v laboratorijih, ki so še dosti bolj smrtonosni od naravnih, in neregulirana umetna inteligenca. Ti bi lahko povzročili smrt milijard ljudi in zaradi njih bi se moralo človeštvo za trajno posloviti od svoje prihodnosti.

BIOTEHNOLOŠKE GROŽNJE ZA OBSTOJ ČLOVEŠTVA

Ob tem je treba spomniti, da je za razliko od nuklearnega orožja, s katerim z devetdesetimi odstotki razpolagata dve državi, v svetu še na tisoče bioloških laboratorijev, ki eksperimentirajo z najbolj nevarnimi patogeni na svetu (!), med drugim tudi reproducirajo bakterije in viruse. Spodbudno je sicer, da je bila leta 1997 sprejeta *Konvencija o kemičnem orožju* (CWC), ki prepoveduje razvoj, proizvodnjo, kopičenje in uporabo kemičnega orožja in zahteva njegovo uničenje; njej se je do marca 2021 pridružilo 193 držav pogodbenic. Glede na veliko tveganje tega orožja za človeštvo je škandalozno, da ta najbolj pomemben sporazum o nadzoru orožja v tem stoletju ne vključuje nobenega nadzornega mehanizma (!).

Med najbolj znane in doslej uporabljene bojne strupe se uvrščajo dušljivci (klor in fosgen), mehurjevci (iperit, luizit, fosgen oksim), živčni strupi (sarin, soman, tamun, VX) in drugi. Vojaški strokovnjaki si ne delajo utvare, da nekatere vojske, predvsem v največjih državah sveta, hranijo na skrivnih mestih številne vrste kemičnega orožja za 'izjemne in nujne' primere. Vojne praviloma in ne glede na mednarodne (vojne in druge) konvencije 'opravičujejo' uporabo tudi najbolj nizkotnih in ubijalskih sredstev, med katera se seveda uvrščajo tudi kemična.

Možno uporabo kemičnega orožja v primeru trenutne vojne v Ukrajini omenja zaslužni profesor za mirovne študije na Univerzi Bradford Paul Rogers (2022). To, da je Vladimir Putin 'napovedal' njegovo uporabo z ukrajinske strani, je po Rogersu poskus, da preusmeri pozornost od tega, da bi ga Rusija uporabila samo v primeru, ko bi še naprej izgubljal vojno in bi Putin z njo tvegala tudi svojo politično smrt. Spomnimo, da je Rusija, ki se je vojaško angažirala na strani sirskega diktatorja Basarja al Asada, mižala pred uporabo tega orožja med sirske državljansko vojno.

To orožje je že pred njim leta 1988 uporabil iraški diktator Sadam Husein, ko so njegova letala in artilerija metala na prebivalce kurdskega mesta Halabja

bombe in granate, ki so vsebovale živčni bojni plin sarin in iperit, ki sta namenjena množičnemu povzročanju smrti. V omenjenem mestu je Husein v petnajstih minutah usmrtil najmanj pet tisoč nedolžnih ljudi, povečini žensk in otrok. Več mednarodnih konvencij prepoveduje uporabo kemičnega orožja v vojnih spopadih. Ob tem, ko je bil uporabljen prvič po prvi svetovni vojni, se mednarodna skupnost ni posebej zganila; tudi ne v Združenih državah Amerike, ki so Irak takrat obravnavale kot svojega zaveznika v njegovi vojni z Iranom.

ALI LAHKO ČLOVEŠTVO PREŽIVI TEHNOLOGIJO?

Čeprav je možnost, da bi šel po podobni poti tudi Putin majhna, tega vseeno ni mogoče povsem izključiti, kot to dokazuje primer uporabe živčnega strupa novičuk na ruskem disidentu Alekseju Navalnem v Salisburyju v veliki Britaniji in druge napovedi, da bi ga lahko ruska vojska uporabila v Ukrajini v različnih kletah oz. podzemnih zakloniščih, bunkerjih in celo podzemnih postajah, torej na mestih, kjer se med spopadi povečini zadržuje civilno prebivalstvo. To, da ruska vojska ne izvzema civilnega prebivalstva iz 'legitimnih' vojaških ciljev dokazujejo ne nazadnje tudi njeni napadi na električno omrežje v Ukrajini, še pred tem pa na bolnišnice, šole, kulturne ustanove itd., poleg ponavljajočih se Putinovih groženj z atomsko bombo.

Če bo svet še naprej šel po taki poti, bo eksistencialno ogrožal ne le sedanjih temveč tudi prihodnje, še nerojene generacije. James Bridle (2018) vidi glavni problem v tem, da se z naraščajočo tehnološko kompleksnostjo istočasno zmanjšuje njegovo razumevanje. Ta trend poganja prevladujoče prepričanje, da sta obstoj naše civilizacije in napredek družb prvenstveno odvisna od računalniško reguliranih in proizvedenih podatkov in informacij. V resnici se danes izgublamo v morju informacij, ki se jih polaščajo in instrumentalizirajo različni fundamentalizmi, poenostavljene naracije, konspirativne teorije in politike alternativnih dejstev. Varljiva dostopnost do neskončnega števila informacij, v katerih se praktično izgublajo kompetence našega razumevanja, dobro izkoriščajo vladajoče elite, ki lahko tako še naprej in neovirano zasledujejo svoje plenilske interese.

Koliko ljudi še sploh razume delovanje kompleksnih finančnih sistemov in prav tako zapletene in interesno vodene algoritme, umetno inteligenco in v bistvu netransparentno (skrivnostno) in od velikanske večine ljudi odtujeno delovanje države? Nad nekoč za ljudi in svet obetajočimi sanjami o krasni prihodnosti, ki jo je napovedovala porajajoča se informacijska tehnologija, se že zgrinjajo temni oblaki, ki najavljajo prihod novega mračnega srednjega veka. Kako to, da se pred to nevarnostjo ni svet zganil že prej, če spomnimo, da je

vplivna ameriška revija *Fortune magazine* že leta 1955 objavila članek z naslovom 'Ali lahko preživimo tehnologijo'? Klice takega sveta so bile posejane že nekaj desetletij pred tem in njihov oče ni nihče drug kot oče neoliberalizma Friedrich Hayek, ki je po Briddlovih besedah v knjigi *Pot v hlapčevstvo* (1944) vse sociološke pojave in forme kolektivizma obsodil za totalitarne in odpri pot tržno neoviranemu in darvinistično motiviranemu posamezniku, ki je stare tiranije nadomestil z novo, ogrnjeno v plašč tržnega fundamentalizma.

'NUKLEARNI MIR'

Kot piše Yuval Noah Harari (2018), s tem, ko je 'supermarket' po letu 1989 porazil 'gulag' oz. kapitalizem komunizem, še zdaleč ni nastopil Fukuyamov 'konec zgodovine'. Kot vedno je zgodovina tudi tokrat presenetila in še naprej preseneča. Ključna je pri tem vloga internetne revolucije, pri kateri so nanjo bistveno bolj vplivali (informacijski) inženirji kot pa politične stranke ali ideologije. Sploh je vprašanje, ali bodo lahko politični sistemi ta duh, ko je enkrat ušel iz steklenice, še kdaj obvladali. Po Hararijevih besedah je bil človek vedno boljši pri izumljanju stvari kot pa pri njihovi razumni in neškodljivi uporabi.

Še posebej pri biotehnični in informacijski revoluciji se je treba zavedati, da inženirji, podjetniki in znanstveniki, ki praktično razen samega sebe ne predstavljajo nobene druge legitimne družbene skupnosti, slabo poznajo, kakšne politične posledice prinašajo njihova dejanja in stvaritve. Obe revoluciji bosta omogočali upravljanje s človekovimi možgani in podaljševali življenje ljudi, vendar zopet ne bomo vedeli za kakšno ceno. Prav tako bosta omogočili preoblikovanje in upravljanje s celotnim svetom okoli nas, ne da bi deležniki razumeli kompleksnost globalne ekonomije.

O teh tehnoloških posegih v naravo in družbo ne boste tudi ničesar zvedeli v predstavljenih političnih agendah, čeprav bodo enormno vplivali na življenja današnjih in prihodnjih generacij. Vse to so razlogi, kot piše Justin Smith (2022), da so ugasnila začetna pozitivna utopična pričakovanja, povezana z informacijsko tehnologijo in posebej internetom, kot to danes razkrivajo brutalna realnost družbenih medijev, njihova globalna in profitom podrejena informacijska ekonomija in odvrtačevalna (attention-destroying) narava omrežne tehnologije

Ravno vojna v Ukrajini, tako kot sicer tudi druge vojne nuklearno oborožene države – ZDA, je po prepričanju Franziske Stärk in Ulricha Kühna (2022) dober primer uveljavljanja globalnega nuklearnega reda, ki z atomskim zastraševanjem in deklarirano politiko neširjenja tega orožja ter z nikoli resno mišljenimi predlogi za njegovo odpravo dokazuje, kako je ta v resnici

nepravičen. Kako kratkovidna oz. distopična je politika atomskega zastraševanja, dokazujejo analize mednarodnih teoretikov, ki ne verjamejo, da bi lahko ta na dolgi rok vzdržala. Utegnila bi trajati morda nekaj več kot sto ali več let, medtem ko bi se morali po atomski vojni preživeli nečloveško spopadati še naslednje tisoče let. V preteklosti so se v ZDA in Natu prosto po Orwellu pogosto sklicevali na to, da zagotavlja atomsko orožje nepogrešljivo vlogo pri ohranjanju mira, kar so nekateri eminentni raziskovalci mednarodnih odnosov (med npr. ameriški politolog Kenneth Waltz) paradoksalno poimenovali z 'nuklearnim mirom'.

MOČ NADREJENA VESTI IN SLABOTNEJŠIM

Stärk in Kühn ugotavljata, da pri tem ne gre samo za nepravično 'distribucijo mira', temveč tudi za dolgoročne negativne učinke, ki bodo tlakovali pot enako nepravični prihodnosti in bodo nepoštene do prihodnjih generacij. Po ugotovitvah atomskih znanstvenikov smo z normalizacijo politične retorike o možni uporabi atomskega orožja v vojni (danes ruski v Ukrajini, v preteklosti ameriški na Japonskem, pozneje tudi o njeni možni uporabi med korejsko vojno) že blizu morebitni uporabi taktičnega atomskega orožja, ki pa bi se lahko nadaljevala s še mnogo bolj uničujočo strateško.

V vsakem primeru bi to prineslo milijonske in tudi milijardne žrtve za globalno prebivalstvo, dokončno ogrozilo podnebno ravnovesje in pripeljalo do množične lakote, da 'kolateralnih' posledic za prihodnje generacije niti posebej ne omenjamo. Vsekakor je preveč cenena iluzija, da bi se nuklearna zima in druge rušilne posledice atomske vojne zaustavile pred mejami držav, ki so jo začele, ali da bi jih pred njo rešila njihova podzemna zaklonišča. Podobno iluzijo predstavlja tudi upanje kot strategija, da se kaj takega sploh ne more zgoditi. Podobna upanja pred prvo svetovno vojno so razgalile nekatere zgodovinske študije o njej, ki pripovedujejo o tem, kako so protagonisti te vojne spominjali na 'mesečnike', ki so milijone ljudi pogнали v smrt.

Z nuklearno 'nepravičnostjo' oz. z njegovim zastraševanjem so teoretiki (zagovorniki) hladne vojne načrtno prenašali na manjše države, ki so nosile posledice tega nuklearnega (ne)reda, zgrajenega na hierarhično podrejenih sferah (ne)zagotavljanja varnosti. O vrtočlavi človeški ceni tega reda pričajo vojne v Vietnamu, Afganistanu, Nikaragvi, Koreji, Angoli in danes v Ukrajini. Jedrsko zastraševanje je sicer zagotavljajo mir in stabilnost obema jedrskima velesilama, računa za mir pa sta obe velesili izstavila šibkejšim državam v skladu s starim načelom starega Tukidida, do katerega se je ta dokopal med pisanjem o peloponeških vojnah, o tem, kako je moč nadrejena vesti in slabotnejšim.

USODA ZANAMCEV V ROKAH SEDANJIH GENERACIJ

Če doživi, sodeč po fosilnih ostankih, povprečna vrsta sesalcev milijon let, ostaja človeštvu še nadaljnjih sedemsto tisoč let in v primeru, da bi se svetovno prebivalstvo skrčilo na eno samo desetino sedanjega, bi to pomenilo, da bi se v prihodnosti rodilo še deset trilijonov (deset na dvanajsto) človeških bitij. 'Usoda' zanamcev je praktično odvisna od odločitev današnjih (živečih) generacij, ali bodo pred tem preprečile predčasni konec in tragedijo človeške vrste, ki je primerjalno gledano še relativno mlada, in s tem omogočili življenje trilijonom naših zanamcev. Tako upanje pa je danes spričo globalno neobstoječe 'populacijske politike' in ob dejstvu, da dolgoročno načrtovana prihodnost ni deklarirana in kaj šele prioriteta moralna prioriteta v tem času, na trhljih tleh.

Človeštvo bi s tem, kot piše MacAskill, praktično predčasno in za vedno končalo svojo pot. Nekaj bolj razumnih politikov, ki jih žal danes pogrešamo, se je te nevarnosti zavedalo že zelo zgodaj. Britanski državnik Winston Churchill je že leta 1947 (zaman?) opozarjal, da se lahko 'kamena doba in totalna destrukcija (po)vrneta na krilih znanosti in neznansko velikega materialnega bogastva, s katerim razpolaga človeštvo'. Podobno bojazen je samo nekaj let pozneje izrazil ameriški predsednik Dwight Eisenhower med svojim inavguralnim govorom, da 'nam lahko znanost kot zadnje darilo prinese moč, s katero bo mogoče izbrisati človeško vrsto na našem planetu'.

Za obema državnikoma niso zaostajali v znanosti. Lord Martin Rees, bivši predsednik britanske Kraljevske družbe, je leta 2003 pisal, da niso možnosti za preživetje človeštva nič večje od razmerja 50 proti 50. Ameriški politolog s Harvarda Bear Braumoeller je predvsem izpostavil nevarnost svetovnih izbuchov vojn, ki so posledica 'zakona moči', pri čemer je opozoril na pogost pojav, ko se po obdobju relativnega miru vojna ponovno pojavi v še hujši inkarnaciji. Braumoeller verjame, da je velika verjetnost, da bo prišlo do izbruha naslednje vojne, in to še v času naših življenj, ki bo po število človeških žrtev in materialnem uničenju še dosti hujša od zadnje svetovne vojne. Računalniški izračuni so pokazali, da bi moralo 'daljše obdobje miru' po drugi svetovni vojni trajati najmanj sto let, da bi bilo mogoče govoriti o dokončnem zatonu vojn na svetu.

Človeštvo se je znašlo v najbolj kritičnem trenutku svoje zgodovine s tem, ko je v dvajsetem stoletju razvilo sredstva, ki lahko pripeljejo na eni strani do njegovega samomora, na drugi pa ni razvilo odgovarjajoče moralne varovalke, s katerimi bi se lahko zaščitilo pred post-apokaliptičnim scenarijem iz filma *Nori Maks*. Ključni problem je v tem, da človeštvo iz dneva v dan povečuje svojo tehnološko (materialno) moč in si neomejeno podreja (izkorišča) naravo, medtem ko pri tem njegovi samozavest, samorefleksija in razum

kritično zaostajajo. Kako se bo človeštvo na to odzvalo, je po Ordu najbolj kritična odločitev v tem času. V osnovi gre za vprašanje, kako zagotoviti obstoj človeške vrste, ne da bi to ogrozilo dobre strani tehnološkega napredka.

‘TEHNOLOŠKA RULETA’

Za zdaj so obeti, da bo človeštvo naredilo potrebne korake, da se zavaruje pred Armagedonom, majhni; prej smo priča povečevanju tveganj na tem področju. Danes smo, kot piše politični teoretik na Kraljevem kolidžu v Cambridgeu John Dunn (2022), v zgodovinsko doslej nevidenem trenutku, ko države razpolagajo z rušilnimi sredstvi, zaradi katerih se lahko človeštvo poslovli od svojega biološkega in kulturnega nadaljevanja. Edina alternativa človeškemu in materialnemu uničenju je mir kot največja dobrina, ki jo potrebujejo živeči, največkrat tisti, ki jim ta tačas, Ukrajincem, predsednik agresorske države odreka, da obstajajo kot narod in država.

Moralni filozof Ord napoveduje možnost eksistencialne katastrofe človeštva v naslednjem stoletju v razmerju ena proti šest, kar približno odgovarja ‘ruski ruleti’, medtem ko je Richard Danzig, nekdanji ameriški sekretar za mornarico, pri tem uporabil metaforo ‘tehnološke rulete’. Tudi več drugih (atomskih) strokovnjakov napoveduje najmanj dvajsetodstotno verjetnost tretje jedrske svetovne vojne do leta 2070, ki bi zadala civilizaciji tak usodni udarec, od katerega si ta ne bi več opomogla. V vsakem primeru gre pri tem za človeštvo nesprijemljiva tveganja, ki terjajo novo razumevanje naše dobe in preobrat od dosedanje miselne paradigme, kako gledamo na svet, na zgodovino in na vlogo človeka (človeštva) v njej. Razumljivo pa je, kot je zbadljivo pripomnil pokojni ameriški astronom Carl Sagan, da teh katastrofalnih teorij ni mogoče eksperimentalno preveriti in tako potrditi njihove znanstvene validnosti.

Ko je Freeman Dyson (1998) pred slabimi petindvajsetimi leti v *Zamišljenih svetovih* pisal o človeški kolonizaciji vesolja in o novi človeški vrsti, ki ga bo naselila, še ni mogel vedeti, da bosta tehnološko vlogo v tem pogledu pozneje prevzela internet oz. informacijska (digitalna) tehnologija. Vseeno pa je napovedal, da bo že kmalu prišlo do bolj robustne interakcije tehnologije z družbenimi procesi. Tako kot pred njim filozof znanosti Thomas Kuhn, se je zavedal, da nas čaka nova konceptualna revolucija, pri čemer pa je bil za razliko od njega prepričan, da bodo do znanstvene revolucije pripeljala sofisticirana tehnološka orodja. Znanstveno revolucijo po Dysonu sestavljata dve fazi, in sicer ‘tolstojevsko’ in ‘napoleonska’; za *prvo* sta značilna ‘ustvarjalni kaos in svoboda’, medtem ko se druga dogaja pod nadzorom ‘rigidne organiziranosti in discipline’.

ALGORITMI UMETNE INTELIGENCE REPRODUCIRAJO STARE VZORCE REPRESIJE

Z opiranjem na ta dva koncepta je Erik J. Larson (2022) raziskoval, kje je v tem pogledu znanstvena revolucija danes. Še leta 2000, torej v 'tolstojevski fazi', so ljudje divje eksperimentirali z alternativnimi zamislimi o tehnologijah v poslovnem in medijskem svetu, vzemimo samo primere 'silicijske doline' in 'garažnih' start-upov', ki so dominirali kmalu zatem zahvaljujoč informacijskim tehnologijam. Znanost in tehnologija sta danes že nekaj časa v 'napoleonski' fazi. Silicijska dolina se tačas predstavlja kot ogromen transnacionalni tehnološki kompleks, ki obrača milijarde; enako to velja za družbena omrežja, od Googla in Facebooka do Instagrama in Twitterja ter ne nazadnje tudi na področju naravoslovnih znanosti, na primer v fiziki, ki lahko računa na milijardne vsote, kot to dokazuje najmanj 17 kilometrov dolg pospeševalnik delcev pri CERN-u.

Od prejšnjih napovedi in obljub 'tolstojevske' faze o nastopu 'zlate dobe', ki je napovedovala gospodarsko rast, polno zaposlenost, robustno ekonomijo in razcvet demokracije, je ostalo bore malo, medtem ko so enormno porasli dobički korporacij, ki se napajajo iz podatkovno osredotočenega (data-centric) kompleksa, ki je podredil družbo svoji agendi in pretežno finančno motiviranim interesom. Od 'kreativnega kaosa in svobode', kot jo je še pred četrto stoletja opisoval Freeman Dyson, se je praktično uresničila samo napoved, da je tudi ta proces podvržen 'Darwinovemu procesu selekcije'. Razvoj se nasprotno vrača v petdeseta leta v prejšnjem stoletju, ko sta IBM in General Motors predstavljala tisto, kar danes predstavlja svetovno omrežje (World Wide Web).

Larson obžaluje, da današnji algoritmi umetne inteligence reproducirajo stare in skrajne ideološke vzorce, ki so proizvajali lažne novice, spremljali državljane (danes z avtomatiziranimi video kamerami, ki prepoznavao obraze itd.) in med vojnama pobijali ljudi ter uničevali materialne dobrine (danes, na primer, z droni). Po njegovem se današnje mlade generacije še ne zavedajo dovolj, da obstaja alternativa 'napoleonski' uporabi umetne inteligence in digitalni tehnologiji, če noče ta končati kot 'digitalna diktatura'. Na srečo je 21. stoletje še 'mlado' in prihaja za njihovo 'tolstojevsko' fazo šele pravi čas. Da ne gre za iluzorno pričakovanje, priča tak ustvarjalni čas pred nastopom informacijske tehnologije in računalnikov, to je leta 1922, ko sta bili odkriti splošna relativnostna teorija in kvantna mehanika, in to brez milijardne podpore znanosti in podpore velikega biznisa (korporacij), kar pomeni, da lahko računajo zamišljeni in še ne zamišljeni svetovi še vedno na 'tolstojevsko' priložnost.

Na tem mestu si lahko ponovno – tako kot proti koncu svojega življenja pred dobrimi dvesto leti Johann Wolfgang von Goethe – zastavimo vprašanje, v kakšni kondiciji je človeški napredek (Stuart Whatley in Nicholas Agar,

2021). Goethe ni imel o njem nobenih iluzij. V pismu nemškemu pesniku Johannu Petru Eckermannu je zapisal, da postaja sicer človek vedno bolj pameten in bistroumen, vendar zato ne tudi bolj srečen in samozavesten. Na njegovi poti bodo človeštvo vedno spremljali demoni, ki mu bodo nasprotovali in vlekli voz v preteklost. Torej daleč proč od napovedi o večnem in univerzalnem napredku (progresu), ki so mu podlegli zagovorniki industrijske in moderne dobe, med katerimi je posebej izstopal sociološki mislec Auguste Comte s svojim 'zakonom o človeškem progresu', s katerim je pospremil splošni tok razvoja človeštva v prihodnosti.

ZGODOVINA NI SAMA PO SEBI NA STRANI NAPREDKA

Omenjeni epistemološki optimizem je moral navsezadnje vendarle prepustiti mesto bolj realističnim premislekom, npr. Francisa Bacona in Renéja Descartesa, da ni mogoče ničesar jemati kot absolutno dognano, kar je odprlo priložnosti za konceptualne inovacije, kot so 'nevidna roka', 'zvižčnost razuma', materialistična dialektika in sekularno zastavljeni primarni in gonilni vzroki. Od okleščene dogmatične vere v omenjeni 'zakon napredka' se je, če pustimo ob strani skrajno zrelativizirane postmodernistične razlage, na koncu vseeno ohranila razumna vera v veljavnost akumuliranih in napredujočih spoznanj v znanosti in v humanističnem naboru, brez česar bi ostalo človeštvo brez spoznavnega kompasa.

Danes se množijo številne apokaliptične napovedi od ireverzibilnega globalnega segrevanja, kolapsa okolja in atomskega spopada do že omenjenih bio-tehnoloških ter biokemičnih orožij, s katerimi razpolagajo velike države. Kot piše Eirik Hoyert Leivestad (2020), zato ne preseneča, da je bila po podatkih *Wall Street Journala* apokaliptična pesem irskega pesnika in nobelovca W. B. Yeatsa *Drugi prihod* leta 2016 citirana bolj kot kdaj koli prej po letu 1980. Če so se v preteklosti zatekali k političnemu apokalizmu reakcionarni avtorji, bi lahko rekli, da ga danes tematizirajo predvsem avtorji, ki jih skrbi izginjanje demokracije, konec liberalnega reda, vračanje fašizma in uveljavljanje post-resničnostnih naracij, zamaskiranih v alternativna dejstva.

Namesto nostalgije po starih časih, na katere se sklicujejo skrajneži na desnem političnem polu, danes pogrešamo prepričljive intelektualne resurse, preko katerih bi se lahko dokopali do proaktivnih scenarijev, ki bi omogočali globlje vpogled v 'fizionomijo' omenjenih globalnih kolapsov in repertoar orodij za njihovo učinkovito obvladovanje. Ljudje, ki se deklarativno izrekajo za napredek (progres), so vedno znova razočarani, ko se izkaže, da zgodovina ni sama po sebi ali neizogibno na njegovi strani, t. j., da bi peljal družbe k njihovem stalnemu izboljševanju. V tem času in še preden lahko človeška

civilizacija zdrkne v apokaliptični nepovrat, potrebujemo bolj kot kadarkoli prej jasno sociološko in politično diagnostiko stanja, v katerem je človeštvo, s ciljem, da zavaruje njegovo kolikor toliko decentno sedanost in prihodnost. Že sedaj pa ni skrito, da jima v prvi vrsti nasprotujeta neoliberalno ideološko 'utemeljena' marketizacija in brezkompromisno zasledovanje profitov v škodo celotnega družbenega in naravnega habitusa v imenu globalizacije, s katero upravljajo korporacije.

KDO PILOTIRA GLOBALNI TITANIC?

Nouriel Rubini (2022), ki je leta 2008 kot edini na svetu napovedal globalni finančni zlom, zadnji čas ponovno opozarja na več globalnih mega-trendov, ki vodijo k distopični prihodnosti. Tokrat ne gre le za približujoči se totalni ekonomski in finančni zlom ter globalno podnebno krizo, temveč sta pod vprašaj v eksistencialnem smislu postavljena tudi globalni mir in prosperiteta. Za razliko od ekonomske in politične krize leta 1929 tokrat v svetu politike ni mogoče videti obrazov politikov in ekonomskih umov, kot sta bila Roosevelt in Keynes, ki sta takrat v njej prepoznala priložnost za (po)iskanje strateških in dolgoročnih rešitev.

Gre za nadaljevanje politike, ki jo je pred dobrimi tremi desetletji inavgurirala britanska predsednica vlade Margaret Thatcher pod imenom politike brez alternative in politike, ki ne priznava, da bi lahko obstajalo kaj takega, kot je 'družba'. Tako je povsem konsekventno, da šestindvajset (!) najbolj bogatih posameznikov na svetu razpolaga z bogastvom polovice celotnega svetovnega prebivalstva in da se med sto največjih ekonomij na svetu uvršča devetinšestdeset korporacij. Ti ne dolgujejo zahvale samo Thatcherjevi, temveč že dolgo pred njo živčemu naftnemu bogatašu Johnu Rockefellerju, ki je leta 1905 izrekel 'pobožno' misel, da (mu) je 'moč pridobivanja denarja dal ljudem bog'.

Danes politikov takega kova po Roubiniju ni videti na obzorju; njihovo delovanje je danes v največji meri usmerjeno na kratki čas, torej v nadaljnjo generiranje disfunkcionalne politike in geopolitičnih rivalstev, predvsem do naslednjih volitev in v škodo današnjih in prihodnjih generacij. Prihodnosti tako preostaja vloga kolateralne žrtve v bistvu zgrešene in moralno diskreditirane politike, ki pilotira globalni Titanic. Poosebljena 'pilota', ki vodita v globalno krizo, sta povsem transparentna in tudi uradno deklarirana neoliberalna ideologija, ki podarja neomejeno moč trgom, in globalna prevlada velikih korporacij, katerih profitni motivi so v diametralnem nasprotju s humanistično agendo in vodijo namesto decentnega razvoja človeštva v njegov konec.

LITERATURA

- Briddle, James (2018): *New Dark Age: Technology and the End of Future*. London: Verso.
- Dunn, John (2022): Civilizations, barbarity, conquest, legitimacy and crimes of war. *Uro-zine*: 10. oktober.
- Dyson, Freeman (1998): *Imagined Worlds*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Harari, Yuval Noah (2022): *Unstoppable Us: How Humans Took Over the World*. London in New York: Peguin Random House.
- Harari, Yuval Noah (2018): *21 Lessons for the 21st Century*. London: Jonathan Cape.
- Jackson, Michael (2022): Seeking Certainty in Uncertain Times. *Boston Review*, 3 januar.
- Larson, Erik J. (2022): Twenty Five Years After Imagined Worlds, What World Are We living In? Our Suprisingly Napoleonic twenty-first century. *The Hedgehog Review – Critical Reflections on Contemporary Culture*: 26. oktober.
- Leivestad, Hoyer Eirik (2020): When the future becomes unpopular. *Eurozine*, 11. december.
- MacAskill, William (2022): *What We Owe the Future: A Million-Year Perspective*. London: Oneworld Publications.
- O'Mara, Margaret (2022): The World Tech Made: Can Silicon Valley Be Redeemed? *Foreign Affairs*, november/december.
- Ord, Toby (2020): *The Precipice: Existential Risk and the Future of Humanity*. New York: Hachette Books.
- Rogers, Paul (2022): To Vladimir Putin's mind, chemical weapons might just seem a good idea. *Guardian*, 12. marec.
- Rizman, Rudi (2014): Čas /brez/ alternative – Sociološke in politološke refleksije. Znanstvena založba Filozofske fakultete in Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
- Rizman, Rudi (2020): Družba in politika v času retrotopije – Teme iz politične sociologije. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani.
- Roubini, Nouriel (2022): I predicted the 2008 crash – these are the global 'megathreats' I can see now. *Guardian*, 5. november.
- Setiya, Kieran (2022): The New Moral Mathematics. *Boston Review*, 15 avgust.
- Smith, Justin E. H. (2022): *The Internet Is Not What You Think It Is: A History, a Philosophy, a Warning*. Princeton: Princeton University Press.
- Stärk, Franziska in Ulrich Kühn (2022): Nuclear injustice: How Russia's invasion of Ukraine shows the staggering human cost of deterrence. *The Bulletin of Atomic Scientists*, 26. oktober.
- Whatley, Stuart in Nicholas Agar (2021): The Problem of Perishable Progress – And its demand for constant upkeep. *The Hedgehog Review – Critical Reflections on Contemporary Culture*, Summer Issue.

KAJ SI DOLGUJEJO PREDNIKI, MI IN ZANAMCI

Povzetek

Prispevek se, tokrat kot monolog, navezuje na moje zadnje srečanje z dr. Vekoslavom Grmičem, na katerem sva v pogovoru prišla do najinih skupnih prleških korenin in v tem smislu odprla vprašanje o najinem dolgu do prednikov, seveda pa tudi predvsem do zanamcev. Zadnje je v tem času, ko se človeštvo sooča z realno možnostjo ekološkega in nuklearnega Armagedona, še več, s samim preživetjem človeške vrste, toliko bolj pereče. Tu moramo dati prav referenčnemu mislecu svetovne zgodovine Yuvalu Noahu Harariju, da današnje generacije človeške vrste nevedne zgodovine ne smejo enostavno ponavljati, kakor to tačas vidimo na primeru vojne v Ukrajini in drugod po svetu, temveč se morajo od nje tudi osvobajati.

Pri tem nam je lahko v veliko oporo 'efektivni altruizem' v navezavi na koncept 'dolgoročnega gledanja', ki mora naše moralne in družbene izbire rekalibrirati z namenom, da bi te vključevale tudi dobrobit za prihodnje generacije, torej da se je treba postaviti tudi v vlogo zanamcev. Ni dovolj, če zasledujemo samo dobrobit/koristi naših neposrednih potomk in potomcev, (prav)vnukinj in (pra)vnukov, temveč tudi preko njih, kar pomeni odgovornost oz. moralno zavezo do stotin milijonov ljudi, ki bodo živeli v prihodnosti. Še prej pa tudi odgovornost do osem milijard danes živečih prebivalcev planeta, kar predstavlja petnajst odstotkov vseh, ki so živeli doslej. Družbene in moralne izbire trenutno živečih generacij, na katere prisegamo danes, ne bodo imele posledic samo zanje, temveč tudi za prihodnje. Za nobeno od njih ni ne družbeno in ne moralno sprejemljivo, da bi jim odrek(a)li srečo ali pa jih obsodili na trpljenje. Številni misleci opažajo danes glavno težavo v tem, da je prihodnost človeštva na našem planetu v tolikšni meri negotova, da znanost, vlade in verstva ne morejo ali ne znajo ponuditi tiste gotovosti – s tem v zvezi –, ki se običajno pričakuje od njih.

Kaj bomo (pre)puslili prihodnjim rodovom pa je seveda veliko in (še) neodgovorjeno vprašanje. Pri roki so nam, na primer, (tehnološka) orodja, s katerimi bi lahko človeštvo naredilo velike progresivne korake, primerljive s tistimi v zadnjih tristo letih, ko se je življenjska doba ljudi od začetnih štirideset let povečala na več kot sedemdeset in ko je 80 odstotkov ljudi živelo v skrajni revščini, ki se je do danes zmanjšala na okoli deset odstotkov. Sodobne sofisticirane komunikacijske tehnologije za razliko od prejšnjih časov omogočajo instantno pridobivanje in poznavanje informacij ter z njimi vednosti ne glede na razdalje. Toda tudi v tem primeru imamo problem s paradoksom njihove potencialno ambivalentne uporabe, kot to dokazuje primer bodisi človeštvu prijazne (elektrika, v medicini ali drugod) ali uničevalne (vojne) uporabe atomske energije. V tej zvezi se pojavljajo še drugi in bolj kompleksni problemi. Na primer, kam lahko družbe pelje neregulirana umetna inteligenca in sedanje moralne vrednote, ki sem nam zdijo tako samoumevne, kot je bila nekoč trgovina s sužnji. Ravno v zvezi z razvijanjem naprednih sistemov umetne inteligence je ključno, da se znanstveni in politični odločevalci dokopljejo do spoznanj o njeni družbeni uporabi, ki bo služila vsemu človeštvu, namesto da bi mu škodile in ga pognale v novo sužnost. Problem je mogoče strniti v vprašanje, ali bo 'zmagala' družbi prijazna (nova) utopija ali njej nenaklonjena in nadrejena totalitarna distopija?

WHAT DO OUR ANCESTORS, WE, AND OUR DESCENDANTS OWE EACH OTHER?

Summary

In this article, this time in the form of a monologue, I reflect on my recent meeting with Dr. Vekoslav Grmič. We discussed our shared heritage from the Prlekija region and pon-

dered what we owe to our ancestors and, more importantly, to our descendants. With the looming threat of ecological and nuclear disasters, and even the survival of our species at stake, it is crucial that we learn from the lessons of history. Yuval Noah Harari, an eminent historian, warns us that we cannot afford to repeat the same mistakes that have plagued humanity in the past, as we see happening in conflicts such as the war in Ukraine. Instead, we must break free from the shackles of our past and strive for a better future.

This is where 'effective altruism' can be of great help, in relation to the concept of 'long-termism', which needs to recalibrate our moral and social choices to include the well-being of future generations, i.e., to put ourselves in the role of our descendants. It is not enough to only think about the welfare of our immediate descendants, such as our (great) grandchildren, but also those beyond them. We have a responsibility to the hundreds of millions of people who will live in the future, and this requires a moral commitment to put ourselves in the shoes of our descendants. But even more so, a responsibility to the eight billion people living on the planet today, representing fifteen percent of all those who have lived so far. The moral choices we make today will not only impact us but also those who come after us. It is not acceptable to deny them happiness or condemn them to a life of suffering. The social and moral choices of the generations living today will have consequences for the future of humanity on our planet. However, many thinkers believe that the main problem is the uncertainty of the future, which science, governments, and religions are unable to offer certainty on.

The question of what we will leave or pass on to future generations is a huge and still unanswered one. We have at our disposal numerous technological tools that could help humanity make great strides forward, much like the last three centuries, when human life expectancy increased from 40 years to over 70. Moreover, around 80% of people were living in extreme poverty, which has been reduced to around 10% to date. Unlike earlier times, today's sophisticated communication technologies enable us to gather and share information instantly, regardless of distance. However, the potential ambivalent use of this technology presents a paradox, as demonstrated by the example of atomic energy, which can be used for either human-friendly (i.e., electricity, medicine) or destructive (i.e., war) purposes. This context also poses other complex issues that require attention. For example, where unregulated artificial intelligence and the current moral values we take for granted, as the slave trade once did, can lead societies. It is precisely in relation to the development of advanced AI systems that it is crucial for scientific and political decision-makers to come to grips with the lessons of their social application, which will serve all of humanity instead of harming it and driving it into a new slavery. The dilemma can be summed up in the question: will a society-friendly (new) utopia or a society-hostile and superior totalitarian dystopia 'win'?

WAS SCHULDEN UNSERE VORFAHREN, WIR SELBST UND UNSERE NACHKOMMEN EINANDER?

Zusammenfassung

In diesem Artikel, diesmal in Form eines Monologs, beziehe ich mich auf mein letztes Treffen mit Dr. Vekoslav Grmič, bei dem wir im Gespräch auf unsere gemeinsamen Wurzeln aus Prlekija zu sprechen kamen und in diesem Sinne auch die Frage aufwarfen, was wir unseren Vorfahren und natürlich auch unseren Nachkommen schulden. Letzteres ist umso wichtiger in einer Zeit, in der sich die Menschheit mit der realen Möglichkeit eines ökologischen und nuklearen Armageddon konfrontiert sieht, und darüber hinaus mit dem

Überleben der menschlichen Spezies überhaupt. An dieser Stelle sollten wir dem Vordenker der Weltgeschichte, Yuval Noah Harari, Recht geben, dass die heutigen Generationen der menschlichen Spezies nicht einfach eine unwürdige Geschichte wiederholen dürfen, wie wir es derzeit im Fall des Krieges in der Ukraine und anderswo auf der Welt sehen, sondern sich auch von ihr befreien müssen.

Hier könnte „effektiver Altruismus“ eine große Hilfe sein, und zwar im Zusammenhang mit dem Konzept des „Langfristigen“, um unsere moralischen und sozialen Entscheidungen neu zu kalibrieren, um das Wohlergehen künftiger Generationen einzubeziehen, d.h. uns in die Rolle der Nachkommenschaft zu versetzen. Es reicht nicht aus, nur das Wohlergehen unserer unmittelbaren Nachkommen, (Ur-)Enkelinnen und (Ur-)Enkel zu verfolgen, sondern auch darüber hinaus, was eine Verantwortung oder moralische Verpflichtung gegenüber den Hunderten von Millionen von Menschen bedeutet, die in Zukunft leben werden. Mehr noch aber eine Verantwortung gegenüber den acht Milliarden Menschen, die heute auf unserem Planeten leben, was fünfzehn Prozent aller Menschen entspricht, die bisher gelebt haben. Die sozialen und moralischen Entscheidungen der heute lebenden Generationen werden nicht nur für sie, sondern auch für die kommenden Generationen Konsequenzen haben. Es ist weder sozial noch moralisch akzeptabel, dass einem von ihnen das Glück verwehrt wird oder sie zum Leiden verurteilt werden. Viele Denker sehen heute das Hauptproblem darin, dass die Zukunft der Menschheit auf unserem Planeten so ungewiss ist, dass die Wissenschaft, die Regierungen und die Religionen nicht in der Lage oder unfähig sind, in dieser Hinsicht die Gewissheit zu geben, die man normalerweise von ihnen erwartet.

Was wir den zukünftigen Generationen hinterlassen bzw. überlassen werden, ist natürlich eine große und (noch) unbeantwortete Frage. Wir verfügen zum Beispiel über die (technologischen) Mittel, mit denen die Menschheit große Fortschritte machen könnte, vergleichbar mit denen der letzten dreihundert Jahre, als die Lebenserwartung der Menschen von anfänglich vierzig auf über siebzig Jahre anstieg und 80 % der Menschen in extremer Armut lebten, was bis heute auf etwa 10 % reduziert wurde. Im Gegensatz zu früher ermöglichen es die hochentwickelten Kommunikationstechnologien von heute, Informationen augenblicklich zu erhalten und damit Wissen über Entfernungen hinweg zu vermitteln. Aber auch hier stellt sich das paradoxe Problem ihrer potentiell ambivalenten Nutzung, wie am Beispiel der entweder menschenfreundlichen (Elektrizität, in der Medizin oder anderswo) oder zerstörerischen (Krieg) Nutzung der Atomenergie deutlich wird. In diesem Zusammenhang gibt es noch weitere und komplexere Probleme. Zum Beispiel, wohin unregulierte künstliche Intelligenz und die heutigen moralischen Werte, die wir für selbstverständlich halten, wie es einst der Sklavenhandel war, die Gesellschaften führen können. Gerade in Bezug auf die Entwicklung fortschrittlicher KI-Systeme ist es für wissenschaftliche und politische Entscheidungsträger von entscheidender Bedeutung, sich mit den Lehren ihrer gesellschaftlichen Anwendung auseinanderzusetzen, die der gesamten Menschheit dienen, anstatt ihr zu schaden und sie in eine neue Sklaverei zu treiben. Das Problem lässt sich in der Frage auf den Punkt bringen: Wird eine gesellschaftsfreundliche (neue) Utopie oder eine gesellschaftsfeindliche und übermächtige totalitäre Dystopie 'gewinnen'?

Z A P I S I – N O T E S

Grmičevo leto

Razglasitev **Grmičevega leta** spada v sklop obeležb obletnic **Jürjevških Atencev**, ki jih občina Sveti Jurij ob Ščavnici pripravlja ob njihovih pomembnih življenjskih obletnicah. Lansko leto ob 150-letnici rojstva duhovnika in politika dr. Antona Korošca je bilo razglašeno »Koroščevo leto«, prireditve s simpozijem pa namenjene spominski obeležbi njegove pomembne življenjske obletnice.

Letos pa je **Kulturno društvo za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici**, ki mu predseduje **Franc Čuš**, naslovilo na občinski svet predlog, da se ob 100-letnici rojstva humanista škofa dr. Veslava Grmiča (2023–2005) razglasi »Grmičevo leto«. Predlog je soglasno podprl občinski svet na 2. seji dne 18. 1. 2023. 2. februarja 2023 je župan **Andrej Vrzal** sklical tiskovno konferenco, na kateri so sodelovali **župan**, predsednik Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine **Franc Čuš** in **Srečko Reher**. Na njej je bil predstavljen **Grmičev pomen za slovenski verski in kulturni prostor**, in širše za srednjeevropskega, saj je Grmič sodeloval v številnih osrednjih revijah iz nemško govorečega prostora in predaval po številnih njihovih univerzah.

Po končani tiskovni konferenci je sledil kulturni program, na katerem je dramski igralec **Peter Boštjančič** predstavil Grmičevo duhovno oporoko **Moja duhovna bilanca**, **Aljaž Hecl** pa izvedel glasbeni nastop. Nato je sledila predstavitev zbornika **VEKOSLAV GRMIČ, ŠKOF PRIČEVALEC** (Predstavila sta ga novinar mariborskega radia **Stane Kocutar** in **Srečko Reher**). G. župan **Andrej Vrzal** je otvoril »Grmičevo leto«, g. **Franc Čuš** pa je v imenu pobudnika razglasitve Grmičevega leta predstavil okoliščine, ki so vodile Kulturno društvo za zaščito naravne in kulturne dediščine, da je Občini Sveti Jurij ob Ščavnici podalo pobudo, da leto 2023 razglasi za Grmičevo leto. Predstavil je tudi program aktivnosti in prireditev, s katerimi je bilo obeleženo življenje in delo rojaka in častnega občana Občine Sveti Jurij ob Ščavnici, dr. Vekoslava Grmiča, in **ORGANIZACIJSKI ODBOR PRAZNOVANJA 100-letnice škofa Vekoslava Grmiča**. Sestavljajo ga:

- »**Andrej Vrzel**, župan Občine Sveti Jurij ob Ščavnici,
- **Srečko Reher**, sodelavec dr. Vekoslava Grmiča in poznavalec njegovega dela,
- **Boštjan Ošljaj**, župnik župnije Sveti Jurij ob Ščavnici
- in **Franc Čuš**, predsednik Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici.«

Do osrednje prireditve simpozija Praznovanje 100-letnice rojstva dr. Vekoslava Grmiča sta se zvrstili še naslednji prireditvi:

25. marca 2023 so predstavniki občine skupaj z **g. županom Andrejem Verzelom** in **g. župnikom Boštjanom Ošljajem** ter **Srečkom Reherjem** položili venec na grob škofa V. Grmiča na pokopališču Pobrežje-Maribor.

26. marca 2023 je bila ob 18-letnici smrti Vekoslava Grmiča v župnijski cerkvi pri Sv. Juriju ob Ščavnici spominska maša; darovala sta jo domači župnik g. župnik **Boštjan Ošljaj** in **Srečko Reher**, po maši pa so z g. županom **Andrejem Verzelom** položili cvetje h Grmičevemu spomeniku.

2. junija 2023 se je začel dvodnevni **simpozij Ob 100-letnici rojstva dr. Vekoslava Grmiča** z naslednjim programom:

- Prihod udeležencev.
- Dobrodošlica in pozdravi.
- 1. sklop, na katerem so s svojimi referati sodelovali:
  - **prof. dr. AVGUŠTIN LAH**: Teološki in bivanjski poudarki v nekaterih razpravah Vekoslava Grmiča,
  - **PETER KOVAČIČ PERŠIN**: Aktualnost Grmičeve socialne misli,
  - **dr. FANIKA KRAJNC-VREČKO**: Grmičev dialoški duh v pokoncilskem ekumenizmu,
  - **prof. dr. ALEŠ MAVER**: Vekoslav Grmič in vzhodnoštajerska smer v slovenskem katolištvu,
  - **mag. JANKO BOHAK**: Poskus psihološkega profila Vekoslava Grmiča,
  - **akademik dr. MARKO JESENŠEK**: Slovenski jezik od Slomška do Grmiča,
  - **zaslužni prof. ddr. RUDI RIZMAN**: Kaj si dolgujejo predniki, mi in zanamci,
  - **dr. MARJAN ŽNIDARIČ**: Grmičevi zgodovinski spisi s posebnim poudarkom na NOB,
  - **mag. IGOR ČERNE**: Vekoslav Grmič skozi oči svetovnonazorske ateistke,
  - **MATIJA REMŠE**: Nekaj kratkih prebliskov spomina na škofa Grmiča.

Ob 18. uri je sledila SLAVNOSTNA AKADEMIJA OB 100-LETNICI ROJSTVA DR. VEKOSLAVA GRMIČA, ki je potekala po naslednjem scenariju:

- »Pozdravni nagovor Andreja Vrzela, župana Občine Sveti Jurij ob Ščavnici,
- slavnostni govornik Srečko Reher,
- v kulturnem programu sodelujejo: učenci Osnovne šole Sveti Jurij ob Ščavnici, dijaki Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer, dramski igralec Peter Boštjančič, kulturna društva iz Občine Sveti Jurij ob Ščavnici.«

2. dan simpozija so sledili naslednji referati:

- **SREČKO REHER:** Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu,
- **mag. VLADKA MESARIČ:** Ekumenski dialog z dr. Vekoslavom Grmičem – izkušnja srečanja je (p)ostala popotnica za življenje,
- **dr. VINCENCIJ RAJŠP:** Vekoslav Grmič v vrsti slovenskih duhovnikov, ki so se ukvarjali s slovenskimi protestanti 16. stoletja,
- **ANTON PETELINŠEK:** Medijske podobe škofa Grmiča,
- **TONE PERŠAK:** Tragičnost položaja in delovanja pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča,
- **FRANC ČUŠ:** Kulturno-duhovno okolje, iz katerega je izšel dr. Vekoslav Grmič.

POZDRAVNI NAGOVORI

Nagovor g. župana Andreja Verzela ob začetku simpozija

Danes smo se zbirali v Kocbekovi dvorani našega kulturno-upravnega središča z namenom, da predstavimo in izmenjamo znanje o delu in življenju našega častnega občana dr. Vekoslava Grmiča, naslovnega škofa, ki se je rodil pred 100 leti v Dragotincih.

Teme, ki se jih je v svojem plodnem ustvarjanju dotikal s svojimi razpravami, segajo na socialno, teološko in filozofsko področje našega bivanja. V organizacijskem smislu pa se je dr. Vekoslav Grmič izkazal tudi z vodenjem številnih cerkvenih inštitucij. Sodeloval je tudi v uredniških odborih mnogih revij. Iz vsega tega izhaja dejstvo, da bodo predavatelji na tem simpoziju imeli pred sabo težko nalogo, namreč v teh dveh dneh predstaviti širši slovenski javnosti vso zapuščino in delo dr. Vekoslava Grmiča.

Pomena takšnih srečanj ni mogoče preceniti, saj zagotavljajo forum za izmenjavo idej. Z združevanjem in izkoriščanjem skupnega strokovnega znanja lahko najdemo nove rešitve za kompleksna vprašanja, s katerimi se soočamo danes.

Zahvaljujem se organizacijskemu odboru, članom občinske uprave in vsem, ki so pripomogli k izvedbi simpozija. Brez vaše predanosti in trdega dela to ne bi bilo mogoče. Prav tako bi se rad iz srca zahvalil vsem govornikom in udeležencem, ki so pripotovali od blizu in daleč, da bi danes z nami delili svoje poglede in strokovno znanje o delu in življenju dr. Vekoslava Grmiča. Zdaj pa se skupaj odpravimo na to intelektualno potovanje.

Franc Čuš je pozdravil sodelujoče predavatelje in predstavil časovni potek simpozija ter čas, ki je na voljo posameznemu referentu ter potek razprave.

V imenu organizacijskega odbora simpozija je predavatelje pozdravil **Srečko Reher**:

Spoštovani!

V imenu organizacijske odbora pozdravljam najprej gospoda župana Andreja Vrzela in vas, občinski svetniki, ki ste podprli pobudo prejšnjega župana g. Antona Slane, da se razglasi v vaši občini letošnje leto ob 100-letnici smrti humanista in škofa Vekoslava Grmiča za Grmičevo leto in hkrati tudi vse dejavnosti, ki se bodo dogajale v tem letu. Pozdrav velja tudi g. Francu Čušu, predsedniku Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici, ki je gonilna sila vseh prireditev, in g. župniku Boštjanu Ošlaju za organizacijo spominske maše.

Doslej pa so v Grmičevem letu potekale že naslednje prireditve:

V četrtek, 2. februarja 2023, je g. župan Andrej Verzel uradno razglasil Grmičevo leto v skladu s sklepom, ki ga je sprejel občinski svet občine Sveti Jurij ob Ščavnici ob 100-letnici rojstva rojaka dr. Vekoslava Grmiča. Ob tej priložnosti sta bila tiskovna konferenca in izpeljan kulturni program; predstavljen je bil tudi zbornik Vekoslav Grmič – škof pričevalec.

25. marca so predstavniki občine skupaj z g. županom in g. župnikom položili venec na Grmičev grob na pokopališču Pobrežje-Maribor.

26. marca je bila spominska maša v farni cerkvi, ki sva jo darovala z g. župnikom Boštjanom Ošlajem ob njegovi 18-letnici smrti; z g. županom smo položili tudi cvetje ob Grmičevem spomeniku.

Danes pa začenjamo dvodnevni simpozij z akademijo, zato pozdrav vsem vam petnajstim spoštovanim predavateljem, ki ste se odločili, da s svojimi referati prispevate kamenček v mozaik celovitejše podobe o življenju in delu Vekoslava Grmiča in njegovem pomenu za slovenski verski in kulturni prostor. Danes zvečer ob 18. uri bomo prvi dan simpozija zaključili z akademijo v spomin slavljenca in jo jutri nadaljevali z drugim dnevom simpozija.

Želim vam plodno delo.

Spoštovani: Prejeli ste tudi povzetke referatov predavateljev, v katerem je predstavljen časovni potek simpozija.

V imenu župnije Sveti Jurij ob Ščavnici je predavatelje pozdravil tudi g. župnik **Boštjan Ošljaj**:

Spoštovani, vsi navzoči!

Na začetku vas prav lepo pozdravljam tukaj v domači župniji našega rojaka škofa Vekoslava Grmiča. Zahvaljujem se vam za čas, ki ste ga namenili njegovemu liku in se udeležili simpozija, tako poslušajočim kot tudi vam predavateljem.

Vekoslav Grmič je bil v prvi vrsti najprej duhovnik in škof. V življenju je bil poklican, da oznanja Kristusov evangelij. Mi smo se zbrali, da bi poiskali bistvo njegovega poslanstva tukaj na zemlji. Sam je veliko molil v svojem življenju; večkrat smo ga lahko srečali z rožnim vencem v roki.

Zato vas vabim, da tudi mi začnemo ta simpozij z molitvijo, da bi lažje odkrivali vrednote njegovega življenja. Tisti, ki ne znate moliti, pa vas povabim, da se nam v tišini pridružite, zato skupaj zmolimo molitev Oče naš.

Pozdravni nagovor g. župana Andreja Vrzela na svečani akademiji:

V letošnjem letu obeležujemo stoto obletnico rojstva izjemnega posameznika, našega rojaka in častnega občana naše občine dr. Vekoslava Grmiča. Njegove misli in razprave imajo še danes velik vpliv in pomen v naši družbi. Dr. Vekoslava Grmiča sta odlikovala njegov nepopustljiv duh in neomajna predanost dobremu. Dokazal je, da lahko en sam posameznik oblikuje svet okoli sebe na bolje. Bil je navdih za vse, ki so ga imeli čast spoznati. Njegova prijaznost in empatija nista poznali meja in sta razorožili tudi največje nasprotnike. Vsem je znano njegovo prizadevanje za pravičnost in enakost. Na svoji poti nam je dokazal, da se spremembe začnejo od znotraj in da lahko majhna dejanja sprožijo valovanje, ki odmeva skozi generacije. S svojim zgledom nam je pokazal, da vrednosti osebe ne opredeljujejo nazivi, bogastvo ali status, temveč vpliv, ki ga ima na življenja drugih.

Dr. Vekoslav Grmič – duhovnik, teolog, filozof, profesor in naslovni škof se je rodil 4. junija 1923 v Dragotincih in spada v skupino velikih jürjevških, prleških in slovenskih intelektualcev. V lokalnem prostoru ga postavljamo ob bok Korošču, Kocbeku, Kreftom, Vuku Starogorskemu, Trstenjaku in ostali množici vidnih rojakov, ki so se s svojim delom vpisali v zgodovino slovenskega naroda.

Bil je eden izmed glavnih protagonistov slovenskega povojnega kato-lištva. Njegova prodorna misel ga je kot rdečega škofa za vedno zapisa-la v kolektivni spomin našega naroda. Osemnajst let po njegovi smrti je njegova misel še kako živa in vedno bolj aktualna. To pa predvsem zato, ker je teologija osvoboditve, katere stališča je Grmič apliciral na slovenske razmere, v zadnjem času ponovno pridobila na popularnosti. Zapustil nam je veličasten opus, ki obsega več kot 1200 bibliografskih entot. Za svoje delo je prejel številna priznanja. Tako mu je občina Sveti Jurij ob Ščavnici 20. aprila 2002 podelila naziv častni občan občine Sveti Jurij ob Ščavnici. Leta 2008 smo mu domačini postavili doprnski kip, ki stoji na trgu Videm. Leta 2016 smo v Dragotincih odkrili spominsko ploščo.

Osebo se ga spominjam kot človeka, ki je zelo rad prihajal med nas. Spomini pa segajo v čase, ko sem bil ministrant pri mašah, ki jih je daroval v naši župnijski cerkvi. Posebno svečane so bile tiste maše, ob katerih je po-deljeval zakrament svete birmе. Vedno je znal s svojim značilnim glasom nagovoriti navzoče in jim na srce položiti kakšno izmed svojih številnih misli. Prav tako je še živ spomin na sliko gospoda z baretko na glavi in s črno torbo, ki je počasi šel po Biserjanah proti svoji rojstni hiši v Dragotin-cih. Ustavil sem avto in ga vprašal, ali ga zapeljem do Dragotynec. Odgovor je bil vedno ne, kar je utemeljeval z odgovorom, da se ob hoji sprosti, mrzel zrak, podkrepljen s severnim vetrom pa, da mu zbistri misli. In teh misli je bilo veliko. Ena izmed njih govori o strpnosti in pravi:

»Strpnost pomeni, da sprejemam tudi drugačnega človeka zaradi njegove drugačnosti. Strpnost je lahko popolna takrat, ko sem vesel te drugačnosti in se od te drugačnosti tudi kaj naučim. Drugačnost mi mora biti všeč in se od nje skušam kaj novega naučiti. Strpnost je osnova dialoga. Kjer ni strpnosti, tam ni dialoga.«

Še kako pomenljive in aktualne besede, ki bi morale biti osnovno vodilo v kulturi dialoga aktualne politike in družbenega življenja nasploh.

Na podlagi vsega zapisanega je občinski svet občine Sveti Jurij ob Ščav-nici na pobudo Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici na svoji 2. redni seji soglasno potrdil predlog župana, da se leto 2023 razglasi za Grmičevo leto. S tem dejanjem bomo počastili ter osmislili delo in življenje dr. Vekoslava Grmiča. Prizadevajmo si nadgrajevati njegovo zapuščino. To nam bo pomagalo pri izgradnji sveta, ki bo bolj soču-ten, bolj pravičen in bolj vključujoč. Spomnimo se, da je naš čas na tej zemlji omejen, vendar pa lahko vpliv, ki ga pustimo za seboj, traja večno.

Počastimo njegov spomin ne le z besedami, temveč tudi z dejanji. Skupaj oblikujmo prihodnost, na katero bi bil naš častni občan ponosen.

Govor Srečka Reherja na slavnostni akademiji:

Spoštovani!

Včeraj, 4. junija je minilo sto let, odkar se je rodil v idilični vasici Dragotinci ob vznožju radgonskih goric v občini Sveti Jurij ob Ščavnici majhnemu posestniku na Grmičevi domačiji sedmi otrok: za najstarejšim **Francem, Mimiko, Frančiško, Terezijo, Matildo (umrla je po pol leta) in Ano še Vekoslav – Slavko, kot so ga klicali, in potem Tonček**. Da bi lahko oče preživel družino in izšolal tri sinove, je poleg kmetovanja tudi mizaril: najstarejši **Franc** – salezijanec in dr. teologije – in **Vekoslav** sta se odločila za duhovniški poklic, najmlajši **Tonček** pa za agronoma. Vekoslavu iz **Grmičeve družine je pripadla čast, da se je s svojim delom vpisal v seznam Prleških Atencev kot kritični mislec in evropsko priznan teolog, iskalec resnice in večne Resnice, humanist, pričevalec evangeljskega krščanstva, škof upornik in veliki Slovenec**.

Vsi, ki smo ga poznali, se še vedno spominjamo njegove značilne višine glasu in pokrajinsko obarvanih vokalov, njegove živčnosti pri ubesedovanju, topline, ki je vela iz njegovih besed, in tudi ostrine kritičnosti, ki mu je nikoli ni manjkalo. Njegova govorjena beseda je 21. marca 2005 onemela, ostala pa je za vedno zapisana v njegovem veličastnem knjižnem opusu.

V trenutku praznovanja 100-letnice njegovega rojstva pa pred nas stopa tudi njegova človeška podoba: po naravi je bil kolerik – hitro je vzkipeł in že v naslednjem trenutku mu je bilo žal. Nikomur ni prizanesel s svojo vzkipljivostjo, toda z veliko mero samokontrole je znal takoj odpustiti in se spraviti. Njegova odlika je bila skromnost, ki je mejila že na askezo. Bil je izjemno vesten in discipliniran – človek reda in garač, mislec z jasno izoblikovanimi stališči in z izostrenim socialnim čutom, dosleden in zvest svojemu prepričanju, spoznanjem in načelom ter oster do nasprotnikov znotraj lastnih vrst. Delal je brez odmorov, sameval v svoji sobi, obloženi s knjigami na knjižnih policah, in se umikal v svet premissljevanja in molitve.

V knjigi **Izzivi in odgovori**, ki je izšla ob njegovem zlatomašnem jubileju, je zapisal kratek moto, ki je bil vseskozi vodilo njegovega prizadevanja za doseg najvišjega življenjskega cilja: **»Človek ni samo tisto, kar pač je, temveč še bolj to, kar upa in ljubi.«**

Upanje in ljubezen pa nista bili le stalni temi, ki ju zasledimo v njegovih spisih in govorih, ampak sta postali tudi vodilni usmerjevalki njegovega življenja. Upanje mu je dajalo v težkih življenjskih preizkušnjah moč, da je vzdržal vse pritiske in ljubezen ga je ob neprestanih napadanjih in podtikanjih spodbujala k odpuščanju ter silila k še bolj zavzetemu iskanju resnice in večne Resnice.

Zavest, da resnice ni mogoče dokončno spoznati, Grmiča umešča med vse tiste nemirne iskalce, ki so se zavedali, da na koncu ostaja le še molk, ko

se je treba odpovedati varljivemu občutku o njenem dokončnem spoznanju in se zopet podati na pot iskanja. Enako – meni – bi moralo veljati tudi za institucije: tudi Cerkev se mora zavedati, da je le »na potu« in zato dolžna, da prisluhne in posluša, sprejema in čaka ter išče in odpušča. Nasprotno pa so si slovenski katoliški ideologi jemali pravico do njene popolne posesti, ne da bi bili pripravljene tvegati intelektualni spopad z njim, zato so potuhnjeno ubrali drugo pot: tožarili so ga nunciju v Beograd, prevajali njegove razprave v latinščino in jih pošiljali v Vatikan ter ga s slabšalno nalepko »rdeči škof« poskušali diskvalificirati pred javnostjo.

V 82 letih življenja je Grmič pustil številne odtise svojih stopinj, ki razkrivajo njegovo pastoralno dejavnost in upravne funkcije ter njegovo razmerje do družbene stvarnosti in hkrati omogočajo razumevanje njegove teologije ter njegov odnos do družbene stvarnosti: 17 let je župnikoval na Vrnskem, potem je bil 5 let škofov vikar, 5 let generalni vikar mariborske škofije ter dve leti in pol kapitularni vikar. Potem tiste, ki se nanašajo na njegovo pedagoško delo na Teološki fakulteti v Ljubljani in na Oddelku v Mariboru: več let je bil njen prodekan, 37 let je bil predavatelj dogmatične teologije in teologije dialoga ter predstojnik katedre za sistematično teologijo. Vmes je predaval po številnih evropskih univerzah. Z njegovim pedagoškim delom je povezano tudi delo vzgojitelja: 12 let je ravnateljaval v mariborskem bogoslovju in vzgojil kar nekaj generacij duhovnikov. Slovenski kulturni prostor je zaznamovalo tudi njegovo uredniško delo: 14 let je predsedoval Mohorjevi družbi v Celju. Z domačinom Edvardom Kocbekom in dr. Stankom Cankarjem je leta 1971 ustanovil revijo Znamenje in bil nekaj let njen glavni in odgovorni urednik.

Najbolj usodno je njegovo življenjsko in poklicno pot zaznamoval 27. februar leta 1968, ko ga je papež Pavel VI. v skladu z »vzhodno politiko« svojega predhodnika imenoval za naslovnega škofa ucchitanskega in pomožnega mariborskega škofa, kar je postalo za mladega prodornega in v koncilski duh naravnane profesorja izziv, da prevetri slovensko Cerkev, ki je po 2. vatikanskem koncilu še vedno živela iz odtujitev, ki so v njej dobile svojsko podobo in se razkrivale kot »naše hlapčevstvo /in/ naša ozkost duha, ločitev duhov /ter/ klerikalizem« /pa tudi/ naša povprečnost, pozunanjenost /in/ zakramentalizem /ter/ verska shizofrenija ali naš infantilizem.«

Dvanajst let kasneje se je novi papež Janez Pavel II. odrekel »vzhodni politiki« svojih dveh predhodnikov. V Mariboru je dve leti in pol odlašal z imenovanjem škofa ordinarija. Grmič ni več sodil v njegov koncept odnosa do realnega socializma, kakršnega je poznal z rodne Poljske. Jeseni leta 1980 se je Grmič ob imenovanju dr. Franca Krambergerja za ordinarija odpovedal službama pomožnega škofa in ravnatelja v bogoslovju, ostale funkcije pa so mu jemali eno za drugo in ga skušali čim bolj osamiti. Končno je prišel tudi

trenutek utehe: ob 70-letnici mu je Janez Pavel II. v osebnem pismu priznal, da некоč ni razumel njegovih argumentov.

Kam bo usmerjal svoje raziskovalno delo, je nakazal že leta 1961, ko je napisal za teološko fakulteto neobičajno doktorsko disertacijo **Teološka vsebina strahu v eksistencializmu**. V njej ni več stavil na srednjeveški uradni cerkveni nauk Tomaža Akvinskega, ampak na aktualni eksistencializem, potem na branja Svetega pisma pod novimi vidiki in na sodobne smeri v teologiji, s katerimi bo v teološkem razmisleku motril bivanjske izzive sodobnega človeka, ki ga vse bolj določajo sekularizacija, boj za svobodo, boj za človekove pravice, duh demokracije, partnerstvo, pluralizem, mirovna in ekološka gibanja, mednarodna solidarnost in druge njim nasprotne: individualizem, porajanje terorizma, vse večja oboroževalna tekma, onesnaževanje okolja, zasvojenost s porabništvom in moralna neobčutljivost ter predstave vernih o Bogu, v katerih ni več revolucionarnega naboja iz Jezusovega govora na gori in govora o poslednji sodbi, zlahka pa se udejanjajo v številnih verskih fanatizmi. In končno razkorak med dejanskim življenjem, osebno vernostjo ter pretiranim poudarjanjem tradicije, ki vodi v različne fundamentalizme.

Vse te teme so našle domovanje v njegovi **teologiji zemeljskih resničnosti**. To je v angažirani **antropološko usmerjeni teologiji**, ki v središče postavlja človeka in vzpostavlja dialog na vseh ravneh ter odgovarja na temeljna vprašanja iz konkretne situacije, v kateri se je človek znašel. Na ta vprašanja skuša odgovarjati tudi njegova **socialistična teologija**, ki je postala zelo odmevna v nemškem prostoru in v kateri se razkrivajo ideje novih pokoncilskih teologij: politične, teologije revolucije in upanja, teologije osvoboditve Srednje ter Južne Amerike in teologije, ki izhaja iz njegovega škofovskega gesla **Oznajujte evangelij**, ter **osebnih izkustev** iz mladosti, ko je kritično motril socialne razlike med bogatimi in odrinjenimi na rob. Najbolje je socialno stisko ubesedil v daljšem spominskem utrinku na čas, ko sta z bratom v četrtem letniku stanovala na Koroški cesti v Mariboru: »V tistem letu sem se naučil stradati /.../ večkrat sem stal pred pekarno in jokal, ko sem videl kruh /.../ Okusil /sem tudi/, kako je, če te zebe.« **Zato je prav v socializmu odkrival tisti družbeni sistem, ki je blizu evangeljskim vrednotam, kot so svoboda, enakost, bratstvo, božje kraljestvo na zemlji, ljubezenska služba človeku – prvenstvo biti nad imeti, prizadevanje za novega človeka in novo zemljo ter revolucionarno spreminjanje sveta, upanje in pogum ter pripravljenost na žrtve**. V zadnjih letih pa se je v **ekološki teologiji**, ki jo je prvi razvil na Slovenskem, trgal iz objema antropocentrizma in se usmerjal k **mističnemu kozmocentrizmu**.

Drugačen od gledanja uradne Cerkve je bil tudi njegov pogled na **narodnoosvobodilni boj**, ki je povezal – meni – **tako verujoče kot neverujoče ter različne družbene sloje** in bil zato tudi moralno upravičen. Ni bil le upor,

ki so ga »vodili komunisti s ciljem revolucionarnih družbenih sprememb«, ampak prizadevanje za osvoboditev tlačnega naroda. Krivdo za dogajanje med vojno pa pripisuje tudi predvojni sklerikalizirani Cerkvi, subjektivno pa domobrancem, ki so se pustili zavesti, da se borijo za Boga, Cerkev in domovino. Moralno neopravičljivi pa so bratomorni boj, justifikacije med narodno-osvobodilnim bojem in maščevanje nad nasprotniki narodnoosvobodilnega boja ter kolaboranti okupatorjev po vojni.

Za svoje delo je prejel številna priznanja in odlikovanja: leta 1983 je bil odlikovan z jugoslovanskim državnim odlikovanjem **red republike z zlatim vencem**, 13. decembra 2002 pa ga je predsednik države Milan Kučan odlikoval s **srebrnim častnim znakom svobode Republike Slovenije**; častni občan mesta Maribor je postal leta 1998, 20. aprila istega leta pa rojstne občine Sveti Jurij ob Ščavnici.

Grmičeve misli končno že postajajo aktualne pod sedanjim papežem Frančiškom, ki nas je pred leti presenetil s seznamom številnih naglavnih grehov svoje kurije in potem zaključil: »**Kurija, ki ni sposobna kritičnega mišljenja, ki se ni sposobna prilagajati času, je kot telo brez duha.**« Opozoril pa je na socialne grehe, ki jih prinaša liberalni kapitalizem.

Humanist in škof Grmič je bil odločen in oster kritik stranpoti cerkvene institucije, ki več ni prisegala na prastaro reformatorsko paradigmo **Ecclesia semper reformanda**, ni pa bil njen kritikant. Enako kritično je presojal tudi socialno krivični družbeni red in stranpoti katolicizma, ki se je bolj zanašal na ekonomsko in politično moč kot na duhovno poslanstvo v smislu njegovega škofovskega gesla **Oznanjujte evangelij**, v katerem so zaobsežene temeljne vrednote iz Jezusovega oznanila božjega kraljestva, ki se razkriva v prizadevanju za mir, resnico, dobroto, ljubezen, odpuščanje in svobodo. Klical je k streznitvi, čeprav sta mu zaradi izrinjenosti iz cerkvenega življenja ostala le še moč govorjene in zapisane besede ter pričevanje za evangelijsko krščanstvo in prizadevanje za tak družbeni red, ki bi človeku omogočal osebno dostojanstvo in primerne življenjske razmere za vsestranski človeški razvoj ter dosego najvišjega življenjskega cilja: postati dober človek.

Slava njegovemu spominu!

Matija Remše*

Nekaj kratkih prebliskov spomina na škofa Grmiča

OKTOBER 2015

Naj poskusim tole napisati res le po spominih, kot se mi zvrstijo danes, ko sedim za računalnikom in izpolnjujem obljubo, ki sem jo na začetku poletja, na mariborskem spominskem srečanju o škofu Grmiču v študijski knjižnici dal prijatelju Srečku Reherju. September je sicer že mimo, a je bil tako nabit z družinskimi dogodki, da sem pisanje malo odložil in nanj občasno celo popolnoma pozabil. Objektivno življenjepisno in znanstveno teološko, po mnogih vidikih – ne vem, če po vseh – so ga že obdelali in ga še bodo strokovnjaki za različna področja. Moji spomini so le moji in še to najbrž ne vsi. Zaradi nezavedne samocenzure ali naravne in samoobrambne pozabljivosti? Kdo ve?

MED ŠTUDIJEM

Bilo je davnega leta 1968, ko sem po opravljenem noviciatu reda manjših bratov frančiškanov na Kapeli v Novi Gorici začel v Ljubljani obiskovati prvi letnik teologije. Takoj ali pa morda kakšno leto pozneje sem med starejšimi in mlajšimi profesorji naletel ob predavanjih iz dogmatike tudi na Vekoslava Grmiča. Dogmatika je bila sicer v največji meri v pristojnosti in skriptah blagega, pravičnega in zahtevnega profesorja Antona Strleta. Grmič pa nam je predstavljal traktat o eshatologiji. Že takrat mi je sedlo v glavo in srce, da je med štirimi temeljnimi viri dogmatične razprave – biblijo, cerkvenim učiteljstvom, cerkvenimi očeti in teološkim razmislekom – slednjemu namenil veliko več

---

* Matija Remše, pisatelj in publicist

prostora kot kdo drug od profesorjev. Zato sem njegovim predavanjem rad prisluhnil in razmeroma kratka skripta prebiral z velikim zanimanjem, saj so že sama po sebi spodbujala odpiranje še drugih knjig in razgledovanje v vse smeri. Zaradi svojega stalnega soočanja ne le z vidikom brezčasne večnosti (sub speciae aeternitatis) ampak tudi s konkretnim človekovim položajem v trenutnem družbenem okolju in ob živem odnosu do pred kratkim minulega drugega vatikanskega cerkvenega zbora in njegovih izjav, ki so budile vsestransko upanje in optimizem, je bil Grmič profesor, ki sem mu zaupal in ga upošteval. Prepričljiv je bil v vseh svojih raznovrstnih teoloških razpravah. Njegovo razpoloženje v resnici izvrstno odraža naslov drobne knjižice, ki je tudi izšla pri Mohorjevi družbi v tistem živahnem času: *Med vero in nevero*.

Precej pozneje sem pri njem oddal tudi nalogo o južnoameriški teologiji osvoboditve, ki sem jo napisal na podlagi več deset razprav, objavljenih v francoskih in angleških teoloških revijah tedanjega časa. To mi je še manjkalo do diplome na teološki fakulteti. Sprejel jo je in ugodno ocenil.

MED KAPLANOVANJEM

V Mariboru sem (po mimobežni izjavi enega svojih ljubeznivih sobratov »kazensko« premeščen od p. Romana (op. Tominca) izza ljubljanskega Bežigrada k novemu predstojniku v opečno zidano cerkev sv. Marije) preživel nekaj kratkih a intenzivnih let kaplanovanja. Vseh dolžnosti, ki jih ni bilo malo, ne bom našteval. Opravljal sem jih po svojih močeh, nekatere bolj in druge manj intenzivno. Verouk od petega do osmega razreda; srednješolce in študente sem skušal tako ali drugače animirati. Vem, da je škof Grmič izpraševal moje birmance, pa sva si bila takrat s predstojnikom zaradi moje nepokorščine (njegov vidik) in njegove neiskrenosti (moj vidik) že tako v laseh, da nisem zmozel zmoliti niti očenaša, kaj šele prisostvovati slovesnemu pobirmanskemu kosilu v dokaj majhni mariborski samostanski obednici. Grmič je ob tem malo čudno gledal, vprašal pa me ni o ničemer.

Se pa spomnim, kako sem pred neko pekarniško izložbo na poti med frančiškani in stolnico uzrl na hrbtu prekrižane roke in na prstu tisti kovinski okrogli rožni venec, na katerega lahko šteješ desetko. Ko sem pogledal pozorneje, sem ujel oči škofa Grmiča. »Stojim tu in razmišljam o otroških letih, ko sem podobno stal, bil na smrt lačen, a nisem imel v žepu toliko, da bi si lahko kupil žemljo ali košček kruha,« mi je pojasnjeval. Pa mu ne bi bilo treba. Svoje najbolj notranje življenjske izkušnje je delil z drugimi.

Ko sem se poslavljaj od Maribora, od bratov frančiškanov, med katerimi sem preživel enajst mladih in bogatih let svojega življenja, in se odpravljaj v neznano, mi je za pot podaril molek, rožni venec, izrezan iz češnjavih jagod in

spleten z oker garnom. Ko sem ga pred leti pokazal sodelavki, me je prijazno pograjala, da ni videti kaj prida uporabljan. Če bi ga videli danes, je že bolj zlizan. Pa še ne vzorno.

Mnogo let po tistem devetnajst sto oseminsedemdesetem sem slučajno izvedel, da je v mojem in za moje bližnje kriznem času na svojo pobudo obiskal tudi mojo mamo in jo spodbujal in krepil, ko se je morala, pač stežka, soočiti s trmo svojeglavega in »nezanesljivega« sina in njegovih življenjskih muh. Če me je kdaj življenje bolelo, me je zaradi bližnjih, ne zaradi mene samega. Za to gesto sem mu neizmerno hvaležen še zdaj.

MED UREDNIKOVANJEM PRI MOHORJEVI DRUŽBI IZ CELJA

Kot predsednik Mohorjeve družbe je podprl predlog tajnika Rafka Vodeba, da me po upokojitvi Vitka Muska povabijo za urednika redne zbirke. Z Vodebom sem začel sodelovanje pri reviji Znamenje po nekem evropskem ekumenskem srečanju študentskih pastoralistov, ki sem se ga leta 1976 udeležil z Rudijem Koncilijo v Hengrave Hallu, dvorcu, ki ga je dal »razkolniški« Henrik osmi v osrednji Angliji sezidati enemu svojih vazalov.

O tem srečanju sem napisal kratko poročilo s poanto: Če pa Kristus ni vstal, je prazna naša vera in prazno naše upanje. Potem sem večkrat kaj prevedel ali kaj zapisal in vedno pojasnil, zakaj se mi zdi primerno za objavo. Prav to pojasnjevanje je morda pretehtalo, saj se sam na mesto urednika pri Mohorjevi nikdar ne bi prijavil, če bi objavili razpis.

Prvi dve leti urednikovanja – do znamenitega občnega zbora v okrogli dvorani Cankarjevega doma (Štihovi) – sem osuplo in z nejevero prisostvoval srečanjem odbora MD, na katerih so zlasti primorski duhovniški zastopniki Grmiča ostro in zajedljivo napadali vsevprek. Kot mlademu in v evangelij zapajočemu človeku se mi je kar neverjetno zdelo, da je kaj takega med kristjani in celo duhovniki mogoče. Grmič je mirno in trdno stal, se branil in pojasnjeval. Četudi ga je kaj razjezilo, ni popustil ali odstopil od vljudnega razlaganja, sklicujoč se na pravico uredništva, da ravna po svojem razumevanju.

Ko je name kot urednika prispel protestni dopis dekanijske duhovščine, da v izdajah Celjske Mohorjeve družbe ni skoraj ničesar verskega, katoliškega in pastoralno uporabnega, sem ob tej krivični obtožbi kar zazijal. Na misel mi je takoj prišla Jezusova beseda: Če slepi slepega vodi, oba v jamo padeta. Kako tragično se je ta beseda konkretizirala med drugo svetovno vojno in tik po njej. Danes se mi zdi še toliko bolj pomenljiva kot takrat, ko še nisem vedel za mnoga dejstva slovenske polpretekle zgodovine.

Pa že takrat sem si vzel nekaj mesecev, preden sem odgovoril. Preštudiral sem bibliografijo in kazala zbirk in koledarjev po drugi svetovni vojni in

spoznal, da je bilo okrog dve tretjini objavljenega izrazito verskega in katoliškega, vse ostalo pa ni temu v ničemer nasprotovalo, le dopolnilo je bilo, brez izrazitega predznaka. Nekaj malega je seveda tudi obolosov (brodnških novcev preko reke smrti) dnevni politiki. Grmič me je ob prebranem zagovoru pohvalil, češ da se znajdem.

Zaradi strpnosti in modrosti svojih odgovornih je Mohorjeva družba kljub kurzu za likvidacijo, ki je bil sprejet v okviru kulturne politike CK ZKS (glej Aleša Gabriča v zadevni publikaciji) ostala živa in ji tudi konkurenca Prešernove družbe ni mogla spodjesti korenin, dokler se slovenska duhovščina ni razdelila sama zoper sebe.

To se je seveda zgodilo ob znani krizi v mariborski škofiji, ko niti škof Grmič niti novoimenovani ordinarij Kramberger nista zmogla in znala preseči pogubnega vpliva nevedne in vedno znova spreminjajoče se vatikanske velepolitike. (Nekaj malega o tem namigne Peter Kovačič Peršin v svoji knjigi o permanentni inkviziciji znotraj slovenske Cerkve). Proti glede lokalnih razmer večinoma premalo poznavalski vatikanski cerkveni birokraciji je v nedavni preteklosti javno spregovoril tudi eden izmed teologov, ki si je bil z Grmičem že od začetka v laseh, dr. Ivan Štuhec.

V odnosu do njega se mi razodeva še druga plat Grmičeve narave, namreč netoleranca do skrajnih nasprotnikov iz lastnega kroga. Ampak to je že moj pogled iz najnovejšega časa. Nihče ni (bil) popoln, tudi Grmič ne.

V času zaostrenih razmer v mariborski škofiji po smrti škofa Maksimilijana Držečnika in Grmičevega prepiranja z Janezom Pavlom II. glede narave socializma in kapitalizma, ki je menda izzvenelo v eni kasnejših izjav slednjega, da se Grmič le ni preveč motil, saj je morda kapitalistični liberalizem za svet in človeštvo še pogubnejši od levičarskega socializma, je utrpela tudi Celjska Mohorjeva znatno škodo. Prepir med duhovščino, ki se ni zavedala svoje pomembne vloge za ohranjanje moči knjige v okolju pospešene vizualizacije in elektronske komunikacije in se še sedaj ne zaveda v celoti svojega pomembnega poslanstva za pričevanje o vrednosti žive medčloveške besede, je korenito zmanjšal naklade knjig in tako tudi potrebno ekonomsko moč Slomškove ustanove. (O njeni trojnosti tu ne razpravljam.)

Nekoč mi je Grmič o usodi družinske revije Nova mladika rekel: »Prisežem!« (da je ob ukinitvi šlo zgolj za dokazane ekonomske razloge in ne za oblastniški strah pred naraščajočim vplivom neoblastne, svetovno-nazorsko drugačne družinske revije.) Spomnil sem se na evangeljsko maksimo: »Ne prisegajte! Bodi vaš govor da da in ne ne. Kar je več kot to, je od hudega.« Nisem mu je citiral v tistem trenutku. Zopet drugič mi je dejal: »Stavil sem na napačnega konja.« Malo me je pohujšal. Nekomu, ki ima s polaganjem rok na glavo neposredno apostolsko nasledstvo, pač ne gre staviti. Naj bi vedel.

Pa si rečem, da je govoril v podobi.

Stavili so bolj tisti, ki so ga uporabljali v svoje družbeno politične namene. Kdo je bil hujši? Partijci s SZDL in M. Ribičičem na čelu ali njegovi bratje in sestre katoličani, ki so se požvižgali na dogmatični nauk o tem, da je vsak, ki je izvoljen in izbran, izvoljen in izbran po božji volji. Z vso karizmo in z neizbrisnim znamenjem na čelu?

Kaj je bil torej Grmič? Prerok, kot mu je rekel drugi veliki profesor in poznavalec cerkvene reformacijske zgodovine dr. Jože Rajhman?

Ali samo podtaknjeno seme, kot trdijo sodobni internetski eksperti za zgodovino nekdanje jugoslovanske in poznejše slovenske tajne policije?

Zavedam se, da naslednja izjava ni intelektualni govor. Intelekt namreč hrepeni po dokazljivi resnici. Zapišem jo nekoliko izzivalno in po svojem notranjem razpoloženju:

V resnici si najbrž odgovora na zastavljeni dve vprašanji niti ne želim. Zdi se mi, da ga sam že nekako poznam po razbiranju njegove človeške angažiranosti za soljudi in zame osebno. Zame je (bil) predvsem človek, zvest samemu sebi, svojim spoznanjem in svojim dvomom in načelom, ki jih je oznanjal.

Res pa je, da si ga po malem razlagam tudi iz današnje cerkveno zgodovinsko politične situacije s papežem Frančiškom, ki si ga lastijo tako levi kot desni, on pa hodi po sredi med njimi in se jim izmika – če naj zopet parafraziram Sveto pismo.

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

IN MEMORIAM – PRIREDITVE IN ZAPISI O HUMANISTU ŠKOFU DR. VEKOSLAVU GRMIČU PO NJEGOVI SMRTI

LETA 2005

Po Grmičevi smrti, 21. marca 2005, so izšli njegovi spisi s skupnim naslovom **POSLEDNJI SPISI. MISLI O SODOBNO-STI**. »Nekaj mesecev pred smrtjo 21. marca 2005 je zbral spise, v največjem delu nastale po izdaji zadnje knjige *Misli iz šole življenje*, ki je izšla ob njegovi osemdesetletnici leta 2003. Ker je bolezen hitro napredovala, pričujoče knjige ni več mogel urediti in tudi naslovil je ni«. ¹ Knjigo sta uredila **Srečko Reher** in direktor Založbe Unigraf **Mitja Hribar**.

V tem letu je izšel pri založbi Znamenje četrti Grmičev zbornik: **V spomin škofu Vekoslavu Grmiču**². V njem so zbrani govori na žalnih slovesnostih ob njegovi smrti in spominski zapisi nanj: **dr. Franc Kramberger**, mariborski nadškof (Dr. Vekoslavu Grmiču, naslovnemu škofu, v slovo na pogrebu), **Boris Sovič**, župan MO Maribor (Slovo častnemu občanu mesta Maribor), **prof. dr. Bogdan Kolar**, dekan Teološke fakultete Univerze v Ljubljani (Poslovilna beseda ob smrti prof. dr. Vekoslava Grmiča, naslovnega škofa in nekdanjega profesorja Teološke fakultete v Ljubljani), **Marjan Žnidarič**, direktor

Muzeja narodne osvoboditve Maribor (Nekaj razmislekov o Grmičevih zgodovinskih spisih), **Anton Slana**, župan Občine Sv. Jurij ob Ščavnici (V slovo rojaku in častnemu občanu občine Sv. Jurij ob Ščavnici dr. Vekoslavu Grmiču), **Srečko Reher**, glavni in odgovorni urednik revije Znamenje (Slovo ob grobu škofa Vekoslava Grmiča), **A. Petelinšek**, odgovorni urednik programov radia Maribor (»Da, brez odpuščanja nam bo pa resnično težko! Odpuščanje ...!«), **Viktor Arh**, vikar slovenskih dominikancev (Škof Grmič, prijatelj dominikancev), **Geza Erniša**, škof Evangeličanske Cerkve (V spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču), **Štefan Grabar**, župnik pri Sv. Juriju ob Ščavnici (V slovo škofu Vekoslavu Grmiču), **prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth**, redna profesorica za filozofijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (Evangelij zahteva solidarnost – je socialna karizma), **Mitja Hribar**, direktor Založbe Unigraf in založnik Grmičevih knjig (Popotovanje), **prof. dr. Stanko Janežič**, upokojeni profesor Teološke fakultete Univerze v Ljubljani (Srečanja s škofom Vekoslavom Grmičem), **Jože Lodrant**, upokojeni župnik, Mežica (Spomin), **Drago Medved**, publicist (Vest, upanje in ljubezen), **Peter Kovačič Peršin**, književnik in urednik revije 2000 (Grmičeva umestitev v zgodovino), **Anton Pete-**

¹ S. Reher, *Iskalec resnice iz ljubezni*, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, str. 5.

² V njem so zbrani govori ob njegovi smrti in spominski utrinki.

linšek, odgovorni urednik programov radia Maribor (Ponižnost kot aristokratska drža duha), **prof. dr. Breda Pogorelec**, zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani (Škof dr. Vekoslav Grmič v mojem spominu), **Lojze Posedel**, župan Občine Žalec (Spomin na škofa Grmiča), **mag. Majda Potrata**, poslanka SD (Bila sva sogovornika), **Janez Stanovnik**, predsednik Zveze borcev Slovenije (Vekoslav Grmič – teolog osvoboditve), **Vili Vuk**, novinar dnevnika Večer (V spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču), in **Andrej Leskovec**, Vprašanje niča in smrti v Blohovi filozofiji. V istem zborniku je izšla tudi predstavitev njegove knjige: **Srečko Reher**, V. Grmič, Poslednji spisi, Misli o sodobnosti, Založba Unigraf, Ljubljana 151 strani. (Zbornik – v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 35/2005/3-4, 129 strani, je uredil **Srečko Reher**.)

V njegovi knjigi **POSLEDNJI SPISI. MISLI O SODOBNOSTI** je izšla tudi **uvodna razprava Srečka Reherja Iskalec resnice iz ljubezni** (Založba Unigraf, Ljubljana 2005, str. 5-14).

25. 4. 2005 je bila v Sinagogi – Mariborska agora (Židovska 4, Maribor) v sodelovanju z dokumentarno-feljtonskim uredništvom Radia Maribor javna tribuna **KRITIČNA MISEL ŠKOFA VEKOSLAVA GRMIČA**. Vodila sta jo **A. Petelinšek** in **M. Toš**. Na njej so sodelovali predsednik države **Milan Kučan**, predsednik Zveze borcev NOB **dr. Janez Stanovnik**, **prof. dr. Avgust Majerič** in **Srečko Reher**. Prireditve sta organizirala Pokrajinski muzej Maribor in Kulturni center Sinagoga (Prim. Večer, 26. aprila 2005, str. 18).

3. junija 2005, en dan pred rojstnim dnevom škofa V. Grmiča, sta pripravila Muzej Narodne osvoboditve Maribor

in Zgodovinsko društvo Maribor ter Založba Unigraf predstavitev njegove knjige **Poslednji spisi. Misli o sodobnosti** v Glazerjevi dvorani UKM. Predstavili so jo **dr. Marjan Žnidarič**, **Mitja Hribar**, **Marjan Matjašič**, **Tone Petelinšek** in **Srečko Reher** (Prim. Večer, 4. junij 2005, str. 12.).

12. 10. 2005 je bila predstavitev knjige **Vekoslava Grmiča POSLEDNJI SPISI v Osnovni šoli Ormož**. Predstavitev je organiziral v **Tednu vseživljenjskega učenja** direktor Ljudske univerze Ormož **Ernest Vodopivec**. O njej so spregovorili: **dr. Marjan Žnidarič** (direktor Muzeja narodne osvoboditve Maribor), **Marjan Matjašič** (kustos Muzeja narodne osvoboditve Maribor), **Srečko Reher** (glavni in odgovorni urednik revije Znamenje), **Mitja Hribar** (direktor založbe Unigraf) in **Ernest Vodopivec** (direktor Ljudske univerze Ormož).

11. 11. 2005 je bila pri Svetem Juriju ob Ščavnici predstavitev zbornika, ki je izšel po smrti V. Grmiča z naslovom **V SPOMIN ŠKOFA VEKOSLAVU GRMIČU**. Na predstavitvi so sodelovali: **prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth** s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, književnik in urednik revije 2000 **Peter Kovačič Peršin**, direktor Založbe Znamenje **mag. Ivan Arzenšek** in glavni in odgovorni urednik revije Znamenje **Srečko Reher** (Prim. Branko Žunec, Humus Grmiča, Kocbeka ... v: Večer, 14. november 2005, str. 8).

9. 12. 2005 so potekali v Glazerjevi dvorani UKM I. **GRMIČEVI DNEVI** ob izdaji zbornika V slovo škofu Vekoslavu Grmiču, ki ga je izdala revija Znamenje. Organizirala sta jih Društvo Znamenje in Zgodovinsko društvo Maribor (M. Matjašič). Na kolokviju so sodelovali: **dr. Marjan Žnidarič**,

profesor Srečko Reher, prof. dr. Breda Pogorelec, prof. dr. Avguštin Lah, mag. Geza Erniša, prof. dr. Cvetka Tóth, urednik revije 2000 Peter Kovačič Peršin, urednik in založnik založbe Unigraf Mitja Hribar.

LETA 2006

15. 11. 2006 je bil kolokvij **AKTUALNOST DRUŽBOSLOVNE TEOLOŠKE MISLI ŠKOFA DR. VEKOSLAVA GRMIČA**. Organizirali sta ga revija Znamenje in Zgodovinsko društvo Maribor (prof. Marjan Matjašič). Predavali so: dr. Marjan Žnidaršič, prof. dr. Cvetka Hedžet-Toth, mag. Geza Erniša, prof. dr. Jože Lipnik, prof. dr. Avguštin Lah, Peter Kovačič Peršin, prof. dr. Vlado Struk, Tone Petelinšek, Marjan Matjašič in Srečko Reher.

Izšle so razprave:

- **Avguštin Lah: Vekoslav Grmič: teolog, profesor in škof**, ki je ustvarjal, da bi vse, posebno teologija bila v službi človeka, BV 66 (2006) 1, str. 7–22.
- **Avguštin Lah: Vekoslav Grmič in teologija v službi človeka**, v: Znamenje 36 (2006) 1–2, str. 3–18.
- **Avguštin Lah: Oris Grmičevega ekumenskega prispevka v zborniku V edinosti**, v: Edinosti: ekumenski zbornik, 60 (2005), str. 109–112. Predstavitev knjige:
- **Vekoslav Grmič: Poslednji spisi. Misli o sodobnosti**, Založba Unigraf, Ljubljana, 151 strani, v: Znamenje 35 (2005) 3–4, str. 129.

Izšla je ocena knjige:

- **Janko Kostnapfel: V. Grmič, Misli iz šole življenja**, Založba Unigraf, Ljubljana 2003, Ljubljana 2003, 232

strani, v: Znamenje 36 (2006), 1–2, str. 91–92.

Diplomska naloga:

- **Ana Šmidhofer: Krščanstvo in ekologija**, teološka osvetlitev ekoloških problemov v misli Vekoslava Grmiča, 140 strani.

LETA 2007

4. aprila 2007 je Zgodovinsko društvo Maribor (prof. Marjan Matjašič) organiziralo spominsko predavanje sošolske škofa V. Grmiča, župnika v Mežici, **Jožeta Lodranta z naslovom Z GREŠNIKI JE IN PIJE**.

Izšle so razprave:

- **Avguštin Lah: Nekatere razsežnosti ekološke misli pri Vekoslavu Grmiču**, v: Znamenje 37 (2007) 7–8, str. 18–29.
- **Peter Kovačič Peršin: Primer škofa Vekoslava Grmiča**, v: Duh inkvizicije. Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo, v: Dvatisoč, Ljubljana 2012, str. 183–217.
- **Srečko Reher: Grmičev boj zoper razvrednotenje narodnoosvobodilnega boja**, v: Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007 (ur. J. Stanovnik, S. Grčar, H. Pirnovar), GO ZZB NOB Slovenije, Ljubljana 2007, str. 301.

Diplomska naloga:

- **Robert Emeršič: Aktualni družbeni problemi družbenega nauka Cerkve: Škof Vekoslav Grmič in njegovo razumevanje odnosa med Cerkvijo in državo**, 218 strani.

Zapisi:

- **Jože Pojbič:** O Korošču, Kreftu in Grmiču: spomin na velike može, v: Delo, 12. 11, 2007, str. 4.

LETA 2008

je bil imenovan **organizacijski odbor ob odkritju spomenika prof. dr. Vekoslavu Grmiču v Sv. Juriju ob Ščavnici**. V Odbor za prireditve so bili vključeni: **Anton Slana** (župan Občine Sv. Jurij ob Ščavnici), **Marjan Matjašič** (Muzej narodne osvoboditve Maribor), **Štefan Grabar** (župnik župnije Sveti Jurij ob Ščavnici), **Anton Petelinšek in Srečko Reher** (predsednik, glavni in odgovorni urednik revije Znamenje).

14. junija 2008 je potekala pri Sv. Juriju ob Ščavnici v prostorih doma Matije Gubca okrogla miza z naslovom **GRMIČ ISKALEC RESNICE IN VEČNE RESNICE**. Sodelovali so: **prof. dr. Vlado Struk, prof. dr. Cvetka Hedžet-Toth, prof. Peter Kovačič Peršin, Tone Petelinšek, Jože Lodrant in Srečko Reher** (vodja okrogle mize).

22. junija 2008 je bil ob 85-letnici rojstva in 40-letnici škofovskega posvečenja v rojstni občini Sv. Jurij ob Ščavnici odkrit doprsni kip škofa Vekoslava Grmiča. Osrednji slavnostni govornik na proslavi je bil predsednik države **prof. dr. Danilo Türk**. Pobudo za postavitve spomenika je dal **prof. Marjan Matjašič**, kustos Muzeja narodne osvoboditve Maribor; zasluga za postavitve je veljala **občinskemu svetu** in županu **Antonu Slani**. Kip je izdelal akademski kipar **Darko Golija**.

Visoke goste sta pozdravila **župan Anton Slana**, v imenu organizacijske odbora pa **Srečko Reher**.

Pozdravni nagovor župana občine Sveti Jurij ob Ščavnici Antona Slane:

Cenjeni predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk s soprogo; cenjeni škof Evangeličanske cerkve mag. Geza Erniša; cenjeni mariborski pomožni škof dr. Jožef Smej.

Spoštovani zbrani na današnji slovesnosti.

Dovolite mi, da vas v imenu Občine Sveti Jurij ob Ščavnici, članov občinskega sveta, občank in občanov in v svojem imenu prisrčno pozdravim ter vam zaželim dobrodošlico na osrednji proslavi ob odkritju spomenika našemu rojaku iz Dragotince, častnemu občanu, škofu dr. Vekoslavu Grmiču.

Veličina naroda se kaže v objektivnem spominu na preteklost in v pripravljenosti na izzive v prihodnosti. Kitajski pregovor pravi, da so »vsi cvetovi prihodnosti v semenu sedanjosti«. V to so verjeli ter k uresničevanju tega veliko prispevali naši cenjeni rojaki: Jakob Kreft, Davorin Trstenjak, Franc Ilešič, Ivan Vuk Starogorski, dr. Anton Korošec, Edvard Kocbek, borci generala Rudolfa Maistra, poročnik Edvard Vaupotič, dr. Bratko Kreft in seveda škof dr. Vekoslav Grmič.

Prav pri nas so ljudje leta 1848 prvi množično podpisovali peticijo za program Zedinjene Slovenije in tega leta je bil Jakob Kreft prvi Slovenec, ki je zagovarjal to idejo v graškem deželnem zboru. Naši sonarodnjaki so se v stoletjih pojavljali na braniku slovenstva, ko je domovina to od njih zahtevala. Sami sebi bi lagali, če bi trdili, da je naša samostojnost samo posledica dogodkov osemdesetih in začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja. Za objektivne zgodovinarje danes ni več dileme o tem, da so slovensko samostojnost in

državnost gradile že številne predhodne generacije.

Na škofa Grmiča nas vežejo številni spomini. Posebej še, kako rad se je z avtobusom pripeljal v Sv. Jurij, kako je vedno postal v farni cerkvi in se pogovarjal z župnikom g. Štefanom Grabarjem, potem pa se peš podal v svoje rodne Dragotinice, kjer sta ga razvajali njegovi nečakinji Slavica in Marjana z družinama.

V naši občini in fari ni bilo pomembnega dogodka, ki ga ne bi bil počastil s svojo prisotnostjo in ga bogato intelektualno interpretiral.

V skromnih razmerah se je rodil; od nas se tudi ni poslovil bogat, nas je pa v mnogočem obogatil.

Domačini vemo, da velja za enega največjih slovenskih mislecev. Tega mu ni bilo treba dokazovati. Na vsakem koraku se je zavzemal za družbo, v kateri so na prvem mestu etika, poštenje, resnica in enake možnosti za vse. Danes bi takega oznanjevalca osnovnih civilizacijskih norm še kako potrebovali.

Do sebe je bil strog in zahteven, zato je tudi od nas vseh veliko pričakoval. Le malokdo je bil dorasel in se suvereno zoperstavil njegovi filozofski misli. Ni jih pa malo, ki so se upali oglasiti šele po njegovi smrti.

Danes bomo odkrili spomenik škofu dr. Vekoslavu Grmiču predvsem po zaslugi članov našega Občinskega sveta ter Nadzornega odbora, ki sta pokazala široko razumevanje poslanstva lokalnih skupnosti.

Mnogim se verjetno poraja vprašanje, zakaj prav na tem mestu. Ko me je pred leti nagovarjal, naj vendar že enkrat postavimo spomenik dr. Antonu Korošču in sem ga vprašal, kje pa naj stoji, je odgovoril jasno in ostro: »Menda pa ja pred cerkvijo, če je bil duhovnik.«

Ne lastimo si ga. Toda bil je naš. Je velik Slovenec, nenehni iskalec resnice. Hvala Vam, škof dr. Grmič, da ste bili z nami.

Zahvaljujemo se tudi predsedniku Republike Slovenije, dr. Danilu Türku, ki je podprl to počastitev spomina na našega rojaka.

V imenu naših ljudi in našega kraja, iskrena hvala vsem, ki ste sodelovali pri tem projektu. Prav tako prisrčna hvala vsem, ki ste z svojo prisotnostjo počastili spomin na našega velikega domačina.

Pozdravni nagovor predsednika Organizacijskega odbora Srečka Reherja:
Spoštovani!

Veseli smo, da se bomo danes pri Svetem Juriju z odprtjem spomenika poklonili še enemu velikemu Jurjevčanu: kritičnemu teologu, mislecu, humanistu, pokončnemu intelektualcu, iskalcu resnice in večne Resnice ter velikemu Slovincu škofu prof. dr. Vekoslavu Grmiču, ki bi praznoval letos 21. aprila 40-letnico škofovskega posvečenja, 4. junija pa bi praznoval 85-letnico. Za seboj je Grmič pustil bogat opus, ki obsega več kot 1200 književnih enot, in se z njim vpisal med tiste velike ustvarjalce, ki so za trajno zaznamovali slovensko humanistično misel.

Dovolite mi, da najprej v imenu organizacijskega odbora za postavitev spomenika dr. Vekoslavu Grmiču pozdravim gospoda predsednika republike prof. dr. Danila Turka in mu zaželim dobrodošlico. Prisrčno se mu zahvalim za pripravljenost, da bo ta slovesni trenutek odprtja spomenika počastil s svojim slovesnim govorom.

Pozdrav namenjam pomožnemu škofu v Mariboru dr. Jožefu Smeju, ki je pravkar zanj opravil mašo, in evange-

ličanskemu škofu mag. Gezu Erneši, ki se je še kako razveselil srečanj z njim.

Grmič je bil z rodnim Jurijem vedno povezan. Sem ni prihajal samo ob različnih slovesnostih. V zadnjih letih skoraj ni bilo petka, da se v Mariboru ne bi usedel na avtobus in potem peš, kot nekoč v mladosti, premeril pot od Jurija do Dragotinec.

Tukaj od cerkve, vanjo je tako rad zavil, da si je nabral novih moči, se bo poslej oziral po jurjevski dolini prav po vaši zaslugi, spoštovani **gospod župan Anton Slana in občinski svetniki**, ki ste s tem pokazali, da znate ceniti misel in delo svojega rojaka. Zato v imenu organizacijskega odbora še posebej velja zahvala vam in **profesorju Marjanu Matjašiču**, ki je dal pobudo za postavitve spomenika.

Zahvalo in pozdrav namenjam tudi akademskemu kiparju **profesorju Darku Goliji**, ki je sprejel odgovorno nalogo in iz bron izvabil tisto njegovo človeško podobo, ki kaže na misleca s človeško toplino, ki mu je bila tako lastna.

Pozdrav vsem poslancem, županom, sorodnikom, prijateljem, znancem in vsem, ki ste se danes zbrali iz spoštovanja do njega in njegove misli.

Dovolite mi, da od svojega profesorja in prijatelja navedem samo misel iz knjige Misli iz šole življenja, ki mi ponuja tudi odgovor na njegovo prehojeno pot: »Človekovo življenje je potovanje skozi prostor in čas. Na tem potovanju rastemo ob spoznanju sebe in okolja v šoli življenja.« Na tem potovanju se je čutil le ponižnega iskalca, ki mu je poslušnost vesti narekovala, da v dialogu z ljudmi najrazličnejših prepričanj išče odgovore na temeljna življenjska vprašanja in tudi vprašanja medsebojnega bivanja. Naj bo njegova dialoška misel

tudi vnaprej most, ki ljudi zbližuje in jim odpira pot do medsebojnega sporazumevanja in razumevanja.

Predsednik države profesor dr. Danilo Türk je orisal v slavnostnem govoru njegovo pot takole:

Enaindvajsetega marca leta 2005 se je dokončala življenjska pot velikega slovenskega misleca, teologa, humanista, etika, kritičnega misleca, iskalca resnice in večne Resnice ter velikega in pokončnega Slovenca škofa profesorja dr. Vekoslava Grmiča. Triindvajsetega marca smo se od njega poslovili na pobreškem pokopališču ob številni množici ljudi, ki se mu je prišla še zadnjič poklonit. Mariborčani niso pozabili nanj; sveče in cvetje na grobu so le spomin na njihovega someščana in častnega meščana, ki jim je s svojo pisano in govorjeno besedo vlival upanje, ko je z njimi meril daljo in nebeško stran, jim prisluhnil v tegobah, z njimi iskal odgovore, jih bodril in se z njimi pošalil ter poveselil, saj mu nič, kar je bilo človeškega, ni bilo tuje. Leta in leta se je na ulici ustavljal in prisluhnil vsakomur, ki se je z njim zapletel v pogovor, ko je meril pot do franciškanske cerkve, da bi si v tišini premišljevanja in molitve nabral novi duhovnih moči.

Naj mi bo v tem slavnostnem trenutku dovoljeno, da spomnim na nekaj postaj iz njegove bogate življenjske poti

Rojen 4. junija leta 1923 v bližnji vasi Dragotinci pod vznožjem Kapelskih goric v družini malega kmeta, ki je mizaril, da bi ob majhnem posestvecu lahko preživel svojih osem otrok. Vsem trem sinovom je omogočil, da so se šolali. Slavko, kakor so ga klicali, je po končanih štirih osnovnošolskih razredih pri Sv. Juriju nadaljeval nižjo gimnazijo v Mariboru in na pragu okupacije končal

šesti razred gimnazije. To so bila leta, ko je živel od miloščine dobrih ljudi in grenkega priokusa, da imajo eni vsega v izobilju, njemu pa ostaja le vonj po sveže pečeni žemljah, še kako mamljiv za prazen želodec mladega dijaka.

Ker družina ni bila sprejeta v Heimabund, je moral na prisilno delo v Avstrijo in ko je bila sprejeta, je delal v Strnišču, današnjem Kidričevem. Od tam bi moral v nemško vojsko, ko se zanj ne bi zavzel neki nemški oficir. Prav njegovo posredovanje je bilo dovolj, da je lahko na Ptujju končal gimnazijo in bil šele spomladi leta 1944 vpoklican v nemško vojsko. Konec vojne je dočakal v Admontu, po osvoboditvi pa delal nekaj mesecev na okraju v Gornji Radgoni.

Že jeseni 1945 pa je v njem dokončno dozorela odločitev, da bo tudi sam šel po poti starejšega brata; odločil se je za študij teologije. Še sprva mirno življenje v ljubljanskem bogoslovju in presenetljiva odločitev mariborskih bogoslovcev leta 1948, da se udeležijo delovne akcije, v kateri so gradili študentsko naselje pod Rožnikom, je v naslednjem šolskem letu že skalilo množično zasliševanje. Vendar ob posvečenju leta 1950 še ni bilo večjih zapletov. Naslednje šolsko leto je moral končati še šesti letnik, čakalo pa ga je še odsluženje vojaškega roka, a le za en mesec.

Naslednjo postajo od leta 1951 do 1968 bi lahko poimenovali Vranska leta. Najprej je po nekajmesečni prepovedi opravljanja obredov v javnosti končno lahko postal kaplan čutečemu ostarelemlu župniku dr. Valentinu Moertu. Po njegovi smrti leta 1953 je najprej postal župnijski upravitelj do leta 1960, nato pa župnik in prodekan braslovške dekanije do 1968. V teh letih je moral poskrbeti za dotrajano župnišče, gospodarsko

poslopje in slabo stanje šestih podružničnih cerkva. Ob delu pa je neumorno študiral. Študij je okronal leta 1961 z doktorsko disertacijo Teološka vsebina strahu v eksistencializmu. Po začetnih zapletih ob imenovanju za honorarnega predavatelja se mu je dokončno odprla pot v akademsko sfero.

Sedemintrideset let je, vse do upokojitve, predaval dogmatično teologijo in v njej iskal in meril božje in človeško, opirajoč se na evangelij in konstitucije 2. vatikanskega koncila in sodobne teologije. Z njimi je v teologiji in Cerkvi meril božje in človeško in odstiral zastrte podobe božjega in človeškega. Vedno bolj, ko je svoje življenje doživljal kot potovanje »skozi prostor in čas.« Potovanje, na katerem »rastemo ob spoznanju sebe in okolja v šoli življenja.« Iz te življenjske šole je rasla tudi njegova teologija. Kmalu je začel zapuščati papirnato šolsko teologijo in zavedajoč se, da je resnico in večno Resnico nemogoče spoznati, kajti »ko se nam zazdi, da smo /jo/ našli, /jo/ nemirno iščemo dalje /.../ čeprav smo potem vedno znova tudi nekako razočarani. Ostaja pa nam tudi upanje in hrepenenje duha, ki ne pozna meja.« Nikoli se iskateljstvu in bogoiskateljstvu ni odpovedal. Zavedal se je, da je pot do resnice in večne Resnice trda, da do nje vodijo na križpotjih različne smeri, poti polne previsov in prepadov. Da pa smo si na tej poti lahko le drug drugemu v oporo, ne oziraje se na takšno in drugačno prepričanje, kajti iskalcem je skupno spoznanje, da niso v posesti resnice, da nihče nima pravice do nje in je nihče ne sme vsiljevati drugim, še manj absolutizirati in iz nje narediti malika. Njena podoba se mu je za trenutek pokazala, ko jo je osvobajal spon časa, kulturnih, političnih in socialnih navlak. In bolj,

ko je Grmič, kot nekoč starozavezni preroki, odstiral njeno podobo, manj je bil vseč instituciji moči, časti in oblasti. Njegov pa čedalje bolj paradoksalni Bog bolj Bog brez Boga velikega mistika mojstra Eckeharta, ki ga uteleša Jezus Kristus, sklonjen k tistim, ki niso zgoraj, ampak na robu: ubogi, žalostni, žejni pravice, miroljubni, tisti, ki se zavedajo, da je lahko najvišje načelo, kar ne želiš, da bi drugi storili tebi, tudi ti ne stori njim. Ob tako osvobojeni podobi Boga je lahko bolj svoboden tudi človek, svobodnejši tudi bolj odgovoren do sebe, sočloveka, sveta in tudi do Boga. Zrelejši, da se odgovorno obnaša in ravna po meri svoje vesti, ki mora prežarjati njegove skrite globine njegovih odgovornih odločitev. Takšnemu človeku pa je lahko le dialog tista govorica, ki odpira tisti prostor sporazumevanja, v katerem so presežena vsakršna ideološka nasprotja in se začenjajo prizadevanja za uveljavitev tistih temeljnih humanističnih vrednot, ki so »most, ki najtesneje povezuje ljudi z različnimi pogledi na svet, ljudi, ki različno odgovarjajo na zadnja vprašanja o izvoru in najglobljem bistvu sveta in človeka /.../«, kot pravi v knjigi Resnica iz ljubezni.

Ta most je postala tudi njegova teologija socializma, saj je v socializmu odkrival tiste nastavke družbenega sistema, ki bi lahko postal temelj pravičnejše in humanejše družbe in s to teologijo postal veliko bolj znan zunaj slovenskega prostora kot pa v njem. Teologijo socializma je dograjeval v letih od 1968 do 1980, ko je kot pomožni dr. Maksimiljana Držečnika bil vpet ne samo kot prodekan na teološki fakulteti mariborskega in ravnatelj bogoslovja,

ampak tudi v pastoralno delo v škofiji. Po smrti škofa Držečnika, ko je za dve leti in pol prevzel vodenje škofije, se je po imenovanju dr. Franca Krambergerja umaknil in ostal le še profesor. Kljub temu pa je tudi v teh letih ostal še kako sredi življenja. Pisal je, predaval in nastopal na številnih prireditvah kot iskan govornik.

Za seboj je Grmič pustil izjemno zapuščino. Več kot 1200 razprav, 24 književnih del, številni intervjuji v domačih in tujih časopisih. Pogovori na radiu in televiziji razkrivajo človeka širokih obzorij, vedno pripravljenega odgovarjati tudi na najtežja vprašanja brez ideoloških zameglitev, jasno, preprosto, razumljivo in z izjemnim čutom za pravičnost in poudarkom na etičnosti in moralnosti.

Spomenik, ki ga bomo danes odkrili, naj bo samo še ena od spodbud, da njegova izzivalna osvobajajoča misel, ki kliče po dialogu na vseh ravneh, ne bo ostala mrtva črka na papirju, ampak vedno bolj način miroljubnega sožitja med ljudmi najrazličnejših prepričanj.

Zahvala na koncu velja še posebej g. županu Antonu Slani in občinskim svetnikom, ki se zavedajo, da so prav tolikeri Jurjevčani tisti, ki so daleč zunaj Jurija ponesli njegovo ime in da je med temi tudi njihov Slavko.³

Zapisi:

- **Jože Pojbič:** Kmalu bodo postavili kip še rojaku Vekoslavu Grmiču, v: Delo, 13. 6. 2008, str. 6.
- **Jože Pojbič:** Vekoslav Grmič je gradil mostove med ljudmi: občina Sveti Jurij ob Ščavnici je pripravila okroglo mizo o pokojnem rojaku, sledi

³ <https://www.bivsi-predsednik.si>.

- odkritje spomenika, V. Delo, 16. 6. 2008, str. 4.
- **Nataša Gider:** Čas je za temeljit študij Grmičevega opusa: Grmičeve teologije je bila izrazito usmerjena v razvijanje socialno pravične družbe, v: Večer, 16. 6. 2008, str. 9.
  - **Nataša Gider:** V nedeljo odkritje spomenika Darka Golije, v: Večer, 13. 6. 2008, str. 9.
  - **Miha Šoštarič:** V svetem Juriju spomenik dr. Grmiču, v: Večer, 13. 6. 2008, str. 23.
  - **Jože Pojbič:** Odkrili spomenik »rdecemu škofu« Vekoslavu Grmiču: včeraj so v središču Svetega Jurija ob Ščavnici pred župnijsko cerkvijo sv. Jurija ob 85. obletnici njegovega rojstva odkrili doprsni kip tukajšnjega rojaka iz Dragotincev, v: Delo 23. 6. 2008, str. 4.
  - **Branko Žunec:** Spomenik škofu Vekoslavu Grmiču, v: Večer, 23. 6. 2008, str. 1.
  - **Vili Vuk,** Strah pred bronom, v: ZD, 26. 6. 2008, str. 12.
  - **Doprsni kip škofu Grmiču,** v: Slovenski tednik, 27. 6. 2008, str. 2.

LETA 2010

Zapis:

- **Jože Pojbič:** Ob obletnici Grmičeve smrti, v: Delo, 22. 3. 2010, str. 4.

LETA 2013

3. junija je potekala ob 90-letnici škofa dr. Vekoslava Grmiča v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor slavnostna akademija (Grmičevo življenje in delo je predstavil **Srečko Reher**). Prireditelj je organiziral **prof. Marjan Matjašič** v imenu Zgodovinskega društva Maribor.

V tem letu je izšel v knjižni obliki izbor Grmičevih misli z naslovom **TVEGANO ISKANJE RESNICE. MISLI VEKOSLAVA GRMIČA** (izbor je pripravil **Srečko Reher**). Na predstavitvi, ki je potekala 22. 11. 2013 v Kocbekovi dvorani kulturnoupravnega središča Sveti Jurij ob Ščavnici, so sodelovali **zaslužni prof. dr. Vlado Sruck, Tone Petelinšek, Ivan Arzenšek in Srečko Reher**.

Knjiga je izšla tudi v elektronski obliki: **Tvegano iskanje resnice**, e-knjiga, Večerova založba Ruslica, 2013.

2. 11. 2013 je bila v Glazarjevi dvorani UKM predstavitev izbora misli škofa dr. Vekoslava Grmiča **Tvegano iskanje resnice**. Knjigo je predstavil profesor **Peter Kovačič Peršin**.

V tem letu so izšle naslednje razprave:

- **Peter Kovačič-Peršin:** Teologija Vekoslava Grmiča, v: Tvegano iskanje resnice, Misli Vekoslava Grmiča (Izbral in uredil Srečko Reher), Društvo Znamenje, Petrovče 2013, str. 281–288.
- **Srečko Reher:** Nekaj postaj na življenjski poti Vekoslava Grmiča, v: Tvegano iskanje resnice. Misli Vekoslava Grmiča, Društvo Znamenje, Petrovče, 2013, str. 267–279.
- **Aleš Maver:** Paradoks Vekoslava Grmiča, SHS. Časopis za humanistične in družboslovne študije 2–3 (2013), str. 603–619.

Zapis:

- **Andreja Kaučič:** V spomin škofu Grmiču, v: Večer, 4. 1. 2013, str. 18.

LETA 2014

18. 2. 2014 je potekala predstavitev knjige **TVEGANO ISKANJE RESNICE. MISLI VEKOSLAVA GRMIČA** v Medobčinski

splošni knjižnici v Žalcu. Na predstavitvi so sodelovali **Anton Petelinšek**, mag. **Ivan Arzenšek**, mag. **Janja Kvas** in **Srečko Reher**.

Intervju: **90. obletnica rojstva Vekoslava Grmiča »V SREDIŠČE JE POSTAVIL DIALOG«**, intervju je **Srečkom Reherjem** opravila novinarka **Vida Toš**; objavljen je bil v tedniku *Vestnik*, str. 13.

25. 4. 2014 je potekala predstavitev knjige **TVEGANO ISKANJE RESNICE. MISLI VEKOSLAVA GRMIČA** v dvorani **Doma krajanov v Galiciji**. Po kulturnem programu so knjigo predstavili: **Tone Petelinšek**, mag. **Ivan Arzenšek** in **Srečko Reher**.

Izšla je razprava:

- **Hedžet Tóth**, **Cvetka**, **Vekoslav Grmič** o **protestantizmu**, v: *Stati inu obstati*, revija za vprašanja protestantizma 10 (2014), 19–20.

Diplomska naloga:

- **Tina Baša**: **Idejni lok ustvarjanja dr. Vekoslava Grmiča**, 35 strani.

LETA 2015

Ob kulturnem prazniku **8. februarja 2015** je bila v **Kocbekovi dvorani** Kulturnega in upravnega središča **Sveti Jurij ob Ščavnici** predstavitev **Dokumentarnega filma PRLEŠKE ATENE**. Sodelovali so: **dr. Feliks Bister**, **dr. Lev Kreft**, **Miroslav Slana Miros**, **Akademik Boris Pahor**, **Srečko Reher** (predstavil je življenje in delo škofa **dr. Vekoslava Grmiča**) in **dr. Miran Puconja**.

21. marca 2015 je bila v **Kocbekovi dvorani** Kulturnega in upravnega središča **Sveti Jurij ob Ščavnici** – **OB 10-LETNICI SMRTI ČASTNEGA OBČANA OBČINE SVETI JURIJ OB ŠČAVNICI DR.**

VEKOSLAVA GRMIČA – z naslednjim programom:

- položitev cvetja pred kip **dr. Vekoslava Grmiča** na trgu **Videm**,
- pozdravni nagovor – **Miroslav Petrovič**, župan občine **Sveti Jurij ob Ščavnici**,
- predstavitev življenja in dela – **Srečko Reher** in **Peter Kovačič Peršin**,
- kulturni program,
- ogled filma **Slavkova pot** – režiser **Bojan Labovič**, produkcija **Studio Legen**.

Izšli sta razpravi:

- **Peter Kovačič Peršin**: **Grmičev pogled na ateizem**, v: *Ateistični zbornik 2013–2014*, ZAS, Maribor, 2015, str. 69–72.
- **Srečko Reher**: **Ob 90-letnici teologa in humanista škofa Vekoslava Grmiča**, v: *Ateistični zbornik 2013–2014*, ZAS, Maribor, 2015, str. 82–109.

Zapisi:

- **Zlatka Rašid**: **Ustrezni odgovori na vsesplošno krizo: ob deseti obletnici smrti škofa dr. Vekoslava Grmiča** spominska akademija, v: *Večer*, 9. 6. 2015, str. 18.

LETA 2016

Odkritje spominske plošče dr. Vekoslavu Grmiču. Prireditelj je potekala **4. junija 2016** na **Grmičevem domu** v **Dragotincih** z naslednjim programom:

- »**Položitev venca pred njegov spomenik**, na trgu **Videm**.
- **Pozdravni nagovor**: **Miroslav Petrovič**, župan Občine **Sveti Jurij ob Ščavnici**.
- **Slavnostni govor**: **prof. Srečko Reher**.
- **Blagoslov plošče**: **g. Boštjan Ošlaj**, farni župnik.

- **Kulturni program: Godba na pihala Sv. Jurij ob Ščavnici. Recital.. Ljudske pevke Sv. Jurij ob Ščavnici.**«

Izšle so razprave:

- **Srečko Reher:** Deseta obletnica smrti škofa Vekoslava Grmiča (Spominski zapis), v: *Evangeličanski koledar* 65 (2016), Murska Sobota 1916, str. 158–162.
- **Franci Pivec:** Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, *ČZN* 87 (2016) 4, str. 85–95.
- **Marjan Žnidarič:** Škof Grmič in NOB: odnos katoliškega škofa in teologa do slovenskega osvobodilnega boja v letih 1941–1945, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 52 (2016) 4, str. 97–107.

Diplomsko seminarsko delo:

- **Lili Krapše:** Vera, upanje in dialog v teoloških spisih Vekoslava Grmiča, Maribor, 34. str.

Zapis:

- O vlogi škofa Grmiča, v: *Večer*, 8. 4. 2016, str. 18.

LETA 2018

4. junij 2018 je potekala v Glazerjevi dvorani UKM »akademiji ob 95-letnici rojstva velikega Slovenca in človekoljuba škofa dr. Vekoslava Grmiča« (govornik **Srečko Reher**). Prireditelj je organiziral **prof. Marjan Matjašič** v imenu Zgodovinskega društva Maribor.

Izšla je razprava:

- **Avguštin Lah,** Teologija v dialogu s človekom, ki mu služi, *Edinost in dialog* (2018), str. 163–175;

LETA 2019

Izšla je razprava:

- **Aleš Maver,** Leto 1968 v Cerkvi v Sloveniji in Vekoslav Grmič, *Edinost in dialog*, 74 (2019) 1, str. 83–101.

LETA 2020

Izšla je razprava:

- **Srečko Reher:** Uresničevalec vati-kanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominski zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), *ČZN* 91 (2020) 2–3, str. 127–185.

LETA 2021

Izšla je razprava:

- **Franika Krajnc-Vrečko:** Vekoslav Grmič (1923–2005) o Luthrovi teologiji, v: *Stati in obstati* 17 (2021), str. 355–382.

LETA 2022

je izšel zbornik ob 15-obletnici smrti Vekoslava Grmiča z naslovom **Vekoslav Grmič, škof pričevalec**, za katerega so besedila prispevali: **prof. dr. C. Hedžet Toth, P. Kovačič Peršin in S. Reher**. Zbornik je izdal Kulturni center, Maribor 2022, 223 strani; dodani pa sta še recenziji **prof. dr. Ivana Rojnika in mag. Janka Bohaka**.

14. 11. 2022 je bila predstavitev zbornika **Vekoslav Grmič, škof pričevalec**, v Univerzitetni knjižnici Maribor (predstavil ga je **Srečko Reher**). Prireditelj je organiziral višji kustos Muzeja narodne osvoboditve profesor **Marjan Matjašič** v imenu Zgodovinskega društva Maribor.

Zapisi:

- **Marjan Toš:** Vekoslav Grmič – škof pričevalec, v: *Časopis za zgodovi-*

no in narodopisje, 93 (2022) 4, str. 131–134.

LETA 2023 – GRMIČEVO LETO

12. 1. 2023 je bila predstavitev zbornika Vekoslav Grmič, škof pričevalec v Občinski knjižnici Žalec. Zbornik je predstavil Srečko Reher.

18. 1. 2023 je Občinski svet občine Sveti Jurij ob Ščavnici je na 2. redni seji soglasno potrdil predlog župana občine Andreja Vrzel, da se leto 2023 razglasi za Grmičevo leto. Pobudo je na župana in občinski svet naslovlilo Kulturno društvo za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici (O prireditvah v Občini Sveti Jurij ob Ščavnici je več zapisanega v razdelku Zapisi – Notes).

2. februarja 2023 je g. župan Andrej Vrzel uradno razglasil Grmičevo leto v skladu s sklepom, ki ga je sprejel občinski svet občine Sveti Jurij ob Ščavnici ob 100-letnici rojstva rojaka dr. Vekoslava Grmiča. Ob tej priložnosti je bila tiskovna konferenca, na kateri so sodelovali župan Andrej Vrzel, predsednik Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine Franc Čuš in Srečko Reher.

5. junija 2023 smo počastili v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor 100-letnico rojstva škofa

Vekoslava Grmiča in častnega občana mesta Maribor s spominsko akademijo. Slovesnost je potekala na temo »100-letnica rojstva velikega Slovenca in človekoljuba škofa dr. VEKOSLAVA GRMIČA« (4. junij 1923–4. junij 2023). Vanjo nas uvedel »nagrajenec Borštnikovega prstana, umetnik Peter Boštjančič; z nagovorom o škofu dr. Vekoslavu Grmiču je nanj spomnil njegov prijatelj profesor Srečko Reher«. V nadaljevanju programa smo si ogledali dokumentarni film »Slavkova pot«. Akademijo je pripravil višji kustos Muzeja narodne osvoboditve Maribor profesor Marjan Matjašič.

6. 6. 2023 Vekoslav Grmič, Quid est veritas?, Razstavní katalog in povzete referatov s strokovnega posveta ob stoletnici rojstva mariborskega rojstva pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča (1923–2005).⁴

Zapisi:

- Melita Forstnerič-Hajnšek: Dediščina rdečega škofa: grmičevski duh štajerske duhovščine, v: Večer 9. 6. 2023, str. 6.
- Slavko Vizovišek: Naš častni občan, v: Večer, 10. 6. 2023, str. 28.

Srečko Reher

⁴ (<https://www.teof.uni-lj.si/vabljeni-na-razstavo-in-strokovni-posvet-grmic-karlin>).

VEKOSLAV GRMIČ – ŠKOF PRIČEVALEC

Založba Kulturni center Maribor,
Zbirka Frontier (Teorija) 158,
Maribor 2022, 220 strani

Zaradi spleta okoliščin (epidemija covid-19 in smrt ene od članic uredniškega odbora in avtorice osrednjega prispevka) smo dobili zbornik o *Vekoslavu Grmiču – škofu pričevalcu* s skoraj dveletno zamudo. Zamuda pa v ničemer ne zmanjša pomena publikacije, pod katero se kot glavni urednik podpisuje **Dušan Hedl** in kot odgovorni urednik **Peter Dobaj**. Oblikovanje in prelom je opravil **Denis Golubič**; fotografija na naslovnici in ostale fotografije v knjigi so iz arhiva **Muzeja narodne osvoboditve Maribor**. Avtorji prispevkov so **Cvetka Hedžet Toth**, **Peter Kovačič Peršin** in **Srečko Reher**. Recenzenta sta bila **dr. Ivan Rojnik** in **mag. Janko Bohak**. Zbornik so sicer nameravali izdati leta 2020 ob 15-letnici smrti humanista, misleca in teologa, naslovnega škofa **dr. Vekoslava Grmiča (1923–2005)**. Vmes se je zgodila tudi smrt **Cvetke Hedžet Tóth**, filozofinje, prodorne raziskovalke in nekdanje sodelavke v reviji *Znamenje*, zato je po uvodnih besedah preostalih dveh avtorjev ta zbornik posvečen tudi njenemu spominu. Knjigo bogatijo skrbno in posrečeno izbrane fotografije; vsako poglavje je opremljeno z bogatim znanstvenim aparatom. Avtorji so prispevke napisali strokovno tehtno, a razumljivo tudi za bralce, ki ne poznajo vloge škofa Grmiča in njegovega bogatega ustvarjalnega opusa. Dovolim si pripisati, da je morda ravno v tem bistvo dodane vrednosti knjige, ki si zasluži večjo javno pozornost in predvsem premišljeno branje. Toplo jo

priporočam zlasti mlajšim bralcem, tudi študentom.

Prispevek filozofinje **Cvetke Hedžet Tóth** nosi naslov *Vekoslav Grmič – humanizem dobre volje*. Osrednji termin tega prispevka je vsekakor dialog. Dialog med ateizmom in teizmom, med kristjani in komunisti, med verujočimi in neverujočimi. Avtorica izpostavi tezo, da sta Nova zaveza in Komunistični manifest besedili, ki lahko ljudi poboljšata. V nadaljevanju opozarja na solidarnost. Filozofinja **Tothova** nam iz mnogih zornih kotov predvsem osvetli pozicijo duhovnika, ki vztraja v naletu različnih svetovnih nazorov in se zavzema za njihovo uravnoteženje. Svoje ugotovitve podaja zelo razumljivo, lahko bi celo zapisali poljudno in jih prijetno osveži z nekaterimi spomini na Grmičeva predavanja, na katerih je sodelovala kot poslušalka. V tem kontekstu bi rad izpostavil zlasti odmevna Grmičeva razmišljanja glede slovenskega partizanskega upora oziroma narodnoosvobodilne borbe v času okupacije 1941–1945. Škof Grmič je imel glede teh vprašanj zelo jasna stališča, o katerih je na mnogih zborovanjih, shodih in spominskih prireditvah javno in brez dlake na jeziku spregovoril in veliko teh razmišljanj tudi objavil v medijih. Če je bilo treba, je okoli njih vedno strpno in argumentirano polemiziral z drugače mislečimi in seveda tudi z odkritimi nasprotniki NOB. Uporništvu je bilo po Grmičevem pričanju narodovo preroško poslanstvo; škof Grmič se je pri razlagah in komentarjih naslonil tudi na znanstveno literaturo in izpostavil *Smernice in navodila državnega komisarja za utrjevanje nemštva v zvezi z izseljevanjem Slovencev in naseljevanjem Nemcev*

v *Spodnji Štajerski* (Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945, ki jih je zbral in uredil prof. dr. Tone Ferenc in so izšli leta 1980 pri mariborski založbi Obzorja). »Grmič je predvsem zelo dosledno, povsem odločno in nepopustljivo pozitivno vrednotil tradicijo NOB. Kot eno temeljnih misli te njegove načelne drže bi navedla misel iz prispevka z naslovom *Etična dilema – upreti se ali ne, ki poudarja: Upor je bil dejanje silobran, do katerega je imel slovenski narod vso pravico in celo moralno dolžnost, saj narava vsakega živega bitja sama po sebi odgovarja z odporom zoper uničevalca življenja. Zato je naše uporništvo kot volja in pravica do življenja, ki je enkratno. Vsak človek mora svojemu življenju dati smisel, kajti kjer je odgovornost, tam je smisel. Gre skratka za antropologijo uporništva,*« je o Grmičevih pogledih zapisala Cvetka Hedžet Tóth. Zlasti za mlajše bralce in tudi tiste, ki slabše poznajo razmere na slovenskem Štajerskem med nemško okupacijo 1941–1945 so izredno dragocena razmišljanja škofa Grmiča o pokončni drži medvojnega mariborskega škofa Ivana Jožefa Tomažiča. V zvezi z njegovo medvojno vlogo je avtorica v bistvu povzela škofov prispevek *Štajerska duhovščina med okupacijo 1941–1945*, v katerem je Grmič zelo nazorno pokazal držo in značaj štajerskih duhovnikov, ki so se med okupacijo soočali s hudim nemškim terorjem in pri tem mnogi pokazali velikansko osebno moralno moč in držo, ki je lahko zgled slovenske narodne zavednosti in pokončnosti.

Iz Grmičevih nastopov na spominskih prireditvah v počastitev nekaterih prelomnih dogodkov iz časa okupacije je tudi poznano, da je verodostojno, z

argumenti, javnost seznanjal s številom izgnanih slovenskih duhovnikov. Kot navaja v prispevku Cvetka Hedžet Tóth je bilo med njimi 284 škofijskih in 81 redovnih; mnogi so bili odpeljani v taborišča smrti, tudi v hrvaški Jasenovac. Pritiski na škofa Ivana Jožefa Tomažiča so bili zelo hudi, vendar je ohranil pokončno držo. Vodja Heimatbunda Stendl je preko Tomažiča želel prepovedati rabo slovenskega jezika v cerkvi. A škof Tomažič je to odločno in pisno odklonil tako, da je šef civilne uprave »moral sam 14. aprila 1942 prepovedati uporabo slovenščine v cerkvi. Leta 1944 pa je poveljstvo varnostne policije prepovedalo celo uporabo latinščine pri cerkvenem petju, ki so jo duhovniki uvedli namesto nemščine«. V tem kontekstu naj omenimo še to, da škof Tomažič ni dovolil oboroženega odpora proti OF (torej ni pristal na kolaboracijo z okupatorji z ustanavljanjem oboroženih formacij protikomunističnega tabora po zgledu vaških straž in belogardizma oz. kasnejšega domobranstva), ko so k njemu prihajali »odposlanci« iz Ljubljane, da bi ga pridobili za podobne poteze, kakor jih je v tem pogledu storil ljubljanski škof Rožman. Ko je govoril v spomin na padle borce Pohorskega bataljona je poudaril, da padlih bork in borcev Pohorskega bataljona ne smemo nikoli pozabiti; ti »resni mučenci« nas opozarjajo, »da smo Slovenci in tudi imamo pravico biti in ostati Slovenci«.

Peter Kovačič Peršin je v zborniku objavil zanimiv, izvirno zasnovan prispevek z naslovom *Družbena in duhovna obzorja Grmičeve teologije*. Izpostavil je, da je bil Grmič privrženec krščanskega socializma in nadaljevalec teološko filozofske smeri personalizma. Pomenljiva sta stavka: »Mirno se je

odpovedal škofovski službi. Pred papežem Wojtilo je branil samoupravni socializem kot socialno pravičnejši red od kapitalizma prav iz svoje evangelijske zavezanosti človeku in njegovi pravici do človeka vrednega življenja.»

Zadnji prispevek je izpod peresa Srečka Reherja, odličnega poznavalca osebnosti in dela pokojnega škofa Grmiča. Dal mu je naslov *Glasnik in pričevalec evangelijskega krščanstva*. Avtor nam je z različnih zornih kotov predstavil Grmičevo teološko misel in njegove poglede tako na evangelizacijo kot tudi, na primer, odnos do teologije mrtvega boga. Reher je med drugim poudaril,

da je škof Grmič prvi na Slovenskem postavil temelje tako imenovani ekološki teologiji. V tem prispevku je tudi veliko drobnih zanimivosti o zakulisnih igrah zoper škofa Grmiča in okoli njegovega neimenovanja za mariborskega škofa ordinarija in tudi »boljševiški« način menjave Grmiča v Celjski MD. Zelo zanimivo pisanje, ki odkriva veliko neznank in odstira mnogo tancic skrivnosti, o katerih se bo nekoč zagotovo še na dolgo in široko pisalo. Če ne prej, po odprtju arhivov, ko bo lahko tudi zgodovinska stroka opravila svoj del obveznosti. Škof Grmič si to nedvomno zasluži⁵.

⁵ Avtor je poročilo o zborniku objavil v Časopisu za zgodovino in narodopisje (ČZN), letnik 93, n. v. 58, zvezek 4. K zapisanemu je za objavo v pričujočem zborniku dodal, da sta se s škofom Grmičem osebno poznala in večkrat skupaj potovala z avtobusom med Mariborom in Ljutomerom, ko se je dr. Grmič vračal v rodne Dragotince oz. v svojo rojstno župnijo Sv. Jurij ob Ščavnici. Do obisti je poznal preteklost teh krajev, tudi težke »revolucionarne« čase takoj po osvoboditvi leta 1945, ko je nekaj časa delal na radgonskem okraju. Te pripovedi so iz zornega kota malega, revnega in politično povsem »zmedenega in neukega« kmečkega človeka (posebej želarjev – kočarjev in viničarjev) izredno dragocene za razumevanje prvih mesecev »ljudske oblasti« 1945. Avtor je nekaj teh njegovih pričevanj ohranil in so še neobdelana v njegovem osebni arhivu. Bil je kritičen, a pošten pričevalec takratnega časa in je vsak, še tako droben dogodek znal postaviti v kontekst časa in prostora, vedno vzročno in posledično. Zato si Grmičevo povojno službovanje na radgonskem okraju 1945 zasluži res celovito raziskavo in objavo izsledkov tega časa, ki je na mladem Prleku pustil nekaj sledi, še zlasti na njegovem socialnem gledanju na človeka.

Izredno odmevno je bilo škofovo predavanje za gospodarske, kulturne, javne in politične delavce nekdanje občine Lenart v okviru Delavske univerze leta 1989, ko je govoril o vlogi sodobne cerkve in o demokratizaciji Slovenije. Njegovo predavanje je napolnilo veliko dvorano nekdanjega gostišča Črni les do zadnjega kottiča in je v javnosti naletelo na velikanski odmev. Občasno sta se še srečevala in avtor poročila dr. Marjan Toš je ob stoletnici Grmičevega rojstva o njem na portalu Ovtar24.si zapisal: »Začetki njegovega znanstvenega in publicističnega delovanja sovpadajo s prizadevanji za intelektualno prenovu rimskokatoliške cerkve. V svojem vsestranskem delovanju na znanstvenem, strokovnem in pedagoškem področju je v slovenski prostor na izviren način prinašal sveže teološko razmišljanje v duhu drugega vatikanskega koncila. Kot kritičen teolog je skrbno analiziral versko, družbeno, kulturno in politično dogajanje ter na visokem strokovnem nivoju suvereno razpravljal o problemih, ki so segali na najbolj občutljiva področja humanistike in družboslovja. Bil je eden izmed najodločnejših zagovornikov dialoga med različno mislečimi. To se je večkrat pokazalo tudi med njegovimi nastopi na javnih radijskih omizjih v okviru projekta SINAGOGA – MARIBORSKA AGORA, ki so potekala v obnovljeni nekdanji mariborski srednjeveški judovski sinagogi po letu

Zborniku je dodano tudi krajše besedilo Vekoslava Grmiča z naslovom *Moja duhovna bilanca*, ki v enajstih delih povzema njegova glavna vodila in ugotovitve svojega poslanstva. S tem dodatkom sta urednika samo še obogatila vsebino zbornika, katerega branje bo po mnenju recenzenta dr. Ivana

Rojnika zanimivo tudi zato, »ker nekatere poglede škofa Grmiča – predvsem kar zadeva širino dialoga, kritiko s prečiščevanjem notranjih struktur Cerkve in družbeno angažiranost kristjanov – pogosto zasledimo v učenju sedanjega papeža Frančiška«.

Marjan Toš

2001. Njegova knjižna zapuščina obsega več kot 1200 bibliografskih enot. Med leti 1968 in 1982 je bil predsednik celjske Mohorjeve družbe, prištevamo pa ga tudi med soustanovitelje revije Znamenje. Za svoj neizbrisen pečat, ki ga je kot izjemen predavatelj in govornik pustil v slovenskem teološkem in kulturnem prostoru, je prejel številna priznanja. Brez zadržka lahko zapišemo, da je bil dr. Grmič velikokrat pred časom, ki ga je živel. Bil je mislec svetovnega formata, eden največjih in najbolj pronicljivih slovenskih teoloških in filozofskih razumnikov, dobrasrčni Prlek z značilnim nasmehom in vedno ponosni sin prleških »Aten«, kot so že pred davnimi leti poimenovali nekdanji Videm oz. današnji Sv. Jurij ob Ščavnici. Škof Grmič se ni nikoli jezil, če je kdo dejal, da se pelje do Vidma. »A ja, do Jürja grete«, je z nasmeškom odgovoril sopotniku na avtobusu. Tudi to o njem veliko pove.

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsis v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.
7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustaljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej nezgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str.

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, za zbornik, kraj in leto izida, strani.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Datoteke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (*Review for History and Ethnography*)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.
The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.
8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.
Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.
References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages.
References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages; for a book of proceedings publication place and publication year, pages.
9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Številko 2–3 uredila – *Number 2–3 edited by*
Srečko Reher in dr. Vlasta Stavbar

Prevodi – *Translations*
Grens-tim d. o. o.

Lektoriranje – *Proofreading*
mag. Tadej Ian

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
450 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d. o. o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne tiskane številke – *Single print issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)*

ISSN 0590-5966 (tisk/print)
ISSN 2712-3138 (splet/online)
Cena tiskanega izvoda: 12,60 €